

Vahur Joala

**Saulepi
valitsejad**

2013

© Vahur Joala, 2013

ISBN 978-9949-30-925-2

Sisukord

Eessõna	1
Saulepi ajaloost	3
Piiskoppide võimu all ehk Osilia lühiajalugu	6
Saare-Lääne piiskopkonna e. Osilia Stiftfoogtid	17
Saulepi alade ajalugu otseselt mõjutanud Rooma paavstid	18
Taani kuninga võimu all 1559-1563	24
Rootsi aeg 1563-1710	25
Tsaarivõimu ja keisririigi all 1710-1718	30
Saksa riigi koosseisus 1918	38
Balti Hertsogiriik 1918	39
Eesti Vabariik 1918-1940	40
NSV Liit 1940-1941	43
Eesti Vabariigi valitsus eksilis 1940-1992	44
Saksa Riik 1941-1943	46
Suursaksa Riik 1943-1944	47
NSV Liit 1944-1991, Eesti NSV	48
Eesti Vabariik 1991-	55
Saulepi kaartidel	57
Mõisad ja mõisnikud	77
Vana-Varbla mõis	83
Uue-Varbla mõis	87
Vaiste mõis	89
Saulepi mõis	92
von Nasackin	94
von Lilienfeld	97
von Pröbsting	97
Banér	99
von Preutz	100
von Pistohlkors	100
von Cube	101
von Wolffelt	102
von Vietinghoff	103
Zöge von Manteuffel	104
von Handtwig	104
Stenbock Fermor	105
von Rass	105
Schmidt	106
Norrman	108
Pastorid ja kirikuõpetajad	109
Kolhoosid ja nende esimehed	121
Kristjan Palusalu	123
Saulepi perenimedest	138
Saulepi ja Vaiste küüditatud	150
Varbla represseeritud ja küüditatud	154
Ühe talu kroonika	164
Kasutatud algallikad	172

Eessõna

Lugejal võib tekkida küsimus, miks selline raamatuke on koostatud. Pole ju Saulepi mingi tuntud kohake Eestis. Pole siin käinud kuningad, tsaarid ega presidendid. Paar tanki on sõja ajal Saulepist läbi sõitnud, aga teadaolevaid suuremaid lahinguid Saulepi territooriumi aladelt ajalugu ei tea. Siin pole ühtki linna ega laiemale ringile huvipakkuvat ajaloolist mälestusmärki. Isegi kirikut pole. Tuleb aga silmas pidada, et Eesti territoorium pole olnud pidevalt ühtne. Saulepi ajalugu erineb paljuski Tartu ja Tallinna ajaloost. Ka Pärnu ajalooga on palju erinevusi. Alles viimased kolmsada aastat on ajalugu kulgenud Eesti Vabariigi territooriumil suures joones samalaadsena.



Saulepil on aga oma ajalugu ja koht Eesti ajaloos. Saulepiga on seotud paar olümpiavõitjat ja kultuuritegelast. Siin on tehtud ka paar mängufilmi. Saulepi on tänapäeval aktiivse külaeluga silmapaistev kohake, kuhu on alati huvitav tulla. Tuleb vaid osata ringi vaadata ja teadjate inimestega suhelda. Tuleb minna kõrvalteedele ja vahest ronida võssa, et leida huvitavat vaatamist ja uurimist. Senini Saulepi ajalugu paberile pandud pole. Seepärast oligi viimane aeg kirja panna teadaolev, et edasistel uurijatel ja asjahuvilistel oleks, millest alustada.

Käesolev raamat koosneb Saulepi ajalookirjeldusest, naaberalade ja Saulepi mõisadest, sest Saulepi alad on olnud tihedalt seotud Varbla ja Vaistega. Paljud lugejad arvatavasti ei teagi, et Saulepi alad kuulusid kolmsada aastat sellise feodaalriigi koosseisu nagu Osilia (Episcopatus Osiliensis). Saulepit on valitsenud piiskopid, Taani ja Rootsi kuningad, tsaarid, presidendid. Nendest ongi siin proovitud kokku panna Saulepit valitsenute loend. Ka Rooma paavstid on otseselt olnud tegemises Saulepi alade saatusega. Ka sellest on siin oma peatükk. Ära pole unustatud külade ja talude arengulugu.

Tahaks siinkohal tänada kõiki käesoleva kirjatüki koostamisel osalenud abilisi. Suurimad tänud pälvivad Manivald Müüripeal, Anneli Vellendi ja Rene Kask.

Soovin kõikidele lugejatele huvitavat lugemist ja Saulepi taasavastamist!



Saulepi piirkonna keskuseks on tänapäeval Kulli küla.
Kui aga liiklusmärki täpsemalt uurida, selgub, et sõna Kulli alt leidub tekst Saulepi.
Tagaplaanil kohalik seltsimaja ja raamatukogu. Foto aastast 2005.



Saulepi kauplus Kulli külas 2004



“Tondiloss” Rädi külas 2000



Looreha Ristikivi talu õuel 2004



Matsi rand 2004



Tooma talu Kulli külas 2005



Matsi sadam 2004, enne 2005.a. jaanuaritormi



Saulepi koolimaja pärast II Maailmasõda



Kolhoosi esimene veoauto

Saulepi ajaloost

Saulepi asub Pärnu maakonna loodeosas praeguses Varbla vallas. Saulepi piirkond hõlmab Varbla valla edelaosa ja koosneb üheksast külast: Vaiste, Saare, Maade, Kulli, Öhu, Rädi, Saulepi, Matsi ja Raespa. Lõunast ja läänest piirneb Saulepi kant Läänemerega (Liivi lahega).

Saulepi alad vabanesid mere rüpest suhteliselt hilja ja seetõttu tekkis asustus nendele aladele hiljem võrreldes ümbruskonna naaberaladega. Jäaaeg taandus Varbla aladelt u. 12000 aastat tagasi. Veel 10000-8000 aastat e.m.a. oli Varbla kant vee all. Esimesed andmed inimese viibimisest Eesti aladel on 7000-8000 aastat e.m.a. Esimesed leiud inimtegevusest Varbla kandis on neoliitikumi ajastult (2000-3000 aastat e.m.a). Pronksiajast on vaid üksikuid leide. Kui vaadata noorema rauaaja (10.-13. saj.) kalmistute kaarte Eestis, siis Lihulast lõuna poole (Varbla aladel) kalmistuid leitud pole. Saulepi alade pisut kõrgematelt kohtadelt on siiski leitud muinasaegseid matmispaiku ja ohvrikivisid. Võrreldes naabruses olevate Hanila ja Tõstamaa aladega on aga leiud vähesed. "Liivimaa kroonika" Varbla kohanime ei sisalda. Maastikult on Saulepi alad tugevasti liigestatud. Leidub luiteid (Matsi rannast, Öhu külast ja Kolga oja äärest), laidusid, kauneid rannamaastikke ja umbe kasvavaid järvi. Kolga oja luited on võetud kaitsealuseks objektiks. Saulepi keskus asub praegu Kulli külas, kus on kauplus, postipunkt, raamatukogu ja seltsimaja.

Saulepi jääb looduslikult püsiva elukeskkonna säilitamiseks moodustatud Kihnu väina merepargi alale. Saulepi piirkond jääb tänapäeval Pärnu maakonna Varbla valda. Nii aga pole see varemalt olnud.

Saulepi alad kuulusid hilisrauaajal (13. sajandi algul) Läänemaa muinasmaakonda. Eesti aladel eksisteerinud muinasmaakondadest on teada, et nende ladinakeelsed nimed olid Revalia (Revala), Harria (Harju), Rotalia (Maritima ehk Läänemaa), Osilia (Saaremaa ja osa Läänemaast), Saccala (Sakala), Järvia



Varbla valla asukoht Eestis 2013, mille koosseisu kuuluvad ka Saulepi alad

(Järva), Vironia (Virumaa) ja Ugaunia (Ugandi). Sellele lisaks oli olemas veel maühikud, mis ei kuulunud eelpoolmainitute hulka.



Eesti muinasmaakonnad (Wikipedia)

Eesti alal oli siis umbes 45 muinaskihelkonda. Läänemaa aladel on teada kaheksa muinaskihelkonda: Cotze (Kotsu), Sorve (Sõrve), Corbe (Kõrve), Leole (Lihula), Rotalia (Ridala), Soontagana (Sontackele) ja veel üks, mille nimi on teadmata. Viimati mainitu asus Konuvere maalinna ümbruses. Seepärast kutsutakse seda ka mõningates allikates "Konuvere" muinaskihelkonnaks. Saulepi alad kuulusid Kotsu muinaskihelkonda. Pärast Läänemaa vallutamist ordu poolt 13. sajandi algul nimetati Kotsu muinaskihelkond Hanila kirikukihelkonnaks (Hannehl). Kirjasõnas on kihelkonda mainitud esmakordselt aastal 1519.

Pärast Liivi Sõda (1558-1583) oli Eesti jagatud kahte ossa. Põhjapoolne osa Eestist kuulus Eestimaa ja lõunapoolne Liivimaale. Varbla kandis kulges Eestimaa ja Liivimaa piir Vaiste ja Kastna vahelt ja on veel tänapäevalgi hästi jälgitav Varbla valla lõuna- ja kagupiiri järgi. Geograafiliselt on Saulepi kuulunud alati äärealadele, olgu see siis Eestimaa, Läänemaa või Pärnumaa alluvuses. Aastal 1611 moodustati Hanila kihelkonna lõunaosast Varbla kihelkond. Varbla kihelkond oli mitu korda Hanilaga ühendatud veel hiljemgi moodustades kaksikkihelkonna.

Aastal 1816 hakati moodustama kohalike omavalitsusüksustena valdasid ja sedasi moodustati ka Saulepi vald. Aastal 1891 toimus mõisavaldade liitmine ning Saulepi, Uue-Varbla, Vana-Varbla ja Vaiste mõisavaldadest ning Varbla kirikuvallast moodustati Saulepi vald. Vallamaja asukohaks sai Kulli küla ning sellest ajast hakati Kulli külas asuvaid asutusi valla järgi nimetama. Varbla vald moodustati 1936.a. Paadrema ja Saulepi vallast ning Massu, Paatsalu ja Veltsa valla osadest. Saulepi vald likvideeriti 31.03.1939.a. Väike osa liideti Tõstamaa vallaga ja enamus külasid arvati uue loodava Varbla valla koosseisu. Aastal 1945 moodustati Kulli külanõukogu, kuhu kuulusid Vaiste, Saare, Raespa, Saulepi, Matsi, Haapsi, Rädi, Õhu, Maade, Massumetsa, Kilgi ja Kulli külad. 1950. aastal kaotati valla kui haldusüksuse nimetus ja nii tuli ka Varblast külanõukogu. Kulli külanõukogu likvideeriti 1954. aastal, mil see liideti Varbla külanõukoguga. Aastani 1961 kuulus Varbla külanõukogu territoorium Lihula rajooni koosseisu. Seejärel läks



Varbla valla lipp 1996

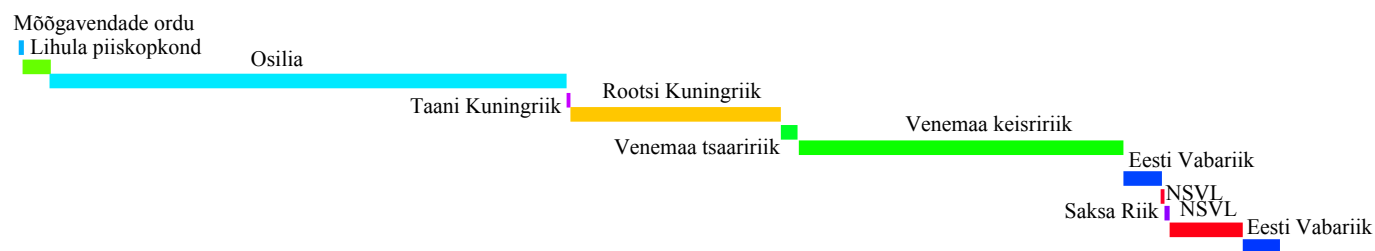
Varbla Pärnu linna piirkonna koosseisu ja 1963.a. Pärnu rajooni koosseisu. Aga leivaauto tõi kauplusesse leiba ikka Lihulast. Varbla valla nimetus ja omavalitsuslik staatus taastati 17.6.1992. Vald jäi Pärnu maakonna koosseisu.

Saulepi alasid on valitsenud mitmed ülikud. Mõned nendest pandi paika Rooma paavsti poolt, osa tuli valitsejateks peamiselt sõdade kaudu (kuningad) ning riigipöörde kaudu. Saulepi alade ajalugu erineb tunduvalt Eestimaa teiste alade ajaloost vähemalt Põhjasõja lõpuni, kui kogu Eesti siirdus Venemaa tsaaririigi osaks.

Saulepi piirkonna kuuluvust valitsejate alluvusse võib jagada suures joones järgnevalt:

kuni 1210	Ajalooline iseseisvus
1210-1211	Mõõgavendade ordu
1211-1228	Lihula piiskopkond
1228-1559	Saare-Lääne piiskopkond ehk Osilia
1559-1563	Taani Kuningriik
1563-1710	Rootsi Kuningriik
1710-1721	Venemaa tsaaririik
1721-1918	Venemaa keisririik
1918	Saksa Riik
1918	Balti Hertsogiriik
1918-1940	Eesti Vabariik
1940-1941	NSV Liit
1941-1943	Saksa Riik
1943-1944	Suursaksa Riik
1944-1990	NSV Liit
1990-	Eesti Vabariik
2004-	Euroopa Liit

Sedasi võib valitsejate tiitlid ritta panna järgmiselt: vanem, meister, piiskop, hertsog, kuningas, tsaar, imperaator, keiser, juht, Ministrite Nõukogu esimees, peaminister, riigivanem, NLKP Keskkomitee peasekretär, Ülemnõukogu esimees, president.



Ülaloleval pildil on graafiliselt püütud kujutada erinevate valitsejate valitsusaegade kestvust ajalises mastaabis. Aeg liigub sellel graafikul vasakult paremale. Siit on selgelt näha, et kõige pikemat aega on Saulepi aladel eksisteerinud Osilia feodaalriik, mida tänapäeval osa uurijatest nimetab miskipärast Saare-Lääne piiskopkonnaks. Teisena ja kolmandana on ajalisel Saulepit valitsenud Venemaa ning Rootsi.

Piiskoppide võimu all ehk Osilia lühiajalugu

Veel 12. sajandil polnud Eesti võõrvalitsejate võimu all. Sedasi suutsid ka Lääne-Eesti elanikud suhteliselt rahus oma elu elada. Kohalikke valitsejaid kutsuti vanemateks, aga kirjalikke allikaid nende kaugete aegade kohta õieti pole.

Saulepi kant kuulus sedasi õnnelikult aladele, millest keegi veel huvitatud polnud. Idas elasid venelased oma usuga ja läänes kristlikud oma usuga. Siis aga otsustas Rooma paavst, et majanduslikel ja usklikel põhjustel tuleb see "vaakum" likvideerida ning otsustas endale rajada nendele aladele tugikoha ehk Riia linna. Uutest majanduspiirkondadest ja alluvatest oli huvitatud ka Saksa kuningas. Saksa kuninga Otto IV ning Rooma paavsti Innocentius III soosingul alustatigi Liivimaa ja Eestimaa vallutusi. 5. oktoobri 1199.a. läkituses kutsus Innocentius III kristlasi üles Liivimaa kiriku kaitsele, võrdsustades sellega retked Liivimaale palverännakutega Jeruusalemmi. Selle kõige eestvedajaks määrati Albert von Buxhoeveden, kellest tuli Riia ja Liivimaa piiskop aastast 1199.

Aastal 1200 saabus Albert Buxhoeveden umbes 1500 ristsõdijaga Liivimaale. Aastal 1201 rajati Riia linn ning alustati selle ülesehitamist. Aasta hiljem asutati Mõõgavendade ordu (Kristuse Sõjateenistuse Vennad), et alistada paganlikke liivlasi, latgaleid ja eestlasi.

Albert von Buxhoeveden (u. 1165-17.1.1229) sündis tõenäoliselt Alam-Saksimaal Bekeshövedes. Tema ema oli Hamburgi ja Bremeni peapiiskopi Hartwig II poolõde. Perekond ise kasutas perekonnanime Appeldern. Enne Albert von Buxhoevedenit olid Liivimaa piiskopiks olnud Meinhard (1186-1196) ja Berthold Schulte (1196-1198). Viimane tapeti ristsõja käigus tulevase Riia linna lähistel lahingus liivlastega. Aastal 1199 pühitseti Albert Bremenis Liivimaa kolmandaks piiskopiks. Pärast liivlaste alistamist Mõõgavendade ordu kaasabil 1206, alistas ta kaks aastat hiljem latgalid. Tema üritust toetasid nii paavst Innocentius III kui ka Saksa kuningas Philipp, kes tegi Albertist ka Saksa-Rooma riigivürsti ning andis talle Liivimaa lääniks. 1209 vabastas Innocentius III Alberti kuninga võimu alt ning nimetas Alberti Riia piiskopiks. Piiskop Alberti valitsemise ja üldjuhtimise ajal vallutati Mõõgavendade ordu poolt Eestimaa ja Saaremaa ordumeistri Wolquini juhtimisel. 1211 määrati ametisse esimene Eestimaa piiskop Theoderich. Piiskop Albertil oli viis venda, kellest Hermann nimetas ta algul Lihula piiskopiks (1219) ja hiljem (1224) esimeseks Tartu piiskopiks. Sedasi andis ta võimu Eestimaa alade üle teistele osapooltele, osaliselt Taani kuningale.



Piiskop Alberti reljeefiga hõbemünt, mis vermiti Riia linna 800 juubeli puhul 1995

Theoderich (u.1150-15.6.1219) oli Tsistertslaste ordu liige, kes oli alustanud oma karjääri misjonärina Liivimaal juba aastal 1187. Tema oli üks nendest, kes nõutas paavsti alustama ristisõda Liivimaal. Ta oli Mõõgavendade ordu (Kristuse Sõjateenistuse Vennad) rajaja aastal 1202. Ordu loodi hõlbustamiseks paganlike liivlaste, latgalite ja eestlaste alistamist. Aastal 1204 allutati ordu piiskop Albertile. Aastatel 1203-1211 oli Theodorich Dünamünde tsistertslaste kloostri abt. Aastal 1211 nimetati ta esimeseks Lihula piiskopiks ja hiljem Eestimaa piiskopiks. Paavst kinnitas ta piiskopiks 1213. Tegemist oli üsna sõjaka piiskopiga. Surma sai ta Lindanise lahingus tulevase Tallinna all.

Hermann von Buxhoeveden sündis nähtavasti Alam-Saksimaal Bekeshövedes 1163.a. Tal oli viis venda, kellest kaks aastat noorem Albert oli aastast 1199 tegutsenud Riia ja Liivimaa piiskopina. Pärast senise Lihula ja Eestimaa piiskopi Theoderichi surma 1219.a. juunis, määras piiskop Albert oma venna Hermann



Vana-Liivimaa kaart aasta 1260 seisuga, kus on näha, et Saare-Lääne piiskopkonna maad olid läbiseigi Mõõgavendade ordu, hiljem Liivi ordu valdustega. (Wikipedia)

Lihula (Leal) piiskopkonna piiskopiks. Eestlasi olid ristind sakslased juba enne taanlaste sissetungi Põhja-Eestisse. Pärast võidukaid lahinguid ja Tallinna linnuse rajamist hakkasid aga taanlased eestlasi omakorda ristima. Osa eestlastest ristiti sedasi kahekordselt. Sellest aga tekkis taanlaste ja sakslaste vahel tüli. Segast olukorda kasutades ja saarlaste varasemate röövretkede kättemaksuks vallutasid rootslased 1220 Lihula ja osa Läänemaast. Rootsled hakkasid ristima Läänemaa elanikke. Kui Rootsi laevastik oli lahkunud, tulid saarlased ja purustasid kohale jäänud rootslaste väesalga (8. august 1220). Sellises olukorras ei suutnud Hermann oma ametikohuseid Lihulas täita. Aastal 1224 nimetati ta Tartu esimeseks piiskopiks. Selles ametis jätkas ta ametlikult kuni 1247. aastani. Samas on teada, et 1245. aastal jäi piiskop Hermann vanadusest pimedaks ja veetis oma elu lõpuaastad Kärkna kloostis. Täpne surmaaeg pole teada, aga see oli kusagil ajavahemikul 1248-1254.

Hermann von Buxhoevedenil oli suur võim Eestimaa aladel. Ta oli Saksa-Rooma riigi riigivürsti staatuses. Seda võimu kasutades länistas ta Eestimaa maid oma sugulastele. Tema korraldusel ehitati Otepääl esimene Eesti kivikindlus - Otepää linnus. Hermann von Buxhoeveden oli orduvägede formaalne juht Jäälahingus Peipsi järve jääl 5.4.1242.

Segased ajad Lääne-Eesti aladel aga jätkusid. 1222 ründas Taani kuningas Valdemar II Saaremaad ja ehitas sinna oma linnuse. Kohe pärast suuremate vägede lahkumist vallutasid aga saarlased linnuse tagasi. Võitlus sissetungijate vastu jätkus. 18.3.1227 suri paavst Honorius III, kelle õhutusel Eestimaa põhjaosa läks Taani valdusse. Seejärel tungisid sakslased suurte jõududega Muhumaale ja Saaremaale. Saarlased olid sunnitud ristiusu vastu võtma. Eesti oli jagatud Taani ja ristisõdijate riikide vahel. Rahutud ajad Saaremaal kestsid veel mitukümmend aastat.

Sellises segases olukorras asutas Saksa kuningas Heinrich VII 1.10.1228 Saare-Lääne piiskopkonna. Piiskopi residents oli alguses Lihulas. Aastal 1251 siirdati residents Vana-Pärnusse ja aastal 1265 Haapsallu. Vahepeal oli piiskopi residentsiks ka Kuressaare. Saare-Lääne piiskopkond oli omaette riigiks ja selle valduseid oli Saaremaal, Hiiumaal, Muhumaal ning Läänemaal.

Saare-Lääne piiskopkonna (Ösel-Wiek) nimetust piiskopkonna eksisteerimise vältel ei kasutatud. Siis kasutati piiskopkonna nimetusena **Osilia** (Episcopatus Osiliensis). Mõningates allikates samastatakse Saaremaa nime Ösel nimega Osilia. Tegemist on eksitusega, sest Saaremaa nimi pole olnud Osilia, vaid kuna Saaremaa on olnud osa Osiliat, siis vahetevahel on Saaremaa kohta eksitavalt ladina keeles üldistatuna kasutatud nimetust Osilia. Kuni 13.1.1260 puudus piiskopkonnal ametlik nimetus. Selle asemel kasutati piiskopi residentsi nime (nt. Lihula piiskop). Siis aga määras paavst Alexander IV, et piiskoppi tuleb kutsuda Osilia piiskopiks. Sellise kaaluga otsust keegi muutma ei hakanud ja nii oligi piiskopkonna nimeks Osilia. Nimetus Saare-Lääne piiskopkond on tulnud kasutusele kaua pärast piiskopkonna likvideerimist.

Saare-Lääne piiskopkond ehk feodaalriik Osilia eksisteeris aastani 1559 kui Taani kuningas Frederik II ostis piiskopkonna.

Piiskopkonna juhiks oli piiskop, kes oli Saksa-Rooma keisri vasall ning kuulus sedasi Saksa riigivürstide hulka. Kiriklikult allus Saare-Lääne piiskop Riia peapiiskopile ja selle vahendusel Rooma paavstile. Ilmaliku administratsiooni ja sõjaliste küsimustega tegelesid Saaremaa ja Läänemaa stiftifoogtid. Viimati mainitu alluvusse kuulusid ka Saulepi alad. Hiljem moodustati Lihula komtuurkond, mis allus sõjalises mõttes Liivi ordule.



Illustratsioon Mellini Liivimaa atlase Saaremaa ja Läänemaa kaardilt (1798)



Saare-Lääne piiskopkonna piiskoppide pisut vigane loend Kuressaare piiskopilinnuses. (Wikipedia)

von Buxhoeveden

Baltisaksa aadlisuguvõsa nimi on kirjutatud ka Buxhövden. Nime said nad Alam-Saksimaal, Bremenist põhjas asuva Bekeshövede (Niedersachsen) kohanime järgi. Seal asus perekonna pealoss. 1182 lasid kolm venda Albert, Geltmar ja Lüder ehitada sinna kiriku. Üks nendest oli hilisema piiskop Alberti isa. Ise kasutasid nad algul perekonnanime Appeldern. Kuulsaks sai perekond peamiselt oma tegevusega Baltimaades: Liivimaal ja Eestimaal. Perekond elas ja võimutses nendel aladel alates 1199 kuni II Maailmasõja lõpuni ehk rohkem kui 800 aastat. Praeguseks on perekond laiali pillutud üle terve maailma.

Kõige kuulsamaks perekonna esindajaks Eestimaa ajaloos on piiskop Albert von Buxhoeveden (1165-1229), kes oli Riia piiskopiks aastatel 1199-1229. Juba tema onu Hartwig II oli Bremeni peapiiskopiks. Piiskop Alberti juhtimisel alistati ka eestlased ja ristiti. Tema juhtimisel rajati Riia linn. Oma venna Hermannii määras ta aastal 1219 Lihula piiskopiks ja hiljem Tartu piiskopiks.

Järgmine kuulus perekonna liige oli Saare-Lääne piiskopina 1262-1285 tegutsenud Herman II von Buxhoeveden (1230-1285). Saare-Lääne piiskopina tegutses ka hiljem Reinhold von Buxhoeveden (aastatel 1530-1541).

Perekonnast leidub ka mitmeid hilisemaid mõjukaid isiksusi, paruneid, kindraleid, maanõunikke. Peamiselt tegutsesid nad Saaremaal ja Venemaal. Ka Venemaa tsaari õukonnast leidsid perekonna esindajaid.

Krahv Friedrich Wilhelm von Buxhoeveden (1750-1811) oli Venemaa sõjaväelane, kellest tuli aastal 1803 kindral. Seejärel tuli temast aastateks 1803-1811 Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kindralkuberner.



Saare-Lääne esimeseks piiskopiks sai senine Dünamunde tsistertslaste kloostri abt **Gottfried**. Piiskopiks valis teda Riia piiskop Albert von Buxhövdeni paavsti poolt antud volituste alusel hiljemalt juunis 1228. Osa piiskopkonna maadest läänistas Gottfried juba 29. juunil 1228 Mõõgavendade ordule (hilisem Liivi ordu), säilitades neil maadel vaimulikud õigused. Piiskopkond loodi ametlikult pisut hiljem ehk 1.10.1228. Juba mõni kuu hiljem jättis Gottfried piiskopkonna maha, sest 26.7.1229 nimetati teda juba endiseks piiskopiks. Elus oli ta veel aastal 1257. Sedasi jäi piiskopkond ilma piiskopita mitmeks aastaks.

Pärast piiskop Alberti surma 17.1.1229 puudus Liivimaal kiriklik pea. Tartu piiskop Hermann ja Saaremaa piiskop Gottfried eelistasid viibida Saksimaal. Seega polnud Liivimaal ühtki piiskoppi. Sedasi haaras juhtimise endale Liivimaal tegutsenud üliaktiivne tsistertslasest paavsti esindaja (legaat) **Auline'i Baudouin** (Alna Balduin). 1232. aasta alguseks oli temast saanud Kuramaa, Zemgale, Saare-Lääne, Järva- ja Virumaa ainuvalitseja. Paavst Gregoriuse arvates oli just Baudouin see karjane, kes Liivimaa kirikule uue hingamise andis ja paganarahvad usu juurde tõi. Baudouin püüdis moodustada Liivimaast paavsti vasallriiki, mis lõppes nurjumisega pärast lahingut Tallinna Toompea lossiplatsil 1233. Baudouin suri 1243.

10.9.1234 määras paavsti uus legaati Modena Wilhelm ametisse uue piiskopi **Heinrich I** ja tühistas 10.11.1234 eelmise piiskopi poolt tehtud läänistused. Sellest võib järeldada, et Gottfried lahkus piiskopkonnast lahkehelide ja soosingu kaotamise tõttu. Uue piiskopi ametisse määramine aga venis, sest tegeleti ristsõjaga Soomes ja sisemiste lahkehelidega Eestimaal ning Liivimaal. Heinrich I oli dominiiklane. Kuigi aastal 1234 Wilhelm tühistas varasemad läänistused, tegi Heinrich I 28.2.1238 orduga uue lepingu piiskopkonna maa-alade loovutamise osas vastutasuks ühise Lihula linnuse ehitamise eest. Heinrich I oli paavstide soosik. 20.11.1234, kuu aega pärast ametisse määramist kinnitas paavst Gregorius IX, et Saare-Lääne piiskopkond kuulub paavstliku ülemvõimu alla. 4.9.1245 võttis paavst Innocentius IV piiskop Heinrich I ja Saare-Lääne piiskopkonna oma kaitse alla. Järgmisel päeval kohustas paavst Riia ja Tartu piiskoppe kaitsma Saare-Lääne piiskopkonda. 1260 kinnitas paavst Aleksander IV Heinrich I uute valdustena Audru, Koonga ja Vana-Pärnu alad. Lihula kivilinnusele lisaks rajas ta 1251 Vana-Pärnu (Perona). Pealinna

viimine Pärnusse ja katedraali rajamine sinna oli märgiks selle kohta, et Heinrichi I tegelikult ei meeldinud kooselu orduga Lihulas. Heinrich I suri 10.3.1260. Seega oli ta Saare-Lääne piiskopiks veerand sajandit, 1234-1260.

Hermann I von Buxhoeveden (1230-1285) oli Saare-Lääne piiskopiks 1262-1285. Hermann I oli pärit samast suguvõsast kui varem Lihula piiskopina tegutsenud Hermann von Buxhoeveden. Mõningates allikates on seetõttu tema järjekorranumbriks II. Piiskop Hermann I pühitseti ametisse 20.8.1262 Lüübekis. Tol ajal oli Saare-Lääne piiskopkonna pealinnaks Vana-Pärnu, mille aga leedulased hävitasid 2.2.1263. Seejärel viidi pealinn üle Haapsalusse, kuhu Hermann I lasi rajada aastal 1279 piiskopilinnuse.

Järgmise Saare-Lääne piiskopi **Heinrich II** kohta on andmeid vähe. Arvatakse, et temast tuli piiskop kohe pärast Hermann I surma 1285. Kindlalt on vaid teada, et teda on mainitud Lihula piiskopina Kuramaa piiskopi Edmund von Werthi kirjas 10.5.1290. Teada on ka see, et Heinrich II andis mõõndusi Liivi ordule loovutades ordule maatükke Pärnu jõe äärest. Heinrich II suri 1294.

Järgmise Saare-Lääne piiskopina on mõningates allikates kirjas **Jacob I**, kes olevat sellel ametikohal olnud vaid aastal 1294. Temale järgnes **Konrad I**, kes pidas seda ametit aastatel 1294-1307 või teistel andmetel 1297-1310. Selleks ajaks oli ordu ja piiskopkonna vahel tekkinud tüli ning 1298 vallutasid ordu väed Saaremaa ja Haapsalu ning piirasid Lihulat, kus piiskop viibis. Tüli prooviti lahendada Riia peapiiskopi vahendusel (1302). Lõpuks aga tekkis hoopis tüli Riia ja Saare-Lääne piiskopkonna vahel (1304). 1307 aga suutis Konrad I Riia linnaga ära leppida.

Aastast 1310 kuni oma surmani 1321 oli Saare-Lääne piiskopiks **Hartung**, keda 1302 oli mainitud Saaremaa kanoonikuna ja 1309 Saaremaa toomhärana. Tülid Riia linnaga jätkusid. 23.8.1320 saatis skolastik Gottfried von Memeli paavsti juurde saadikuks seoses Liivi ordu liikmete jõhkra käitumisega piiskopkonnas.

Jacob vannutati pärast eelmise piiskopi Hartungi surma paavst Johannes XXII poolt Avignonis piiskopiks 3.3.1322. Enne seda oli ta Tartu piiskopkonna skolastik. Aastal 1326 puhkes tüli Riia peapiiskopiga. Jacob sai 30.4.1332 paavst Johannes XXII-lt privileege. Pisut hiljem, 6.2.1333 kohustas paavst piiskoppi minema Rooma palverännakule. Piiskop Jacob on teadaolevalt esimene Saare-Lääne piiskop, kes maksis kuuriale enda ametissekinnitamise maksuna (servitium communis) 1300 floriini. Sama suurt maksu, mis oli 500 floriini võrra suurem Riia peapiiskopi ametissekinnitamise tasust ja ületas kaugelt teiste Liivimaa piiskoppide omi, tasusid ka järgnevad Saare-Lääne piiskopid vähemalt kuni 15. sajandini. Kuna servitium communis'e suuruseks oli tavaliselt 1/3 piiskopkonna aastasissetulekust, võiks Saare-Lääne piiskopkonna sissetulekuid pidada äärmiselt suurteks ja sedasi võiks Saare-Lääne piiskoppi pidada rikkaimaks meheks omaaegsel Liivimaal. Jacob suri 1337 Lübeckis.

Hermann II Osenbrugge oli Saare-Lääne piiskop 1338-1362. Enne seda oli ta Saare-Lääne piiskopkonna kanoonik. Saare-Lääne piiskopiks määrati ta 23.2.1338 paavst Benedictus XII poolt. 30.4.1338 vabastas paavst ta kohustusest käia Roomas palverännakul. Piiskop Hermann surmakuupäev pole teada, kuid 10.6.1362 oli ta veel elus.

Konrad II oli Saare-Lääne piiskop 1363-1374. Piiskopiks kinnitati ta paavst Urbanus V poolt 24.7.1363. Konrad II oli varem Saare-Lääne piiskopkonna dekaan ja vikaar. Ta andis 12.4.1364 igale Saare-Lääne piiskopkonda külastavale kaupmehele vabastuse tollimaksust ja rannaõigusest. 30.7.1368 sõlmis ta liidu Rootsi kuninga Albrechtiga.

Heinrich III (u. 1300-1381) oli Saare-Lääne piiskop 1374-1381. Enne Saare-Lääne piiskopi ametit oli ta 1370-1374 Schleswigi piiskop nimega Heinrich II. Saare-Lääne piiskopiks määrati ta 23.10.1374 paavst Gregorius XI poolt. 1381 saatis Saaremaa toomkapiitel paavst Urbanus VI-le palvekirja, milles kirjeldas olukorda piiskopkonnas. Piiskop Heinrich olevat kirikule kuulunud väarisasjad ära müünud, privileege mitte kohaldanud ja sõlminud Rootsiga läänilepingu. Ta oli vastupaavst Clemens VII poolehoidjad vanglast vabastanud, lubanud neil osaleda oma privaattmissadel ja pidanud koos nendega söömaaegu. Nähtavasti oli piiskop endale kogunud mitmeid vaenlasi. Kusagil pisut enne 5.7.1381 piiskop Heinrich III tapeti Kuressaare piiskopilinnuses. Saaremaa toomhärnad olid piiskopi vangistanud, seejärel kägistanud ja visanud laiba lossi šahti. Tema tapmises peetakse vastutavaks Hermann Bolnet

Winrich von Kniprode oli Saare-Lääne piiskop aastatel 1385-1419. Ta oli samanimelise Saksa ordu kõrgmeistri vennapoeg, kes kostis tema eest paavst Urbanus VI-le 1379. Kniprode õppis Bologna ülikoolis ja oli 1368 Bologna kanoonik. 1371 siirdus ta Lüttichisse. 1374 määrati ta Bologna prokuraatoriks, kuid ta siirdus Bolognale kehtestatud interdikti tõttu 1376 Orleansi. 24.10.1378 sai ta õigusteaduste alal litsentsiaadi. Sama aasta lõpus läks ta tagasi Bolognasse. 15.11.1383 oli Kniprode Saare-Lääne piiskopkonna proviisoriks.

Pärast Lääne-Saare eelmise piiskopi Heinrich III tapmist polnud riigil valitsejat ja seepärast peavad mõned uurijad Winrich von Kniprode valitsusaja alguseks aastat 1383. Tegelikult pühitseti ta piiskopiks alles 21.5.1385 Königsbergis. Teada on, et piiskop Kniprode viibis 1390 Lihulas, 1391 Haapsalus ja 1402-1419 Kuressaares. Kniprode toetas Riia peapiiskopi ja Liivi ordumeistri vahelises tülis viimast, sest oli läbi Saksa ordu toetuse piiskopiks saanud. Kniprode andis 16.7.1391 Haapsalu elanikele privileege. 10.4.1407 sätestas ta Kaarma (Carmel) linnusevalli juures kalastusõiguse ainult kirikuhärrade jaoks. 1390 läänistas Kniprode Saaremaal asunud Sääre rüütlimõisa Koreveri suguvõsale ja 13.12.1398 andis ta läänikirja Jurside suguvõsale. Piiskop Winrich von Kniprode suri ööl vastu 6.11.1419 Kuressaares.

Caspar Schuwenflug, kes ise nimetas end Schuwempflug, oli Saare-Lääne piiskop 1420-1423. Schuwenflug oli pärit Warmiast Pasymist Poolamaalt. Ajavahemikul 1398-1416 oli ta notar. Augustis 1404 ja jaanuaris 1405 mainiti teda Padovas (Veneetsia lähedal). 1405 sai temast arstiteaduste doktor. 1411-1416 oli ta Warmia kanoonik. Ta osales Konstanzi oikumeenilisel kirikukogul. 1418-1419 oli ta Warmia praost, seejärel Saksa ordu kõrgmeistri kaplan ja Fromborki (Frauenburg) toomherra Poolas.

Schuwenflugi on mainitud 13. septembril 1414 Saksa ordu kõrgmeistri teates Liivi ordu maameistrile kui Saksa ordu saadikut oikumeenilisel kirikukogul. 1418 arutasid Schuwenflug ja Saksa ordu prokuraator paavsti juures Riia peapiiskopkonna omandi üle, millest Schuwenflug andis 13.5.1418 Saksa ordu kõrgmeistrile aru. 19. mail saatis Schuwenflug kõrgmeistrile oma soovitus ja 26.7.1418 saatis Schuwenflug meistrile oma tänukirja. 4.5.1418 esitles Schuwenflug end Gniewi (Mewe) komtuuri Johann von Zebachi juures. 13.5.1418 mainis Martinus V teda oma teates vaherahu sõlmimisest Saksa ordu ja Poola vahel.

Schuwenflug oli seotud Riia peapiiskopi Johannes VI Ambundi ametisemääramisega, mistõttu augustis 1418 soovitas Saksa ordu kõrgmeister Michael Kuchmeister von Sternberg määrata paavstil Schuwenflugi mõnele vakantseks jäävale ametikohale Preisimaal või Liivimaal. Nii määraski paavst Martinus V 8.1.1420 Schuwenflugi Saare Lääne piiskopiks. Haapsallu jõudis Schuwenflug aga alles sama aasta juuli alguses. Ta saatis 7.8.1420 Saksa ordu prokuraatori kaudu kirja Martinus V-le, milles kirjeldas oma valduste olukorda. Taani kuningas Erik teatas 25. septembril 1420, et võttis Schuwenflugi ja Saare-Lääne piiskopkonna oma kaitse alla. Schuwenflug saatis 4.11.1420 kirjad paavstile, Poola kuningale ja Leedu suurvürstile vaherahu sõlmimise asjus. Caspar Schuwenflug suri 10.8.1423 Itaalias Montefiascones.

Christian Kuband oli Saare-Lääne piiskop 1423-1432. Tema valitsusajal mainiti esimest korda kirjalikult Werpel ehk Varbla mõisa. Kuband oli Riia peapiiskopi Henning Scharpenbergi sugulane. Kuband oli Poolas Wroclawi (Breslau) Vincenti kloostri abt ja Rooma San Alessio kloostri abt commendatario.

1423 Saksa ordu prokuraatori teates Kubandi piiskopiks määramise kohta on viimast peetud orduvaenulikuks meheks. 1430 iseloomustati teda kui "umbrohu külvajad" Liivimaal.

Christian Kuband määrati Saare-Lääne piiskopiks paavsti Martinus V poolt 5.9.1423. Sellest tuli aga palju tüli. Vahepeal valis kapiitel piiskopiks Johannes I Schutte, kes olevat end isegi piiskopkonda sisse seadnud, kuna tal oli palju pooldajaid ja raha. Paavst soosis siiski Kubandit. Ordu hakkas rüüstama Saare-Lääne piiskopkonna maid. Seejärel nõuti Kubandilt, et vaatamata probleemidele peaks ta võtma ametisepühitsemisel vastu Saksa ordurüü ja paavstile antava vande läbi kohustuks ta mitte tegema oma ametiajal kahjulikke kokkuleppeid Saksa ordule või stiftile. Riia peapiiskop vahetus ja ordu hakkas toetama Kubandit ning Saare-Lääne piiskopkonna okupeerimine lõpetati. 18.8.1425 teatas Taani kuningas Erik, et võttis Kubandi ja Saare-Lääne piiskopkonna Martinus V korralduse alusel oma kaitse alla. Kõigi nende sekelduste tõttu jõudis Kuband Saaremaale alles kaks aastat pärast ametisse määramist oktoobris 1425.

Tal tekkis tüli varasema toetaja, Saare-Lääne foogti, Wilhelm Fahrensbachi tõttu. Nimelt olevat Kuband lubanud Fahrensbachile Varbla (Werpel) ja Märjamaa kihelkonnas asuva Haimre mõisad (Heimar). Asi oli arutlusel Valga maapäeval, kus Fahrensbachil tuli valida Varbla ja Haimre vahel. Kuband lubas Fahrensbachile anda Haimre. 6.6.1426 saatis Kuband Tallinna raele Fahrensbachi asjus kirja. 1427 sai Fahrensbach endale Haimre.

Oktoobris 1428 teatati, et Haimre ja Varbla ning Lääne-Nigula kihelkonnas (Põnal) asuvad Oru rüütlimõisa (Orenkas) ja Uugla (Udenküll) küla oli omandanud Caspar Schuwenflug, Kubandi eelkäija piiskopina, kes suri 1423.

Tülid Kubandi ümber jätkusid ja 1429 siirdus Kuband Itaaliasse ja tagasi ei tulnudki. Vaatamata sellele intriigid ei lõppenud. Christian Kuband suri 21.7.1432 Roomas. Ta maeti Saksa hospitali surnuaiale.

Johannes I Schutte oli Saare-Lääne piiskop 1432-1438. Tema vend Gottschalk Schutte oli Kuramaa piiskop. Schutte oli 1394 Prahast jurist. 23. juulist 1417 - 1432 oli ta Tartu dekaan.

Shutte valiti piiskopiks juba 1423 ja sellest tekkis suur tüli, sest paavst oli piiskopiks määranud Christian Kubandi. Tüli leevendamiseks otsustas Martinus V 6.8.1430 seoses Kubandi viibimisega Roomas loovutada Saare-Lääne piiskopkonna haldamine Schuttele. 14.9.1430 teatas Saksa ordu prokuraator Caspar Wandofen Schuttele, et tegi paavstile ettepaneku määrata Schutte Kubandi järeltulijaks, mis polnud paavstile meelepärane. Veebruaris 1431 paavst Martinus V suri. Uus paavst Eugenius IV kinnitas Schutte pärast Kubandi surma 22.10.1432 piiskopiks. Johannes Schutte sai 26. detsembril 1432 keiser Sigismundilt Sienas regaaliad. Ta suri 12.9.1438.

Johannes II Creul oli Saare-Lääne piiskop 1439-1457. Enda kohta kasutas ta nime Johannes Crewl.

Creul oli Saksa ordu liige. Ta immatrikuleeriti 12.5.1420 Rostocki ülikoolis, kus ta sai 1422 baccalaureus artiumi kraadi. 1426 siirdus ta Bologna ülikooli. Märtsis 1431 oli ta Pommeri ülemdiakon, 1433 Gdanski ülemdiakon. 1437-1444 oli Creul Saksa ordu prokuraator Roomas.

Pool sajandit tülisid Saare-Lääne piiskopi ümber ja sekeldused piiskopi ametisse määramisega jätkusid. Enne kui paavst jõudis Roomas tegutsenud Creuli piiskopiks määrata, otsustas Saare-Lääne piiskopkonna kapiitel, et piiskopiks saab piiskopkonna senine rahandusametnik Ludolf Grove. Creulil Saare-Lääne piiskopkonnaga eriti pistmist polnud. Kuna sedasi oli Osilias kaks piiskoppi, hakkas Creul oma õigusi nõudma. Ta saatis Rooma 2000 kuldnat oma piiskopiks määramise eest. Creulil oli lähiümbruses ka teisi toetajaid. Tüli aga paisus. Väheste toetuse tõttu Creul piiskopkonnas ei käinudki. Ta oli 1444-1449 Poolas Elblagi (Elbing) preester. Seal ta nurises eelmise kohaliku preestri üle ning jätkas võitlust oma õiguse eest olla piiskop.

Lõpuks sai Creulil "villand" ning ta teatas 25.4.1446 oma loobumisest Saare-Lääne piiskopi ametikohast. Vastutasuks pidi Grove talle maksma vähemalt 5000 ungari kuldnat ja 8 takku. Grove pidi kahjutasu ära maksma kahes osas. Seda ta aga ei teinud. 16.6.1446 teatas Taani kuningas Christofer III, et võtab Grove ja piiskopkonna oma kaitse alla. Paavstile see ei meeldinud, ta käskis Creuli aidata ähvardades koguni Grovet kirikust välja heita. Tülide lõpetamiseks sõlmis Grove 9.3.1449 Johannes Creuliga nn. Kuressaare rahulepingu ja andis 20.4.1449 Creulile üle Haapsalu. Paavst Nicolaus V tunnustas Kuressaares sõlmitud lepingut, mille alusel Grove sai endale piiskopkonna hulka kuuluvad saared ja Creul Läänemaa. Johannes Creul suri enne 7.3.1457. Aasta hiljem suri Grove.

Vakantseks jäänud ametikoha pärast tekkis järjekordne tüli. Saare-Lääne kapiitel valis 24.3.1458 piiskopiks **Johannes III Vatelkanne**. Neli kuud hiljem määras paavst Calixtus III piiskopiks hoopis mehe, kes oli tegemises olnud Riia, Kuramaa ja Tallinna piiskoppide ametisemääramisega. Vahepeal oli ametisse valitud uus paavst (Pius II), kes 23.12.1458 teatas, et Vatelkanne ametisse määramine ei olnud õiguspärase, kuna seda ei teinud Rooma paavst.

Jodokus Hoenstein, Saare-Lääne piiskop 1458-1471, oli osalenud juba eelmise Saare-Lääne piiskopi ametikohaga seotud tülide lahendamisel. Pärit oli ta Poolast Gdanskist, õppis Rostocki ja Leipzigi ülikoolides. Erinevatel ametikohtadel tegutsedes olid tal tihedad sidemed erinevate piiskoppide ja koguni paavstiga. Sedasi teda soovitatigi Saare-Lääne piiskopi vakantssele ametikohale ja 24.7.1458 määras paavst Hoensteini piiskopiks. Kaks nädalat hiljem paavst suri. Järgmine paavst teatas pisut hiljem, et vaid Hoensteini ametisse määramine on õigusjärgne ning Johannes Vetelkanne oma ei. Paavst ähvardas Vetelkanne ja tema järgijaid kirikust välja heita. Tüli lahenes alles 6.2.1463 Hoensteini ja Vetelkanne vahelise kokkuleppega. Hoensteinist tuli piiskop ja Vetelkanne sai valuraha. 4.2.1465 pakkus Hoenstein Vetelkannele õigust rentida piiskopkonda. Viimatimainitu kasutas seda õigust alates 1467. aastast. Hoenstein suri Haapsalus 17.1.1471.

Peter Wetberg (Wetberch), kes oli Saare-Lääne piiskop 1471-1491, oli pärit Liivimaalt. Ta õppis Rostocki ülikoolis ning aastatel 1456-1457 oli ta Roomas kui Saaremaa skolastik ja kanoonik. Aastal 1470 oli ta Tallinna kanoonik. Pärast Saare-Lääne piiskopi Jodokus Hoensteini surma määras paavst Paulus II 17.6.1471 Wetbergi Saare-Lääne piiskopiks. Peter Wetberg suri enne 14.11.1491.

Johannes III Orgas (Johann Orges) oli Saare-Lääne piiskop 1492-1515. Ta sündis u. 1420 Riia peapiiskopkonna aladel. Johann Orges õppis Rostocki (Saksamaa) ja Bologna (Itaalia) ülikoolides. Lõpuks jõudis ta doktorikraadini. 1475 oli ta Saare-Lääne piiskopkonna dekaan. Vahepeal tegutses Orgas Riias, seejärel oli Tartu toomherra. Aastal 1489 sai temast Saare-Lääne piiskopkonna ametnik. Kui 1491.a. novembris suri piiskop Peter Wetber, valis kapiitel Orgase piiskopiks ning erinevalt paari varasema piiskopiga oli sellega päri ka paavst. Rooma paavst Innocentius VIII kinnitas mehe 26.3.1492 piiskopi ametisse nimega Johannes III. Johannes Orgas suri vana mehena 19.3.1515 Haapsalus ja on maetud piiskopilinnuses asuvasse Maarja kabelisse.

Johannes IV Kievel (ka Johann Kyvel) oli Saare-Lääne piiskop 1515-1527. Kievel sai juulis 1506 magistriks, seejärel oli ta Tartu Saare-Lääne piiskopkonna toomhärra ja 1508 Saare-Lääne piiskopkonna koadjuutor. Saare-Lääne piiskopiks kinnitati Kievel 23.3.1515 ja pühitseti ametisse Riia peapiiskopi poolt 24.6.1515. Ta taotles maahärra võimu suurendamist, kuid selle taotluse nurjasid vasallid. 1524 andis ta vasallidele eesõiguskirja, milles piirati maahärra võimu. Ta soovis Vana-Pärnusse rajada kõrgemat kooli. On oletatud, et ta laskis 1517. aastal trükkida eestikeelse katoliikliku katekismuse. Johannes Kievel suri 22.4.1527.



Johannes IV Kieveli vapp Haapsalu piiskopilinnusel

Georg von Tiesenhausen oli Tallinna piiskop 1525-1530 ja Saare-Lääne piiskop 1528-1530. Tiesenhausen oli pärit baltisaksa aadlisuguvõsast, kelle esivanemaks oli Henriku Liivimaa kroonikas mainitud piiskoppide Alberti ning Hermanni õemes. 14. sajandi algul elanud Johann von Tiesenhauseni kahest pojast põlvnesid suguvõsa peaharud. Tegemist oli rikka ja võimuka suguvõsaga, kellele kuulusid vasallilinnused ja mitu mõisa nii Eestis kui Lätis. Georg von Tiesenhausen immatrikuleeriti 1515 Rostocki ülikoolis, aprillis 1517 sai ta baccalaureus artiumi kraadi. 5.3.1523 nimetati ta Saare-Lääne piiskopkonna praostiks ja 17.3.1525 toompraostiks. Lisaks sellele oli ta ka Tallinna toomhärra. Samas valiti ta Tallinna piiskopiks ja 4.2.1528 Saare-Lääne piiskopiks. Georg von Tiesenhausen suri 2.10.1530 Kuressaares ja maeti Haapsalus.

Reinhold von Buxhoeveden oli Saare-Lääne piiskop 1530/1532-1541. Ta oli teine Buxhoevedenide soost Saare-Lääne piiskop. Ta õppis 1501-1506 Rostocki ülikoolis, kus ta sai kanoonilise õiguse magistri ja magister artiumi kraadi. Seejärel asus ta valmistuma vaimuliku karjääriks ning tal õnnestus siirduda vaimuliku kandidaadiajaks Rooma. Hiljemalt 1519. aastal oli ta Liivimaal tagasi, kus temast sai Tartu piiskopi ja tulevase Riia peapiiskopi Johannes Blankenfeldi lähemaid abilisid. 13.11.1519 sai ta Saare-Lääne piiskopkonna toomdekaaniks. Järgnevatel aastatel ei viibinud ta siiski mitte Lääne-Eestis, vaid läks hoopis Blankenfeldi saadikuna paavst Leo X juurde audientsile. 1520. aasta järel tegutses ta vaheldumisi Saaremaal ja Tartus. Pärast piiskop Georg von Tiesenhauseni surma (2.10.1530) valiti Buxhoeveden 18.10.1530 Saare-Lääne kapiitli ja rüütelkonna poolt piiskopiks, sealjuures anti Läänemaa vasallide hulgast talle kaks vastuhäält. Keiser kinnitas uue piiskopi 1531. aasta detsembris, paavsti poolt tuli kinnitus aga alles 3.8.1532. Kuid enne, kui Liivimaal sellest teada saadi, puhkes Saare-Lääne vaenus.



Illustratsioonid Mellini Liivimaa atlase Saaremaa ja Läänemaa kaardilt 1798, mis kujutavad Osilia ja Öseli vappe.

Saare-Lääne vaenuse ajal (1532-1536) võitles Buxhoeveden Läänemaale tunginud Riia peapiiskopi abilise Wilhelm von Hohenzollerniga, kes püüdis ise piiskopiau endale saada. Lõpuks õnnestus Buxhoevedenil vaenus võita, kuid see tõi kaasa tõsise rahalise puudujäägi ning tulid mõjukate vasallisuguvõsadege. Seetõttu jätkusid sisevastuolud piiskopkonnas ka 1540. aastatel. Vaenuse all mõeldakse siin nn. Kodusõda ehk lihtsalt tüli, mille käigus nelja aasta jooksul hukkus mõnisada inimest, põletati maha Virtsu vasallilinnus ning järjekordselt Vana-Pärnu. Pärast tüli lõppu jäid piiskopile tulid omade vasallidega ning sõjategevusest tingitud suured võlad. Buxhoeveden loobus ametist enne 13.7.1541. Sealjuures avaldas talle tugevat survet Liivi ordu. Buxhoevedenile anti elatiseks Kolivere piiskopilinnus, kus ta ka suri 1557.

Johannes V von Münchhausen oli Kuramaa piiskop 1540-1560 ja Saare-Lääne piiskop 1542-1560. Tema vanemad olid Ludolf von Münchhausen ja Katharina von dem Busche. Münchhausen sündis Mindeni lähedal Saksamaal. Ta oli Werdeni ja Saaremaa thesaurus ja kanoonik ning Mindeni toomherra. Ta valiti 1540 Kuramaa piiskopiks ja kinnitati ametisse 26.1.1541. Pool aastat hiljem 13.7.1541 sai ta Saare-Lääne piiskopkonna administraatoriks. Ta kinnitati piiskopiks 4.3.1542 paavst Paulus III poolt. Münchhausen müüs 1559 sügisel oma valdused 30000 taalri eest Taani kuningas Frederik II-sele, kes omakorda kinkis need oma vennale hertsog Magnusele ja lahkus Liivimaalt, ehkki ametlikult jäi Münchhausen ametisse kuni järgmise aastani. Hiljem tegutses ta Taanis ja Saksamaal. Seal kandis ta nime Johann von Olden. Münchhausen suri 1572.

Hertsog Magnus (26.8.1540 Kopenhaagen - 28.3.1583 Piltene, Kuramaa) oli Holsteini hertsogiriigi hertsog ja Taani kuningriigi prints, Saare-Lääne ja Kuramaa piiskop ning Liivimaa kuningas 1570-1577. Magnus oli Taani kuninga Christian III poeg ja kuningas Frederik II vend ning enne Saare-Lääne piiskopiks ja Liivimaa kuningaks nimetamist Holsteini hertsogiriigi hertsog, Taani kuningriigi prints, kellele pärast isa surma tema vend ja kuningaks saanud Frederik II eraldas omandatud Saare-Lääne piiskopkonna, selleks, et Magnus loobuks Holsteini hertsogiriigi hertsogi tiitlist. Magnus oli Saare-Lääne piiskopkonna piiskop 1560-1573. Läänemaa valdused ja sedasi ka Saulepi alad kaotas ta juba pisut varem, sest need läksid Taani kuningriigi valdusesse. Nii lakkas Lääne-Saare piiskopkond ehk feodaalriik Osilia olemast.

Magnust on sageli peetud 16. sajandi Liivimaa suurimaks aferistikks, kuna ta püüdis väga erinevate vahenditega saavutada võimalikult suurt võimu: esialgu toetus ta oma vennale, selle huvipuuduse tõttu läks aga 1570 üle Venemaa ja Ivan IV poolele, kes pakkus talle ka Liivimaa vasallkuninga tiitlit. Kuid ka Ivani ja Magnuse vahel tekkisid peagi vastuolud kui selgus, et tsaari poolt pakutav kuningavõim oli ainult sümboolne. Seetõttu otsustas Magnus taas poolt vahetada ning läks 1578 üle Poola poolele, säilitades endale vaid Kuramaa piiskopkonna.

Saare-Lääne piiskopkonnal oli olemas müntimisõigus, aga ainsa piiskopina vermis münte Haapsalus ja Kuressaares kogu piiskopkonna ehk feodaalriigi Osilia viimane valitseja hertsog Magnus. Vermitud mündid olid veeringud ja killingid. Neid vermiti aastatel 1561-1569. Kõrvaloleval pildil on aastal 1565 hertsogi auks vermitud medal. Haapsalus vermiti münte nähtavasti aastatel 1562-1564 ja Kuressaares 1562-1569. Kahes kohas vermitud mündid olid erinevad. Ühine oli nendel aga see, et ühel küljel oli mündil Osilia (Osiliae) vapilinnu pilt.



Vasakul hertsog Magnuse pitsat Osilia piiskopina tegutsedes ja paremal 1965 tema auks vermitud medal.



Haapsalus 1569 vermitud Osilia piiskopkonna killingud ja veeringud (kaks poolt).

Saare-Lääne piiskopkonna e. Osilia stiftifoogtid

Feodaalriigi Osilia ehk Lääne-Saare piiskopkonna kõrgeim valitseja oli piiskop, kelle määras kohale Rooma paavst. Seega oli tegemist kirikliku valitsejaga. Kõige tähtsamad ilmalikku võimukandjat piiskopkonnas nimetati stiftifoogtik. Esimene Saare-Lääne piiskop Gottfried määras piiskopkonna foogtik (stiftifoogtik) piirkonna suurima maavaldaja Lodede perekonna pealiku Johannes de Lode. Pärast piiskop Gottfriedi surma 1234 kinnitati ametisse uus piiskop Heinrich I. Stiftifoogt Johannes de Lode pojad aga ei olnud nõus uue maahärra võimule alluma, millest tekkis suur tüli, ja selle lahendamiseks palus paavsti legaat abi Liivi ordult. Hiljem oli Saare-Lääne piiskopkonnas kaks stifti ehk foogtkonda; Saaremaa stift ja Läänemaa stift. Saulepi alad kuulusid Läänemaa stiftifoogtide võimu alla.

Lääne-Saare piiskop

1228-1229	Gottfried
1234-1260	Heinrich I
1262-1285	Hermann I
1290-1294	Heinrich II
1294-1310	Konrad I
1310-1321	Hartung
1322-1337	Jakob
1338-1362	Hermann II
1363-1374	Konrad II
1374-1381	Heinrich III
1385-1419	Winrich von Kniprode
1420-1423	Caspar Schuwenflug
1423-1432	Christian Kuband
1432-1438	Johannes I Schutte
1439-1457	Johannes II Creul
1438-1458	Ludolf Crove
1458-1471	Jodokus Hoenstein
1471-1491	Peter Wetberg
1492-1515	Johannes III Orgas
1515-1527	Johannes IV Kievel
1528-1530	Georg von Tiesenhausen
1530-1541	Reinhold von Buxhoeveden
1542-1560	Johannes V von Münchhausen
1560-1572	Magnus

Lääne-Saare piiskopkonna Läänemaa stifti stiftifoogt

1228-1238	Johannes de Lode
u. 1280	Rusce
1307	Johannes de Holsatia
1307	Waldemar de Wrangle
1319	Johannes de Ruden
1368	Hinne Witte
1381	Henneke Mekes
1389	Wilhelm von Kniprode (?)
1397-1420	Wilhelm Fahrensbach
1430	Hans von Binol
1449	Bruno Wetberg
1471-1472	Heinrich Buxhoeveden
1478-1489	Georg Wetberg
1495-1499	Hans Lyve
1503-1504	Heinrich Metstake
1511	Hertowich Tiesenhausen
1517-1518	Georg von Ungern
1521-1525	Hans Maydel
1526-1527	Reinhold von Ungern
1529	Dietrich Kalff
1530	Klaus Hastver
1530-1532	Reinhold von Ungern
1532	Reinhard von Rosen
1532	Bernsdorff
1534	Reinhold von Ungern
1535-1537	Johann Szoye (Johan Szöge)
1541-1547	Wolmar Treyden
1548-1552	Weddich Donhof
1556	Wolmar Treyden
1557	Christoph von Münchhausen
1558-1560	Wolmar Treyden
1560-1561	Christoph von Münchhausen
1561-1570	Klaus Aderkas

Saulepi alade ajalugu otseselt mõjutanud Rooma paavstid

Huvi Liivimaa ja Eesti vallutamise vastu tekkis juba 12. sajandi keskel kui saksa kaupmehed otsisid uusi turgusid. Baltimaade kaudu oli hea kaubelda Vene vürstiriikidega. Samasugune huvi Baltimaade vastu oli ka Taani kaupmeestel. Kuna Eesti alad olid veel ristimata, hakati Eestimaaale saatma munkasid. Esimene selline teadaolev oli 1165.a. Eestimaa piiskopiks määratud munk Fulco. Paaril korral käis ta ka Eestis paganaid ristimas kuid eriti tulemusrikas tema tegevus polnud. 1184 saabus Liivimaaale Meinhard, kes kuulutati kaks aastat hiljem Liivimaa piiskopiks. Teda aitasid mitmed tegusad vaimulikud, nende hulgas Theoderich, kellest hiljem tuli Eestimaa piiskop. Meinhard ei saanud paganate ristimisega eriti hakkama ja palus seetõttu abi paavstilt. Paavst **Coelestinus III** kuulutas 1193 välja ristisõja Ida-Euroopa paganate vastu. Meinhard ise suri aastal 1196 enne ristisõdade algust. Pärast Meinhardi määrati piiskopiks Berthold, kes samuti ei suutnud kohalikke rahumeelselt ristida. Seejärel pani ta oma tegevuses rõhu sõjalisele jõule. 1198 hukkus Berthold ise lahingus Riia lähistel.

1199 nimetati uueks Liivimaa piiskopiks Albert von Buxhoeveden. Rooma paavsti **Innocentius III** õhutusel alustati sõjalise tegevusega Liivimaal. 1202 asutati Mõõgavendade ordu. Aastaks 1206 alistati liivlased ja aastaks 1208 latgalid. Seejärel asuti alistama eestlasi. Aastaks 1227 olid Eestimaa alad vallutatud ja alistatud. Selleks aga kasutati veel Maarjamaast huvitatud Taani kuninga abi. Nimelt kartis piiskop Albert, et eestlased sõlmivad liidu venelastega. Seepärast otsis Albert abi toleaeagselt Läänemere alade tugevamalt jõult Taanilt ja selle kuningalt Valdemar II-lt. Saanud õnnistuse paavstilt, otsustas Taani kuningas vallutada Eesti põhjaosa.

Seega aastal 1218 sõlmiti esimene kolmepoolne leping Eestimaa alade jagamiseks. Selle lepingu osapoolteks olid:

- Liivimaa piiskop, Saksamaa eestseisja Baltimaades, Albert von Buxhövdn, kelle rüütelkond oli kurnatud eelnevatest lahingutest eestlaste ja ugalastega (Ugandi) ja kes kartis, et veel iseseisvaks jäänud aladel (Saaremaa, Harjumaa, Virumaa) võivad eestlased luua liidu venelastega ja rünnata sakslasi. Lisajõude tal sel hetkel polnud aga kusagilt võtta.
- Taani kuningas Valdemar II, kes oli omal ajal üks võimukamaid kuningaid Läänemere regioonis ja tuntud oma erakordse võidukusega sõdades.
- Rooma kristliku katoliku kiriku paavst **Honorius III**, kes oli huvitatud ristiusu levitamisest kõikjal maailmas ja nägi kogu ettevõtmises vaid võimalust levitada usku paganate hulgas.

Lepingu sisuks võib lühidalt lugeda seda, et Põhja-Eesti alad anti Taani kuningriigi valdustesse. Nii maabuski 25.6.1219 Taani kuningas laevastikuga Eesti linnuse Lindanisa (Toompea) all.

Saare-Lääne piiskopkonna piiskopid õnnistas ametisse Rooma paavst. Seepärast esitame järgnevalt Saulepi alade ajalugu mõjutanud Rooma paavste pisut lähemalt.



Coelestinus III ehk sündides Giacinto Bobo oli Rooma paavstiks 1191-1198. Ta sündis Roomas u. 1106 ja suri samas 1198. Ta on Vatikani ajaloos ainus kardinal, kes on osalenud 10 paavsti valimisel. Paavst tuli temast 85-aastasena. Pisut enne oma surma kavatses Coelestinus III ametist loobuda, aga kardinalid sellega ei nõustunud. 27.4.1193 kuulutas Coelestinus III oma läkituses välja ristisõja Liivimaale. Hiljem lubas Coelestinus III kõigi pattude andeksandmist igauhele, kes lähevad Liivimaale misjonitööle.



Innocentius III ehk sündides Lotario dei Conti di Segni oli Rooma paavst 1198-1216. Tema suguvõsast leidub veel teisigi paavste. Innocentius III alustas mitu ristisõda, nende hulgas ka ristisõja Liivimaa paganate vastu 1199. Ka tema lubas ristisõdijad vabastada pattudest. Ta sätestas karistused hooramise, mõrva, vaelevandumise ja teiste kuritegude eest. Ta keelas ka abielud lähisugulaste vahel. 1202 tunnistas ta Mõõgavendade ordu. Aasta hiljem külastas paavsti liivlaste vanem Kaupo. 1212 volitas paavst Mõõgavendade ordu määrama vallutatud aladele piiskopi. 30.10.1213 kinnitas paavst Eestimaa esimeseks piiskopiks Theoderichi.



Honorius III ehk sündides Cencio Savelli oli Rooma paavstiks 1216-1227. Ta jätkas ristisõdade korraldamist. Ta lubas Riia piiskop Albertil määrata ametisse piiskoppe. 9.10.1218 sätestas Honorius III, et Taani kuningas Valdemar II võib paganatelt vallutatud alad inkorporeerida Taani koosseisu. Sellega andis ta kuningale loa vallutada Eesti põhjaosa, kes seda ka tegi. 1220 tunnustas ta Tallinna ja Lihula piiskopkondade rajamist. 31.12.1224 määras paavst oma esindajaks Eestimaal Modena Wilhelmi, kelle ta volitas rajama kirikuid ning määrama piiskoppe.



Gregorius IX ehk sündides Ugolino del Conti di Segni oli Rooma paavst 1227-1241. Ta oli pärit samast perest kui üleelmine paavst Innocentius III. Kuna Lihula piiskop Gottfried jättis piiskopkonna maha, siis kinnitas ta piiskopkonna likvideerimise. 1234 määras paavsti esindaja ametisse uue piiskopi Heinrich I ja paavst võttis piiskopi enda kaitse alla. Kuna Gregorius IX oli vahepeal piiskopkonna "likvideerinud" ja maad ordule andnud, siis käskis ta 1236 Riia piiskoppi maad Saare-Lääne piiskopkonnale tagasi anda.



Innocentius IV ehk Sinibaldo Fieschi oli Rooma paavst 1243-1254. Temale eelnev paavst suutis valitseda kaks nädalat ja suri. Innocentius IV valimised kestsid ise pea kaks aastat nii, et kaks valimistel osalenud kardinali surid. 1245 võttis paavst Saare-Lääne piiskopkonna oma kaitse alla ja kohustas teisi naaberpiiskopkondi Saare-Lääne piiskopkonda aitama ja kaitsma. 1251 kinnitas ta piiskopkonna maavaldused.



Aleksander IV ehk Rinaldo Conti di Segni oli Rooma Paavst 1254-1261. Ta oli kahe eelneva paavsti Innocentius III ja Gregorius IX sugulane. 1260 andis ta Saare-Lääne piiskopile juurde Audru, Koonga ja Vana-Pärnu valdused. Kui seni oli piiskopkonna nimetusena kasutatud piiskopi residentsi nimetust (Lihula, Pärnu), siis nüüdsest määras ta piiskopkonna nimeks Osilia (Osiliensis). Samal aastal kinnitas paavst Aleksander IV veel Saare-Lääni piiskopkonna toomkapiitli privileegid.



Clemens IV ehk sündides Gui Foucois oli Rooma paavst 1265-1268. Ta oli pärit Prantsusmaalt. Sarnaselt eelmise paavstiga (Urbanus IV) oli ta ametis suhteliselt lühikest aega ja sedasi ei jõudnud ta ka palju tegeleda Saare-Lääne piiskopkonna asjadega. On vaid teada, et ta kinnitas oma esindaja Wilhelmi vahendusel Saksa ordu ja Saare-Lääne piiskopkonna vahelise kokkuleppe maavalduste jagamise asjus aastal 1266.



Gregorius X ehk sündides Tedaldo Visconti oli Rooma paavst 1271-1276. Tema valimised paavstiks olid teadaolevalt pikimad paavsti valimised ajaloos, mis kestsid novembrist 1268 septembrini 1271. Selliste lõputult kestvate valimiste vältimiseks sätestas Gregorius konklaavi korra, mis piiras venitamist ning kõrvalist mõju valimistel. Teada on, et 31.8.1272 kinnitas Gregorius X Saare-Lääne piiskopkonna toomhärade prebendide (eeliste ning tänapäeva mõistes dividendide) jagamise. Kuigi eelnev paavst oli hukka mõistnud “onupojapoliitika”, määras Gregorius X kardinalideks oma sugulasi.



Bonifatius VIII ehk sündides Benedetto Caetani oli paavst 1294-1303. Temast eelnevad paavstid kaua võimul ei püsinud. Kuna neid valiti vanade meestena, siis surid nad üsna pea. Üht paavsti (Coelestinus V) valiti kaks aastat, sest konklaavi seaduse tühistasid vahepealsed paavstid ja ta krooniti kaks korda. 1299 avaldatud käsus andis ta Saksa ordu ja Liivi ordu meistritele käsu saabuda Rooma aru andma. Nimelt oli paavstile teatavaks saanud, et vastristitud on sealkandis türanniseeritud ning seetõttu olevat osa nendest kristlusest loobunud. Samuti olevat orduvennad vangistanud Riia piiskopi, piiranud Lihula linnuses Saare-Lääne piiskoppi ja ajanud Saare-Lääne toomhärred nende valdustest minema. Samal aastal nõudis ta, et Saare-Lääne piiskop aitaks Eestimaa vasalle võitluses paganatega. Paavsti väitel olevat Eestimaa paganad mitmel korral mässanud Taani kuninga ning ta vasallide vastu.



Johannes XXII ehk sündides Jacques d'Euse oli paavst 1316-1334 ehk suhteliselt kaua aega. Tema paavstiks valimise konklaav on ajaloo pikim, mis kestis üle kolme kuu. Paavstiks valiti ta Lyonis, kust ta lubas paavstina siirduda Rooma. Seda aga ta ei teinud, vaid resideerus Prantsusmaal Avignonis. 1322 määras paavst Tartu skolastiku Jakobi Saare-Lääne piiskopiks. Kümme aastat hiljem andis paavst piiskop Jakobile privileege ja veel aasta hiljem vabastas paavst piiskop Jakobi pühapaikade külastamise kohustusest. Ta määras ametisse ka Kuramaa ja Tartu piiskopid ning kinnitas Tallinna piiskopi valimise. Johannes XXII nimetas nõidumist ketserluseks ning nõudis nõidade karistamist surmaga.



Benedictus XII ehk sündides Jacques Fournier oli paavst 1334-1342. Ka tema resideerus Avignonis, sest Itaalia sisemine olukord oli väga pingeline. Benedictus XII määras 1338 Saare-Lääne piiskopiks Hermann II ja vabastas ta pisut hiljem palverännaku kohustusest.



Clemens VI ehk sündides Pierre Roger oli paavst 1342-1352. Ta oli juba neljas paavst järjest, kes ei resideerunud Roomas, vaid Avignonis. 1351 tegi ta Saare-Lääne ja Tartu piiskoppidele ning Riia praostile ülesandeks, et nad keelaksid Liivimaa kaupmeestel relvade ja hobuste toimetamise õigusklikele venelastele. Clemens VI oli paavst, kes kinnitas Eestimaa (Põhja-Eesti) müümise Taani kuningas Valdemar IV poolt Saksa ordule 1348. Müük ise toimus aasta varem.



Urbanus V ehk sündides Guillaume de Grimond oli paavstiks 1362-1370. Ta oli järjekorras 200. paavst. Aastal 1365 nõudis paavst Saare-Lääne piiskoppi kaitsmaks Tartu Piiskoppi Saksa ordu rünnakute eest. Ta nimetas Konrad II Saare-Lääne piiskopiks 1363. Ta määras kohale mitu järjestikust Saare-Lääne piiskopkonna kanoonikut.



Gregorius XI ehk sündides Pierre Roger de Beaufort oli paavstiks 1370-1378. Ta püüdis paavsti residentsi tagasi viia Rooma aga rahutuste ja sõjategevuse tõttu ta seda alaliselt teha ei suutnud. 1374 nimetas ta Saare-Lääne piiskopiks Heinrich III, kes läks hiljem tülli Saaremaa toomkapiitliga. Ta määras ametikohale mitu Saare-Lääne piiskopkonna kanoonikut.



Urbanus VI ehk sündides Bartolomeo Prignano oli paavst 1378-1389. Ta oli esimene paavst, kelle ajal oli nn. Suur skisma ehk kirikulõhe, mille ajal katoliiklus jagunes koguni kolmeks kirikuks, millel kõigil oli oma paavst. Kõik algas sellest, kui paavst läks tülli kardinalide kolleegiumiga solvamiste pärast. Paavsti taheti koguni tappa. Osad kardinalid kuulutasid siis Urbanus VI valinud konklaavi kehtetuks ning valisid vastupaavsti Clemens VII. Saare-Lääne piiskop Heinrich III oli vabastanud vanglast 1381 Clemens VII pooldaja ja kiriku vara müünud. Sellest teatas Saaremaa toomkapiitel paavstile. Samal aastal piiskop tapeti.



Bonifatius IX ehk sündides Pietro Tomacelli oli Rooma paavstiks 1389-1404. Paavstiks valiti ta suhteliselt noorelt ehk vähem kui neljakümne aastaselt. Suure skisma ajal nõudsid tema vastased paavsti tagasiastumist. Seda aga Bonifatius IX ei teinud. Kuna ta suri läbirääkimiste aegu vastupaavsti delegatsiooniga, siis algul arvati, et paavst tapeti. 1391 määras paavst ametisse Tartu ja Saare-Lääne piiskopkonna praostid, dekaanid, koolmeistrid ja muud ametid.



Martinus V ehk sündides Oddone Colonna oli Rooma paavstiks 1414-1431. Tema valimisega paavstiks lõppes ka suur skisma. 1420 määras Martinus V Saare-Lääne piiskopiks Kaspar Schuwenflugi ja tema surma järel 1423 uueks piiskopiks oma pihhiisa Christian Kubandi. Kui tekkinud tülide tõttu Kuband piiskopkonnast 1429 lahkus, nõudis Martinus V vahepeal Saksa ordu poolt anastatud Saare-Lääne piiskopkonna alade tagastamist piiskopkonnale.



Eugenius IV ehk sündides Gabriele Condulmer oli Rooma paavstiks 1431-1447. Eugenius IV kinnitas 1432 Saare-Lääne piiskopiks Johannes I Schutte. Pärast viimati mainitu surma esitles Johann II Creul end paavstile Saare-Lääne piiskopina. Paavst määraski ta ametisse neli päeva hiljem. Enne seda jõudis aga piiskopkonna kapiitel ametisse määrata Ludof Crove. Nii jätkusid tülid piiskopi nimetamise ümber veel mitu aastat. Samas ei olnud ka paavsti elu lihtne. Tal tekkis tüli kardinalidega, kes tagandasid ta 1439 ametist ja valisid vastupaavsti. Siiski peeti Eugenius IV paavstina kuni tema surmani 1447.



Nicolaus V ehk sündides Tommaso Parentucelli oli Rooma paavst 1447-1455. Ta sekkus Saare-Lääne piiskopkonnas Creuli ja Grove vahel tekkinud tüli lahendamisse ja nõudis alamaid abistama Creuli võitluses Grove vastu. Lõpuks tunnustas ta tüli osapoolte vahel sõlmitud Kuressaare rahulepingut, mille tulemusena Grove sai endale saared ja Creul Läänemaa. 1449 tänas paavst Rootsi kuningat Karl VIII ja Brandeburgi markkrahve Creuli toetamise eest. 1453 kavandati Nicolaus V vastu vandenõu, mis ei õnnestunud.



Calixtus III ehk sünnipäraselt Alfonso de Borja oli Rooma paavstiks 1455-1458. Päritolult oli ta hispaanlane ja soosis oma sugulasi ning hispaanlasi. Ühest tema sugulasest tuli hiljem paavst Aleksander VI. Mõni päev enne oma surma määras Calixtus III Saare-Lääne uueks piiskopiks Taani kuninga Christian I soovitusel Jodokus Hoensteini.



Pius II ehk sündides Enea Silvio Piccolomini oli Rooma paavst 1458-1464. Pisut enne Pius II valimist paavstiks oli Saare-Lääne uue piiskopi valimisest tekkinud suur tüli. Kapiitel oli valinud piiskopiks Vetelkanne. Taani kuningas ja muud mõjukad olid aga piiskopiks soovitanud Jodokus Hoensteini. Sedasi oligi eelmine paavst määranud Hoensteini piiskopiks just vahetult enne oma surma. Seepärast pidi Pius II manitsema Vetelkannet ja tema järgijaid, et Hoenstein on ainuõige piiskop ning heitis Vetelkanne koos jüngritega kirikust välja.



Paulus II ehk sündides Pietro Parbo oli Rooma paavst 1464-1471. Tema ema oli varasema paavsti Eugenius IV õde. Vatikani asemel elas ta Veneetsias, aga ta maeti Vatikani. Paulus II-l palju Saare-Lääne piiskopkonnaga tegemist polnud. Teada on, et ta saatis kirja Saare-Lääne praostile Brochard Trupenichtile 1470. Pisut enne oma surma määras Paulus II Saare-Lääne piiskopiks Peter Wetbergi. Paulus II suri suhteliselt noore mehena (54-aastasena) südamerabandusse.



Innocentius VIII ehk sündides Giovanni Battista Cibo oli Rooma paavst 1484-1492. Selleks ajaks oli paavstide mõju Saare-Lääne piiskopkonna tegevusele varasemaga võrreldes tunduvalt vähenenud. Innocentus III puutus piiskopkonnaga kokku vaid üsna oma valitsemise lõpul, kui paavst kinnitas Saare-Lääne kapiitli otsuse uue piiskopi Johannse III valimise kohta.



Clemens VII ehk sündides Giulio de'Medici oli Rooma paavst 1523-1534. Ta oli teine paavst, kes pärines Medicite suguvõsast. Ta valiti paavstiks juba 45-aastasena. Pärast teda pole valitud ühtki isikut paavstiks nii noorelt. Tema ajal oli paavstil palju tegemist Martin Lutheri poolt algatatud kiriku reformatsiooniga. Tekkinud usurahutuste tõttu ei omanud paavst enam võimu mitmes riigis ning sealhulgas Rootsi ja Taani koguduste üle. Muude sekelduste kõrval tuli tal tegeleda ka Saare-Lääne piiskopkonnas tekkinud tülidega. Saare-Lääne vaenuse ajal 1534 käisid piiskop Reinhold von Buxhoevedeni vastased paavstilt palumas tema vallandamist. Clemens VII sellega ei nõustunud.



Paulus III ehk sündides Alessandro Farnese oli Rooma paavst 1534-1549. Tal oli juba enne paavstiks valimist selja taga pikk ja auväärne tegevus paavstide lähikonnas. Paulus III oli viimane paavst, kellel oli otsene kokkupuude ja Saare-Lääne piiskopkonnaga. 1542 kinnitas ta Saare-Lääne piiskopkonna piiskopiks Johannes von Münchhauseni, kes aga lõpuks piiskopkonna maha müüs.

Taani kuninga võimu all 1559-1563

Saare-Lääne piiskopkonna ostis endale Taani kuningas Frederik II 1559. aastal. Piiskop Johann V von Münchhausen oli proovinud piiskopkonda müüa juba 1558. aasta lõpul senisele Taani kuningale Christian III-le, kes oli Frederik II isa. Christian III oli isikliku kasu huvides proovinud paar kuud varem Tallinnat maha müüa piiskopi vend Christoph von Münchhausen. Kuna oli süttinud Liivi sõda, ei julgenud Christian III midagi ette võtta ja kaubad jäid tegemata. Pärast isa surma võttis aga Frederik II Saare-Lääne piiskopkonna kohta olnud pakkumise vastu ning ostis selle. Sedasi sekkus ka Taani Liivi sõtta. Piiskopkond ise säilis ja piiskopkonna valitsejaks sai kuninga vend hertsog Magnus. Viimane osutus aga aferistiks, kellelt võeti piiskopkond ära 1573 ja liideti Taani kuninga valdustega. Sellega likvideeriti lõplikult Saare-Lääne piiskopkond ehk feodaalriik Osilia.

Saare-Lääne piiskopkonna mandriosad väga kaua hertsog Magnusele ei kuulunud. 1561 sai Frederik II villand oma venna sekeldustest ning ta määras Saare-Lääne piiskopkonna mandrialadele Magnuse asemel asehalduri. Kõige tagatipuks algas 1563 nn. Põhjamaade seitsmeaastane sõda, mille tulemusena läksid Lääne-Eesti mandrialad Taani käest Rootsi valdustesse. Saulepi aladel algas Rootsi aeg.

Frederik II (1.7.1534-4.4.1588) oli Taani ja Norra kuningas 1559-1588. Ta kuulus Oldenburgide dünastiasse, mis sai alguse 1448. Esimeseks dünastia esindajaks oli Christian I, kes oli Frederik II vanavanaisa. Christian I oli koguni kolme kuningriigi kuningas: Taani, Norra, Soome. Rootsi kuninga kohalt Christian I kukutati 1464. Frederik II isa oli kuningas Christian III. Kui vennad von Münchhausenid püüdsid 1559.a. lõpul Tallinnat ja Saare-Lääne piiskopkonda Christian III ehk Taani kuningriigile maha müüa, siis too keeldus ostmast. Pea seejärel Christian III suri ja troonile tõusnud Frederik II soovis Taani kuningriigi valdusi laiendada ning ostiski 26.9.1559 Saare-Lääne piiskopkonna 30000 taalri eest. Samas kinkis ta selle edasi oma vennale Magnusele, kelle käest ta Lääne-Eesti mandriosad 1561 ära võttis. 1563 alanud Põhjamaade sõja käigus jäi Frederik II ka nendest aladest ilma. Sõjapidamine Rootsi ebaõnnestus täielikult. Szczecini (Stettini) rahuleppega suutis ta siiski Taani kuningriigi maine taastada. Seejärel keskendus ta peamiselt losside ehitamisele. Selleks tõstis ta maksusid. Tema surma põhjuse kohta on märke, et see võis tuleneda liigsest alkoholi tarbimisest.



Taani kuningas Frederik II

Rootsi aeg 1563-1710

Läänemaa siirdus Rootsi kuningriigi valdusesse Liivi sõja ajal, kui Rootsi kuningas sekkus 1563 Taani kuninga valduste laiendamise plaanidesse. Rootsi kuningriigi alluvusse kuuluti aastani 1710. Eesti teised alad olid Rootsi võimu all 1558-1710. Rootsi ajastu ei olnud Eesti aladel eriti menukas. Juba aastaks 1625 oli rahvastik vähenenud kolmandikuni võrreldes orduaja lõpuga. Aastatel 1665-1690 vaevas Eesti alasid katk. Külmade ja sajaste suvede tõttu tabas 1695-1697 maad ränk viljaikaldus ja tagavarade puudumise tõttu näljahäda. Nälja kätte suri u. 20% rahvastikust (70000-75000 inimest). Põhjasõja käigus (1700-1710) laastati maad ja tapeti kohalikke elanikke. Samal ajal puhkes Liivimaal katk. Eesti elanikkond oli aastaks 1710 kahanenud kolmandikule võrreldes Põhjasõjale eelnenud näljahäda algusega.

Eestit valitsesid kaks Rootsi valitsejate dünastiat - Vasad ja Pfalzi (Wittelsbachi) dünastia. Vasad ehk Vasa dünastia oli kuninglik dünastia Rootsis aastail 1523-1654. Samas olid dünastia esindajad ka Poola valitsejad aastatel 1587-1668. Enne neid valitsesid Rootsit Taani kuningad. Viimane Taani kuningas, kes valitses Rootsis enne Vasasid oli Christian II ehk Kristian Türrann. Tollel ajal oli tegemist veel Kalmari uniooniga, mis tähendas Taani, Rootsi ja Norra kuningriikide ühendust. Kalmari uniooni valdustesse kuulus sedasi veel Soome, Island, Gröönimaa, Fääri saared ja teisi alasid. Sedasi valitsesid samad kuningad mitut riiki. Vormiliselt olid riigid siiski iseseisvad. Kalmari unioon eksisteeris 1397-1523.

Kui Christian II päris Taani ja Norra trooni 1512, ei soovinud Rootsi Riiginõukogu teda kuningaks nimetada. Põhjuseks oli Christian II maine karmi valitsejana. Sedasi proovis Christian Rootsit sõjategevusega vägisi enda alluvusse haarata. See õnnestus tal alles kolmandal katsel ja 4.11.1520 krooniti Christian II Rootsi kuningaks. Kohe pärast oma kroonimispidustusi vangistas ta oma vastased ning need hukati. Seda nimetatakse Stockholmi veresaunaks. See sündmus sai tõukejõuks Rootsi Vabadussõjale, mille juhiks oli Gustav Eriksson Vasa. Gustav Vasa oli sõjas edukas ning 6.6.1523 krooniti ta kuningaks nimega Gustav I Eriksson Vasa ehk lühemalt Gustav Vasa. Aga ka Gustav Vasa osutus hirmuvalitsejaks, kes tema vastu tekkinud ülestõuse karmilt maha surus.

Gustav Vasa oli abielus kolmel korral. Kokku oli Gustav Vasal 11 last. Nendest kolm tõusid hiljem Rootsi kuningaks: Erik XIV, Johan III ja Karl IX.



Erik IV

Erik XIV (13.12.1533-26.2.1577) oli Rootsi kuningas 1560-1568. Ta oli eelmise Rootsi kuninga Gustav I Vasa esikpoeg. Ta püüdis edutult kosida Inglismaa kuningannat Elisabeth I. Aastal 1568 abiellus ta lõpuks soome lihtsõduri Maunu tütre Kaarinaga. Sellest abielust sündis neli last. Sellele lisaks oli tal veel kolm last väljastpoolt abielu ja need kõik sama naisega. Kui Erik XIV isa Gustav I Vasa oli suutnud Taaniga rahu hoida, siis Erik otsustas tekkinud Liivi sõda ära kasutada ja riigi valdusi laiendada. Sedasi aga sattus ta vastuollu Taani kuningaga. Rootsi riigi laiendamist alustas ta 1561 sissetungiga Eestimaaale. Samal ajal halvenesid tal aga suhted oma venna Johaniga, kes oli Soome hertsog. Sedasi alustaski ta 1563 sõja oma venna vastu. Samal aastal algas nn. Põhjamaade seitsmeaastane sõda (1563-1570), kus Rootsi vastu sõdisid Taani, Norra, Rzeczpospolita ning Lübecki vabalinn. Selle käigus sattusid Rootsi valdustesse ka Saulepi alad. Erik hakkas kahtlusama kõiki ja lasi süütuid tegelasi mõrvata. Tema vaimuhaigus vaid sügevenes. 1568 pärast abiellumist kukutati Erik troonilt ning vangistati oma vendade Johani ja Karli poolt. 1577. aastal lasi kuningas Johan III oma venna mürgitada käskides vangivalvuritel hernesupile arseeni lisada.

Johan III (20.12.1537-17.11.1592) oli Rootsi kuningas 1568-1592. Ta oli eelmise kuninga Erik XIV poolvend ja enne kuningaks saamist Soome hertsog (1556-1563). Erik XIV poolakaid ei sallinud. Johan aga kosis Poola kuningatütret. See ei meeldinud Erikule ning lõpuks tekkis sellest nii suur tüli, et 1563 algas Põhjamaade seitsmeaastane sõda. Aastal 1568 kukutas Johan oma poolvenna troonilt ja lasi lõpuks tolle tappa. Ennast lasi ta kroonida Rootsi kuningaks nimega Johan III. Seejärel keskendus ta sõdimisele ning Liivi sõda lõppeski võidukalt 1583 Pljussa vaerahuga. Sedasi sai Rootsi endale Liivi sõjas vallutatud alad Eestis, Ingerimaal ja Karjalas. Pärast sõja lõppemist läänistas ta vallutatud maid oma toetajatele. Sedasi sai Varbla alad endale Johan III vanavanaema sugulane Gustaf Axelsson Banér. Banéride perekonnale kuulusid Varbla mõisa alad järgmised sada aastat.



Johann III

Oma esimesest abielust Poola kuningatütrega sündis kolm last, kellest poeg Sigismundist tuli hiljem kuningas. Pärast abikaasa surma abiellus Johan endast 31 aastat noorema 16-aastase näitsikuga. Sellest abielust sündis üks poeg. Oma armukesega oli Johanil neli last. Johan III suri suhteliselt noorena, 54-aastasena.



Sigismund III Vasa (20.6.1566-30.4.1632) oli Rootsi kuninga Johan III ja Poola printsessi Katarina Jagellonica poeg. Sedasi olid tal kõik eeldused tulla nii Rootsi kui ka Poola kuningaks. Poola keeles oli tema nimeks Zygmunt III Waza. Kuna ta oli Poola Jagelloonide järglane, siis valiti ta 1587 Poola kuningaks ja oli Poola kuningas oma surmani. Pärast oma isa surma tuli temast ka Rootsi kuningas. Aastal 1599 jäi ta aga oma Rootsi kuninga tiitlist ilma, sest rootslastele poolakate ülemvõim ei meeldinud ja Sigismund oli liialdatult katoliiklane. Kardeti, et Sigismund tahab Rootsi katoliseerida. Eelmise kahe kuninga vend Karl IX, kes oli aidanud Johan III oma venna vastu troonile, suutis Sigismundi tunnistama, et Rootsi on luterlik protestantlik riik. Seejärel elas Sigismund peamiselt Poolas ja Rootsis valitses tema eest regendina Karl IX. Siit algas Karl IX proov ise võimule pääseda. Lõpuks sai Sigismundil Karli sekkendustest villand ja ta saatis sõjaväe Karli kukutama. Stångebro lahingus sai aga

Sigismundi armee lüüa, Sigismund langes vangi. Riigipäeva otsusega Sigismund kukutati Rootsi kuninga troonilt ja saadeti 1599 Poola tagasi. Sedasi jätkus Sigismundi sõjategevus veel aastaid Rootsi vastu. Kõigele lisaks proovis ta Tsaari Venemaa nõrka olukorda ära kasutada ja ka Venemaad vallutada. Lõpuks keeras sõjaõnn talle selja. Rootsile kaotas ta Liivimaa ja sealhulgas Lõuna-Eesti. Venemaaga otsesesse sõjategevusse ta ei astunud. Romanovite võimuletulek tõmbas aga Sigismundi plaanidele kriipsu. Kokkuvõttes oli Sigismund III Vasa edukas ja tugev Poola kuningas, kelle valitsusajal oli Poola Ida-Euroopa tugevaim. Pärast tema surma tõusis Poola kuningaks tema poeg Vladislav IV. Lapsi oli tal kahe Austriast pärit naisega kokku 12, kelledest mitmed surid lapsena.



Karl IX (4.10.1550-30.10.1611) oli kolmas Rootsi kuninga Gustav Vasa poeg, kes tõusis Rootsi kuningaks. Ta osales oma venna Erik IV kukutamisel ja hakkas vastu oma teise venna Johan III pojale Sigismund III Vasale. Kuna Sigismund oli Rootsi kuningaks olles ka Poola kuningas, siis jäi Rootsi alade valitsemine tegelikkuses Karl IX kätte. Tasapisi hakkas Karl endale lisavõimu haarama ja proovis kukutada Sigismundi. Viimati mainitu sõjaretk ebaõnnestus ja Karlist tuli Rootsi riigihoidja 1599. Lõpuks valiti ta Rootsi kuningaks 1604. Karlil oli kolme naisega 11 last. Esimesest abielust sündinud tütrest Katariinast tuli hilisema kuninga Karl X Gustavi ema ja teise abielu esikpojast järgmine kuningas.



Gustav II Adolf (19.12.1594-16.11.1632) oli eelmise kuninga Karl IX poeg, kes tõusis troonile pärast isa surma juba 18-aastasena. Ta hukkus Kolmekümneaastases sõjas Lützeni lahingus, mille rootslased võitsid. Teda tuntakse Tartu ülikooli asutajana. Talle sündis abielust neli last, kellest ühest tuli hiljem Rootsi kuninganna. Kaks last sündisid surnuna ja üks suri aastasena. Veel oli tal üks laps armukesega ja kellest tuli hiljem riigimarssal. Gustav II Adolf on ainus Rootsi kuningas, kes sai lisatiitli “suur”, seda küll postuumselt.



Kristiina (18.12.1626-19.4.1689) oli Rootsi kuninga Gustav II Adolphi tütar, kes tõusis seoses oma isa hukkamisega sõjas Rootsi kuningannaks juba 6-aastasena. Kuni Kristiina täiskasvanuks saamiseni 1644 juhtis riiki tegelikult eestkostevalitsus eesotsas riigikantsler Axel Gustafsson Oxenstiernaga. Kristiina valitses Rootsit vaid aastani 1654. Riigimaa kergekäeline jagamine aadlile ja pöördumine katoliiklusele tekitas tüli Riigipäevaga. Lõpuks oli ta sunnitud loobuma oma troonist tädipojale ja elas seejärel pagenduses Roomas. Seda loetakse ka Vasade valitsusdünastia lõpuks.



Karl X Gustav (6.11.1622-13.2.1660) oli kuninganna Kristiina tädipoeg ehk kuningas Karl IX lapselaps. Troonile tõusis ta tänu Kristiina troonilt loobumisele 1654. Sel hetkel oli ta oma vanaema ja ema soo kaudu saanud Pfalzi vürstiks. Tema valitsusaega iseloomustasid sõjad, sest ta oli sunnitud sõdima Poola ja Taani vastu. Poola kuningad olid sellisel arvamusel, et Poola-Rootsi kuninga Sigismund III Vasa järglastena olid nemad Rootsi kuningad. Taani aga tahtis endale valdusi juurde hankida, sealhulgas Saaremaa. Karl X Gustav suri noore mehena kopsupõletikku.



Karl XI (24.11.1655-5.4.1697) tõusis pärast isa ootamatut surma troonile 4-aastasena. Kuni 1672 valitsesid riiki regendid, kelle ajal riigielu praktiliselt seiskus. Kuigi Karl XI kihlus Taani printsessiga, algas Taaniga sõda. Karl XI oli edukas kuningas. Enne Karl XI valitsusaega tühjajana olnud Rootsi riigikassa täitus. Kui eelmised kuningad olid liigselt riigimaid aadlikele läänistanud ja sedasi riigi sissetulekud olid vähenenud, siis Karl XI viis läbi reduktsiooni ja riigistas tagasi riigimaid. Viidi läbi maareform ja sõjaväereform. Tema valitsusaja lõppu varjutas kaks aastat kestnud ikaldus ja selle tagajärjel tekkinud Suur Nälg, millega kaasnesid tüüfus ja düsenteeria. Tema kahest lapsest tulid Rootsi valitsejad. Karl XI suri 41-aastaselt vähki.



Karl XII (17.6.1682-30.11.1718) sai Rootsi kuningaks 15-aastasena. Juba kolm aastat hiljem algas Põhjasõda, kus Taani, Poola ja Venemaa otsustasid üheskoos Rootsi ülemvõimu Läänemeres lõpetada. Karl XII oli edukas väejuht ja suutis koguni Taani ja Poola loobuma sõjast. 1710.a. kaotas ta siiski Eestimaa ja Liivimaa Venemaale. 1718 sai ta surma Norras toimunud lahingus, kus teda tabas kuul pähe. On ebaselge, kas kuuli lasi Norra sõdur või tapsid omad kuninga. Kuna Karl XII polnud abielus ja oli ilma järglasteta, siis tõusis valitsejaks tema õde Ulrika Eleonora.

Eestimaa rootsiaegsed kubernerid ja kindralkubernerid

Eestimaa kuberner oli kõrgeimaks Rootsi Kuningriigi ametnikuks Eestimaal. Kubernerid määrati ametisse ja vabastas kuningas. Kubernerite ametiaega ajaliselt ei piiratud. Ametlikult oli kubernerid ametisse määratud 3 aastaks. Pärast aruandlust võis kuningas tema ametiaega pikendada. Alates 7.1.1673 nimetati kubernerid kindralkubernerideks. Eestimaa kubermangu kutsuti ka Eestimaa hertsogkonnaks. Kui kuberner polnud kubermangus, oli tema asemikuks asekuuberner.

Eestimaa rootsiaegsed kubernerid

1561–1562	Vabahärra Lars Ivarsson Fleming (u.1520–1562) Asekuuberner vabahärra Klaus Christiern Horn af Åminne
1562–1562	Henrik Klasson Horn (1512–1595)
1562–1564	Krahv Svante Sture (1517–1567)
1564–1565	Hermann Pedersson Fleming (1520–1583)
1565–1568	Henrik Klasson Horn (1512–1595)
1568–1570	Vabahärra Gabriel Kristiernsson Oxenstierna (1506–1585)
1570–1572	Hans Lejon (1530–1572)
1572–1574	Claes Åkesson Tott (1530–1590)
1574–1575	Vabahärra Pontus De la Gardie (1520–1585)
1576–1578	Karl Henriksson Horn (1550–1601) Asekuuberner Hans Eriksson Brinkkalast
1578–1579	Göran Boije (surnud 1617)
1579–1581	Svante Eriksson Stålarin
1582–1583	Göran Boije (surnud 1617)
1583–1585	Vabahärra Pontus De la Gardie (1520–1585)
1585–1588	Vabahärra Gustaf Gabrielsson Oxenstierna (1551–1597)
1588–1588	asekuuberner Hans Wachtmeister (surnud 1590)
1588–1590	Gustaf Axelsson Banér (1547–1600)
1590–1592	Vabahärra Erik Gabrielsson Oxenstierna (1546–1594)
1592–1600	Göran Boije Asekuuberner Karl Henriksson Horn
1601–1602	Krahv Moritz Leijonhufvud (1559–1607)
1603–1611	Asehaldur Anders Larsson Botila (surnud 1613)
1611–1617	Vabahärra Gabriel Bengtsson Oxenstierna (1586–1656)
1617–1619	Anders Eriksson Hästehufvud (1577–1657)
1619–1622	Krahv Jakob De la Gardie (1583–1652)
1622–1626	Per Gustafsson Banér (1588–1644)
1626–1628	Vabahärra Johan De la Gardie (1582–1642)
1628–1642	Philipp Scheiding (1578–1646)
1642–1646	Vabahärra Gustaf Gabrielsson Oxenstierna (1613–1648)
1646–1653	Krahv Erik Oxenstierna (1624–1656)
1653–1655	Krahv Heinrich von Thurn-Valsassina (1628–1656) Asekuuberner Wilhelm Ulrich
1655–1656	Vabahärra Bengt Skytte (1614–1683) Asekuuberner Wilhelm Ulrich
1656–1674	Vabahärra Bengt Horn (1623–1678) Asekuuberner Wilhelm Ulrich Asekuuberner Jakob Stael Asekuuberner vabahärra Johan Christopher von Scheiding

Eestimaa rootsiaegsed kindralkubernerid:

1674–1681	Anders Torstenson (1641–1686)
1681–1687	Robert Lichton (1631–1692)
1687–1687	Nils Bielke (1644–1716)
1687–1704	Axel Julius De la Gardie (1637–1710)
1704–1706	Wolmar Anton von Schlippenbach (1653–1721)
1706–1709	Nils Stromberg (1646–1723)
	Asekuberner Dietrich Friedrich von Patkul
1709–1710	Carl Gustaf Nieroth (1650–1712)

Eelpool mainitutest olid kaks Eestimaa kubeneri seotud Varbla mõisaga. 1588-1590 oli kuberneriks Gustaf Axelsson Banér, kellele kuulusid Varbla mõisa maad 1582-1600. Seejärel läks Varbla mõis tema poja Per Gustafsson Banérile, kes oli Eestimaa kuberneriks 1622-1626.

Tsaarivõimu ja keisririigi all 1710-1918

Eesti alad vallutati Vene tsaaririigi vägede poolt Põhjasõjas oktoobriks 1710. Rootsi loovutas sõja käigus vallutatud Eestimaa alad ametlikult tsaaririigile Uusikaupunki rahuga 1721. Eestimaale jäi kehtima Rootsi haldussüsteem ning riigikorraldus ehk Balti erikord. Balti kubermangud ehk Balti provintsid olid Venemaa provintsid kuni aastani 1917. Sinna kuulusid Eestimaa, Liivimaa ja Kuramaa kubermangud. Saulepi kuulus Eestimaa kubermangu, mis oli kolmest kubermangust väikseim. Piir Liivimaa ja Eestimaa vahel kulges Saulepi kandis Vaiste ja Kastna vahelt. Saaremaa kuulus Liivimaa kubermangu.

Aadlike omavalitsust kubermangudes teostasid rüütelkonnad. Rüütelkondade tegevust juhtisid maapäev, maanõunike kolleegium ja maamarssal. Eestimaa rüütelkond moodustati juba 1584 ja see tegutses kuni 1920. aastani.

Eestimaa Rüütelkonna peamehed tsaarivõimu ajal:

1710–1711	Vabahärra Fromhold Johann von Taube	(1661–1710)
1711–1713	Berend Johann von Wrangell	(1662–1731)
1713–1715	Berend Johann von Schulmann	(1660–1746)
1715–1720	Erich Dietrich von Rosen	(1689–1735)
1720–1723	Hans Heinrich von Fersen	(-1724)
1723–1724	Vabahärra Gustav Magnus von Rehbinder	(1673–1734)
1724–1725	Vabahärra Jakob Johann von Tiesenhausen	(1686-)
1725–1728	Jakob Heinrich von Ulrich	(-1743)
1728–1731	Vabahärra Hans Heinrich von Tiesenhausen	(1685–1736)
1731–1734	Vabahärra Otto Heinrich von Rehbinder	(-1753)
1734–1737	Gustav Reinhold von Löwen	(1690–1766)
1737–1740	Christopher Engelbrecht von Kursell	(1685–1756)
1740–1741	Vabahärra Adam Friedrich von Stackelberg	(1703–1768)
1741–1744	Vabahärra Berend Heinrich von Tiesenhausen	(1703–1789)
1741–1744	Magnus Wilhelm von Nieroth	(-1770)
1747–1753	Otto Magnus von Stackelberg	(1704–1765)
1753–1770	Friedrich Johann von Ulrich	(1717–1770)
1770–1771	Gustav Reinhold von Ulrich	
1771–1772	Fabian Ernst Stael von Holstein	(1727–1772)
1772–1774	Krahv Berend Heinrich von Tiesenhausen	(1703–1789)
1774–1777	Johann Ernst von Fock	(1721–1782)
1777–1780	Vabahärra Otto Wilhelm von Budberg	(1730–1798)
1780–1783	Gustav Friedrich von Engelhardt	(1732–1798)
1783–1783	Moritz Engelbrecht von Kursell	(1744–1799)

Eestimaa kubermangu aadlimarssalid 1783–1796:

1783–1786	Moritz Engelbrecht von Kursell	(1744–1799)
1786–1789	Johann von Brevern	(1749–1803)
1789–1792	Hermann Ludwig von Löwenstern	(1748–1815)
1792–1795	Jakob Johann von Patkul	(1757–1811)
1795–1796	Alexander Philipp von Saltza	(1757–1821)

Eestimaa Rüütelkonna peamehed 1796–1920:

1796–1800	Alexander Philipp von Saltza	(1757–1821)
1800–1803	Jakob Georg von Berg	(1760–1844)
1803–1806	Gustav Heinrich von Wetter-Rosenthal	(1753–1829)
1806–1809	Berend Johann von Uexküll	(1762–1827)
1809–1811	Otto Gustav von Stackelberg	(1771–1811)
1811–1815	Jakob Georg von Berg	(1760–1844)
1815–1815	Krahv Paul von Tiesenhausen	(1774–1864)
1815–1818	Magnus Johann von Baer	(1765–1825)
1818–1824	Otto Johann Stephan von Rosen	(1778–1828)
1824–1827	Paul Friedrich von Benckendorff	(1784–1841)
1827–1830	Georg von Lilienfeld	(1772–1853)
1830–1836	Johann von Grünewaldt	(1796–1862)
1836–1842	Rudolf von Patkul	(1800–1856)
1842–1845	Otto Gustav von Lilienfeld	(1805–1895)
1845–1848	Magnus von Essen	(1796–1869)
1848–1851	Moritz von Engelhardt	(1800–1870)
1851–1854	Hermann von Benckendorff	(1815–1883)
1854–1857	Vabahärra Konstant von Ungern-Sternberg	
1857–1862	Krahv Alexander von Keyserling	(1815–1891)
1862–1868	Alexander von der Pahlen	
1868–1869	Nikolai von Dellingshausen	
1869–1871	Vabahärra Gustav von Ungern-Sternberg	
1871–1878	Parun Eduard von Maydell	(1830–1899)
1878–1881	Krahv Reinhold von Rehbinder	
1881–1884	Parun Wilhelm von Wrangell	(1831–1894)
1884–1886	Krahv Woldemar von Tiesenhausen	(1845–1915)
1886–1889	Parun Georg von Engelhardt	(1843–1914)
1889–1892	Parun Eduard von Maydell	(1830–1899)
1892–1893	Georg von Grünewaldt	(1830–1901)
1893–1902	Vabahärra Otto von Budberg	
1902–1918	Eduard von Dellingshausen	(1863–1939)
1918–1920	Otto von Lilienfeld	(1865–1940)

Kubernerid ja kindralkubernerid olid Venemaa keisririigi valitseja poolt määratud Eestimaa kubermangu valitsusametnikud.

Eestimaa kindralkubernerid 1710–1728:

1710–1711	Rudolph Felix Bauer	(1667–1717)
1711–1719	Aleksandr Menšikov	(1673–1729)
1719–1728	Fjodor Apraksin	(1661–1728)

Eestimaa kubernerid 1728–1762:

1728–1736	Parun Friedrich von Löwen	(1654–1744)
1736–1736	Krahv Platon Mussin-Puškin	(1698–1742)
1736–1738	Sebastian Ernst von Manstein	(–1747)
1738–1740	Krahv Gustav Otto Douglas	(1687–1771)
1740–1743	Krahv Woldemar von Löwendahl	(1700–1755)
1743–1753	Hertsog Peter August Friedrich	(1698–1775)
1753–1758	Vürst Vladimir Dolgorukov	(1696–1761)
1758–1762	Hertsog Peter August Friedrich	(1697–1775)

Eestimaa kindralkubernerid 1762–1783:

1762–1775	Peter August Friedrich von Holstein-Beck	(1696–1775)
1775–1783	George Braun	(1698–1792)

Eestimaa kubernerid 1783–1917, kes allusid Eestimaa kindralkubernerile 1783-1792 ja 1808-1819:

1783–1786	Georg Friedrich von Grotenhielm	(1721–1798)
1786–1797	Heinrich Johann von Wrangell	(1736–1813)
1797–1808	Andreas von Langell	(–1808)
1808–1819	Berend Johann von Uexküll	(1762–1827)
1819–1832	Gotthard Wilhelm von Budberg-Bönninghausen	(1766–1832)
1832–1833	Otto Wilhelm von Essen	(1761–1834)
1833–1841	Paul Friedrich von Benckendorff	(1784–1841)
1842–1859	Johann Christoph Engelbrecht von Grünewaldt	(1796–1862)
1859–1868	Wilhelm Otto Cornelius Alexander von Ulrich	(1810–1891)
1868–1870	Mihhail Galkin-Vraskoi	(1834–1916)
1870–1875	Vürst Mihhail Šahhovskoi-Glebov-Strešnev	(1836–1892)
1875–1885	Viktor Polivanov	(–1889)
1885–1894	Vürst Sergei Šahhovskoi	(1852–1894)
1894–1902	Jefstafi Skalon	(1845–1902)
1902–1905	Aleksei Bellegarde	(1861–1942)
1905–1905	Aleksei Lopuhhin	(1864–1928)
1905–1905	Pavel Voronov	(1851–1922)
1905–1906	Nikolai von Bünting	(1861–1917)
1906–1907	Pjotr Bašilov	(1857–1919)
1907–1915	Izmail Korostovets	(1863–1933)
1915–1917	Pjotr Verjovkin	

Liivi- ja Eestimaa kindralkubernerid 1783-1792:

1783–1792	Krahv George Braun
-----------	--------------------

Eestimaa kindralkubernerid 1808–1819:

1808–1809	Peter Friedrich Georg von Holstein-Oldenburg	(1784–1812)
1809–1811	Dmitri Lobanov-Rostovski	(1758–1838)
1811–1816	Paul Friedrich August von Holstein-Oldenburg	(1783–1853)



Eestimaa kubermangu vapp

19.3.1917 määrati Venemaa Ajutise Valitsuse Eestimaa kubermangu komissariks Tallinna linnapea Jaan Poska (24.1.1866-7.3.1920). Sel perioodil eraldati Lõuna-Eesti Liivimaa kubermangust ja ühendati Eestimaa kubermanguga. Venemaal toimunud revolutsioonist innustununa võttis 26.10.1917 Jaan Poskalt võimu üle Eestimaa Sõja-Revolutsioonikomitee eesotsas Viktor Kingissepaga (12.3.1888-3.5.1922). Sakslased vallutasid Eesti territooriumi veebruaris 1918. Sellega lõppes ka Eestimaa kubermangu ajalugu.

Venemaa tsaaririigi ja keisririigi valitsejad

Venemaa tsaaririik sai alguse Ivan IV Julma valitsusajal 1533-1584. Enne seda oli riiki kutsutud Moskva Suurvürstiriigiks. Selle valitsejat aga ei kutsutud välismaal kuningaks vaid vürstiks. Seepärast lasi Ivan IV end 1547 kroonida tsaariks. Ega Vene tsaaririigil polnud elu lihtne. Vahepeal tõusis troonile ennast Ivan IV pojaks nimetanud Vale-Dmitri I, keda toetasid Poola aadlikud. Neli aastat pärast Vale-Dmitri I hukkamist tõusiski segaduste ajal Venemaa tsaariks Poola kuningas Wladislaw IV Waza. Seejärel tõusis 1613 võimule esimese Romanovite dünastia esindajana Mihhail I Fjodorovitš Romanov. Kui Eesti alad Venemaa tsaaririigi poolt Põhjasõja käigus vallutati, olidki Venemaal võimul Romanovid ja seda kuni aastani 1917. Pärast võitu Põhjasõjas lasi tsaar Peeter I end ümber nimetada Venemaa imperaatoriks ja sedasi sai ka riik nimeks Venemaa Keisririik. Nii võib väita, et tsaarivõimu oli Eestis vaid 11 aastat ja sealt edasi elati keisrivõimu all. Romanovid valitsesid Venemaal kuni 1917.a. revolutsioonini. Juba märtsis 1917 loobus tsaar Nikolai II troonist ja tema asemel tõusis troonile tema vend Mihhail, kes järgmisel päeval keeldus keisriks olemast. Romanovite 304 aastat kestnud dünastia lõppes. Võimu Venemaal võttis enda kätte Ajutine Valitsus, mis lõi 1.9.1917 keisririigi asemel Venemaa Demokraatliku Vabariigi. Ajutine Valitsus kukutati revolutsiooniga oktoobris 1917 (uue kalendri järgi novembris). Venemaal algas nõukogude võim.



Venemaa tsaaririigi lipp



Venemaa tsaaririigi vapp



Venemaa keisririigi lipp



Venemaa keisririigi vapp



Peeter I ehk Peeter Suur (30.5.1672-28.1.1725) oli Venemaa ajaloo suurimaid juhte. Peeter I oli Romanovite dünastia teise tsaari Aleksei I poeg. Troonile tõusis ta 10-aastasena 1682, kui tsaariks olnud vanem vend Fjodor III suri. Esialgu valitses siiski riiki regendina tema poolõde Sofja Aleksejevna ja kaasvalitsejana vaimsete puuetega poolvend Ivan V. Poolvend suri 1696 ja Peeter I-st tuli täieõiguslik tsaar. Peeter I võttis endale ülesande arendada Venemaast Euroopa suurriik. Tuli arendada majandust ja kultuuri. Põhjasõja käigus “raius” ta “akna” Läänemerele, lasi ehitada Peterburgi (Sankt Pieter Burch) ja kuulutas enda tsaari asemel imperaatoriks. Peeter I suri ootamatult 53-aastasena troonipärijat määramata ja testamendita.



Katariina I (5.4.1684-6.5.1727) kandis sündides nime Marta Elena Skawronska. Ta oli tsaar Peeter I teine abikaasa, kellega tsaar abiellus 1712. Peeter I-le ei meeldinud tema esimene abikaasa Jevdokija Lopuhhina ja ta hülgas oma naise. Peeter I leidis seejärel ligi kümneks aastaks endale armukese: Anna Mons. Marta Elena oli algul Peeter I sõbra Menšikovi armukeseks. 1703 aga tuli temast Peeter I armuke, kes sünnitas tsaarile mitu last juba enne abiellumist. Abielludes sai Marta Elena nimeks Katariina. Kuna Peeter I oma järglast ei määranud, siis tuli Katariina I-st tema järglane troonil. Ta oli esimene Venemaal valitsev keisrinna kuni oma surmani. Tegelikult juhtis aga riiki Peeter I sõber ja Katariina I endine armuke Aleksandr Menšikov.



Peeter II (12.10.1715-29.1.1730) tõusis Venemaa keisriks pärast võõrasema Katariina I surma. Tema isa oli Peeter I ainsana ellujäänud poeg esimeselt abikaasalt. 12-aastase poisslapse asemel valitses riiki juba eelnevatele aastatele sarnaselt Aleksandr Menšikov, kes aga sattus ebasoosingusse, saadeti Siberisse ja suri seal. Peeter II pidi abielluma Menšikovi järel “niite tõmmanud” vürst Dolgoruki tütreaga, kuid ta suri 15-aastasena väljakuulutatud pulmapäeval röugetesse. Järglasi tal polnud ja sedasi läks võim Peeter I poolvenna ja kaasvalitseja Ivan V tütrele. Peeter II ajal siirdati Venemaa pealinn Peterburist Moskvasse.



Anna Ivanova (28.1.1693-28.10.1740) oli Peeter I kaasvalitsejast poolvenna Ivan V tütar. Peeter I tahtel abiellus ta 17-aastasena Kuramaa hertsogiga, kes aga suri 4 kuud pärast pulmi. Sedasi tuli Anna Ivanovast Kuramaa hertsoginna aastateks 1711-1730. Pärast keiser Peeter II surma valiti Anna Ivanova Venemaa keisrinnaks, kuid sunniti enne seda Ülemsalanõukogu poolt loobuma mõningatest privileegidest ja osast võimu. Pärast kroonimist saatis ta aga Ülemsalanõukogu laiali ja valitses omapead. Tema riigijuhtimist mõjutas armuke Ernst Johann von Bühren, kes valitses paar nädalat regendina ka pärast keisrinna surma.



Ivan VI (12.8.1740-5.7.1764) oli Anna Ivanova õetütre ja Ivan V tüträtütre vastsündinud poeg. Anna Ivanova määras ta oma järglaseks vahetult enne surma. Paar nädalat valitses Ivan VI asemel eelmise keisrinna armuke Ernst Johann Bühren, kes aga kukutati ja asendati Ivan VI ema Anna Leopoldovnaga. Kuna Ivan VI isa oli saksa päritoluga ja keisrinna Anna Ivanova oli õukonda liialt palju sakslasi sokutanud, siis kukutati ka Anna Leopoldovna regendi kohalt. Seega kukutati keiser juba ühe aastana ja teda ei kroonitud. Ivan VI lahutati oma perekonnast ja paigutati eluaegsesse vangistusse. Haridust ta ei saanud. Katariina II keelas Ivan VI vabastamise. Hiljem prooviti Ivan VI vabastada, kuid vabastamiskatse käigus ta hukkus.



Jelizaveta Petrovna (18.12.1709-25.12.1761) oli keiser Peeter I ja keisrinna Katariina I teine tütar. Teda peeti Venemaa esikaunitariks, kellel polnud esialgu mingit lootust troonile tõusta. Tal olevat olnud 15000 ballikleiti. 25.11.1741 korraldas ta aga toetajaskonnaga paleepöörde ning lasi vangistada laps-keisri Ivan VI. Jelizaveta Petrovna lasi taastada senati õigused. Ta viis läbi haldusreformi ja arendas Venemaa haridussüsteemi. Keisrinna pidas sõda Rootsiga ja sai Turku rahuga Venemaale suure osa Soomest ja osales ka Seitsmeaastases sõjas. Tema valitsusajal ei viidud Venemaal täide ühtki hukkamist. Ametlikult abielus ta polnud ja tal ei olnud ka lapsi. Ta oli Romanovite dünastia viimane tegelik esindaja, kes määras pärijaks oma õepoja.



Peeter III (28.2.1728-17.7.1762), õige nimega Karl Peter Ulrich von Holstein-Gottorp oli esimene Venemaal valitsenud Holstein-Gottorp-Romanovite dünastia liige. Tema ema oli Peeter I tütar ja isa poolt oli Rootsi kuningas Karl XII talle vanaonu. Sedasi oleks võinud temast tulla nii Rootsi kui Venemaa valitseja. Lapsepõlve veetis ta Saksamaal ja temast tuli isa surma järel Holstein-Gottorpi hertsog. Juba 1742 nimetas tema pärijateta tädiks keisrinna Jelizaveta Petrovna Karl Peter Ulrichi Venemaa troonipärijaks. 1745 abiellus ta tulevase keisrinna Katariina II-ga. Pärast troonile tõusmist lõpetas ta Venemaa osaluse Seitsmeaastases sõjas. Siis aga võttis tema abikaasa võimu Peterburis enda kätte. Algul pandi ta aresti Ropša mõisa ja nädal hiljem tapeti.



Katariina II (2.5.1729-6.11.1796) oli Anhalt-Zerbsti printsess Sophie Auguste Frederike, kes abiellus Holstein-Gottorpi hertsogi Karl Peter Ulrich von Holstein-Gottorpiga. Viimati mainitust tuli Venemaa keiser pärast tädiks keisrinna Jelizaveta Petrovna surma. Suhted abikaasaga olid üsna kehvad. Abikaasa võimuletuleku hetkel ootas ta last krahv Orlovilt. Sedasi kukutas Katariina II krahv Orlovi kaasabil oma mehe keiser Peeter III ja tõusis ise keisrinnaks. Katariina II oli võimukas naine, kellel oli mitu armukest ja arvatakse, et ta oli koguni lesbi. Kõik oma konkurendid püüdis ta oma teelt kõrvaldada (Ivan VI ja oma poja Paul I). Katariina II suri vannitoas potil istudes saadud rabanduse tagajärjel.



Paul I (Pavel I) (20.9.1754-11.3.1801) oli keiser Peeter III ja keisrinna Katariina II poeg. Paul I teine abikaasa oli printsess Sophia Marie Dorothea Augusta Luisa von Württemberg. Nende esimese poja, tulevase keisri Aleksander I, lasi Katariina II noortelt kohe ära võtta ja hoidis ka muul moel Paul I-st võimust kaugel. Katariina olevat tahtnud, et troonile tõuseks tema järel Aleksander I. Paul I viis Venemaal läbi mitmeid reforme. Vähendati teoorjust, kus mõisategu piirati kolme päevaga nädalas. Hakati liisuga võtma nekruteid. Paul I reformid ja tagandatud riigiteenrid igatsesid tagasi Katariina II valitsusaega. 12.3.1801 nõudsid Paul I magamistuppa tunginud 12 meest tema troonist loobumist. Pärast keeldumist keisrit peksti, torgiti mõõgaga ja lõpuks kägistati. 1799 määras Paul I Saulepi mõisa kroonumõisaks.



Aleksander I (12.12.1777-19.11.1825) oli keisri Paul I poeg. Vandenõu käigus tapeti Aleksander I teadmisel ja heakskiidul tema isa Paul I ja sedasi tõusis ta ise troonile. Juba vanaema Katariina II oli Aleksander I proovinud enda järel võimule panna. Tema ajal keelati piinamine ja anti isiklik vabadus talupoegadele. Ta keelas vabamürlaste liikumise Venemaal. Aleksander I valitsusajal ründas Venemaale Napoleon I. Tema juhtimisel osales Venemaa armee veel mitmetes sõdades ja Venemaaga liideti mitmeid uusi alasid. Keisri surm väidetakse lavastatuks ja oletatakse, et ta elas veel pärast seda edasi. Tema sarkofaag olevat osutunud tühjaks. Aleksander I oli kaks tütart, kes surid lapseas. Sedasi tõusis troonile Aleksander I noorem vend.



Nikolai I (25.6.1796-18.2.1855) oli keiser Paul I poeg ja keiser Aleksander I vend. Vastavalt seadusele oleks troonipärijaks olnud Aleksander I ja Nikolai I vend Konstantin. Kuna aga too oli juba ammu teatanud troonist loobumisest, siis venis Nikolai I kroonimine. Kuna arvati, et Nikolai I on liiga militaristlik, toimus otsekoha nn. Dekabristide ülestõus, et takistada Nikolai I võimule tõusmist. Kuna dekabristid tapsid Nikolai I poolt läbirääkimisteks saadetud Peterburi sõjakuberneri, siis dekabristid hävitati ja osa saadeti Siberisse asumisele. Nikolai I viis läbi mitmeid reforme ja oli üsna sõjakas. Krimmi sõja Venemaa kaotas. Nikolai I ise sõja lõppu ei näinud, sest ta suri enne seda.



Aleksander II (17.4.1818-1.3.1881) oli keisri Nikolai I poeg. Troonile tõusis ta pärast isa surma ja pidi sedasi jätkama Krimmi sõda. Seejärel algas radikaalsete reformide periood. Ta vabastas Venemaal pärisorjad ja viis läbi kohtureformi. 1864 toimus Venemaa poolt annekteeritud Poolas ülestõus, mis taastas hetkeks Poola iseseisvuse. Mäss suruti maha ja Poola kaotas järjekordselt iseseisvuse. Keisrit prooviti vähemalt kaheksa korda tappa. Seitsmel korral atendaat ebaõnnestus. 1.3.1881 proovisid revolutsioonilised terroristid (narodnikud) järjekordselt keisrit tappa. Esimene pomm tabas juhuslikke tänavalkõndijaid. Aleksander II aga ei kiirustanud sündmuskohalt lahkuma ja üks poola revolutsionäär viskas keisri jalgade ette teise pommi. Poolteist tundi hiljem Aleksander II suri. Ka pommi visanud poolakas suri 8 tundi hiljem.



Aleksander III (26.2.1845-20.10.1894) oli keiser Aleksander II vanuselt kolmas laps. Isa atendaadi hetkel oli ta vanim elus olev laps ja sedasi tuli temast oma isa troonipärija. Temast tuli repressiivse poliitika rakendaja ja venestamise algataja. Oma isa atendaadist mõjutatuna tugevdas ta tsensuuri, suurendas propagandat ja lõi politseiriigi. Tema valitsusajal ei osalenud Venemaa üheski sõjas. Tal oli palju tiitleid: Venemaa imperaator, Poola tsaar, Soome Suurvürst. Täpselt kuus aasta pärast oma isa atendaati proovisid narodnikud sooritada atendaati ka Aleksander III-le. Üks atendaadi organiseerijatest oli Lenini vanem vend Aleksander Uljanov. Atendaadikatses saadi aga teada ja organiseerijad hukati. Aleksander III suri ägeda neerupõletiku tagajärjel Krimmis.



Nikolai II (6.5.1868-17.7.1918) oli keiser Aleksander III poeg ja ema Taani printsess. Tema valitsemine lõppes Veebruarirevolutsiooniga 1917. Kuigi tema isa suri 1894.a. lõpul, krooniti Nikolai II alles 1896.a. maikuus. 22-aastasena püüti teda mõrvata Jaapanis. Tema valitsusajal toimus Vene-Jaapani sõda ja puhkes I Maailmasõda. Pisut enne oma isa surma Nikolai II abiellus ja abielust sündis viis last. Troonipärija Aleksei ravimatu haiguse tõttu (vere hüübimatus) prooviti ka parameditsiini võimalusi. Sedasi sattus õukonda räpakas talupoeg Rasputin. Kuna Nikolai II kaotas Rasputini sahkerdamise, sõdade ja kehva majandusliku olukorra tõttu igasuguse toetuse, loobus ta troonist venna kasuks. Nikolai II pere tapsid bolševikud.



Mihhail II (22.11.1878-12.6.1918) oli keiser Nikolai II noorem vend. Troonile tõusmiseks tal lootusi polnud ning temast tuli seikleja. Tema salajasest abielust 1912 tõusis skandaal, kui naine oli olnud juba enne abielus ja madalamast seisusest. Sedasi arreteeriti Mihhaili varandus ja ta aeti Venemaalt ära. Troonist loobudes plaanis Nikolai II troonipärijaks pakkuda oma 12-aastasest poega Alekseid. Poja kehva tervisliku seisuga tõttu Nikolai II sellest plaanist loobus ja uueks troonipärijaks sai vend Mihhail. Järgmisel päeval sõitis Mihhail II Petrogradi ja kui selgus, et tal pole ühest tuge teiste poliitikute poolt, siis ta loobus troonist olles Venemaa keisriks vaid ühe päeva. Ka Mihhail II tapsid bolševikud.



Georgi Lvov (21.10.1861-7.3.1925) oli Venemaa keisririigi vürst, kellest tuli pärast keisrite Nikolai II ja Mihhail II troonist loobumist Venemaa Ajutise Valitsuse esimees. Lühikese aja sees oli ta kahe valitsuse juht (2.3.1917-5.5.1917 ja 18.5.1917-20.7.1917). Vasakpoolsete radikaalidega, sh. bolševikega tal koostöö ei õnnestunud ja lõpuks loobus ta valitsusjuhi kohast Kerenski kasuks. Pärast Oktoobrirevolutsiooni sattus Lvov ebasoosingusse ja ta vangistati. Tal õnnestus vanglast põgeneda ja vältida sedasi mahalaskmine. Oma viimased eluaastad veetis ta Pariisis vaesuses memuaare kirjutades.



Aleksandr Kerenski (22.4.1881-11.6.1970) isa ja Lenini isa olid Simbirskis kolleegid haridusalal. Kerenski õppis õigusteadust Peterburi Ülikoolis. Riigiduuma liikmena tõusis ta pärast keisririigi lõppemist Venemaa Ajutise Valitsuse liikmeks, algul justiitsministriks ja seejärel sõja- ja mereministriks. Valitsuse juhi Georgi Lvovi loobumise järel tuli Kerenskist valitsuse juht. Tema valitsuse ajal loodi Venemaa Demokraatlik Vabariik. Kerenski valitsuse ajal välja antud rublasid kutsuti kerenskaks ehk Kerenski rublaks. Ta sai õigel ajal aru, et bolševikud olid võimu haaramas ja lahkus Petrogradist vahetult enne Oktoobrirevolutsiooni. Muud valitsuse liikmed arreteeriti. Ta põgenes Soome ja Suurbritannia kaudu USA-s, kus elas elu lõpuni. USA-s asuvad Vene õigeusu kirikud keeldusid teda USA-s matma, sest ta olevat vabamüürlane ja vastutav Venemaa langemise eest bolševike võimu alla. Kerenski on maetud Londonisse.

Venemaa valitsejate kronoloogia:

Peeter I	27.04.1682-28.01.1725
Katariina I	28.01.1725-06.05.1727
Peeter II	06.05.1727-19.01.1730
Anna Ivanovna	15.02.1730-17.10.1740
Ivan VI	17.10.1740-25.11.1741
Jelizaveta Petrovna	25.11.1741-25.12.1761
Peeter III	25.12.1761-28.06.1762
Katariina II	28.06.1762-06.11.1796
Paul I	06.11.1796-12.03.1801
Aleksander I	12.03.1801-19.11.1825
Nikolai I	19.11.1825-18.02.1855
Aleksander II	18.02.1855-01.03.1881
Aleksander III	01.03.1881-20.10.1894
Nikolai II	20.10.1894-02.03.1917
Mihhail II	02.03.1917-03.03.1917
Georgi Lvov	02.03.1917-20.07.1917
Aleksandr Kerenski	21.07.1917-26.10.1917



Eestimaa kubermangu lipp

Saksa riigi koosseisus 1918

Esimese maailmasõja käigus okupeeris Saksa Riik Eesti. See toimus astmeliselt. Juba aastal 1915 vallutati Ruhnu saar. Lääne-Eesti saarte vallutamine algas 29.9.1917. Mandri-Eesti vallutamine algas 20.2.1918 kui Saksa keisririigi väed maabusid Virtsus. Neli päeva hiljem jõudsid Saksa väed Pärnusse. Seega algas Saksa okupatsioon Saulepi kandis ajavahemikus 20.2.1918-24.2.1918. Samal ajal 24.2.1918 kuulutati Tallinnas välja Eesti Vabariik, mille Saksa Riik otsekohe okupeeris. Kogu Eesti oli sakslaste valduses 4.3.1918. Baltisakslastel oli kavas moodustada Balti hertsogiriik, millest tuleb juttu järgmises peatükis.

Eestimaa kuulus Saksamaa okupeeritud haldusalale Ober Ost. Eestimaa kubermangu piires, kus oli ka Saulepi, oli valitsejaks kindralleitnant Adolf von Seckendorf. Baltisakslased kasutasid olukorda ja represserisid nende vaenlasi. Kannatada said Eestimaa Sõjarevolutsioonikomitee liikmed ja Ajutise Valitsuse ning Päästekomitee liikmed. Hukati hulgaliselt aktiviste. 12.4.1918 kuulutati välja Balti Hertsogiriik. Saksa okupatsioon lõppes keisrivõimu kukutamisega Saksamaal. 19.11.1918 kuulutati Eesti iseseisvaks. Algas Vabadussõda.

Wilhelm II (27.1.1859-4.6.1941) oli viimane Saksa keiser. Tema isaks oli Saksa keiser Friedrich III ja ta oli inglise kuninganna Victoria vanim lapselaps. Wilhelm II valitsusaeg kestis 30 aastat ja tema juhtimisstiil oli absolutistlik. Ta huvitus sõjandusest ja moderniseeris armeed. Esimese Maailmasõja ajal okupeeris Saksa armee Eesti territooriumi ja Wilhelm II oli sedasi Eesti valitseja ajavahemikul 4.3.1918-9.11.1918. Siis keiser kukutati ja kuulutati välja vabariik. Wilhelm II külastas isiklikult paaril korral ka Eestit. 1890 külastas ta Tallinnat ja Narvat. 1912 käis ta Venemaa tsaariga kohtumas Paldiskis. Pärast kukutamist lahkus Wilhelm II Hollandisse.



Adolf von Seckendorff (17.3.1857-8.5.1941) oli vabahärra ja Saksamaa jalaväekindral. Pärast Eesti vallutamist Saksa vägede poolt tuli temast Saksa okupatsioonivõimu esindaja Eestis. 25.2.1918 keeldus Adolf von Seckendorff tunnustamast päev varem iseseisvaks kuulutatud Eesti Vabariiki.



Saksa keisririigi vapp



Saksa keisririigi lipp

Balti Hertsogiriik 1918

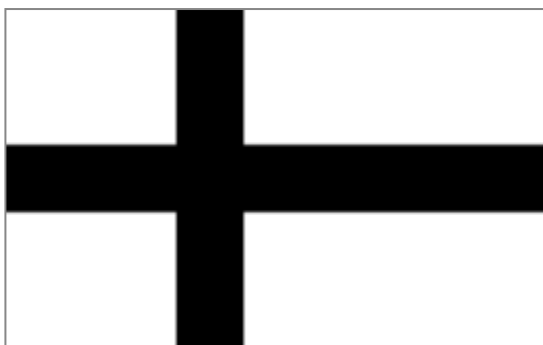
Ühendatud Balti Hertsogiriik oli üks omapärasemaid seiku Eesti ajaloos. Esimese Maailmasõja lõpul tekkinud segaduste ajal otsustasid Eestimaa, Liivimaa, Saaremaa ja Kuramaa rüütelkonnad rajada iseseisva riigi Eesti ja Läti territooriumile. 30.11.1917 otsustati eralduda Venemaast. Seda püüdsid takistada aga Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee esindajad. Liituda prooviti Saksamaaga. 9.4.1918 moodustati Eestimaa esinduskogu, Eesti Maakogu. Liivimaa ja Eestimaa Maakogud moodustasid ühise Maanõukogu. 12.4.1918 kuulutati Baltimaade Ühendatud Maanõukogu Riias välja Balti Hertsogiriigi, pealinnaga Riias. Riik oli kavandatud ebademokraatliku riigina. Prooviti saada toetust Konstantin Pätsilt, aga see ei õnnestunud. Algul pidi hertsogiks saama Preisimaa kuningas, kes oli Saksamaa keiser Wilhelm II. Tollel oli aga probleem Maailmasõja tõttu. 22.9.1918 tunnistas Wilhelm II hertsogiriigi vabadust ja iseseisvust. Hertsogiriik jaotati seitsmeks kantoniks, kus Saulepi alad jäid Eestimaa kantoni aladele. 8.11.1918 valiti Balti Maakomitee ja Balti regendinõukogu, mille etteotsa valiti parun Adolf Konstantin Jakob Pilar von Pilchau. Alustati oma maakaitseväge loomist.

Balti Hertsogiriigi rajamise nurjas Saksamaa kaotus Esimeses Maailmasõjas. 19.11.1918 tunnistas Saksamaa volinik Baltimaadel August Winning Eesti iseseisvust. 26.11.1918 otsustas Eestimaa aadel teha koostööd Eesti ajutise valitsusega. Sellega lõppes Balti Hertsogiriigi eksistents.



Parun von Pilchau

Adolf Konstantin Jakob Pilar von Pilchau (23.5.1851-17.6.1925) sündis Audrus ja temast sai pärast isa surma Audru mõisa omanik. Temast tuli Pärnus kohtunik ja hiljem linnanõunik. 1881 rentis ta endale Sauga mõisa, et oma mõisa viinavabrikut kartulitega varustada. Aasta hiljem valiti ta Liivimaa rüütelkonna kassadeputaadiks. 1884 valiti ta kreisi- saadikuks. 1899 sai temast Liivimaa maanõunik. 1906 kolis ta maanõunikuna Riiga. 1908-1918 oli ta Liivimaa maamarssal. Kui Balti Hertsogiriigi loomine ebaõnnestus, pani ta oma volitused maha ja lahkus Stettinisse (Szczecin Poolas). 1923 naases Pilchau Eestisse, kus lõpuks suri Pärnus.



Balti Hertsogiriigi lipp



Balti Hertsogiriigi kaart

Eesti Vabariik 1918-1940

Esimese Maailmasõja lõpul tekkis Eesti territooriumil väga segane aeg. Venemaal oli alanud revolutsioon, läänest ründas Saksamaa. Olukorda ära kasutades hakati Eestis korraldama iseseisvust. Moodustati rahvusväeosad ja 24.2.1918 kuulutati Tallinnas välja Eesti iseseisvus. Päev varem oli iseseisvus välja kuulutatud Pärnus. Samal ajal vallutasid Saksa Riigi väed Eesti mandriosa ja Tallinn vallutati 25.2.1918. Saksamaa loomulikult Eesti iseseisvust ei tunnistanud ja Saksa Riigi okupatsioon kestis novembrikuuni. Seejärel ründasid Eestit Venemaa väed. Algas Eesti Vabadussõda. 28. novembril tuli Punaarmee üle Eesti piiri Narvas. Nüüd siis enam ei võideldud iseseisvuse eest Tsaari-Venemaa vastu, vaid Lenini juhitud Nõukogude Venemaa vastu. Vabadussõda lõppes pärast keerulist käiku Tartu rahulepinguga, mis sõlmiti 2.2.1920 ja ratifitseeriti 30.3.1920. Venemaa tunnustas sellega iseseisvat Eestit.

Vabadussõja ajal kuulutati osal Eesti territooriumist välja Eesti Tööraha Kommuun, mis eksisteeris 29.11.1918-18.1.1919. Seda juhtis Jaan Anvelt. Saulepi aladele see riigi sarnane moodustus ei ulatunud.

5.6.1917 valiti Maanõukogu, mis oli esimene üle-eestiline omavalitsusorgan. Maanõukogu Vanematekogu juhtis Konstantin Päts. Samal ajal valitses Eestit veel Venemaa tsaar. Eesti iseseisvus kuulutati välja veebruaris 1918, aga siis algas Saksamaa okupatsioon. Seega saavutas Eesti realselt iseseisvuse Tartu rahuga. Alates Eesti iseseisvuse väljakuulutamisest oli Eestis täidesaatvaks võimuorganiks Eesti Ajutine Valitsus eesotsas Konsantin Pätsiga. Esialgu tegutses see vaid kaks päeva: 24.-25.2.1918. Saksa okupatsiooni lõppedes püsis Eesti Ajutine Valitsus võimul kaks nädalat: 12.-27.11.1918. Eesti Ajutise Valitsuse III koosseis tegutses Vabadussõja ajal: 27.11.1918-8.5.1919. Pärast Vabadussõda toimusid Asutava Kogu valimised ja 8.5.1919 kinnitas Asutav Kogu ametisse esimese Vabariigi Valitsuse. Eesti valitsusejuhid vahetusid hirmsa kiirusega ja presidendiametini jõuti alles aastal 1938. Riigivanema ametit peeti 1920-1934 ja riigihoidja oli Eesti eesotsas 1937-1938. Siit siis võib koostada Eesti Vabariigi valitsejate nimekirja koos kasutusel olnud tiitlitega.

24.02.1918 - 12.11.1918	Konstantin Päts	Ministrite Nõukogu esimees
12.11.1918 - 08.05.1919	Konstantin Päts	peaminister
08.05.1919 - 18.11.1919	Otto August Strandman	peaminister
18.11.1919 - 28.07.1920	Jaan Tõnisson	peaminister
28.07.1920 - 30.07.1920	Ado Birk	peaminister
30.07.1920 - 26.10.1920	Jaan Tõnisson	peaminister
26.10.1920 - 20.12.1920	Ants Piip	peaminister
20.12.1920 - 25.01.1921	Ants Piip	riigivanem
25.01.1921 - 21.11.1922	Konstantin Päts	riigivanem
21.11.1922 - 02.08.1923	Juhan Kukk	riigivanem
02.08.1923 - 26.03.1924	Konstantin Päts	riigivanem
26.03.1924 - 16.12.1924	Friedrich Karl Akel	riigivanem
16.12.1924 - 15.12.1925	Jüri Jaakson	riigivanem
15.12.1925 - 09.12.1927	Jaan Teemant	riigivanem
09.12.1927 - 04.12.1928	Jaan Tõnisson	riigivanem
04.12.1928 - 09.07.1929	August Rei	riigivanem
09.07.1929 - 12.02.1931	Otto August Strandman	riigivanem
12.02.1931 - 19.02.1932	Konstantin Päts	riigivanem
19.02.1932 - 19.07.1932	Jaan Teemant	riigivanem
19.07.1932 - 01.11.1932	Kaarel Eenpalu	riigivanem
01.11.1932 - 18.05.1933	Konstantin Päts	riigivanem
18.05.1933 - 21.10.1933	Jaan Tõnisson	riigivanem
21.10.1933 - 24.01.1934	Konstantin Päts	riigivanem
24.01.1934 - 03.09.1937	Konstantin Päts	peaminister riigivanema ülesannetes
03.09.1937 - 24.04.1938	Konstantin Päts	riigihoidja
24.04.1938 - 17.06.1940	Konstantin Päts	president
17.06.1940 - 21.07.1940	Johannes Vares-Barbarus	president

Pärast Konstantin Pätsi valimist Eesti Vabariigi presidendiks jätkas Päts veel pisut aega Eesti Vabariigi peaministrina. Siis määrati ametisse presidendile lisaks veel peaminister:

09.05.1938 - 12.10.1939 Kaarel Eenpalu
12.10.1939 - 21.06.1940 Jüri Uluots
21.06.1940 - 25.08.1940 Johannes Vares-Barbarus



Konstantin Päts (23.2.1874-18.1.1956) oli Tahkurannast pärit Eesti riigitegelane, Tartu Ülikooli haridusega jurist. Viis korda oli ta Eesti valitsusjuht ja sedasi riigipea. Tema ametinimetus vahetus aastate jooksul: Ministrite Nõukogu esimees, peaminister, riigivanem, peaminister riigivanema ülesannetes ja riigihoidja. Temast tuli esimene iseseisva Eesti Vabariigi president. Nõukogude vägede poolt Eesti okupeerimise järel oli ta sunnitud oma ametikohast loobuma 21.7.1940. Seejärel ta arreteeriti, saadeti Venemaale, kus ta suri. Ta oli Eesti Vabariigi riigipea kokku 10 korda ja 8,5 aastat.



Otto August Strandman (30.11.1875-5.2.1941) õppis Peterburi ja Tartu ülikoolides õigusteadust ning töötas advokaadina ning prokurörina. 1905 osales ta revolutsioonis ja oli seetõttu pagulasena Euroopas. 1918 vangistati ta Saksa okupatsioonivõimude poolt, ta oli ka Ajutise Valitsuse kohtuminister, 1919 pea- ja sõjaminister. Tema ettepanekul võeti Eestis rahaühikuna kasutusele kroon. Strandman oli välisminister ja rahaminister, Eesti saadikuks kuues erinevas riigis. Poolteist aastat oli ta Eesti Vabariigi riigivanem. Strandman lasi enda maha kui NKVD ametnikud tulid teda vangistama.



Jaan Tõnisson (10.12.1868-1941?) õppis Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas, töötas ajalehe Postimees toimetuses ja oli selle omanik ning peatoimetaja. 1905 siirdus ta poliitikasse. Tal oli mitu hüüdnime: Nuustaku hertsog, Koodi-Jaan ja Vana-Jaan. Tõnisson kuulus Eesti Põllumeeste Seltsi juhtkonda ning oli neljal korral Eesti Vabariigi riigipea, peaministrina ja riigivanemana. Jaan Tõnisson tegutses ka välisministrina. Ta oli aktiivne seltsielu edendaja ja sai mitmeid tunnustusi auliikmena erinevates seltsides ja aumärkide kujul. Ta arreteeriti NKVD poolt 1940 ja arvatavasti lasti maha 1941.



Ado Birk (1.11.1883-2.2.1942) õppis õigusteadust, oli Tallinna statistikabüroo esimene juhataja ja äriees. Tegutses välisministri ametis. Eesti riigipeana ehk peaministrina tegutses ta dokumentide järgi kolm päeva. Sisuliselt valitses tema valitsus 40 minutit, sest osa erakondadest keeldus Birgi valitsusega koostööst ja Jaan Tõnissonile tehti ettepanek uue valitsuse moodustamiseks. Birgil tekkis seejärel sekeldusi Eesti saatkonnas Moskvast. Väga värvikate sündmuste järel mõisteti ta käskude mittetäitmise pärast süüdi. NKVD vangistas ta 1941 ja ta suri vahetult enne surmaotsuse täideviimist südamerabandusse.



Ants Piip (28.2.1884-1.10.1942) õppis õigusteadust ja töötas õpetajana. Olles kolm kuud riigijuhina, oli ta veel sõjaminister ja välisminister. Algul oli ta peaminister ja seejärel Asutava Kogu tegevuse lõpetamise järel ja Riigikogu tegevuse alguses Eesti Vabariigi esimene riigivanem. Seejärel tegutses ta ajalehe toimetajana, advokaadina, professorina ja kohtu esimehena ning oli Tartu linnavolikogu liige ja esimees. NKVD vangistas Ants Piibu 1941.a. juunis ja ta suri vangilaagris.



Juhan Kukk (13.4.1885-4.12.1942) oli Ajutise Valitsuse rahandus- ja riigivarade minister, seejärel rahaminister, kaubandus-tööstusminister, Riigikogu esimees ja Eesti Panga direktor. Kukk oli iseseisvusmanifesti teksti koostaja. Juba 1920 tehti talle ettepanek valitsuse moodustamiseks, aga see tal ei õnnestunud. Paar aastat hiljem tuli temast Eesti Vabariigi valitsuse juht, riigivanem. Ta oli ettevõtja, Eesti Suusaklubi ja Eesti Kergejõustikuliidu esimees ja asutas Nõmme Rotary klubi. Juhan Kukk vangistati 1940 NKVD poolt ja saadeti vangilaagrisse, kus ta suri.



Friedrich Karl Akel (5.9.1871-3.7.1941) õppis Tartu Ülikoolis arstiks. Juba ülikooli ajal oli ta aktiivne olles Eesti Üliõpilaste Seltsi esimees ja korporatsiooni Fraternitas Estica asutaja. Ta töötas arstina ja oli aktiivne seltsielus. Ta oli Eesti Olümpia Komitee esimeheks 1924-1931. Akel võttis arstina osa Vene-Jaapani sõjast. Temast tuli Tallinna linnavolikogu liige ja 1913-1917 oli ta selle esimees. 1922 tuli Friedrich Akelist saadik Soomes. Seejärel oli ta välisminister ja 9 kuud Eesti Vabariigi riigivanem. Hiljem oli ta veel saadikuks mitmes välisriigis. 1940 ta vahistati ja hukati NKVD vägede sõjatribunali otsusega 1941.



Jüri Jaakson (16.1.1870-20.4.1942) ilmus poliitikasse 1917. Õigusteadust õppis ta Tartu Ülikoolis ja töötas vandeadvokaadina Riias. Jaakson oli aktiivne seltsielus. Kahel korral oli ta kohtuminister ja aastatel 1926-1940 Eesti Panga president. Ühe aasta oli ta Eesti Vabariigi riigivanem. 1941. a. juunis ta vangistati NKVD poolt, mõisteti surma ja lasti maha Sverdlovski oblastis Venemaal.



Jaan Teemant (24.9.1872-24.7.1941) õppis õigusteadust Peterburi Ülikoolis ja ta töötas oma erialal, kuni 1918 tuli temast esimene Eesti Vabariigi prokurör. Temast tuli Tallinna linnavolikogu liige. Teemant osales 1905. a. Revolutsioonis ja põgenes represseerimise eest välismaale. Ta mõisteti tagaselja surma. Juba 1908 tuli ta Eestisse tagasi. Siiski pandi ta vangi ja saadeti asumisele. Sealt tuli ta tagasi 1913. Temast tuli Asutava Kogu ja Riigikogu liige. Kahel korral oli ta riigivanem ja juhtis nelja valitsust. NKVD vangistas ta 1940 ning ta mõisteti asumisele. Täpne edaspidine saatus tema kohta puudub. Jaan Teemant sündis Paatsalus.



August Rei (22.3.1886-29.3.1963) õppis õigusteadust Tartu Ülikoolis ning osales 1905. a. Revolutsioonis. Ta oli ajalehtede “Sotsiaaldemokraat” ja “Rahva Sõna” peatoimetaja. Ta töötas vandeadvokaadina ja oli Tallinna linnavolikogu juhataja. Varasemate riigivanematega sarnaselt oli ta valitud Asutava Kogu liikmeks. Ta töötas Riigikogu esimehena, oli välisministri abi ja Eesti saadik Nõukogude Liidus. August Rei oli Eesti Vabariigi riigivanem ja pärast Eesti okupeerimist NSV Liidu poolt põgenes ta Rootsi ja oli Eesti Vabariigi eksiilvalitsuse peaminister Vabariigi Presidendi ülesandeis.



Kaarel Eenpalu, enne perekonnanime eestistamist **Einbund** (28.5.1888-27.1.1942) õppis õigusteadust Tartu Ülikoolis ja Moskva Ülikoolis, oli Eesti Üliõpilaste Seltsi esimees. Ta osales I Maailmasõjas ja Vabadussõjas. Eenpalu kuulus Asutavasse Kogusse, oli mitmel korral siseminister ja teda peetakse Eesti politsei rajajaks. Ta oli lühikest aega riigivanem ja president Pätsi ajal peaminister. Ta oli üks nimede eestistamise eestvedajaid. Eenpalu arreteeriti NKVD poolt 1940 süüdistatuna Viktor Kingissepa tapmises ja ta suri eeluurimisvanglas.



Jüri Uluots (13.1.1890-9.1.1945) õppis õigusteadust Peterburi Ülikoolis. Temast tuli Tartu Ülikooli professor ja õppeprorektor. 1937-1938 oli ta ajalehe Postimees peatoimetaja. Uluots oli Riigikogu esimees ja seejärel Pätsi valitsusaja lõpul Eesti Vabariigi peaminister. Pärast Konstantin Pätsi lahkumiskäskkirja 21.6.1940 langesid talle Vabariigi presidendi ülesanded. Ainsana oma valitsuse koosseisust suutis ta vältida arreteerimist ja emigreerus Rootsi, kus ta suri. Enne surma 18.9.1944 nimetas ta Tallinnas ametisse Otto Tiefi valitsuse. Jüri Uluots ja August Rei olid ainsad Eesti Vabariigi riigijuhid esimese iseseisvusperioodi ajast, kes pääsesid represseerimisest.



Johannes Vares-Barbarus (12.1.1890-29.11.1946) nimetati Nõukogude okupantide poolt peaministriks 21.6.1940 ja 26.8.1946 ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks. Seega oli ta selles ajavahemikus Eesti Vabariigi nõukoguliku võimu juhiks, kuigi paralleelselt oli tegelikult Eesti Vabariigi juhiks Jüri Uluots.

NSV Liit 1940-1941

Eesti Vabariik jäi Nõukogude Liidu huviorbiiti oma strateegilise tähtsuse tõttu ja 17.6.1940 okupeeriti Eesti Vabariigi territoorium. Eesti Vabariigi presidenti Konstantin Pätsi sunniti peaministriks nimetama Johannes Vares-Barbaruse ja loobuma oma presidendi ametikohast. Juulis nimetati Eesti Vabariik Eesti Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks (ENSV, Eesti NSV). 6. augustil liideti Eesti NSV osaks Nõukogude Liitu. Järgmise aasta 14. juunil toimus Juuniküüditamine, millega saadeti Siberisse Eesti NSV-le ebalojaalsed eestlased. 22.6.1941 kuulutas Saksamaa sõja Nõukogude Liidule. Juba juuli alguses saabusid Saksa väed Eestisse. Kogu Eesti territoorium suudeti vallutada alles detsembriks 1941. Sellega lõppes ka esimene Nõukogude Liidu periood Eesti ajaloos.

Nõukogude Liidu okupatsiooni ajal oli keskvoim Moskvas ja selle eesotsas Jossif Stalin. Kohalikku võimu korraldas Eestis 25.8.1940 moodustatud Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu. Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks oli ajavahemikul 25.8.1940-28.8.1941 Johannes Lauristin, kes hukkus Tallinnast laevaga evakueerudes. Kas ta tapeti laevale minnes või läks laevaga põhja, pole täpselt teada. Teise Maailmasõja ajal oli valitsus NSV Liidu tagalas ja seda juhtis Oskar Sepre.

Eesti NSV kõrgeimaks riigivõimuorganiks oli II Riigivolikogu, mille valimised toimusid 14-15. juulini 1940. 21.7.1940 kuulutati Riigivolikogu poolt välja Eesti NSV. 25.8.1940 nimetati Riigivolikogu ümber ENSV Ajutiseks Ülemnõukoguks ja alates 7.4.1941 ENSV Ülemnõukoguks. Riigivolikogu esimees oli ajavahemikul 21.7.1940-25.8.1940 Arnold Veimer. Eesti NSV Ülemnõukogu juhatajana tegutses seejärel Voldemar Sassi. Tema töö lõppes Saksa okupatsiooniga juulis 1941, mil ta ka suri.

II Riigivolikogu koosseisu kuulus ka paar kirjanikku: Aadu Hint, Paul Rummo ja Johannes Semper.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium oli Eesti NSV Ülemnõukogu alaliselt tegutsenud juhtorgan. Seda juhtis 25.8.1940-29.11.1946 Johannes Vares-Barbarus.

Eesti NSV ajal kuulus Saulepi Varbla valla koosseisu.



Eesti NSV lipp 21.7.1940-6.2.1953



NSV Liidu lipp

Eesti Vabariigi valitsus eksiilis 1940-1992

Pärast Saksa armee väljalöömist Eesti territooriumilt II Maailmasõja lõpul, taastas NSV Liit oma võimu Eestis. Saksa okupatsiooni ajal oli ametis Eesti Valitsus, mis oli ametisse määratud 12.10.1939. Nõukogude Liidu nõudel see valitsus kõrvaldati ja selle liikmed arreteeriti peale peaministri Jüri Uluotsa. Arreteeritud valitsuse liikmed kas hukati või nad surid vangistuses. Vaid haridusminister Paul Kogerman pääses. Kui Eesti kindralkuberner 17.9.1943 tegi teatavaks Eesti mahajätmise Saksa armee poolt, andis Jüri Uluots järgmisel päeval Otto Tiefile üle valitsuse moodustamise käskkirja. 22.9.1944 lahkusid valitsusliikmed Tallinnas. Vaid riigisekretär põgenes Eestist. Põllutööminister varjas end ja suri neli kuud hiljem. Ülejäänud valitsuse liikmed arreteerit, mõisteti surma või vangi. Esimene Vabariigi Valitsus eksiilis alustas tööd alles 12.1.1953.

Eesti Vabariigi peaministrid Vabariigi Presidendi ülesandeis:

Jüri Uluots	21.06.1940-09.01.1945
August Rei	09.01.1945-29.03.1963
Aleksander Warma	30.03.1963-23.12.1970
Tõnis Kint	23.12.1970-01.03.1990
Heinrich Mark	01.03.1990-08.10.1992



Jüri Uluots (13.1.1890-9.1.1945) oli Eesti vabariigi peaminister 12.10.1939-21.6.1940. Nõukogude okupantide nõudel asendati Uluots Johannes Vares-Barbarusega. Sellest hetkest alates oli temast tulnud Eesti Vabariigi juht, sest 17.6.1940 oli ametist tagandatud Eesti Vabariigi president Konstantin Päts. Uluots varjas end Nõukogude võimude eest. Kuna saksa okupandid II Maailmasõja ajal Eesti Vabariigi iseseisvust ei tunnistanud, siis Eesti valitsuse nimetamine 1941 ebaõnnestus. Olles lootusetult haige, nimetas Uluots 18.9.1944 Tallinnas ametisse Otto Tiefi valitsuse ja lahkus ise Rootsi, kus ta peagi suri.



Otto Tief (14.8.1889-5.3.1976) oli viimase põhiseadusliku Eesti Vabariigi Valitsuse peaminister enne Eesti Vabariigi taasiseseisvumist 1991. Kui Jüri Uluots oli Otto Tiefile andnud ülesandeks moodustada valitsus, siis tuli temast Eesti Vabariigi peaminister ja samal ajal siseminister. Pikalt tegutseda Tiefi valitsus ei saanud, sest Eesti okupeerisid järjekordselt Nõukogude väed. 10.10.1944 Otto Tief vahistati ja pool aastat hiljem saadeti vangistusse. Tema oli üks Boikonuri kosmodroomi maamõõtjatest. Tal keelati tulla Eestisse. Teda püüti värvata KGB teenistusse, millest ta keeldus. Elu lõpuaastad veetis ta Eestis.



August Rei (22.3.1886-29.3.1963) oli olnud Eesti Vabariigi riigivanem 14.12.1928-9.7.1929. Ta põgenes pärast Eesti okupeerimist NSV Liidu poolt Rootsi. Ta oli Eesti Vabariigi eksiilvalitsuse peaminister 31.12.1944-9.1.1945. Pärast Jüri Uluotsa surma oli Rei Peaminister Vabariigi Presidendi ülesandeis eksiilis. Peaministri asetäitjad oli järgemööda Hans Rebane ja Johannes Sikkar. Viimati mainitu oli peaministri asetäitjaks 22.4.1952-22.8.1960, mil ta suri. Peaministri asetäitjaks tõusis sedas Aleksander Warma. August Rei püsis Eesti Vabariigi peaministrina Vabariigi Presidendi ülesandeis kuni surmani.



Aleksander Warma (22.6.1890-23.12.1970) oli August Rei eksiilvalitsuses välisministriks 1953-1963. Sinna tõusis ta oma kogemuste kaudu töötades 1931-1944 Venemaal, Leedus ja Soomes Eesti Vabariigi saadikuna. Pärast eksiilvalitsuse peaministri asetäitja Johannes Sikkari surma tuli temast 22.8.1960 peaministri asetäitja välisministri ülesandeis. Pärast August Rei surma tuli temast 30.3.1963 Vabariigi Peaminister presidendi ülesannetes. Selles ametis püsis ta kuni oma surmani. Sündinud oli ta Harjumaal, aga suri Stockholmis.



Tõnis Kint (17.8.1896-5.1.1991) oli aastatel 1953-1963 eksiilvalitsuse põllutööminister ja sõjaministri kohusetäitja. Pärast August Rei surma tõusis ta peaministri asetäitjaks. Pärast Aleksander Warma surma tuli temast Eesti vabariigi peaminister presidendi ülesannetes. Selles ametis püsis ta kakskümmend aastat. 93-aastasena loobus ta sellest ametist ning suri mõni kuu hiljem Rootsis.



Heinrich Mark (1.10.1911-2.8.2004) õppis Õpetajate Seminaris ning õigusteadust Tartu Ülikoolis (õigusteaduste kandidaat). Pärast sõda põgenes ta esialgu Soome ja sealt edasi Rootsi. 1953-1971 oli ta eksiilvalitsuse riigisekretär, 1971-1990 peaministri asetäitja ja esialgu (1971-1973) veel sõjaminister. Peaministriks presidendi ülesannetes sai ta 1.3.1990 ja oli selles ametis 8. oktoobrini 1992. Seoses Vabariigi Presidendiks valitud Lennart Mere ametisse astumisega lõpetas Heinrich Mark oma käskkirjaga eksiilvalitsuse tegevuse. Samas lõpetas tegevuse ka eksiilvalitsus eesotsas peaministri asetäitja Enno Pennoga.

Eesti Vabariigi eksiilvalitsuse tegevuse lõpetamise vastu oli selle majandusminister Mihkel Mathiesen, sest tol hetkel oli Eesti territooriumil veel nõukogude vägesid ja seega okupatsioon polnud veel lõppenud. Sellest lähtudes moodustati 15.9.1992 Mathieseni eestvedamisel juba enne Heinrich Marga tagasiastumist 1938. aasta Põhiseadusele tuginedes Eesti Vabariigi valitsus. Seda nimetatakse ka Nõmme valitsuseks selle enamuse liikmete elukoha järgi. Seega eksisteeris Eestis ajavahemikul 15.9.1992-8.10.1992 kaks eksiilvalitsust ja üks kohalik. Mathiesen oli valitsuse peaminister kuni oma surmani 28.11.2003. Nõmme valitsuse peaministri asetäitjaks ja hiljem Peaministriks Vabariigi Presidendi ülesandeis oli Kalev Ots. 7.12.2003 nimetati uus Nõmme valitsus, mille eesotsas oli kirjanik Heljo Männi poeg Ahti Mänd. Valitsuste liikmena on olnud ka Hando Kruuv, kes 1957 võitis Eesti esivõistlustel veemotos pronksmedali.

Saksa Riik 1941-1943

Teise Maailmasõja käigus okupeeris Saksa Riik kokku 14 riiki, sealhulgas Eesti. Alates 17.6.1940 oli Nõukogude Liit okupeerinud Eesti. 22.6.1941 kuulutas Saksamaa sõja Nõukogude Liidule ja juba juuli alguses jõudsid Saksa väed Eesti territooriumile. Detsembriks oli sakslaste valduses kogu Eesti. 25.7.1941 moodustati Saksamaal Idaalade Riigikomissariaat (Ostland). Selle territoorium hõlmas Eesti, Läti, Leedu ja Valgevene alasid. Igale nendest oli määratud kindralkomissarid. Eestimaa kindralkomissar oli Karl-Siegmund Litzmann. Eesti kindralkomissariaat jagunes kuueks piirkonnaks ja üheks allpiirkonnaks. Saulepi kuulus Saaremaa piirkonda, mille piirkonnakomissar oli Heino Schröder. Ostlandi riigikomissar oli Hinrich Lohse.



Adolf Hitler (20.4.1889-30.4.1945) oli Austria päritoluga Saksamaa poliitik. Ta oli Natsionaalsotsialistliku Saksa Töölispartei juht, Saksamaa kantsler ja riigikantsler ning füürer. I Maailmasõjas oli ta sidemees ja sai vapruste eest ordeneid. Sõjalõpul tuli temast gaasirünnaku ohver. Sõjaväepsühhiaatri arvates oli Hitleri näol tegemist psühhopaadiga. Pärast sõda käis ta propagandakõnelejate õppustel ja temast kujunes suurepärase karismaatiline kõnemees. Alles aastal 1932 tuli Hitlerist Saksamaa kodanik. Samal aastal osales ta Saksamaa presidendivalimistel ja jäi seal teiseks. Kantsleriks tõusis ta 2.8.1934. Hitler alustas II Maailmasõja, mille käigus tapeti kümneid miljoneid inimesi. Tema sõjakäik Nõukogude Liidu vastu ebaõnnestus ja lõpuks purustati Saksa armee maikuu 1945. Saksamaa kapituleerumisaktile Hitler alla ei kirjutanud, sest oli sooritanud enesetapu üheksa päeva varem.



Karl-Siegmund Litzmann (1.8.1883-8.1945) oli Eesti kindralkomissar (5.12.1941-17.9.1944). Ta oli elukutseline sõjaväelane, kes juba enne I Maailmasõja algust sai leitnandi aukraadi. Maailmasõjas osales ta ohvitserina ja sai kolm korda haavata. Pärast sõda tegeles ta poliitikaga, oli hobusekasvatuse ja ratsaspordiametite juht ning olümpiakomitee liige. Teise Maailmasõja alguses siirdus ta tagasi sõjaväljale, kus algul osales ratsaväes. 1941 ratsaväe teenetest loobuti ja Litzmann saadeti Tallinnasse, kus ta võttis asjaajamise üle tagalaülemalt. Tema residentsiks oli Kadrioru loss Tallinnas. Pärast Eestist lahkumist vabastati ta ametist ja temast sai Waffen-SS-i ohvitser. Litzmann osales lahingutes Ungaris ja Tšehhimaal. Mais 1945 põgenes ta valenime all õe juurde ja suri segastel asjaoludel. Täpne surmapäev on sedasi teadmata.



Saksamaa vapp



Saksamaa lipp

Suursaksa Riik 1943-1944

Suursaksa Riik oli Saksa Riigi järglane, mille kuulutas välja Adolf Hitler oma edukuse tipul. Suursaksa Riik ise ei ulatunud Eesti aladele, aga selle poolt oli okupeeritud mitmed Euroopa riigid. Suursaksa Riigi territoorium sisaldas tänapäeva 13 Euroopa riigi territooriumeid. Suursaksa Riigiks nimetati Saksamaa 26.7.1943, pealinnaga Berliin. Riigipeaks oli Adolf Hitler ja tema surma järel kolm nädalat Karl Dönitz. Selleks ajaks oli Nõukogude Liit Eesti alad taasokupeerinud. Seega kuulusid Saulepi alad Suursaksa Riiki ajavahemikul 26.6.1943-17.9.1944. Pärast Teist Maailmasõda jagunes Saksamaa Saksa Demokraatlikuks Vabariigiks ja Saksa Föderatiivseks Vabariigiks. Kaks riiki ühinesid alles aastal 1990.

Suursaksa riigi ajal jätkas Eesti kindralkomissarina Karl-Siegmund Litzmann. Tsiviilvalitsemise teostamiseks moodustati nukuvalitsus ehk Eesti Omavalitsus, mille juhiks oli Hjalmar Mäe. Omavalitsus nimetas ametisse Saksa Väegrupi Nord juhataja Franz von Roques 15.3.1941. Samas kehtestati enne Nõukogude okupatsiooni kehtinud Eesti Vabariigi seadused. Eesti Omavalitsuse Haldusjaotus oli identne Eesti Vabariigi haldusjaotusega. Saulepi alad kuulusid sedasi Lääne maakonda, mida juhtis maavanem Artur Tomiste.



Hjalmar-Johannes Mäe (11.10.1901-10.4.1978) oli Eesti Omavalitsuse juht Saksamaa okupatsiooni ajal Eestis Teise Maailmasõja ajal. Hariduse sai ta Berliini, Viini, Innsbrucki ja Grazi ülikoolides, kus õppis filosoofiat ja õigusteadust. Seejärel töötas ta peamiselt 1920-1924 õpetajana Tallinnas. Töökohti vahetas ta tihti. 1929 siirdus Mäe poliitilisele tööle. 1934 ta vangistati ja saadeti asumisele. Aasta hiljem mõisteti Mäe sõjakohtu poolt aastaks vangi, aga juba septembris nimetati ta haridusministriks. Samal päeval vangistati Mäe uuesti mässu kavatsemise tõttu ja mõisteti kahekümneks aastaks sunnitööle. Ta vabanes 1938 amnestiaseaduse alusel. 1940 põgenes ta Saksamaale. 1941 maikuus moodustati Helsingis Eesti Vabastamise Komitee ja Mäe määrati Ajutise Valitsuse peaministriks. Juunis pöördus ta Saksamaale tagasi. 15.9.1941 nimetati Mäe Eesti Omavalitsuse juhiks. Pärast Saksa vägede lahkumist põgenes ta Saksamaale, hiljem Austriasse. Mäe vabastati Eesti Omavalitsuse juhi ametikohalt 4.1.1945.



Hinrich Lohse (2.9.1896-25.2.1964) oli Saksa poliitik, kes valitses Teise Maailmasõja ajal Baltimaades. Ta oli Hitleri parteikaaslane aastast 1920 ja temast tuli parteiliider Schleswig-Holsteini provintsis. Teise Maailmasõja ajal määrati ta Idaalade (Ostland) riigikomissariks ja tema valitsemise alla kuulusid Eesti, Läti, Leedu ja Valgevene alad. Tal oli kaks residentsi, üks Riias ja teine Kielis Saksamaal. Tema vastutusel on paljuski Ostlandi aladel täide pandud genotsiidid. Pärast sõda mõisteti Lohse kümneks aastaks vangi, aga ta vabanes juba 1951 kehva tervise tõttu.

NSV Liit 1944-1991, Eesti NSV

Pärast Saksa armee väljalöömist Eesti territooriumilt II Maailmasõja lõpul taastas NSV Liit oma võimu Eestis. Saksa okupatsiooni ajal oli võimul Eesti Valitsus, mis oli ametisse määratud 12.10.1939.

Eesti NSV koosnes algul II Maailmasõja eelsetest maakondadest ja valdadest. Maakondi oli 11 ja Saulepi jäi Läänemaa maakonda. Läänemaal oli kokku 21 valda ja 2 linna (Haapsalu ja Kärdla). Saulepi kuulus Varbla valda. Eesti NSV territoorium oli kuni 15. augustini 1944 samades piirides kui Eesti Vabariik. Siis eraldati 75% Petseri maakonnast ja osa Virumaast Vene NFSV-le. Eesti NSV haldusjaotus elas üle mitu reformi. Mainime siin osa nendest. 26.9.1950 likvideeriti maakonnad ja vallad, moodustati rajoonid ja külanõukogud. Siis loodi ka Lihula rajoon, kuhu kuulus Varbla külanõukogu, mille osaks oli Saulepi. 10. mail 1952 moodustati senise 39 rajooni asemel Eesti NSV territooriumile kolm oblastit. Saulepi jäi Pärnu oblasti territooriumile. Aga juba 27. aprillil 1953 jagati maad uuesti ümber. Loodi 5 vabariikliku alluvusega linna ja 30 rajooni ja Saulepi kuulus jälle Lihula rajooni Varbla külanõukogusse. Aastal 1961 likvideeriti Lihula rajoon ja selle lõunaosa, kuhu kuulus ka Saulepi, liideti Pärnu rajooniga. Rajoone oli selleks ajaks Eestisse jäänud 14. Hiljem oli rajoone 15.

Eesti NSV oli formaalselt iseseisev riik, kuid tegelikult tal iseseisvus puudus. Eesti NSV territooriumil kehtisid NSV Liidu seadused. Eesti NSV seadusandlik organ oli ENSV Ülemnõukogu. Täidesaatev organ oli Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja alates 15.3.1946 Ministrite nõukogu. Kohalikku võimu teostasid täitevkomiteed.

Eesti NSV kuulutati Eesti NSV Ülemnõukogu erakorralisel istungjärgul 16.11.1988 Vaino Väljase eesistumisel suveräänseks. NSV Liidu Ülemnõukogu tühistas selle 20.11.1988. Taasiseseisevaks sai Eesti 20. augustil 1991.



Eesti NSV vapp



Eesti NSV lipp

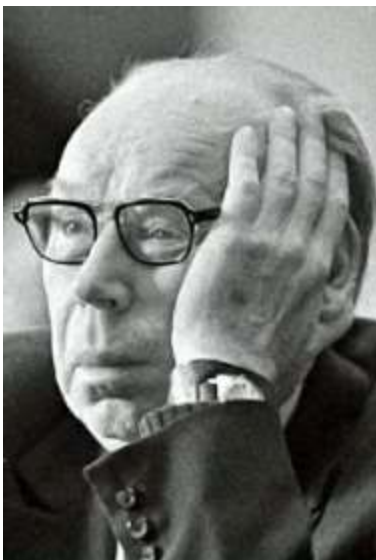
Eesti NSV Ülemnõukogu presiidiumi esimehed



21.6.1940-29.11.1946. Johannes Vares sündis 12.1.1890 Viljandimaal. Alghariduse sai ta Heimtali vallakoolis ja keskhariduse Pärnu gümnaasiumis. Seejärel õppis ta meditsiini Kiievi Ülikoolis, kus sooritas sõjakeerises kiirendatud korras riigieksamid (1917). Esimeses Maailmasõjas oli ta rindearst ja sai selle eest kolm ordenit. Seejärel jätkas ta oma karjääri Vabadussõjas ja talle omistati Vabadusristi I liigi III järk. Selle vastuvõtmisest ta aga keeldus. Aastatel 1921-1939 töötas ta Pärnus arstina, günekoloogina. Aastal 1918 avaldas ta oma esimese luulekogu ja hakkas kasutama kirjanikunime Barbarus. Seepärast tuntaksegi teda paremini nimega **Johannes Vares-Barbarus**. Aastal 1939 kolis ta Tallinnasse ja astus järgmisel aastal Kommunistlikku Parteisse. 1940 pärast Eesti okupeerimist Nõukogude Liidu poolt pakkus Andrei Zdanov talle peaministri kohta. 21.6.1940 andiski ta president Konstantin Pätsile ametivande. Tema valitsus esitas kiiresti Eesti vastuvõtmiseks Nõukogude Liitu. 26.8.1940 määrati ta ENSV Ülemnõukogu presiidiumi esimehe ametikohale. 1941 juulis põgenes ta Venemaale ja pärast sõda pöördus ta tagasi oma ametikohale. 29.11.1946 leiti ta oma korteris vannitoa põrandalt surnuna. Pole teada, kas ta sunniti enesetapule või tapeti.



29.11.1946-5.3.1947. **Nigol Andresen** (2.10.1899-24.2.1985) sündis Haljalas. Ta lõpetas Rakvere Õpetajate Seminari ja sai keskkooliõpetaja kutse. Ta töötas õpetajana Narva-Jõesuus, Rakveres ja Tallinnas. Aastatel 1932-1937 oli ta Riigikogu liige ning korraldas töölisametiuhingute tegevust. Teda karistati Eesti Vabariigi ajal riigivastase agitatsiooni eest. 1940.a. Juunipöörde ajal sai ta Johannes Varesse valitsuse välisministriks. Augustis 1940 tuli temast hariduse rahvakomissar ja ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja. 1941 jaanuaris valiti Andresen NSVL Ülemnõukogu saadikuks Eesti NSV-st. Teise Maailmasõja ajal põgenes ta Venemaale. Pärast tagasi-pöördumist Eestisse töötas ta ENSV Ministrite nõukogu esimehe asetäitjana ja 194-1949 ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitjana. Pärast Vares-Barbaruse surma oli ta mõnda aega ENSV Ülemnõukogu presiidiumi esimehe ülesannetes. Märtsis 1950 toimunud EK(b)P Keskkomitee VIII pleenumil süüdistati teda kodanlikus natsionalismis, sest ta oli püüdnud kaitsta Eesti raamatukogusid Nõukogude võimu hävitustöö eest. Andresen vahistati 24.3.1950 ja ta sai 25 aastat vanglakaristust, millest vabanes Stalini surma järel. Pärast vabanemist töötas ta kirjandusteadlase ja kriitikuna. Ta kasutas mitmeid pseudonüüme, kõige tuntum oli Ormi Arp.



5.3.1947-4.7.1950. **Eduard Päll** (15.9.1903-13.6.1989), kes kasutas pseudonüüme Hugo Angervaks ja Siim Sepik, sündis Kavastu vallas. Ta õppis Leningradis pedagoogiks ja töötas seejärel keeleteadlasena. Ta on uurinud eesti keele süntaksit ja kirjandusajalugu. Päll õppis aspirantuuris Leningradis 1935-1938. Aastast 1940 oli ta ajalehe Kommunist toimetuses. Sõja ajal oli ta Venemaal ja seejärel EK(b)P Keskkomitee propagandasekretär. Nigol Andreseni tagandamise järel oli Päll ENSV Ülemnõukogu presiidiumi esimees. Ta töötas hiljem Tallinna Pedagoogilises Instituudis ja oli ENSV Teaduste Akadeemia Keele- ja Kirjanduse Instituudi direktor. 1946-1954 oli ta NSVL Ülemnõukogu saadik.



4.7.1950-4.2.1958. **August Jakobson** (2.9.1904-23.5.1963) oli juba järjekorras neljas kirjandustegelasest ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees. Ta sündis Pärnus, kus lõpetas ühisgümnaasiumi. Tartu Ülikoolis õppis ta majandust ja arstiteadust. 1939 valiti Jakobson Eesti Kirjanike Liidu esimeheks. Ta töötas ajalehe Kommunist toimetuses. Sõja ajal oli ta Venemaal ja pärast sõda kahel korral Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu esimees. Jakobson oli Eesti NSV teeneline kirjanik ja Eesti NSV rahvakirjanik. Esimese Eesti kirjanikuna sai ta Stalini preemia.



4.2.1958-12.10.1961. **Johan Eichfeld** (26.1.1893-20.4.1989) oli Paldiskis sündinud bioloog ja põllumajandusdoktor. 1924 rajas ta Koola poolsaarele katsejaama. Aastast 1946 oli ta ENSV Teaduste Akadeemia akadeemik ja 1950-1968 Teaduste Akadeemia president. 1963-1966 oli ta Eesti nõukogude entsüklopeedia peatoimetaja. Enne seda 1958-1961 oli Eichfeld ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees. Lenini ordineid sai ta kokku koguni viis.



12.10.1961-7.10.1970. **Aleksei Müürisepp** (17.7.1902-7.10.1970) sündis Saaremaal. 1907 kolis pere Siberisse. Töömehekarjääri alustas ta Jenissei aurulaevanduses kütjana ja seejärel elektromontöörina. Sõjaväes oli ta raadiotelegrafist. 1926 astus Müürisepp kommunistlikusse parteisse ja kolis perekondlikel põhjustel Tomskisse. Ta töötas hoiukassades. 1931 lõpetas ta õhtukooli ja seejärel 1937 kohaliku Raudteeinstituudi insenerina elektriraudtee energiavarustuse alal. Ta töötas raudteel ja saadeti 1945.a. käskkirjaga tööle Eesti Raudteevalitsusse. Siis algas tema kiire poliitiline karjäär. 1949 tuli temast ENSV MN esimehe asetäitja ja 1951 esimees. 1950-1962 oli ta ENSV välisminister. Sealt kuni surmani oli Müürisepp ENSV Ülemnõukogu presiidiumi esimees.



7.10.1970-22.12.1970. **Aleksander Ansberg** (27.2.1909-20.2.1975) sündis Venemaal Gatšinas. 1926 siirdus ta Eestist Nõukogude Liitu, kus lõpetas Leningradi Juriidilise Instituudi. NLKP liikmeks astus Ansberg 1931. Pärast Nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis töötas ENSV töörahvakomissari asetäitjana ja hiljem Moskvast. Juba 1950 sai ta Lenini ordeni. 1950-1952 oli ta ENSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja, 1952-1953 Tallinna Oblastinõukogu Täitevkomitee esimees ja seejärel kultuuriminister. 1963-1970 oli ta ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitja ning Aleksei Müüriseppa surma järel 2,5 kuud Presiidiumi esimehe kohusetäitja. Teise Lenini ordeni sai Ansberg 1966.



22.12.1970-5.5.1978. **Artur Vader** (16.2.1920-25.5.1978) sündis Venemaal Vitebski kubermangus talupoja perekonnas. Enne sõda oli ta koolidirektor. Moskva kaitselahingutes sai haavata ja oli seejärel sõja lõpuni Moskva Mehaanikatehnikumi direktor. 1948 asus ta parteitöele Eestis. Aastatel 1959-1963 töötas Vader NLKP Keskkomitees, sealst tõusis EKP Keskkomiteesse. 1970 tuli temast ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees ja aasta hiljem NLKP Keskkomitee liige. Vader kirjutas raamatuid reisidest ja Nõukogude korrast. Ta sai Lenini ordeni 1965 ja Oktoobrirevolutsiooni ordeni 1973. Talle meeldis napsitada, millest on liikvel mitmeid legende. Ta lasi ennast kutsuda presidendiks. Artur Vader lahkus tööelust kolm nädalat enne surma.



25.5.1978-26.7.1978. **Meta Vannas** (9.1.1924-25.11.2002) sündis Hiiumaal neiupeelvenimega Jürgenson. Hiljem oli tema perekonnanimi Jangolenko-Vannas. Ta oli ENSV teenindusminister 1969-1975 ja ENSV Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitja, Artur Vaderi lahkumise järel täitis ta Presiidiumi esimehe kohuseid kaks kuud. Seejärel kuni pensionile jäämiseni jätkas Vannas Presiidiumi esimehe asetäitjana nii Käbini kui Rüütli ajal. Ta sai Lenini ja Austuse märk ordenid. Meta Vannas on avaldanud teoseid naistest ja koonduslaagritest.



26.7.1978-8.4.1983. **Johannes Käbin** (24.9.1905-26.10.1999) sündis Virumaal, seejärel kolis perekond Venemaale. 21-aastasena lõpetas ta parteikooli ja temast tuli elukutseline parteilane. 1941 saadeti ta Eestisse parteitöele. Sõja ajal evakueerus Käbin Venemaale. Pärast sõda naases ta Eestisse ja töötas EKP Keskkomitee aparaadis ja Partei Ajaloo Instituudi direktorina. 1950 otsustati Moskvast, et Käbin peab korraldama märtsipleenumi, kus Nigol Andresen, parteiliider Nikolai Karotamm ja teised teenekad kommunistid oma kohtadelt tagandati. Märtsipleenumi eduka korraldamise eest sai ta Lenini ordeni. Kokku anti talle Lenini orden kuus korda. Eestimaa Kommunistliku Partei (EKP) juht oli ta aastatel 1950-1978. 1977 tahtis Moskva Eestis korraldada "suurpuhastuse" rahvuslike meeolude tugevnemiste tõttu. Tänu Käbini headele suhetele NLKP peaideoloogi Susloviga jäi veresaun ära, Johannes Käbin kaotas aga oma parteilise positsiooni Eestis.



8.4.1983-29.3.1990. **Arnold Rüütel** (sünd. 10.5.1928) on pärit Saaremaalt. Ta õppis Jäneda põllumajandustehnikumis ja lõpetas 1964 Eesti Põllumajanduse Akadeemia (EPA) agronoomia erialal. Ta töötas vanemagronoomina ja õpetajana. Juba 1969 valiti ta EPA rektoriks ja samal ajal tegeles ta ka teadustööga. Aastast 1991 on ta põllumajandusdoktor. Rüütel on olnud Eesti Looduskaitse seltsi ja Forseliuse Seltsi esimees. Ta on Rohelise Risti Eesti rahvusliku organisatsiooni president. Sellele lisaks on ta olnud liikumise Hoia Eesti Merd esimees. Poliitilist karjääri alustas ta EPA rektorina töötades. Pärast Ülemnõukogu Presiidiumi tegevuse lõppu 1990 oli ta ENSV Ülemnõukogu esimees ja nimevahetuse järel Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees. Hiljem tõusis ta Riigikogui aseesimeheks ning oli 2001-2006 Eesti Vabariigi president. Ka temale anti Lenini orden (1971).

Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehed



Arnold Veimer (20.6.1903-3.3.1977) oli ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks aastast 1944. Aastast 1946 nimetati amet ümber ENSV Ministrite Nõukogu esimeheks. Selles ametis töötas ta aastani 1951. 1949 kirjutas ta ametikohusena alla küüditamiste nimekirjadele. Kommunistlikku parteisse astus Veimer 1922 ja juba 1924 mõisteti ta süüdi riigireetmises nn. 149 protsessil, kus kaebealused olid kommunistid. 1938 vabanes ta amnestiaseaduse alusel. Pärast 1951 töötas ta ENSV Teaduste Akadeemia presidendina ja oli ENSV Rahvamajanduse Nõukogu esimees.



Aleksei Müürisepp (17.7.1902-7.10.1970) oli 1949.a. alates ENSV MN esimehe asetäitja ja 1951 aastast alates esimees, kus ta oli ametis aastani 1961. 1950-1962 oli ta ENSV välisminister. Aastast 1961 kuni oma surmani oli Aleksei Müürisepp ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees. (Vt. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehed)



Valter Klauson (20.12.1913-5.12.1988) oli ENSV Ministrite Nõukogu esimees 12.10.1961-18.1.1984 juhtides viite ENSV Ülemnõukogu poolt kinnitatud ENSV Ministrite Nõukogu. Valter Klauson sündis Leningradi oblastis. Pärast tehnikumi lõpetamist töötas ta teede ehitustel. Pärast 1940.a. Eesti okupeerimist saadeti ta Eestisse. Pärast sõda ja parteisse astumist algas tema edenemine ametireedelil. 1953-1954 töötas ta ENSV Autotranspordi ja Maanteede Ministeeriumi ministrina. Valter Klauson jäi pensionile 1984.



Bruno Saul sündis 8.1.1932 Narvas. Ta õppis Tallinna Elektromehhaanika Tehnikumis ning Leningradis Sideinstituudis. Temast tuli raadioinsener. Algul töötas ta ENSV Sideministeeriumi asutustes. Ta lõpetas 1973 NLKP KK Kõrgema Parteikooli ja kaks aastat hiljem tuli temast ENSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja. 1983 tuli temast partei keskkomitee tööstussekretär ning Pärast Klausoni pensionile jäämist ENSV Ministrite Nõukogu esimees (18.1.1984-1988). Seejärel on Bruno Saul tegelenud eraettevõtjana ja õppejõuna.



Indrek Toome sündis 19.9.1943 Tallinnas. Ta lõpetas TPI elektroonika-insenerina 1968. Indrek Toome oli üks Eesti Õpilasmaleva asutajatest 1964. Kõrgkooli järel oli ta kümme aastat komsomolitööl. 1978-1984 oli Toome EKP Tartu Linnakomitee I sekretär. Sealt edasi jätkus tema tõus parteitöö ja Ministrite Nõukogu kaudu. 1988-3.4.1990 oli ta ENSV Ministrite Nõukogu esimees ja Eesti NSV Valitsuse peaminister. Ta oli seotud altkäemaksuskandaaliga, milles teda aga süüdi ei mõistetud. Tänapäeval on Indrek Toome seotud SRV Kinnisvara AS-ga.



Edgar Savisaar sündis 31.5.1950 Harku vallas. Ta on lõpetanud kaugõppekeskkooli ja 1973 Tartu Riikliku Ülikooli ajaloolasena. Seejärel töötas ta õpetajana ja ENSV Teaduste Akadeemias aspirantuuris. Savisaar on teaduste kandidaat. Ta töötas Tallinna Mererajooni TSN TK-s ja Teaduste Akadeemia filosoofia kateedris. Ta uuris globaalprobleeme ning oli üks Rahvarinde asutajatest ja juhtidest. 3.4.1990 tuli temast ENSV valitsuse juht, kus tegutses kuni 29.1.1992. Savisaar on üks partei Keskerakond asutajatest ja tänapäeval on ta Tallinna linnaeapea.

Eestimaa Kommunistliku Partei esimesed sekretärid



Nikolai Karotamm (23.10.1901-21.9.1969) sündis Pärnus ja õppis Kastna kihelkonnakoolis. Rakvere Õpetajate Seminarist visati ta välja. 1925 emigreerus ta Hollandisse, kus astus kohalikku kommunistlikku parteisse. 1928 naases ta Eestisse ja alustas oma parteitööd. Vahepeal õppis ta Venemaal. 1940 tuli ta Eestisse tagasi. Sõja ajal viibis Karotamm Venemaal. Oli metsavendade vastu võitlemiseks loodud Hävituspataljonide staabi ülem. EKP KK I sekretär oli ta ajavahemikul 28.9.1944-4.4.1950. Märtsipleenumil 1950 visati Karotamm partei juhtorganitest välja, sest ta olevat olnud liiga leebe küüditamiste ajal. Pärast vallandamist kirjutas ta Moskvast väitekirja stalinlikust kollektiviseerimisest. Kuna ta oli tülis Johannes Käbiniga, siis Eestisse tagas teda ei lubatud. Karotamm tegeles Venemaal teadustööga ja temast tuli majandusdoktor.



Johannes Käbin (24.9.1905-26.10.1999) oli EKP KK esimeseks sekretäriks 4.4.1950-26.7.1978. Sellele ametikohale tõusis ta 1950 märtsipleenumil, mille eesmärgiks oli Moskva pannud partei ridade puhastamise. 1960. aastatel käis Käbinil võimuvõitlus Artur Vaderiga parteiliidri koha pärast. Käbin jäi peale ja Vader pidi leppima Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe ametiga. Kuna Johannes Käbin polnud nõus Moskva ettepanekul korraldama uut suurpuhastust Eestis 1977, siis ta võeti parteiliidri kohalt maha ja siirdati ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe kohale, kus ta töötas ajavahemikul 26.7.1978-8.4.1983. Sellelt ametilt jäi ta ka pensionile.



Karl Vaino sündis 28.5.1923 Tomskis. Seal sai ta insener-energeetiku kutse. Pärast astumist NLKP-sse saadeti ta 1947 Eestisse, kus ta töötas Tapal raudteel aastani 1949. Siis kutsus koolivend Tomskist, Aleksei Müürisepp Karl Vaino parteitööle. EKP KK I sekretärina töötas Vaino ajavahemikul 26.7.1978-16.6.1988. Ta oli moskvameelne ja pidas kõnedki vene keeles. Rahva hulgas oli ta ebapopulaarne. 1988 jagunes EKP rahvus-kommunistideks ja impeeriumimeelseteks. Isegi Moskva jaoks oli Vaino liialt vanameelne ja sedasi ta oma ametikoha kaotaski. Aastatel 1988-1990 töötas ta Moskvast NLKP juures asuva Parteikontrolli Komitees.



Vaino Väljas sündis 28.3.1931 Emmaste vallas. 1955 lõpetas ta Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo osakonna. Seejärel jätkas ta juba ülikooli ajal alanud komsomolikarjääri ja tõusis 1955 ELKNÜ KK esimeseks sekretäriks. Seejärel siirdus ta parteitööle ja töötas 1971-1980 EKP KK ideoloogiasekretärina. Natsionalistlike vaadete tõttu suunati Vaino Väljas diplomaatilisele tööle ja ta oli NSV Liidu suursaadikuks Venezuelas ning Nicaraguas. 10.6.1988 kutsus Gorbatšov ta tagasi ja asendas Väljasega ebapopulaarseks muutunud Karl Vaino. EKP KK I sekretärina töötas Vaino Väljas 16.6-25.3.1990. Kohe ametisse astumise järel hakkas ta Eesti iseseisvumist korraldama. Aastatel 1992-1995 oli ta Eesti Demokraatliku Tööpartei esimees.



Enn-Arno Sillari sündis 4.3.1944. Ta tõusis EKP KK esimeseks sekretäriks Eesti taasiseseisvumise segastel aegadel, kui Vaino Väljas tagasi astus. Seda ametit pidas ta lühikest aega 1990.a. Enne seda oli ta vähem kui aasta ENSV Ülemnõukogu juhataja (18.5.1989-18.3.1990). 14. juunil 1990 tuli temast NLKP KK Poliitbüroo liige, kuhu seni polnud valitud ühtki Eestimaa Kommunistliku Partei (EKP) liiget. Pool aastat hiljem valiti sinna ka Lembit Annus. Parteitöö järel on Sillari tegelenud Eestis ärimehena.

NLKP KK Peasekretärid, NSVL valitsejad



Ioseb Džugašvili ehk parteilise nimega **Josif Stalin** (18.12.1878-5.3.1953) oli Nõukogude Liidu diktaator pärast Lenini surma, kirikukooli haridusega pangaröövel, kellest tuli parteitegelane ja riigijuht. Pärast Lenini atentaati ja haigestumist oli ta edukas võimuvõitluses. Ta oli industrialiseerimise, kollektiviseerimise ja represseerimise eestvedaja. II Maailmasõjas oli ta edukalt vastastikku Hitleriga. Kuulutas end generalissimuseks ja viljeles isikukultust. Tema ajal okupeeriti Eesti ja liideti NSV Liiduga.



Lavrenti Beria (29.3.1899-23.12.1953) oli Stalini üks lähedasemaid kaastöölisi. 1921-1931 töötas ta Kaukaasia jubelekuasutustes. Sõja ajal tuli temast NSVL Siseasjadekomissariaadi rahvakomissar. Beria vastutas tuumapommi loomise eest. Pärast Stalini surma kuulus ta koos Hruštšovi ja Georgi Malenkoviga nn. Kollektiivsesse juhtkonda. Kolm nädalat pärast Stalini surma andis Beria välja amnestia. Kuna Beria võitis võimu ja populaarsust, otsustasid Hruštšov ja Malenkov Beria vahistada, tema üle peeti kohut ja kohe seejärel ta hukati.



Nikita Hruštšov (15.4.1894-11.9.1971) tõusis parteiliidriks pärast Stalini surma kõrvaldades esialgu Beria ja seejärel NSVL Ministrite Nõukogu esimehe Malenkovi, kes jäeti ellu. Hruštšov mõistis avalikult hukka Stalini isikukultuse ja repressioonid. Ta külastas esimese NSVL juhina USA-d. Seejärel käskis ta hakata viljelema maisi ja oli osaline Kuuba raketikriisis 1962. Kaks aastat hiljem kukutasid Brežnev ja Andropov ta ametist.



Leonid Brežnev (19.12.1906-10.11.1982) oli pikaaegne NSVL juht (1964-1982). Ta õppis maamöötljaks ja töötas maakorraldajana. Parteikarjääri ajal teatakse teda uudismaa propageerijana ja talle meeldis pidada pikki kõnesid. Ta kollektioneeris autosid. Parteiliidriks tõusis ta pärast eellase kukutamist. 1966 lasi Brežnev oma ametititli vahetada NLKP KK I sekretärist peasekretäriks. Ta oli neljakordne Nõukogude Liidu kangelane. Ordeneid sai ta rohkem kui suutis kanda. Ta oli Praha kevade ja Afganistani sõja algataja. Viimastel eluaastatel oli Brežnev töövõimetu, algas NSVL stagnatsioon.



Juri Andropov (15.6.1914-9.2.1984) oli pikaaegne KGB esimees. Koos Brežneviga kukutasid nad Hruštšovi. KGB esimehena külastas ta Eestit 1974. Riigijuht oli ta kehva tervise tõttu vaid poolteist aastat (1982-1984). 1983 tõusis veel NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks. Ta proovis edutult NSV Liitu parandada tugevate keeldude ja käskudega. Ta oli osaline Ungari rahvusliku ülestõusu mahasurumises 1956. 1983 nimetati Andropov koos USA presidendi Ronald Reaganiga ajakirja "Time" aasta inimeseks.



Konstantin Tšernenko (24.9.1911-10.3.1985) tõusis parteiliidriks 73-aastasena. Tema töö peasekretärina ja NSVL ülemnõukogu Presiidiumi esimehena kestis vaid pisut üle aasta. (13.2.1984-10.3.1985). Oma ametikohast olevat ta proovinud vabaneda tervislikel põhjustel juba 1985.a. algul, aga ei saanud selleks nõusolekut. Tervisliku olukorra kehvuse põhjustas 1983 Krimmis puhkusel olles söödud suitsukalast saadud mürgitus. Selle kala saatis talle NSVL toliaegne siseminister isiklikult.



Mihhail Gorbatsšov (sünd. 2.3.1931) oli viimane NSV Liidu juht. Enne NSV Liidu lagunemist sai ta koguni Nõukogude Liidu presidendi tiitli. Ta oli esimene ja ainus peasekretäridest, kes oli sündinud Nõukogude Liidus. Gorbatsšov õppis õigusteadust. Ta valitses aastatel 1985-1991. Ta hakkas võitlema alkoholismi ning korrupsiooniga. Gorbatsšov kuulutas välja glasnosti (avalikustamine) ja alustas perestroikaga (ümberehitusega). Külastas Eestit 1987. Sai Nobeli rahupremia 1990. Tema ajal lagunes Nõukogude Liit ja sotsialismikord.

Eesti Vabariigi presidendid



Lennart Meri (29.3.1929-14.3.2006) oli Eesti president 6.10.1992-6.10.2001. Ta oli esimene, keda valiti Eesti Vabariigi taasiseseisvumise järel presidendiks. Ta sündis diplomaadi perekonda ja veetis oma lapsepõlve peamiselt välismaal. Pärast asumist Siberis lõpetas ta Tartu Ülikooli ajaloolasena. Sellel ametil teda tööle aga ei lubatud. Meri töötas siis dramaturgina, toimetajana ja hakkas raamatuid kirjutama. 1990 tuli temast välisminister ning tänu heale keelteoskusele lõi head suhted lääneriikidega. Vahepeal oli Meri Eesti Vabariigi suursaadik Soomes ning 1992 kandideeris presidendiks, kus esimeses voorus kaotas Arnold Rüütlile, aga teises voorus võitis. Lennart Meri oli hea jutustaja ja inimeste manipuleerija.



Arnold Rüütel (sünd. 10.5.1928) peaks tegelikult olema siinses Eesti presidentide nimekirjas esimene, sest oli riigijuhina kohe pärast Eesti taasiseseisvumist (8.5.1990-6.10.1992). Ajavahemikul 29.3.1990-8.5.1990 kandis ta tiitlit Eesti NSV Ülemnõukogu esimees. Kui Eesti NSV 8.5.1990 kuulutati Eesti Vabariigiks, sai ta uue ametinimetuse ehk Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees. Seda tiitlit kandis ta ajavahemikul 8.5.1990-6.10.1992. Üheksa aastat hiljem valiti ta Eesti Vabariigi presidendiks, kellena ta oli ametis ajavahemikul 8.10.2001-9.10.2006. Koos ENSV Ülemnõukogu presiidiumi esimehe ametiajaga on ta Eesti valitsejaks olnud 14,5 aastat.



Toomas Hendrik Ilves (sünd. 26.12.1953), kelle isa on pärit Paatsalust, on olnud Eesti president alates 9.10.2006. Sündinud on Toomas Hendrik Ilves Stockholmis ja ta kolis Eestisse alles 1996, kui temast tuli Eesti Vabariigi välisminister. Välisministri ametit pidas ta väikese vaheajaga kahel korral. USA kodanondsus oli tal kuni 1.4.1993. Ta on olnud Riigikogu liige ja on valitud Euroopa Parlamentti, kus töötas 2004-2006. Presidendi-valimised 2006 olid sama segased kui Lennart Meri valimistel. Toomas Hendrik Ilves kogus lõpuks 174 häält, kui vajalik oli 173. Aasta 2011 presidendivalimised võitis Ilves tänu Eestis kehtiva kehva valimisseaduse tõttu veenvalt. Koolituselt on Toomas Hendrik Ilves psühholoog.



Eesti Vabariigi vapp



Eesti Vabariigi lipp

Eesti Vabariigi peaministrid



Edgar Savisaar (sünd. 31.5.1950) oli Eesti Vabariigi peaministri kohusetäitja 20.8.1991-29.1.1992. Enne seda oli tema ametinimetuse Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimees (3.4.1990-20.8.1991). Ta on olnud ametis Eesti siseministrina, majandus- ja kommunikatsiooniministrina ning Tallinna linnapeana. Tema karjääri on varjustanud mitmesugused hädad ja skandaalid (hüperinflatsioon, ostukaardid, toidutalongid, lindiskandaal, raudteeskandaal, kirikuskandaal, kattatud valimislubadused jne).



Tiit Vähi (sünd. 10.1.1947) on Eesti valitsusjuht olnud kolmel korral. Esimene tema juhitud valitsus oli üleminekuvalitsus (30.1.1992-21.10.1992), kus tema ametinimetuse oli peaministri kohusetäitja. Teine peaministriperiood oli eelnevast lühem (17.4.1995-6.11.1995). Lindiskandaali tõttu astus valitsus tagasi, aga Tiit Vähi säilitas oma positsiooni. Tema kolmas peaministri periood oli eelmistest pikem (6.11.1995-17.3.1997). Vähi astus ametist tagasi korteriskandaali tõttu. Seejärel on ta tegelenud ärimehena.



Mart Laar (sünd. 22.4.1960) on Eesti peaminister olnud kahel korral: 21.10.1992-8.11.1994 ja 25.3.1999-28.1.2002. Koolipoisina võitis ta ülemaailmsel laste joonistusvõistlusel esikoha. Ta lõpetas Tartu Ülikooli ajaloolasena ja on filosoofiadoktor. Laar on olnud Eesti kaitseminister 2011-2012 ning Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja Riigikogu saadik alates 1992. Ta on kuulunud panga nõukokku ja olnud parteiliider. Laar on kirjutanud ja avaldanud menukaid raamatuid. Teda varjustavad rublatehinguskandaal ja pildiskandaal. Ta on saanud mitmeid autasusid, sealhulgas majanduse alal.



Andres Tarand (sünd. 11.1.1940) oli Eesti Vabariigi peaminister ajavahemikul 8.11.1994-17.4.1995. Kui Mart Laar jäi peaministri kohast ilma rublatehinguga seotud umbusalduse tõttu, siis Andres Tarandi juhitud valitsuse ülesandeks jäi püsida koos järgmiste valimisteni. See ka õnnestus. Enne seda oli Tarand keskkonnaminister. Eesti Kongressi, Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja Riigikogu liige oli ta ajavahemikul 1990-2004. Seejärel valiti ta Euroopa Parlamendi liikmeks.



Mart Siimann (sünd. 21.9.1946) oli Eesti Vabariigi peaministriks 17.3.1997-25.3.1999. Sellele ametile tõusis ta partei Koonderakond esimehena. Koolituselt on ta filoloog-psühholoog, töötanud teadurina, ajakirjanikuna ja erinevatel juhtivatel kohtadel. 1987-1995 oli Siimann juhtimas Eesti Raadiot, Eesti Televisiooni ja AS Reklaamtelevisiooni. Aastatel 2001-2012 oli ta Eesti Olümpiakomitee president. Ta oli kaks perioodi Riigikogu saadik.



Siim Kallas (sünd. 2.10.1948) oli Eesti Vabariigi peaministriks 28.1.2002-10.4.2003. Ta lõpetas Tartu Ülikooli rahanduse ja krediidi erialal ning kaitses kandidaadiväitekirja. Ta oli ENSV Hoiukassade Peavalitsuse juhataja ja ajalehe "Rahva Hää" peatoimetaja asetäitja. Kallas oli raadiosaate "Mnemoturniir" toimetaja ja saatejuht. Ta oli ka üks Isemajandava Eesti (IME) autoritest. Pärast Eesti taasiseseisvumist oli ta Eesti Panga President (1991-1995), Eesti välisminister (1995-1996), Euroopa Nõukogu eesistuja (1996), Eesti rahandusminister (1999-2002). Alates 2004 on ta Euroopa Komisjoni asepresident ja volinik.



Juhan Parts (sünd. 27.8.1966) oli Eesti Vabariigi peaminister 10.4.2003-13.4.2005. Ta on lõpetanud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna. 1992-1998 töötas ta Justiitsministeriumis asekanclerina ja 1998-2002 Eesti Vabariigi riigikontrolörina. Sealt lahkus ta omal soovil, sest soovis tegeleda poliitikaga. Pärast peaministriperioodi oli Parts Riigikogu saadik ning kahel korral majandus- ja kommunikatsiooniminister. Ta tegeleb spordiga. Parts on abielus kohtuniku ja vandeadvokaadiga.



Andrus Ansip (sünd. 1.10.1956) on Eesti Vabariigi peaminister alates 13.4.2005. Ta on kokku juhtinud järjest kolme valitsust ja sedasi seni kokkuvõttes kõige pikema peaministrisaažiga Eesti poliitik. Ta lõpetas Tartu Ülikooli orgaanilise keemia alal ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia agronoomina. Ta on õppinud ka välismaal. Ansip töötas panganduses ja äris. 1998-2004 oli ta Tartu linnapea, 2004-2005 majandus- ja kommunikatsiooniminister. Ansip osaleb regulaarselt suusamaratonidel ja teeb jalgrattatreenni.

Saulepi kaartidel

Iga maakoha ajaloo uurimise üheks põhiallikaks on kaardid. Sealt on näha, millal esimest korda linnad või külad on kaartidele ilmunud, kuidas loodus on muutunud (jõgede sängid, järved, rannajoon) või parimal juhul võib leida ka märke ajaloolistest ehitistest. Siin esitatud kaardid pole ainsad, millega tasuks tutvuda. Selles raamatus on kasutatud ka detailseid mõisade ja külade kaarte. Kohanimed kaartidel võisid vahelduda kirjavigade ning nimemuutuste tõttu. Ka erinevates keeltes kirjutati kohanimed erinevalt.

Varbla: Werpel, Warila, Warbola

Pärnu: Pernou, Parra, Pernaw, Pernau, Preno

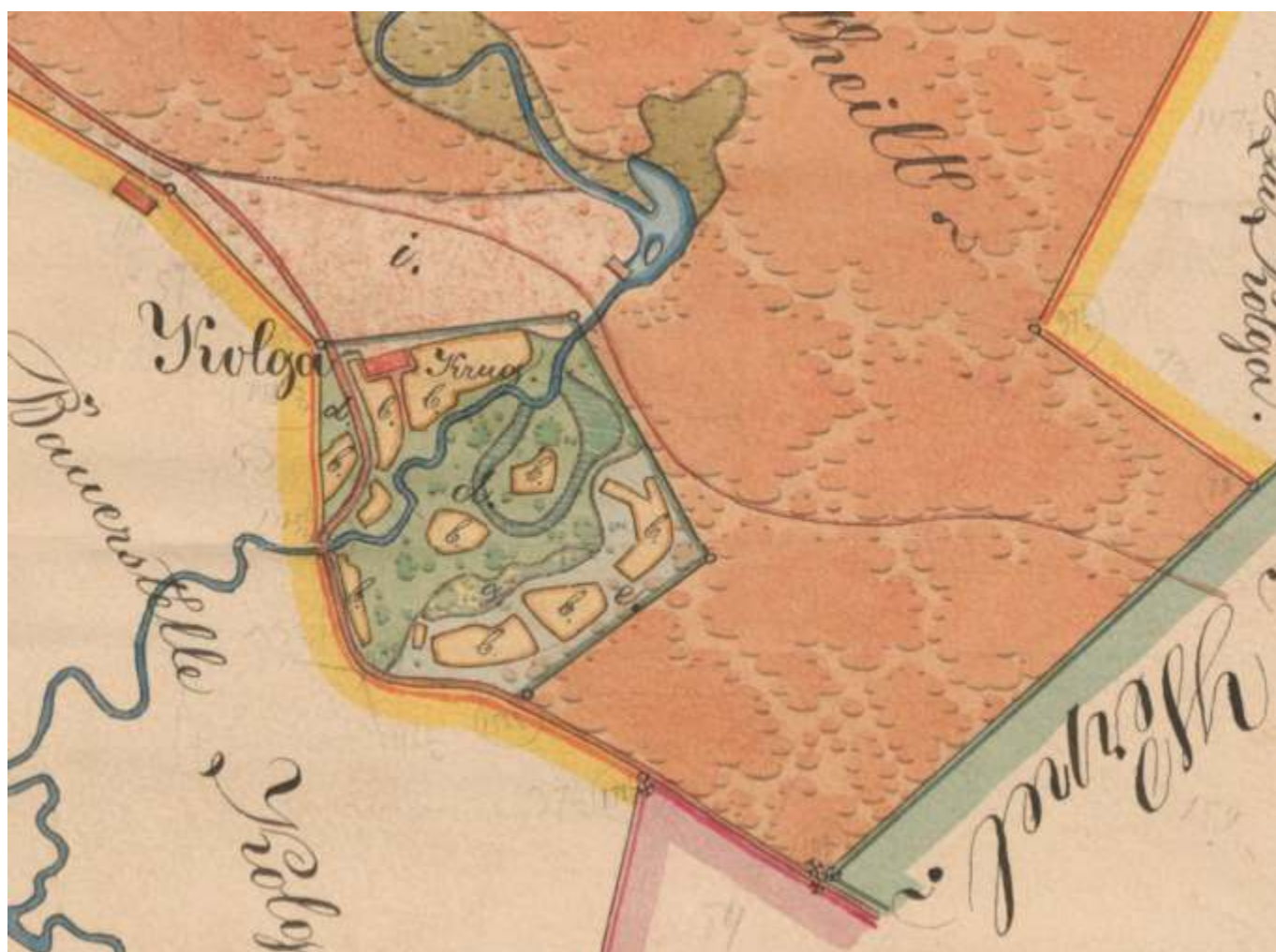
Saulepi: Saulep, Saulepa

Virtsu: Werder

Lihula: Lefal, Leal, Lehal

Haapsalu: Hapsel, Hapsal, Haspel, Hapsalia, Hapzel

Pärnu jõe nimeks on paaril kaardil märgitud Vbre F.



See siin on üks näide detailsetest kaartidest Saulepi aladelt . Tegemist on detailiga 1876.a. koostatud Saulepi mõisa Õhu Nõmme ja Kolga Nõmme kaardist. (ERA 18271)

Maailma saarte atlas 1539



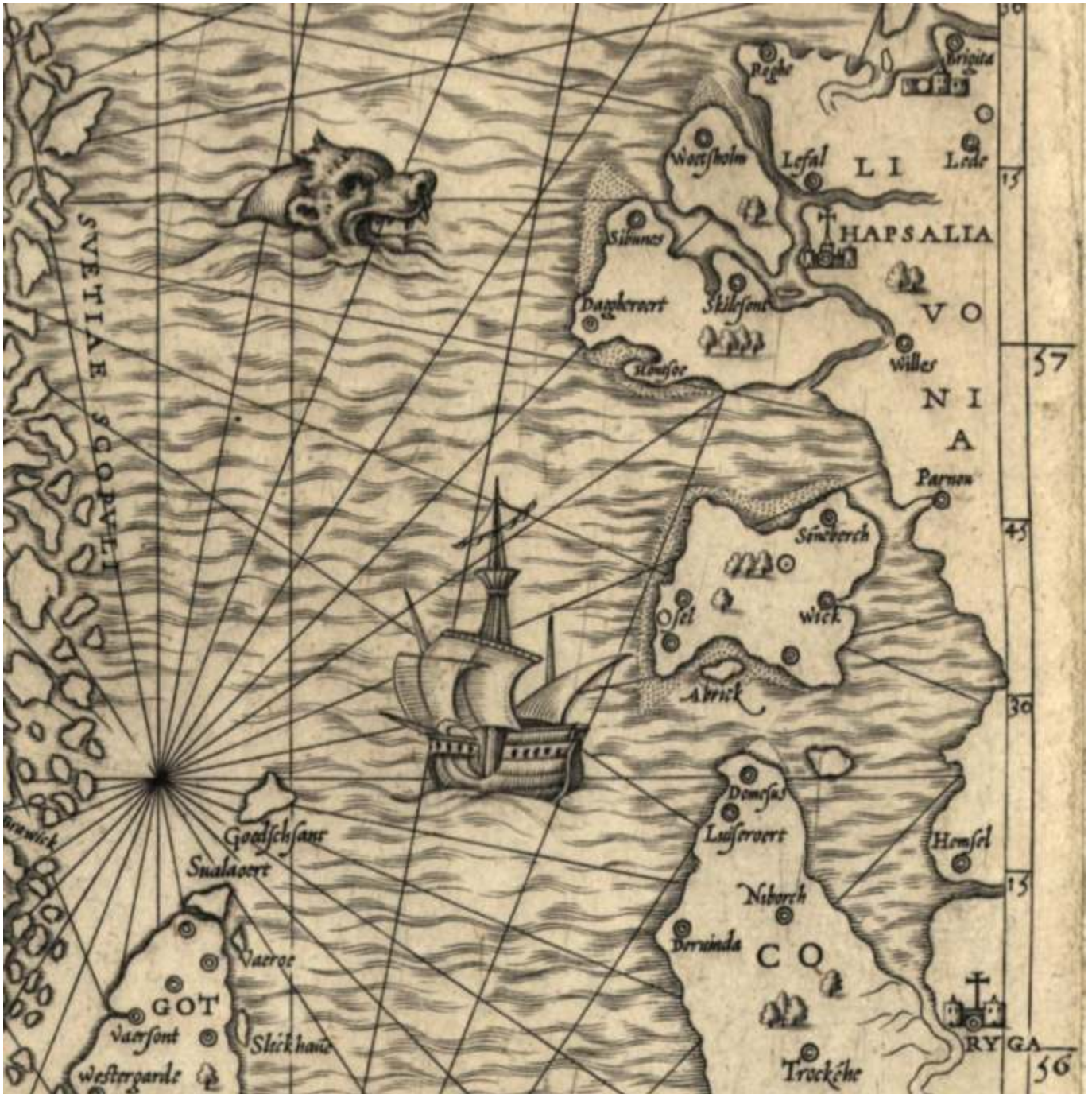
Islario general de todas las islas del mundo (Maailma kõikide saarte üldine atlas) sisaldas 111 kaarti. Atlase koostas Sevillas elanud Hispaania kosmograaf Alonso de Santa Cruz (1505-1567). Tegemist oli erinevate maadeurijate tööde põhjal koostatud atlasega, kus vanimad kaardid olid pärit aastast 1400 ja seetõttu polnud nad ka eriti täpsed. Samast atlasest leidub ka üks teine kaart, kus on esitatud Liivimaa, aga selle tõepärasus on veelgi küsitavam kui ülaloleval kaardil esitatu. (WDL 100090).

Preusimaa ja Liivimaa 1548



Veneetsia vabariigi esimene kutseline kartograaf Iacopo Gastaldi (1500-1565) koostas kaardi Prussia et Livonia Nova aastal 1548 ja avaldati raamatus "La Geografia". (DIGAR 44036) Lihula (Leal) ja Pärnu (Preno) vahel on kohanimi Villis, mis arvatavasti on hilisem Virtsu. Huvitav on veel see, et Pärnust põhja poolseid alasid on nimetatud Põhja-Liivimaaks. Lõuna poole jäi aga Eestimaa ehk Esthia.

Norra-Taani 1558



Tegemist on aastal 1575 prantsuse graveeria Pérac Lafréry (1512-1577) poolt välja antud geograafia-atlase ühe lehega. Kokku on säilinud 17 lehekülge, millest kahele on esitatud ka Saulepi alasid. Atlase koostamiseks kasutas autor mitmeid algallikaid erinevatelt ajastutelt. Siin esitatud kaardi servast võib lugeda, et see on koostatud aastal 1558. Kaardi all vasakus nurgas on London ja ülemises paremas nurgas Liivimaa läänerannik. (WDL 2579)

Poola alad 1568



Elmisel leheküljel esitatud atlase teine leht, kus on kujutatud ka Eesti ja Liivimaa alasid. Kaart on koostatud aastal 1568 Veneetsias (WDL 2579)

Carta Marina 1572



Tegemist on ühe esimese Skandinaaviat suhteliselt korrektselt kujutava kaardiga. Selle koostas Rootsi geograaf ja ajaloolane Olaus Magnus (1490-1557). Kaart on koostatud aastal 1539. Siin esitatu on kaardi teine trükk, mis ilmus aastal 1572. (WDL 3037)

Preusimaa ja Liivimaa 1574



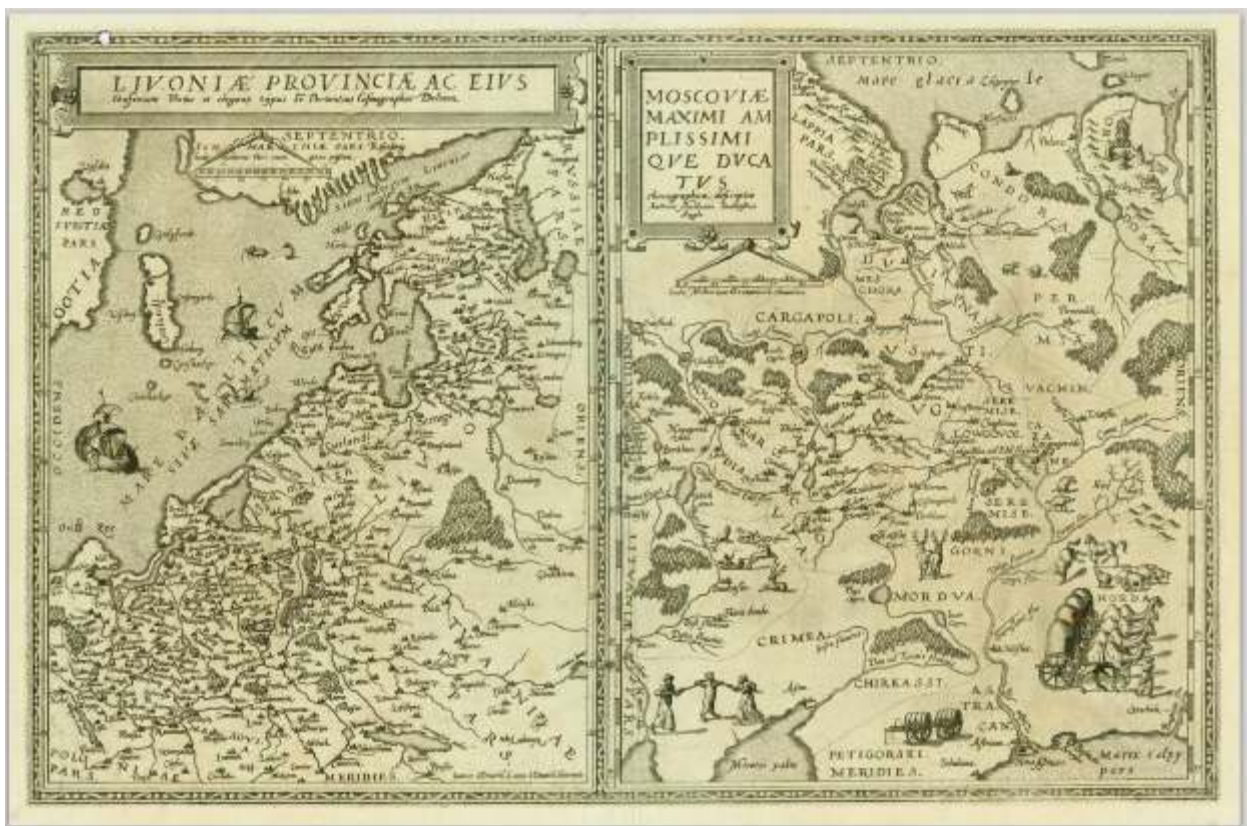
Tavola Nouva di Prussia et di Livonia ilmus aastal 1574. Selle koostas Jacopo Gestaldi (DIGAR 947). Kihnu saare nimeks on siin kirjutatud Trena ning Lihula (Leal) ja Pärnu (Prenno) vahele jääb koht nimega Villis, mida on mainitud erinevatel kaartidel ka teiste nimedega (Wills, Wilis, Willes). Pärnu jõge pidi pääses Vörtsjärve.

Leedu, Liivimaa ja Moskva 1589



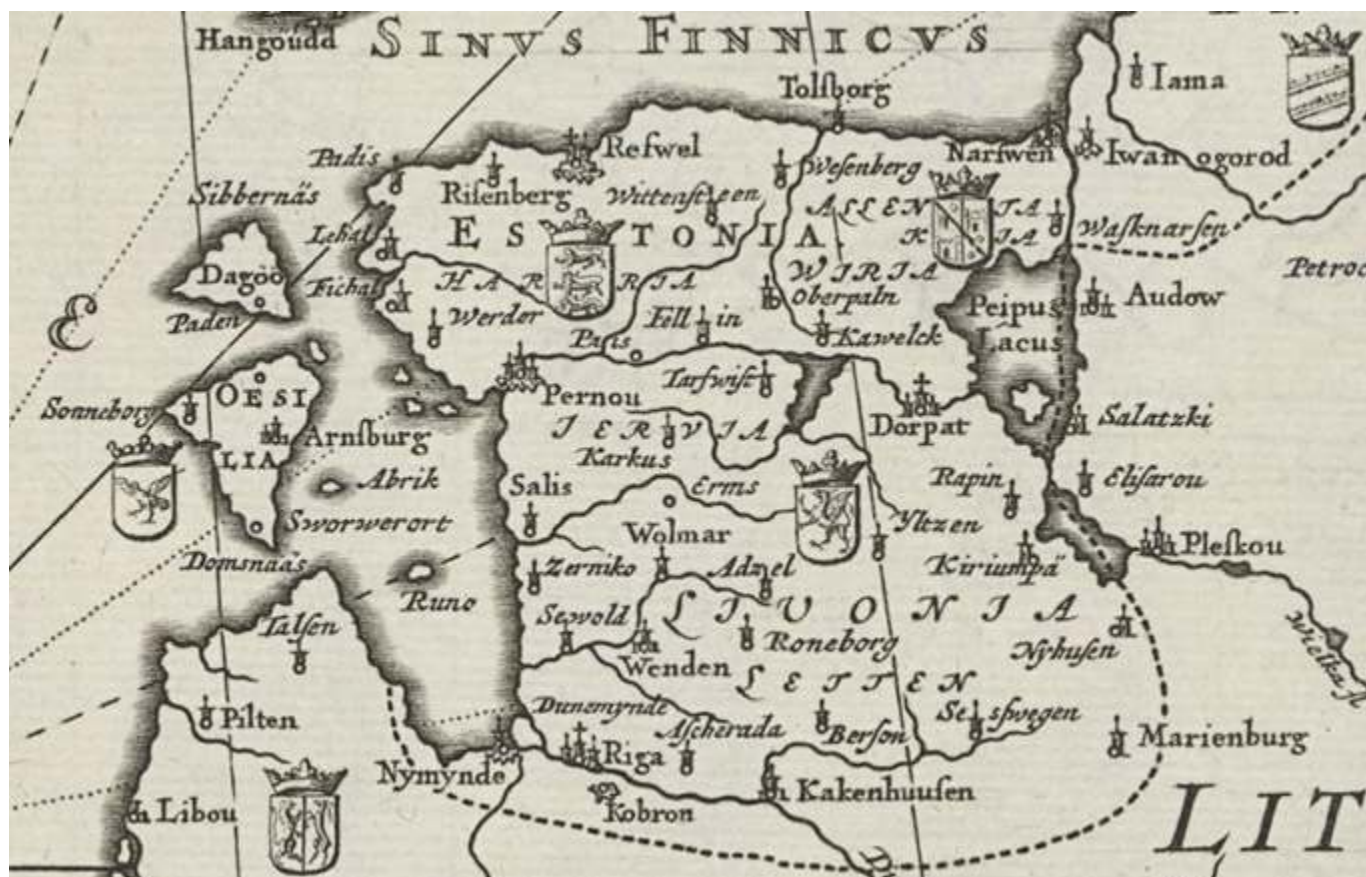
Magni Ducatus Lithuaniae, Livoniae et Moscoviae koostas aastal 1581 Poola päritoluga Maciej Strubycz koos Gerard Mercatori ja Martin Kromeriga ja see trükiti aastal 1589 Mercatori poolt (DIGAR 964). Selle kaardi järgi otseühendust Pärnust Võrtsjärve polnud. Kohanimi Wils on vahetunud Werderiks ehk Virtsuks. Sama kaardi põhjal on Mercator avaldanud aastal 1627 veel teise kaardi, kus on eraldi ära toodud Vana-Pärnu ja Pärnu. Pärnu ja Virtsu vahel on kirjas ka koht nimega Kokenkan (Kokenkau) ehk tänapäeval Koonga (DIGAR 975).

Liivimaa 1593



Livoniae Provinciae ac Eius koostati aastal 1593 Joannes Portantiuse poolt. (DIGAR 35669). Ka selle kaardi põhjal võib järeldada, et Pärnust sai jõe pidi sõita Võrtsjärve ja sealt edasi Peipsile. Kihnu saare nimeks on siinkohal kirjas Kino.

Rootsi 1667



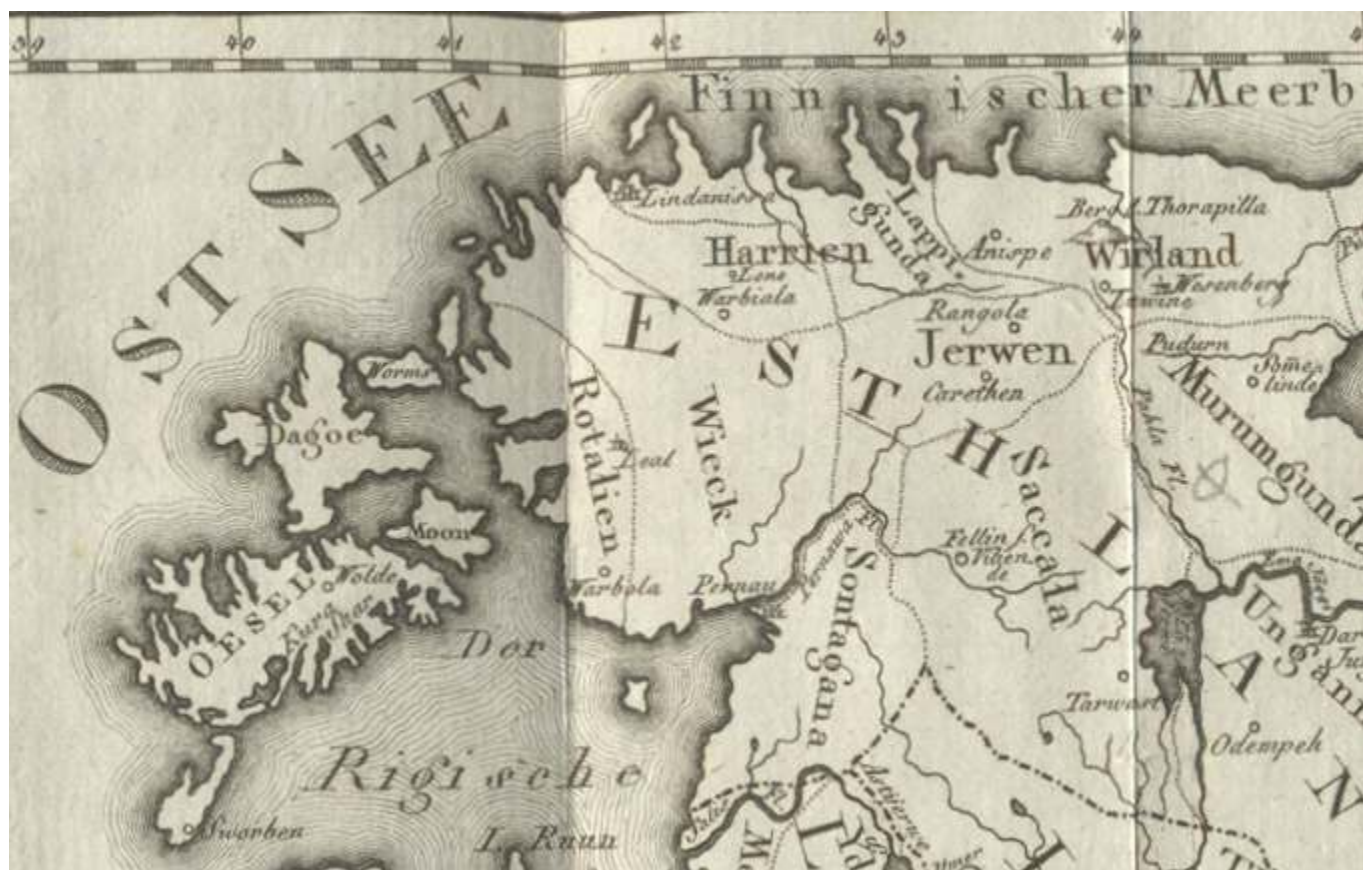
Aastal 1698 anti Rootsis välja Rootsi kuningriigi suurust ja uhkust esiletoov teos *Suecia antiqua et hodierna* (Rootsi antiigis ja tänapäeval). Selle koostaja oli Erik Dahlberg (1625-1703). Teosesse kuulus üle kolmesaja graafilise lehe ja sealhulgas oli ka paar kaarti. Siinkohal esitatu on nn. kaasaegne täpne Rootsi kaart, mille daatumiks on teistes allikates antud 1667 (DIGAR 965). Sellele lisaks oli Rootsi antiigiaegne kaart, kus üldjoontes oli Eesti kujutatud samasugusena kui siin, aga kohanimedid mainitud ei olnud. (WDL 3036)

Saaremaa 1770



Aastal 1698 anti Rootsis välja Rootsi kuningriigi suurust ja uhkust esiletoov teos Suecia antiqua et hodierna. 1770 avaldasid Venemaa Imperaatorliku Teaduste Akadeemia kartograafid Ivan Truskot ja Augustin Grišov Saaremaa (Ösel) uue kaardi, mille servas oli nähtav ka Saulepi piirkond. Kaardilt leiduvad nii Saulepi mõis kui ka Varbla kirik. Vaiste nimeks on kirjas Voita. Kaardilt võib lugeda, et tegelikult on kaardistustööd teostatud juba aastal 1753 (DIGAR 35671)

Merkeli Liivimaa kaart 1796



Baltisaksa kirjanik, varajane estofiil ja letofiil Garlieb Merkel (1769-1850) avaldas 1796 raamatu, kus ta kirjeldas baltisaksa maaomanike jõhkruks Eesti ja Läti aladel. Selle juurde kuulus ka Liivimaa kaart, mis kujutas endast 13. sajandi kaarti. Siin on ära märgitud ka Varbla nimega Warbola. Tänapäeva Warbola Harjumaal kannab nime Warbiala. Pärnu linna nimeks on siin Pernau ja Pärnu jõe nimeks Pernawa.

Liivimaa atlas 1797



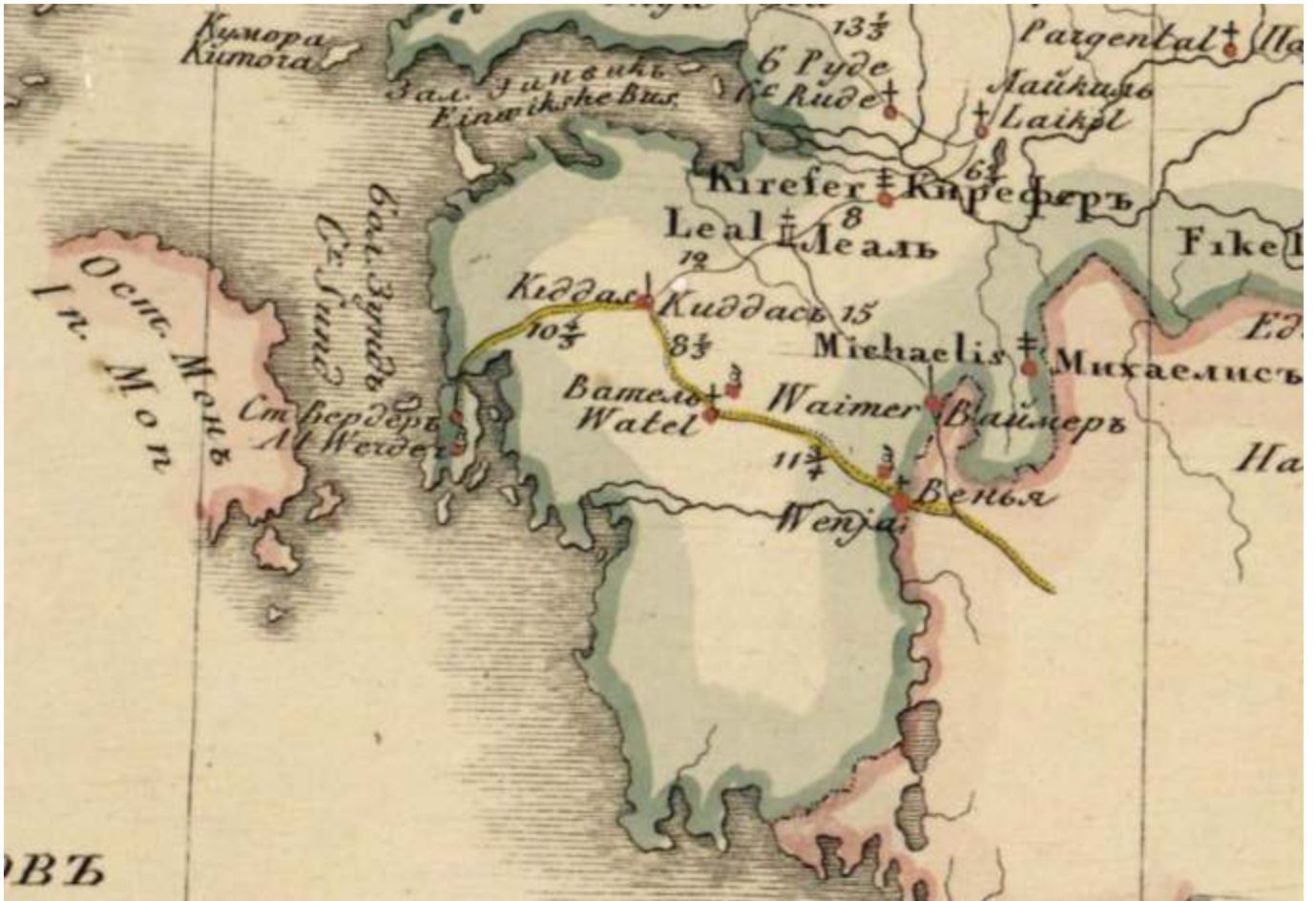
Eestimeelne Krahv Ludwig August Mellin (1754-1835) koostas aastatel 1791-1798 esimese täpse Eestimaa ja Liivimaa atlase, mis koosnes 14-st kaardist. Atlase saksakeelne nimi oli "Atlas von Lief- und Ehtland und der provinz Oesel". Siin esitatud kaardileht on koostatud aastal 1797 ja sisaldab huvitavat informatsiooni. Näiteks selgub, et Kulli ja Palatu külade vahel on olnud tellisepõletustehas ehk ziegeley. Kulli külast idapoolsele jääb maa-ala, mille nimetus oli Reinholdsthal. Saulepisse on joonistatud nii mõisasümbol kui ka lossi sümbol. (WDL 2571)

Liivimaa atlas 1798



Nagu eelmisel leheküljel on mainitud, koosnes 1798 krahv Mellini poolt koostatud ja avaldatud Eestimaa ja Liivimaa atlas mitmest kaardilehest. Üks huvitavamaid nendest on 1798.a. koostatud Saaremaa kaart, millel on detailselt kirjeldatud ka Varbla ja Saulepi ümbruskonda. Lisandunud on Reddi küla. Võrreldes eelneva kaardiga on ka tunda teise kaardistaja käekirja. Selleks oli F.G.Franz.. Kaardi vasakus ülanurgas on eraldi välja toodud Ruhnu saare hästi detailne kaart. (WDL 2571)

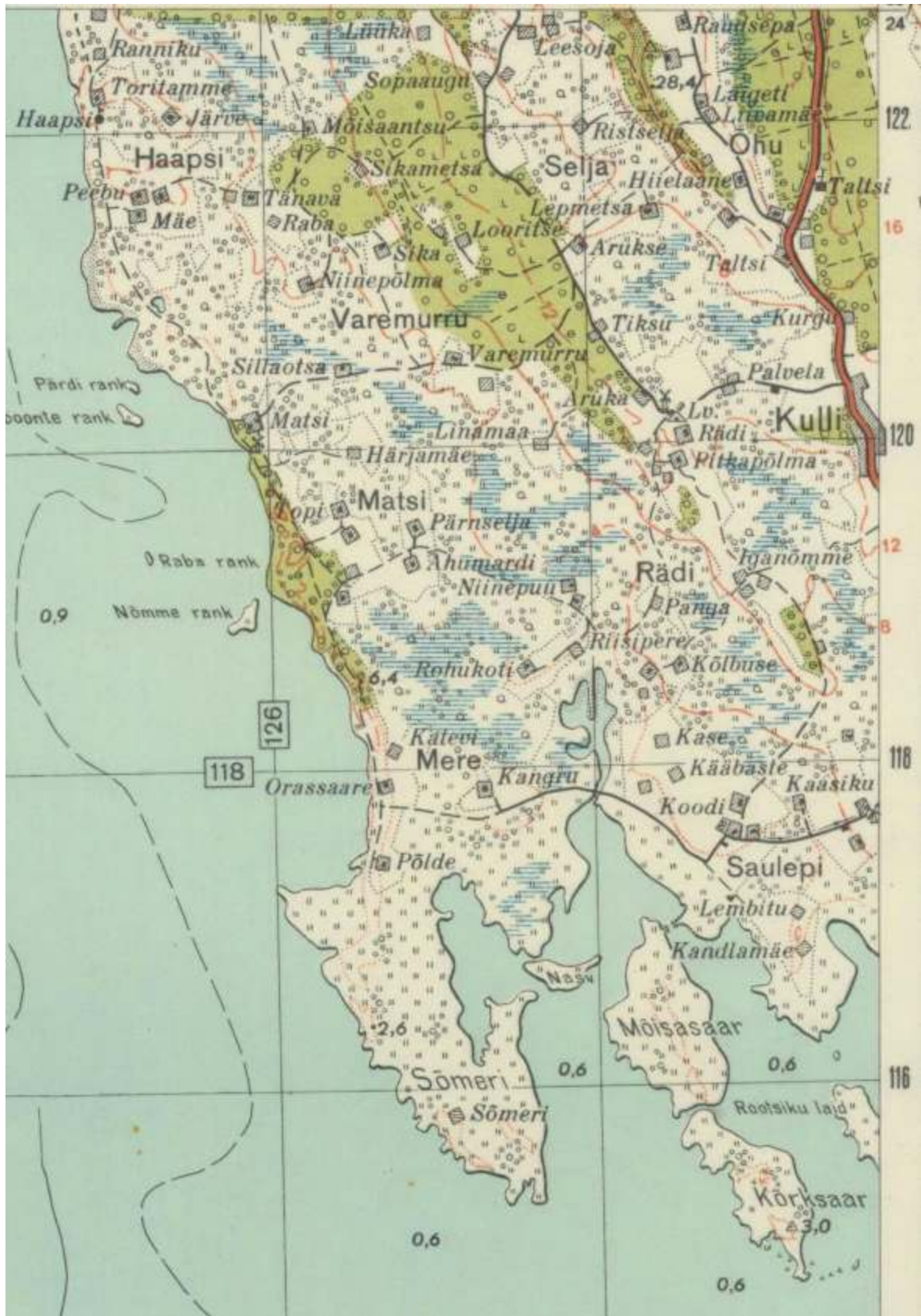
Posti- ja peateede kaart 1820



1820 koostasid Venemaa armee kartograafid 61-st kaardist koosneva Venemaa impeeriumi, Poola kuningriigi ja Soome Suurvürstiriigi posti- ja peateede atlase. Tõid juhatas alampolkovnik Vassili Petrovits Piadyshev. Eesti kubermangu kaardile on jäänud ka Saulepi alad. Siiski tuleb tõdeda, et Saulepist ja Varblast kulgesid peateed ja postiteed kaugelt suure kaarega. Lähim postijaam asus Watlas. Kaardil märgitud vahemaad postijaamade vahel on antud verstades (1 verst=1.0668 km).

(WDL 344)

Põhikaart 1939



1939 koostatud Saulepi kaart, mille oli joonestanud kapten E. Zobel, on väga sarnane tänapäevaga.

(ERA 100356)

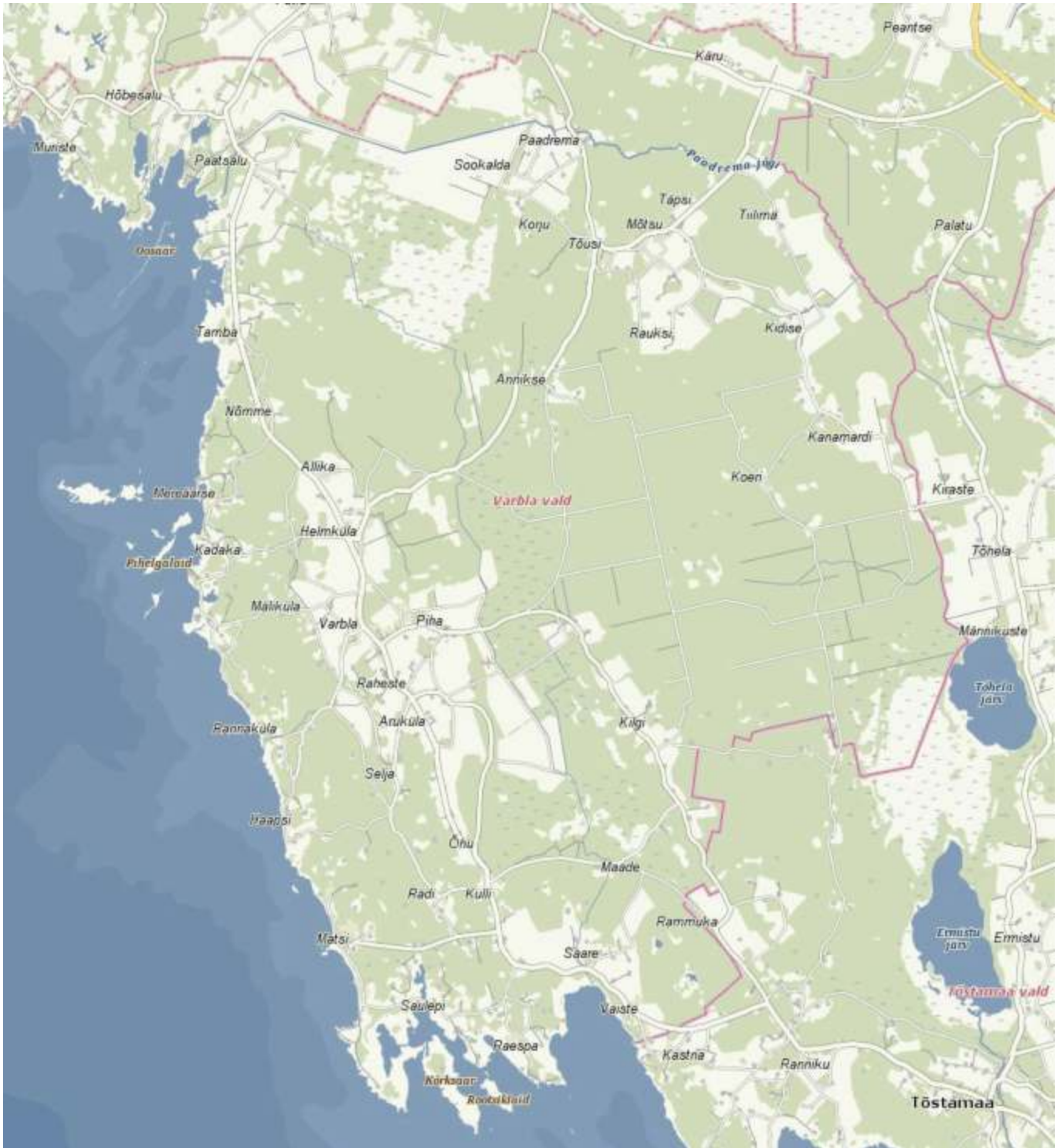
Riia kaart 1943



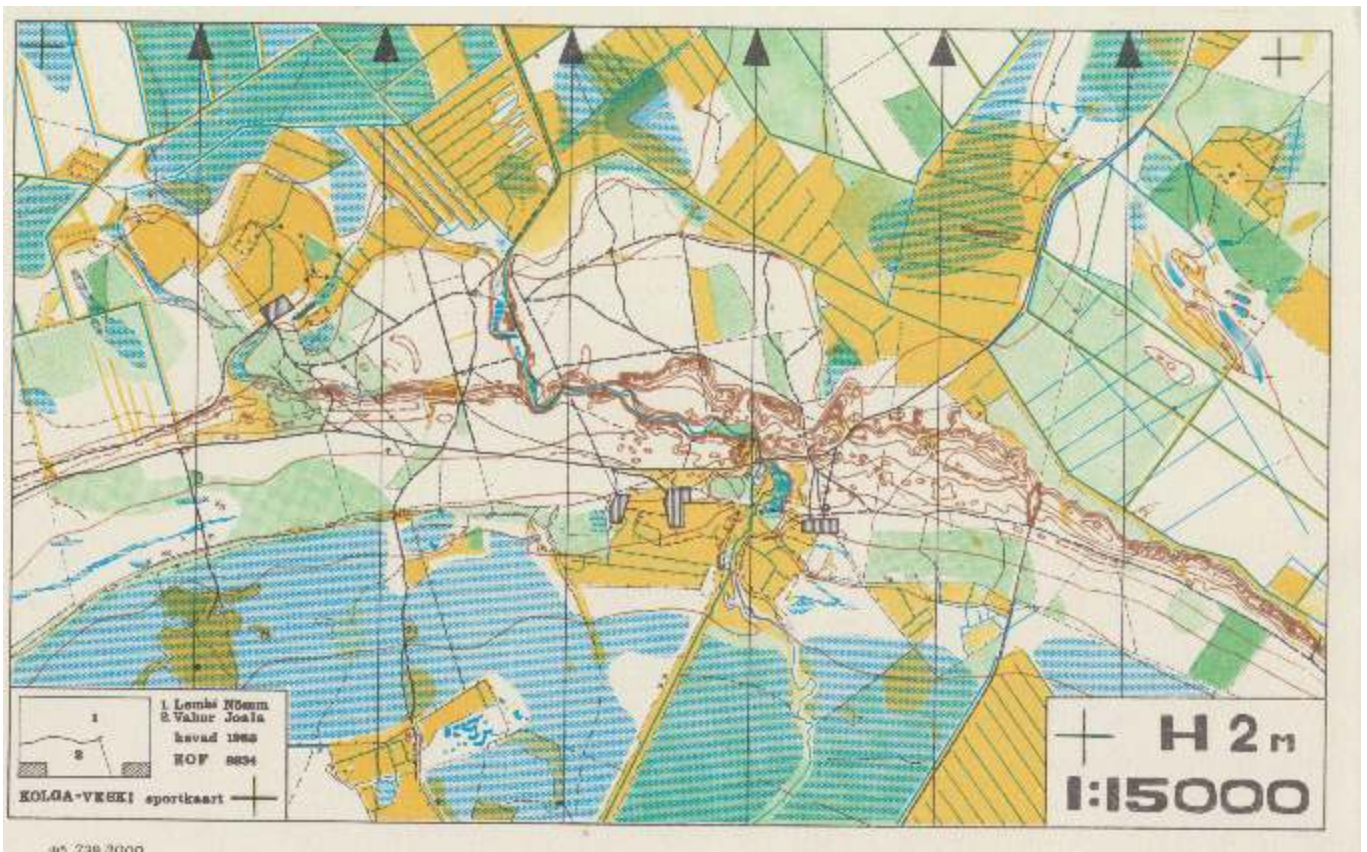
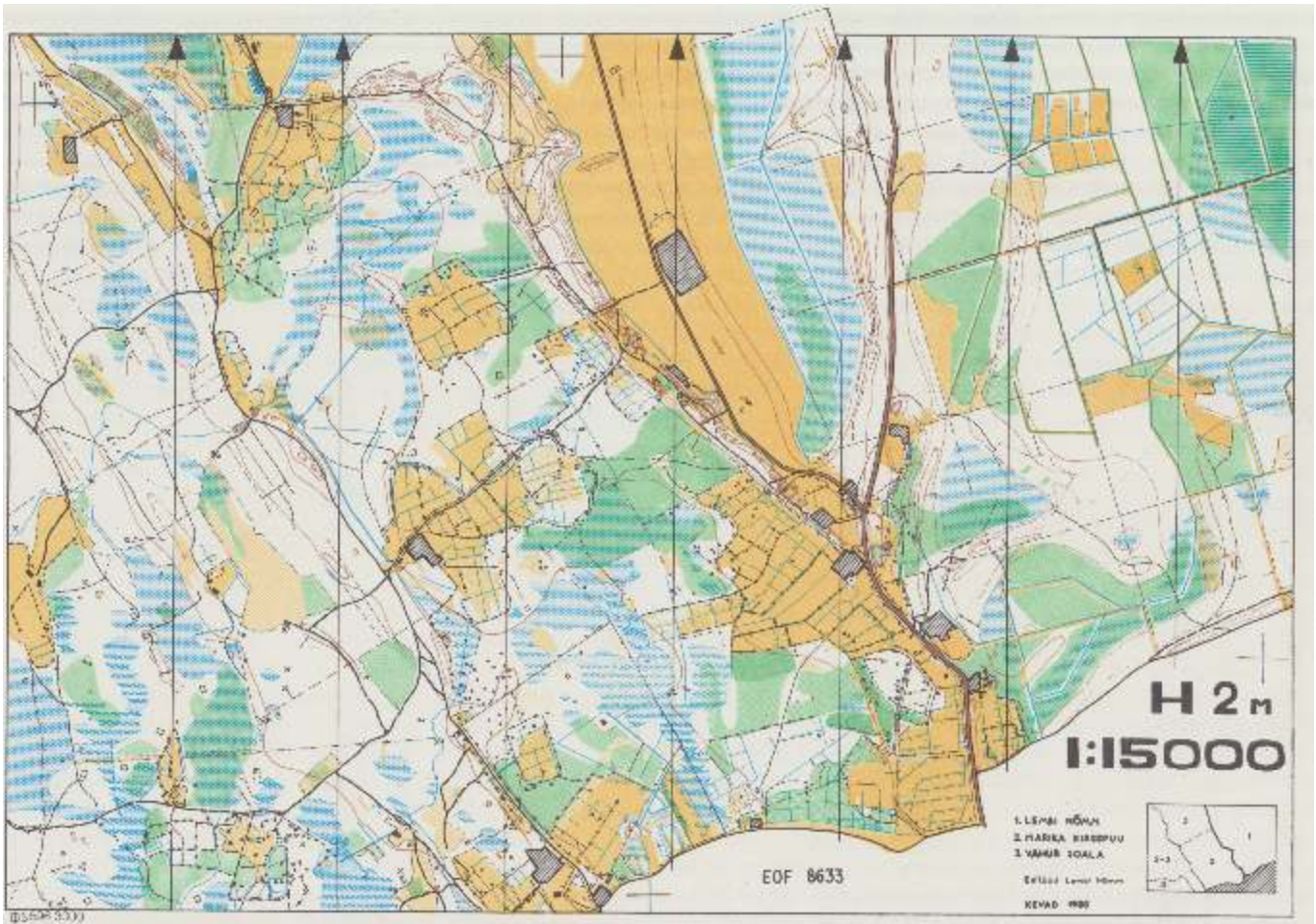
Soome Maamõõdu ameti poolt aastal 1943 välja antud Riia kaart oli mõõtkavas 1:1000000 ja sedasi mahtus sellele ka kogu Eesti. Kaardi omapäraks on asjaolu, et sellel on selgelt märgitud kaheharuline Vaiste raudtee. (DIGAR 46337). Allpool pilt Vaiste raudteest.

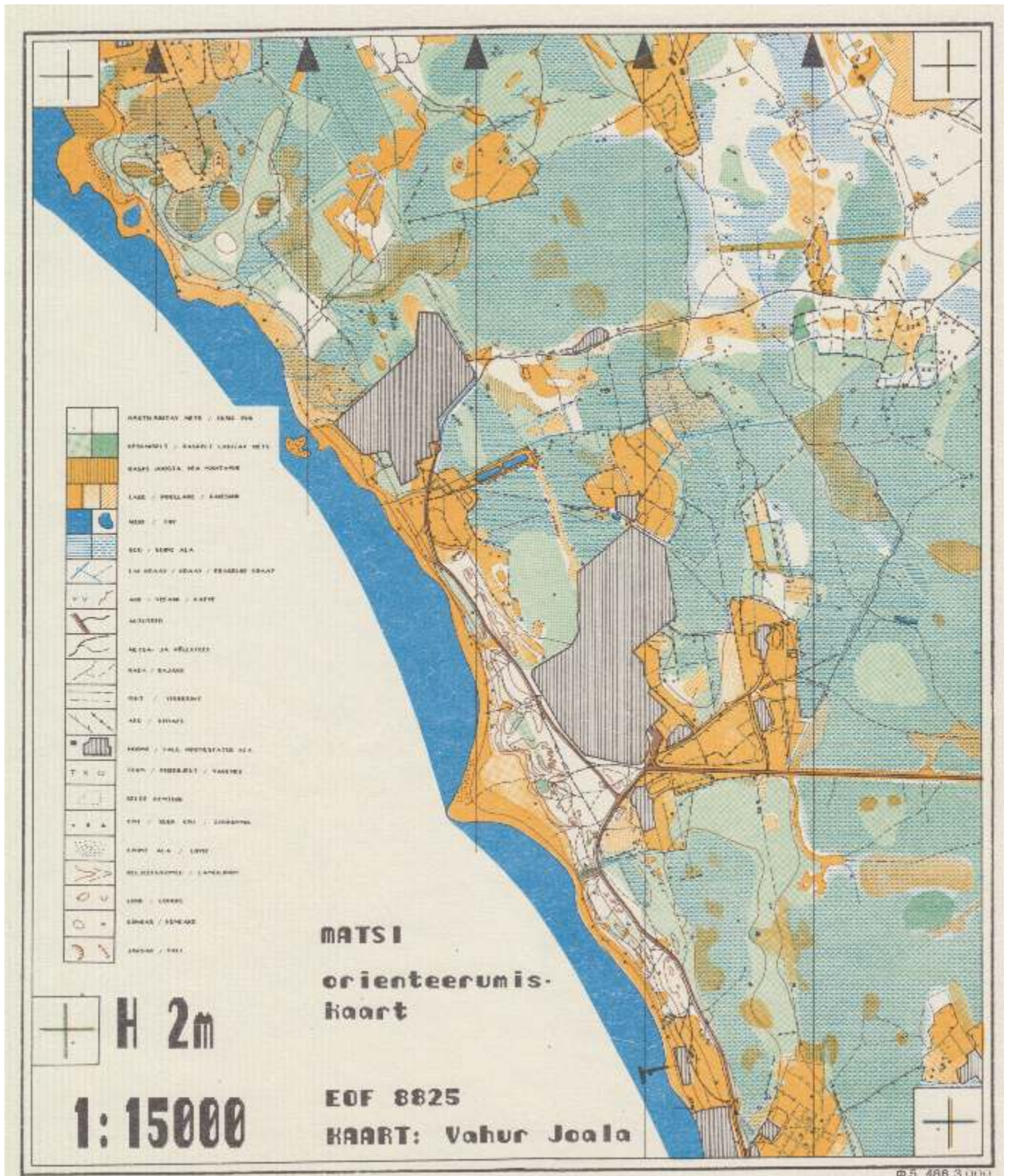


Varbla ja Saulepi kaart 2012



Saulepi orienteerumiskaardid 1986-1988





Saulepi orienteerumiskaarte joonistasid Pootsi kooli õpetaja Lembi Nõmm, Marika Kirsspuu Eesti Teaduste Akadeemia Majandusinstituudist ja Vahur Joala. Kaartidel korraldati Pärnu orienteerumise neljapäevakuid, Orienteerumisklubi Ilves suurvõistlus ja Pärnu KEK-i orienteerumismaratone.

Mõisad ja mõisnikud

Algselt kuulusid Saulepi alad Soontagana muinaskihelkonda. Ristisõdijate vallutuste tulemusena olid aastaks 1226 Soontagana maad ristitud ning maid valitsesid Mõõgavendade Ordu ning seejärel Saare-Lääne piiskopkond. Kuna valduste ülalpidamine ja maksude sissenõudmine polnud lihtne ja piiskopkonnal puudus sõjavägi, siis läänistas Lihulas pesitsev piiskop osa maadest oma ustavatele vasallidele. Nii jagatigi Vaiste, Saulepi ja Varbla alad Fahrensbachile. Selliseid pärisomandiks antud valdusi nimetati alloodideks. Uued härrad lasid oma valdustesse ehitada tugevad vasallilossid. Tavaliselt ehitas läänihärra nende juurde ka oma majapidamise. Majandushoonetele lisaks ehitati sinna elamud - nn. herberged ehk häärberid. Nii kujunesid aegade jooksul alloodidest põllumajanduslikud suurkätised ehk mõisad.

Saulepi aladel asus selline arvatav vasalliloss tänapäevasest Saulepi mõisast pisut läänes. Sellest lossist pole aga palju midagi teada ja isegi õigeid varemeid pole säilunud. On teada, et Fahrensbachid olid saanud Saulepi alad endale pärisomandiks juba aastaks 1382. Seejärel lasi Wilhelm von Fahrensbach (Farensbach) ehitada uue mõisa Varblasse. Esmakordselt mainitakse seda mõisa kirjalikult 23. aprillil 1426. Siis kutsuti kohta nimega Werpel ja nimi oli seejärel kasutusel veel sajandeid. Ürikutesse sattus aga Varbla (Werpel ja teistes dokumentides Warpel) tüli tõttu, mis tekkis selle mõisa maade läänistamise ja müümisega seoses.



Osa Maia Lutsari poolt koostatud skeemist Hanila kihelkonna läänide kohta, kus on esitatud kõik Varbla aladel olnud mõisad. Saulepi ja Orassaare mõisa vahel on märk kunagi seal olnud lossi kohta.

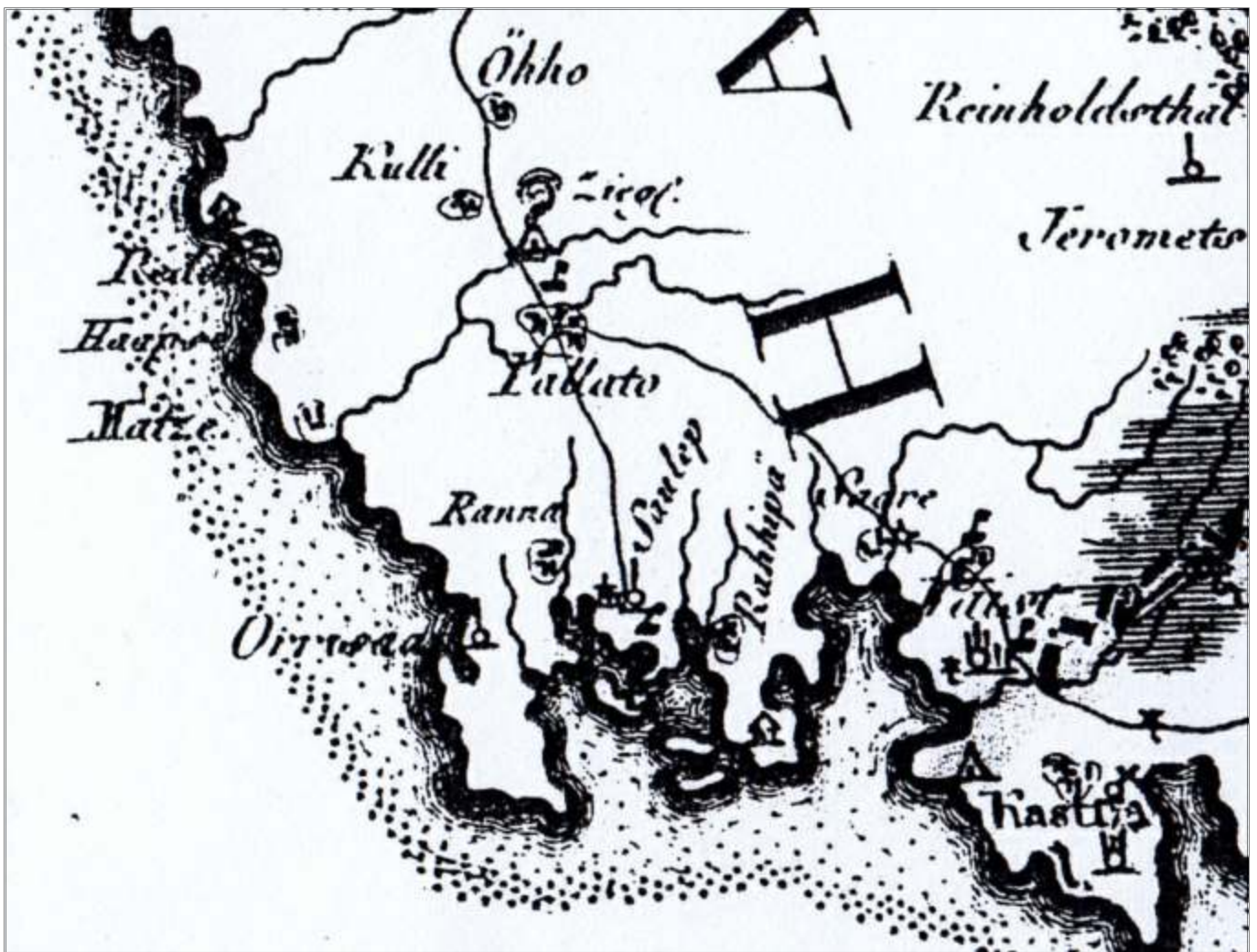
Aastal 1426 Fahrensbach ise enam nähtavasti Varbla maade omanik ei olnud, sest ta olevat need edasi müünud Saare-Lääne piiskopile Caspar Schuwenflugile, kes aga suri juba 1423.a. Tüli tekkis uue piiskopi Christian Kubandiga. Kas see päris nii oli, pole selge, sest veel aastal 1511 on Varbla mõisa omanikuna mainitud Elisabeth Fahrensbachi, kes oli abielus Diedrich Tiesenhauseniga.

Kuidas see täpselt toimus pole teada, aga aastaks 1538 oli Varbla endale omastanud pururikas Johann Zöge, kes aastatel 1535-1537 oli Saare-Lääne stiftfoogt Läänemaal. Temale kuulusid need valdused aastani 1582. Enne seda oli ta aga Liivi sõja ajal olnud hertsog Magnuse poolel. Kuna aga Rootsi kuningas võitis sõja, siis võeti loomulikult Johann Zögelt maad ära - mõis redutseeriti. Varasematelt omanikelt ära võetud maad jagati kuninga poolt ustavatele väepealikele ja kaasvõitlejatele. Nii said Varbla, Saulepi, Vaiste ning Virtsu kandi maad endale Banéri suguvõsa liikmed. Nende käes olid mõisad ümmarguselt sada aastat. Nemad ehitasid ka mõisahooned praegu tuntud Vana-Varbla mõisa aladele. Liivi sõja ajal või koguni enne seda hävinud Saulepi mõisa aladel olnud Varbla vasallilossi kõrvale asutati Saulepi abimõis. Rahalistesse raskustesse sattumise tulemusena jäid nad kõigepealt ilma Vaiste mõisast, seejärel Varblast ning Saulepist. Vahepeal oli aga Varbla mitmed korrad välja renditud, kord kellelegi Straelbornile ja 1680.a. Saaremaalt tulnud rittmeister Friedrich von Nolckenile.

Kui Banérid sattusid rahalistesse raskustesse, siis sattus Vaiste mõis 5.10.1661 koostatud pandilepingu alusel Lars von Lilienfeldtile, kelle järglaste käes oli Vaiste mõis väikeste vaheaegadega aastani 1837.

Pärast Banéride pankrotti oli Varbla mõis mõned aastad Niklas von Preutzi omanduses kuni tema surmani 1696.

Aastal 1680 surus Rootsi kuningas Karl XI riigipäeval läbi mõisate reduktsiooniseaduse. Selle järgi võeti aadlikelt riigile tagasi mõisad, mis omal ajal (eriti kuninganna Kristina poolt) teenete eest aadlikele olid läänistatud. Nii jäid Soomes oma valdustest ilma von Nasackinid. Kui aga aastal 1679 kuningas Karl XI



Osa Krahv Ludwig August von Mellini (1754-1835) aastal 1797 koostatud kaardist, kus Saulepi mõisast läände on kujutatud lossi tingmärk, mis leidub ka Lihulast. Mõisa tingmärgid leiduvad Orrasaarest, Saulepist ja Vaistest.

suri, kinnitas uus kuningas Karl XII oma kirjaga 24.1.1698 omanikuta jäänud Varbla mõisa koos kõrvalmõisade Saulepi ja Orassaarega Soomes ära võetud valduste kompensatsiooniks von Nasackinite järglastele. Nii tuligi kaaspärijast, von Nasackinite väimehest Otto Magnus von Wolffeldtist Varbla mõisa omanik. Pärast Põhjasõda aastal 1723 siirdus Varbla mõis reduktsioonikomisjoni otsusega Otto Magnus von Wolffeldti naise venna Magnus Johann von Nasackinile. Nasackinitele kuulusid Varbla, Saulepi ja Orassaare mõisa alad aastani 1797.

Varbla mõisaomanik Magnus Reinhold von Nasackin suri 1792 ja mõis läks pärandina tema vanimale pojale Carl Johann von Nasackinile. Viimane aga suri üsna pea juba aastal 1793. Sedasi siirdus mõis edasi vanuselt järgmise Magnus Reinholdi pojale, Reinhold Magnus von Nasackinile. Viimatimainitul tekkis aga tüli oma noorema venna Adam Gustav von Nasackiniga, mille tulemusena määras Vene tsaar Paul I oma ukaasiga 1797 Saulepi kroonumõisaks. Kaks aastat hiljem 1799 jõudsid siiski kaks tülitsevat venda kokkuleppele ja Varbla mõis jagati kaheks. Sedasi hakati Reinhold Magnus von Nasackinile jäänud senist Varbla mõisa nimetama Vana-Varbla mõisaks ning sellest pisut lõunapoole asuvat Adam Gustav von Nasackinile jäänud Uue-Varbla mõisaks.

Vana-Varbla mõis püsis Nasackinite järglaste käes kuni mõisade võõrandamiseni Eesti Vabariigi poolt 1919. Perekonnanimed küll vahetusid (Pröbsting ja Cube), aga suguvõsa oli sama. Uue-Varbla pärijatel nii hästi ei läinud. Aastaks 1876 satuti sedavõrd võlgadesse, et mõis tuli müüa avalikul oksjonil. Nii omandaski Uue-Varbla mõisa Pärnu aukodanik Carl Julius Immanuel Schmidt, kelle järglaste käes püsis mõis kuni võõrandamiseni 1919.

Varbla mõisa alad

1426	Werpell mõis esimest korda dokumentides	
1511	Elisabeth	Fahrensbach
1538-1582	Johan	Szöge
1582-1600	Gustaf Axelsson	Banér
1601-1612	Karsten	Schade
1612-1614	Nils (Gustafi p.)	Banér
1614-1644	Per (Peder) Gustafsson	Banér
1645-1649	Nils (Pederi p.)	Banér
1649-1684	Gustaf Pedersen	Banér
1690-1696	Niklas	von Preutz
1698-1723	Otto Magnus	von Wolffeldt
1723-1728	Magnus Johann	von Nasackin
1728	Adam Johann	von Nasackin
1732	Magnus Reinhold	von Nasackin
1792	Carl Johann	von Nasackin
1793	Reinhold Magnus	von Nasackin
1797	Eraldati Saulepi mõis	
1799	Jaga ti Uue-Varbla ja Vana-Varbla mõisateks	

Uue-Varbla

1799	Adam Gustav	von Nasackin
1849	Jakob	von Nasackin
1868	Ivan	von Nasackin
1877	Carl	Schmidt
1904	Perekond	Schmidt
1913	Maria	Schmidt
1914	Dietrich Karl Ernst	Schmidt
1919	Mõis võõrandati	

Vana-Varbla

1799-1828	Reinhold Magnus	von Nasackin
1828-1846	Friedrich	von Pröbsting
1848-1851	Gustav Adolph Daniel	von Pröbsting
	Johanna Luise	von Pröbsting
1851-1887	Gustav Adolph Daniel	von Pröbsting
1887-1903	Sophie Ida Clara	von Pröbsting
1903-1919	Maximillian Valentin	von Cube
1919	Mõis võõrandati	

Saulepi

1726-1732	Adam Johann	von Nasackin
1732-1792	Magnus Reinhold	von Nasackin
1792-1793	Carl Johann	von Nasackin
1793-1797	Reinhold Magnus	von Nasackin
1797-1859	Vene riik	
1859-1864	Eestimaa Rüütelkond	
1864-1880	Friedrich	Stenbock-Fermor
1880-1884	Nikolai Peter	von Rass
1884-1893	Olga	von Rass
1893-1894	Perekond	von Rass
1894-1919	Harry	Norrmann
1919	Mõis võõrandati	

Vaiste mõisa maa-alad

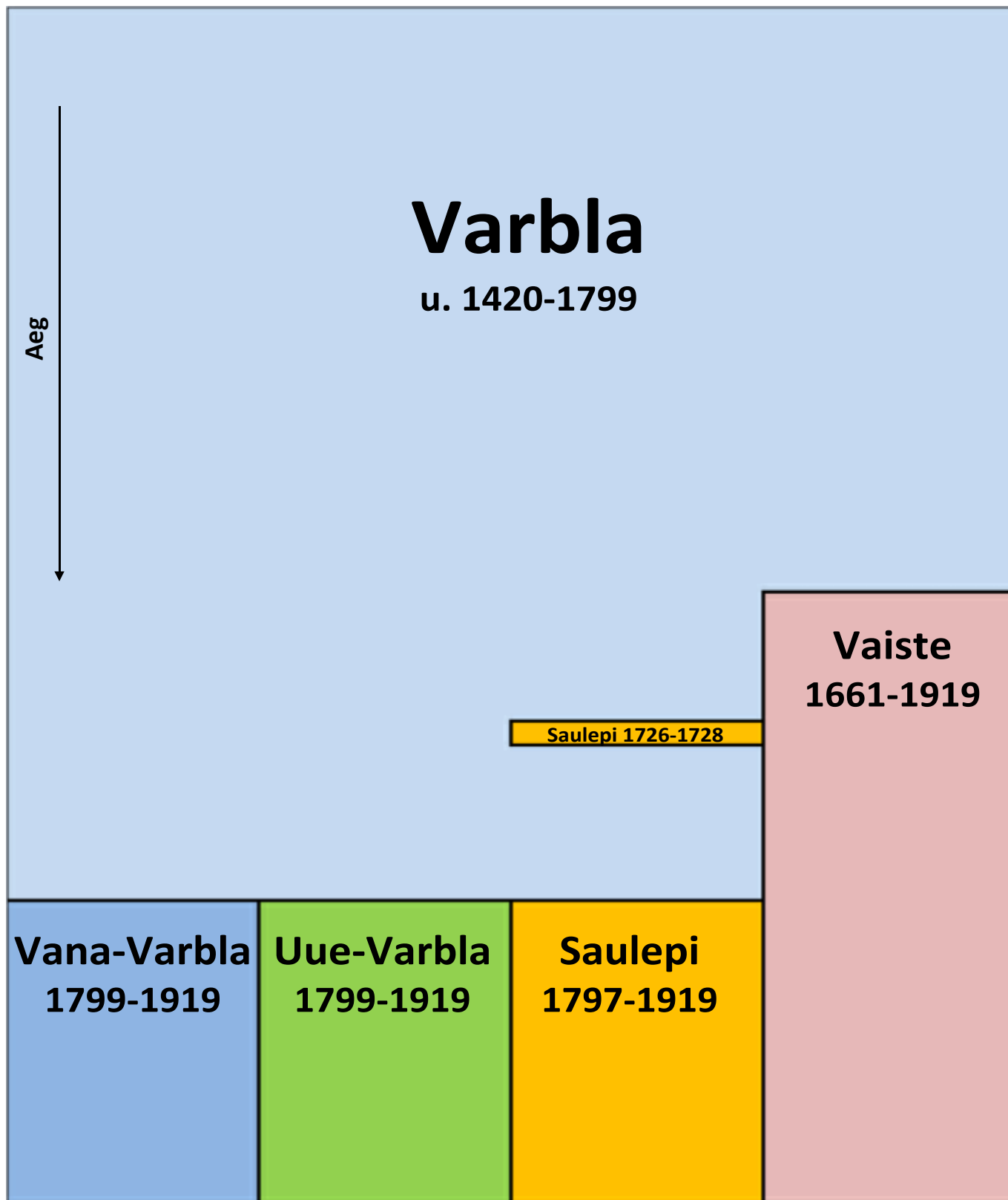
enne Liivi sõda	Wilhelm	Fahrensbach
1588-1600	Gustaf Axelsson	Banér
1600-1644	Peder Gustafsson	Banér
1644-1661	Gustaf Pedersen	Banér
1661-1667	Lars Larsson	von Lilienfeldt
1667-1683	Anna Elisabeth	von Lilienfeld
1683-	Karl Friedrich	von Lilienfeld
-1696	Niklas	von Preutz
1723-1733	Karl Gustav	von Lilienfeld
1733-1739	Margarethe Sophie	von Lilienfeld
1739-1750	Fromhold Heinrich	von Vietinghoff
1750-1779	Heinrich Otto	von Lilienfeld
1779-1794	Charlotte Catharina	von Lilienfeldt
1795-1837	Johann Gustav	von Lilienfeld
1838-1844	Woldemar	von Pistohlkors
1844-1847	Karoline	von Handtwig
1848-1863	Karl Friedrich	Georg von Handtwig
1863-1878	Friedrich	Stenbock-Fermor
1878-1899	Marie	von Nasackin
1900-1919	Roman	von Nasackin
1919		Mõis võõrandati

Kirikumõis ehk pastoraat

Varbla Püha Urbanuse kiriku juures tegutses pastoraat ehk kirikumõis, mis allus kohalikule pastorile. Täpsem info Varbla pastoraadi kohta puudub. Teada on, et aastal 1913 oli selle suuruseks u. 67 hektarit. Eesti Vabariik võõrandas selle 1919.



Varbla kirikumõisa alade kaart aastast 1762, mille on koostanud insener ja maamõõtja Johann Ludwig Gottched.



Varbla mõisamaade jagunemine aegade jooksul ning Saulepi ja Vaiste mõisade iseseisvumine.

Vana-Varbla mõis

Saulepi ja Vaiste kuulusid algselt Varbla mõisa alluvusse. Vana-Varbla mõis sai oma nime 1799, kui kaks venda päranduse jagamisel tekkinud tülide käigus Varbla mõisa kaheks jagasid. Saulepi mõisa aladest jäid nad tüli tõttu ilma tsaari ukaasi alusel 1797.

Vana-Varbla esimene mõisahooned rajati pärast Liivi sõda ajavahemikus 1582-1600 mõisaomanik Gustaf Axelsson Banéri ajal. Enne seda oli Varbla mõis asunud praegu tuntud Saulepi mõisa lähedal.

Gustaf Axelsson Banér oli Poola ja Rootsi kuninga Sigismundi sugulane ja võitles loomulikult tema poolel kui Rootsi hertsog Karl proovis Sigismundilt saada Rootsit enda võimu alla. Karl võitis sõja ja tõusis uueks Rootsi riigihoidjaks ning 1604 kuningaks nimega Karl XI. Pärast võimule pääsemist pidas Karl IX kohut Sigismundi suuremate toetajate üle ning Gustaf Axelsson Banér hukati 1600. Loomulikult võeti Banéride suguvõsast ära ka nende valdused. Aasta hiljem andis kuningas Varbla mõisa tema poolel võidelnud väepealikule Karsten Schadele.

Pärast Karl IX surma tõusis 1611.a. troonile tema poeg Gustav II Adolf, kes aastal 1612 kinkis Varbla mõisa tagasi Gustaf Axelsson Banéri pojale kaptan Nilsile, viimane aga hukkus 1614.a. Venemaal sõjaretkel. Sedasi tõusis mõisavalitsejaks Nils'i poeg Peder. Banéride suguvõsa valduses olid Varbla ja Saulepi alad aastani 1684. Rahalistesse raskustesse sattunud Banérid pantisid kõigepealt 5.10.1661 Varbla mõisa



Vana-Varbla mõisa härrastemaja 1914.

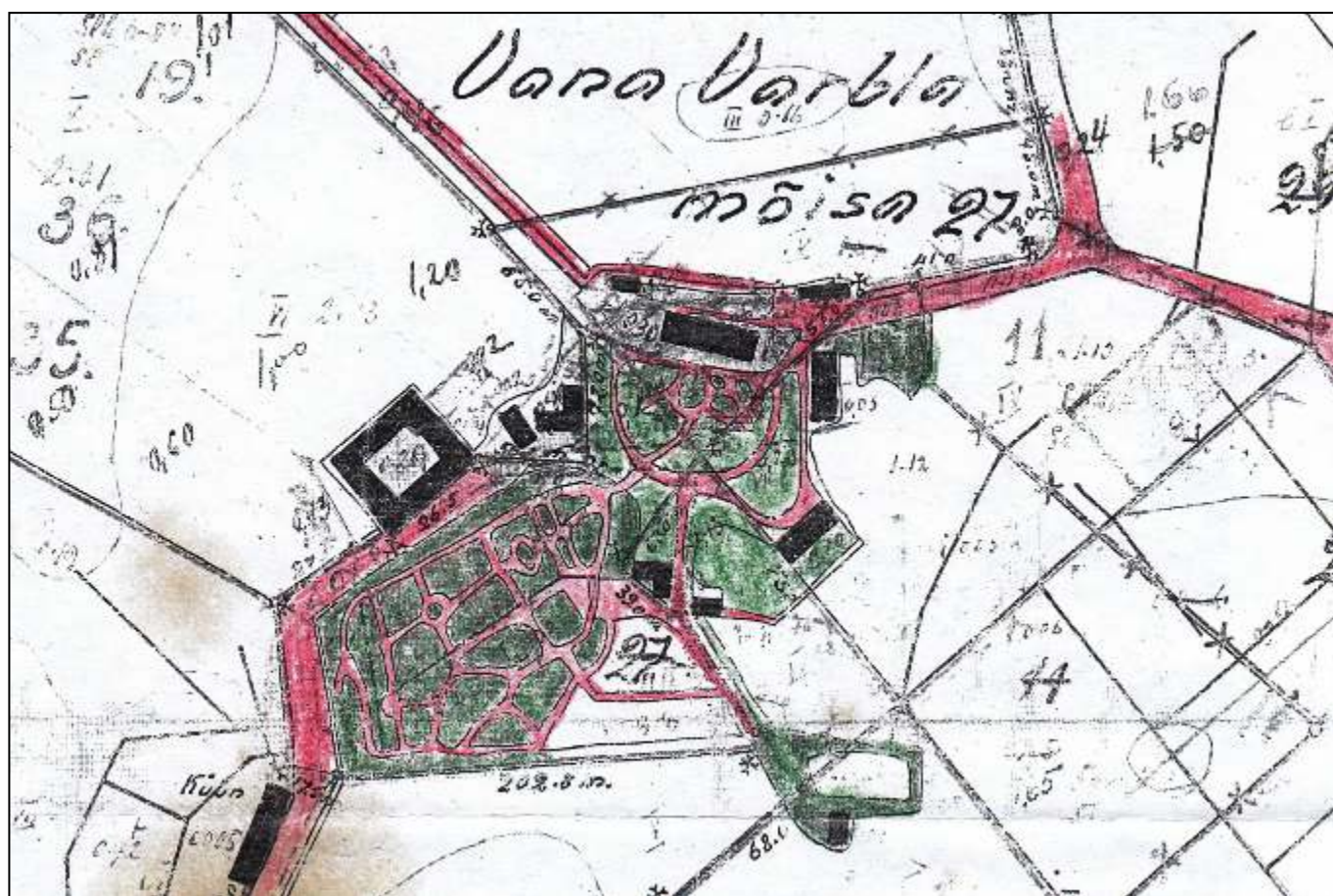
lõunapoolsed alad Lars von Lilienfeldtile 1000 riigitaalri eest. Sedasi tekkis iseseisev Vaiste mõis. Lõplikult jäid Banérid Varbla maadest ilma 1684. Seejärel oli Varbla mitmed korrad välja renditud, kord kellelegi Strelbornile ja Saaremaalt tulnud rittmeister Friedrich von Nolckenile.

Aastal 1690 sai mõisa omanikuks Niklas von Preutz, kes aga suri 1696.a. Omanikuta jäänud mõis anti 24.1.1698 Peter von Nasackini pärijatele varem Soomest redutseeritud mõisamaade eest. Nii sai selle endale Helene von Nasackiniga abiellunud Otto Magnus von Wolffeldt. 3.9.1700 tegi kammerkolleegium Varbla mõisa rendilepingu, mille alusel pidi Wolffeldt kaaspärijatele maksma nende osa. Wolffeldt ise mõisast palju huvitatud polnud ja mõisa haldas tema naise Helene vend Magnus Johann von Nasackin. Otto Magnus von Wolffeldti abikaasa Helene suri 1704 ning Põhjasõjast mõjutatuna lahkus ta Eestist ning temast tuli Rootsi riigimees. Sedasi saigi 3.12.1723 reduktsioonikomisjoni otsusega mõisa omanikuks selle tegelik valitseja Magnus Johann von Nasackin, kes selleks ajaks oli juba 79-aastane.

Oma kõrge ea tõttu hakkas Magnus Johann oma varandust järglaste vahel paika panema. Sedasi ostis tema poeg Adam Johann 2500 riigitaalri eest pool Varbla mõisast. Imelik on vaid see, et 20.7.1725 müügilepingus ei olnud raha saajaks mitte Magnus Johann vaid tolle sugulased. Pisut hiljem 10.3.1726 koostas Magnus Johann pärandijagamislepingu, millega tema poeg rittmeister Adam Johann sai endale kogu Varbla ja ka hoonestamata Saulepi. Magnus Johann von Nasackin suri 1728. aastal ning sedasi läksid Varbla ja Saulepi maad Adam Johann von Nasackini valdusesse.

Aastal 1732 Adam Johann von Nasackin suri ning tema 3-aastasest pojast Magnus Reinholdist tuli mõisaomanik. Kes mõisa Magnus Reinholdi täiskasvanuks sirgumiseni valitses, pole täpselt teada. Arvatavasti oli selleks tema ema Anna Wilhelmina, kes aastal 1735 abiellus Kaspar Friedrich von Reutziga.

Magnus Reinhold valitses Varbla mõisa päris pikka aega. Pärast tema surma 1792 läks mõis tema vanimale pojale Carl Johann von Nasackinile, kes aga aasta hiljem suri. Sedasi siirdus mõis Magnus Reinholdi vanuselt järgmisele pojale Reinhold Magnus von Nasackinile. Tollel aga tekkis varanduse pärast tüli oma noorema venna Adam Gustaviga. Tülide käigus jäid nad kõigepealt ilma Saulepi mõisast ning alles seejärel suutsid nad aastal 1799 jõuda mingile kompromissile. Mõis jagati kaheks, Uue-Varbla ja



Vana-Varbla mõisasüdame skeem

Vana-Varbla. Reinhold Magnus sai endale Vana-Varbla hinnaga 41500 rubla ning Adam Gustav Uue-Varbla väärtusega 32500 rubla.

Aastaks 1828 oli Vana-Varbla mõis sattunud rahalistesse raskustesse ning see läks enampakkumisele. 13.9.1828 sai pandiõiguse mõisale Friedrich von Pröbsting 20193 hõberubla eest, kes oli abielus Uue-Varbla mõisniku Adam Gustav von Nasackini tütreaga. 18.10.1838 kinnistati Vana-Varbla von Pröbstingile pärusomandiks. Seega jäi Vana-Varbla siiski Nasackinite perekonna haldusesse.

Friedrich von Pröbsting suri 66-aastasena ning mõisa valitsemist jätkab paar aastat tema abikaasa Johanna Luise Juliane. 16.3.1848 läks mõis 40945 hõberubla eest eelneva mõisaomaniku pojale Gustav Adolph Daniel von Pröbstingile. Päranduse jagamise leping ise kirjutati alla 25.9.1848. Vaatamata sellele jätkas mõisa ühisomanikuna endise mõisniku lesk ja uue mõisniku ema. Gustav Adolph Danielist tuli mõisa ainuomanik 23.4.1851.

Gustav Adolph Daniel von Pröbstingist tuli aga Saksamaal senaator ning ta läks sinna elama. Nähtavasti tema abikaasa Sophie Ida Clara polnud nõus Saksamaale minema ning 30.11.1887 ostis ta oma mehelt mõisa ilma inventarita 100000 hõberubla eest. Müügilepingu põhjal kinnistati mõis Sophiele 24.2.1888. Pool aastat hiljem suri Gustav Adolph Daniel von Pröbsting Heidelbergis.

Sophie Ida Clara von Pröbsting suri 14.3.1903 ja pärandas mõisa oma esimesest abielust sündinud tütre Sophie Luise kõrgelt haritud pojale Maxile. Tallinna ringkonnakohtu määrusega 12.5.1903 läks mõis seega Maximilian von Cubele ning mõis kinnistati talle 18.3.1905.



Vana-Varbla mõisa saal 20. sajandi algul

Max von Cube oligi Vana-Varbla mõisa viimaseks omanikuks, sest Eesti Vabariigi maaseaduse järgi võõrandati mõisad 5.10.1919 ning kinnistati riigile 6.12.1926.

Aastaks 1932 oli mõisa härrastemaja jõudnud sedavõrd laguneda, et see otsustati lammutada ning selle materjali kasutati Saulepi koolimaja ehitusel. Pärast II maailmasõda asus mõisa territooriumil riigimetskonna kontor. Tänapäeval tegutseb seal Varbla looduskeskus. Säilinud on mõisa park, kust leidub haruldasi leht- ja okaspuid.



Vana-Varbla mõisa härrastemaja lammutamine.



O. Bergensoni poolt 1763.a. juulis koostatud Varbla mõisa kaart (EAA.1.2.C-IV-193)

Uue-Varbla mõis

Kui Vana-Varbla mõisnikud on valitsenud Saulepi ja Vaiste aladel, siis Uue-Varbla mõisnikud seda teinud pole. Sellele vaatamata käime läbi ka selle Saulepiga ajalooliselt tihedalt seotud mõisa ajaloo.

Varbla mõisaomaniku Magnus Reinhold von Nasackini kahel järglasel Reinhold Magnusel ja Adam Gustavil tekkis tüli päranduse pärast. Tüli kasvas nii suureks, et jäädi ilma Saulepi mõisa aladest, mis läksid kroonu kätte. Lõpuks jõuti 1799.a. mingisuguse kompromissini. Vanem vend Reinhold Magnusele jäi Varbla mõis ning Adam Gustav von Nasackinile eraldati pisut lõuna pool olevad alad. Neid alasid ja sinna ehitatud mõisa hakati nimetama Uue-Varblaks ning Varbla senist mõisa Vana-Varblaks. Uue-Varbla mõisahooned ehitati 1798.

Adam Gustav von Nasackin sai 24.4.1799 koostatud pärandijagamise lepingu põhjal endale Uue-Varbla mõisa maad ja see läks talle maksma 32500 rubla. Aastal 1914 määrati Uue-Varbla maade suuruseks 2696 tessatini. Adam Gustav lasi ehitada Uue-Varbla mõisahooned, mis oli üks ilusamatest puitehitistest Lääne-Eestis.

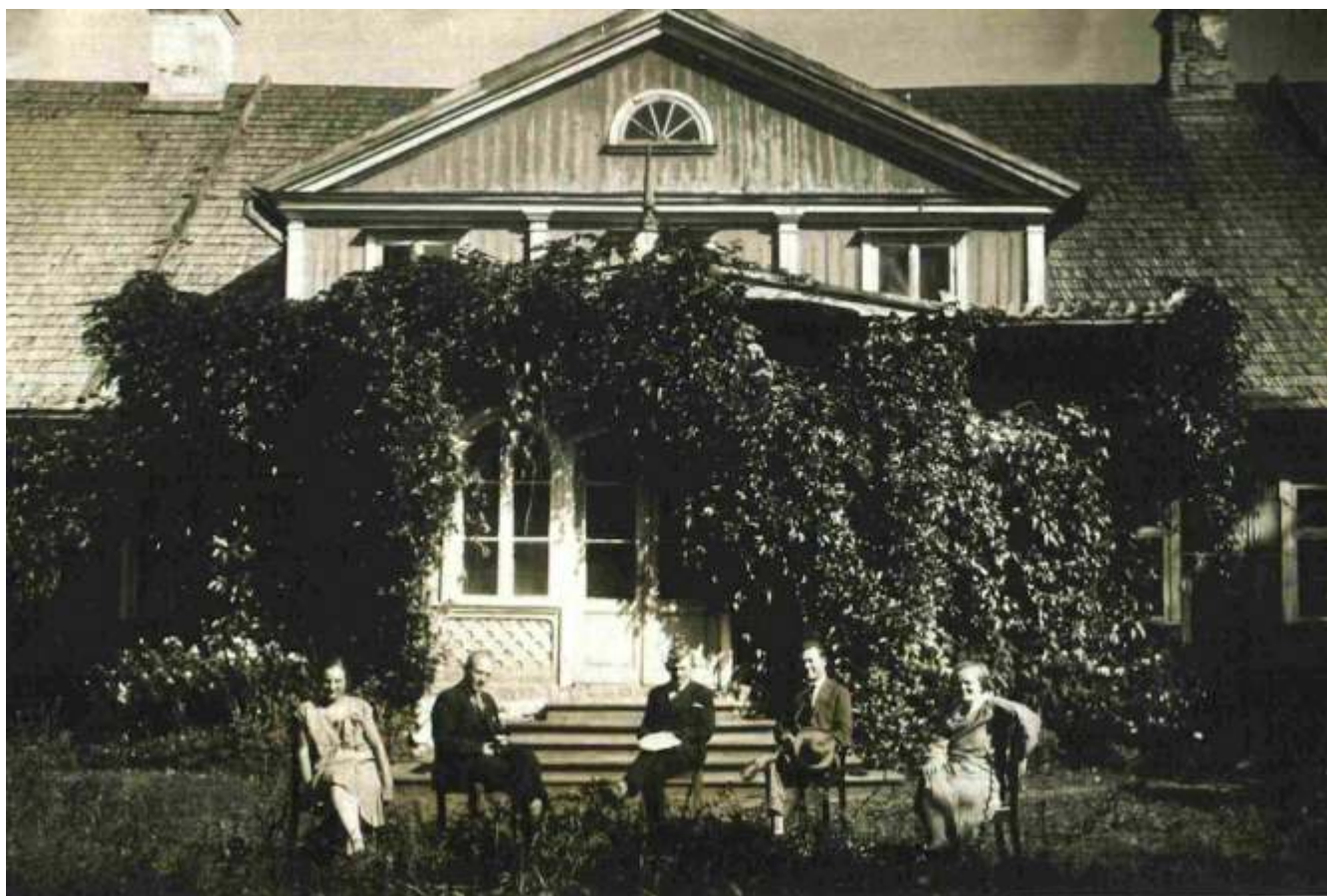
12.4.1849 loovutas Adam Gustav Uue-Varbla mõisa oma pojale kindralmajor Jakob Reinhold von Nasackinile. Mõisa hinnaks määrati 45500 hõberubla. 10.9.1868 loovutas Jakob Reinhold mõisa oma pojale Iwan von Nasackinile hinnaga 80000 hõberubla. Iwan ise elas perekonnaga peamiselt Tallinnas ja neil oli 7 last.

Selleks ajaks oli mõisa ülesehitus nõudnud suurte laenude võtmist ning nende tagasimaksmine oli osutunud väga vaevaliseks. Sedasi läks mõis lõpuks nõ. "haamri alla" ning 6.5.1877 omandas avalikul müügil Uue-Varbla endale Pärnu pärilik aukodanik Carl Julius Immanuel Schmidt, kes kolis ka mõisa elama. Pärast mõisniku surma 13.10.1903 omandasid pärimise teel mõisa endale võrdsetes osades Schmidt viis poega ja viis tütar. Mõis kinnistati järglastele 5.11.1904. Hiljem asendus osa nendest pärijatest nende omade järglastega.

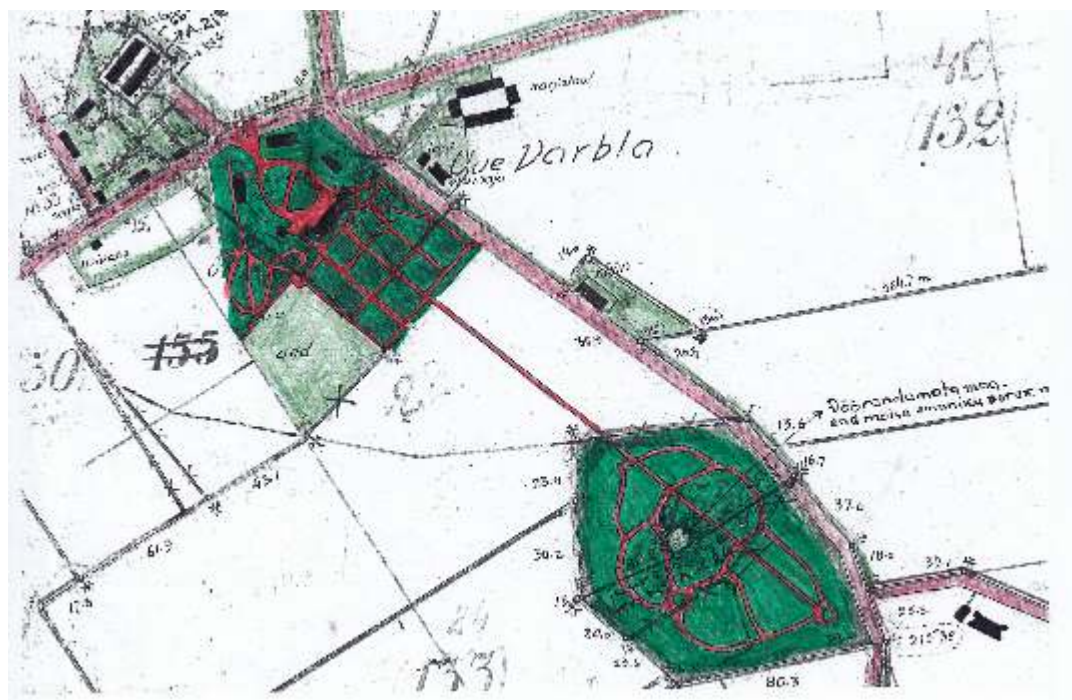


Uue-Varbla mõisa härrastemaja 1869.

Maaseadusega võõrandati mõis Eesti Vabariigile 25.10.1919. Schmidtide perekond elas siiski mõisas edasi aastani 1925, mil Schmidtid lahkusid Saksamaale. Mõisa ostis endale seejärel Sveitsi kodanik Walter Schär, kelle järglaste käes on mõis tänapäevalgi. Vahepeal tegutses mõisa ruumides kolhoosi kontor, lasteaed, kultuurimaja, söögimaja ning kolhoosnikud kasutasid seda elamuna. Aastal 1991 tagastati mõis Schäri järglastele. Mõisa ruumides tegutseb Varbla muuseum.



Uue-Varbla mõisa härrastemaja enne kolhoosikorda.



Uue-Varbla mõisa skeem.

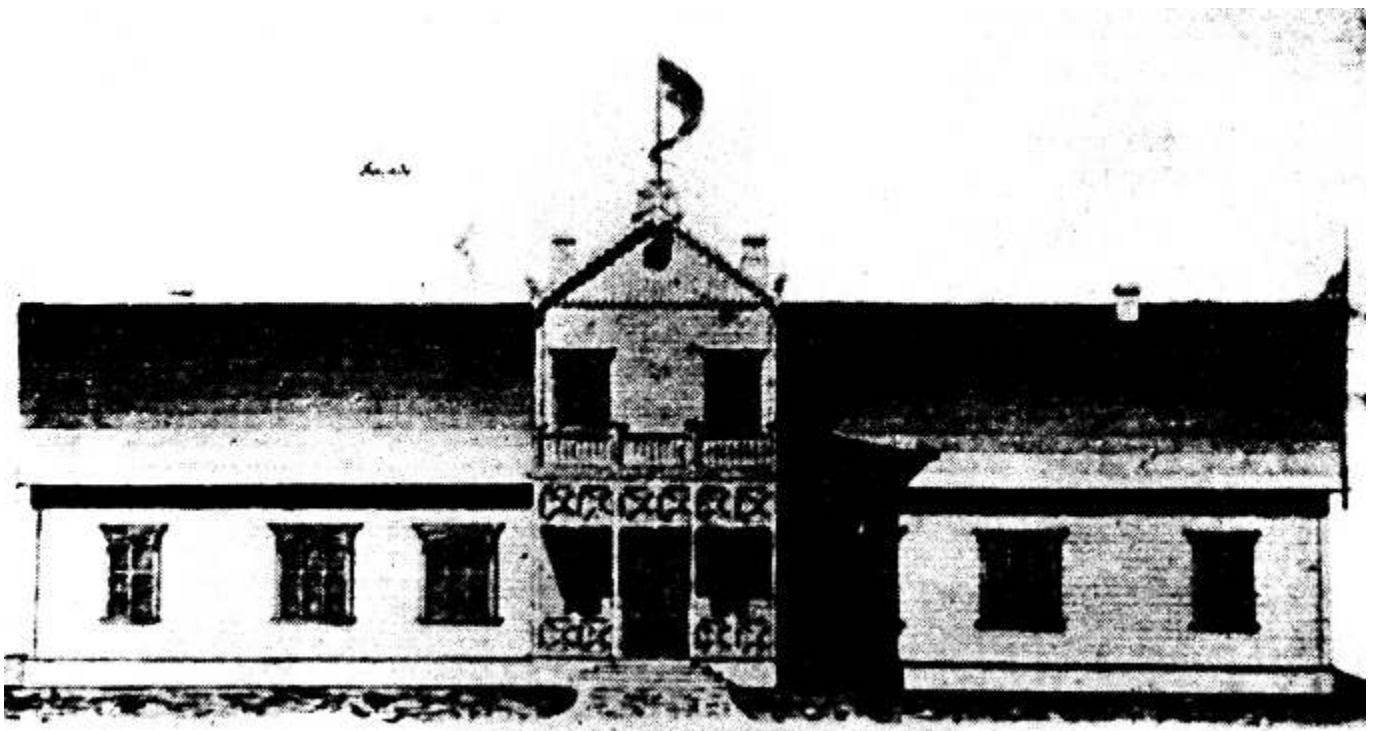
Vaiste mõis

Esimene teadaolev Varbla maade omanik oli Wilhelm Fahrensbach (1365-1443), kes olevat need endale saanud juba aastal 1382. Seda siis 17-aastasena, mis tundub pisut võimatuna. Fahrensbachist tuli aastal 1397 Läänemaa stiftifoogt, mistõttu võib oletada, et vähemalt siis tuli temast Varbla maade omanik. Seega kuulus temale maatükk Eestimaa lõunapiirilt Vaistest kuni von Üexküllide valdusteni põhjapool, mis sisaldasid Paadremat ja Tambat. Hiljem kuulusid need maad Zögedele. Liivi sõja tulemusena jäid Zöged Vaiste mõisast ilma ning Rootsi kuningas kinkis umbes 1583.a. Vaiste, Saulepi ja Varbla maad Banéridele.

Banérid ehitasid mere äärde väikese mõisahoone. Aastaks 1661 olid Banérid sattunud raskesse rahanduslikku seisu ning pantisid osa oma maadest. Vaiste mõisa alad panditi Lars von Lilienfeldtile. Vaiste mõisa kuulusid Lehenda ja Vaiste külad. Paarkümmend aastat hiljem redutseeris Rootsi kuningas mõisad ja sedasi ka Vaiste mõisa. Reduktsioonikomisjoni otsusega toimus see 3.7.1685, kuid mõis jäeti Lilienfeldtile edasi pandimõisaks. Pärast Põhjasõda restituleeriti mõis Lars von Lilienfeldti pojapojale Karl Gustav von Lilienfeldtile (30.10.1723).

Siit edasi vahetus mõisa omanik väga tihti. Siiski püsis see Lilienfeldtide käes kuni aastani 1838. Aastal 1733 märgiti omanikuks Karl Gustav von Lilienfeldti venna Gustav Otto von Lilienfeldti abikaasa Margarethe Sophie (Margarethe Hedwig) Lilienfeldt (sünd Weltberg). 1739 ja 1744. a oli pandivaldajaks tema teine abikaasa Fromhold Heinrich, Joachim Friedrichi p. von Vietinghoff. 1750. a kuulus mõis Gustav Otto von Lilienfeldti pojale maanõunik Heinrich Otto von Lilienfeldtile kuni tema surmani 24.02.1779. Pärast tema lese Charlotte Catharina, Erichi t von Lilienfeldti (sünd Smitten) surma (01.08.1794) jäi Vaiste leitnant Johann Gustav von Lilienfeldtile. 23.2.1795 sai 10000 hõberubla eest pärandijagamise kokkuleppe alusel mõisa omanikuks leitnant Johann Gustav von Lilienfeldt, kes aga suri vallalisena 1837. Seejärel pantisid tema pärijad Vaiste mõisa 65000 bankorubla eest kolmeks aastaks assessor Woldemar von Pistohlkorsile (17.3.1838). Pistohlkors omakorda loovutas 24.2.1844 Vaiste mõisa pandi 17428 hõberubla eest Caroline Margarethe von Handtwigile (sündinud Ungern-Sternberg), kes aga suri 1847. aastal. 4.3.1848 omandas Vaiste mõisa Karoline von Handtwigi poeg Georg avalikul müügil enampakkumise alusel hinnaga 11900 hõberubla.

Riiginõunik Georg von Handtwig müüs 5.9.1863 Vaiste mõisa 40000 hõberubla eest õuenõunik krahv Friedrich Johann Stenbock-Fermorile. Võrreldes ostuhinnaga oli kasu suur. Aasta hiljem ostis Stenbock-Fermor endale veel Saulepi mõisa.



Vaiste mõisa härrastemaja, ehitatud pärast 1881. aastat.

5.12.1878 müüs Stenbock-Fermor Vaiste mõisa Marie von Nasackinile hinnaga 68880 hõberubla. Veel müüdi Nasackinile siiani Saulepi mõisamaa külge kuulunud kõrtsikohad Kolga ja Rammoka ning Kolga-Nõmme mets. Kokku 61,91 tessatiini. Lisaks sai Nasackin endale Saulepi mõisa külge kuulunud 38 talu. Nii sai Nasackinitest jälle Vaiste ja Saulepi maade omanik. Marie von Nasackini ajal ehitati uus mõisahoone ajavahemikul 1881-1886.

Marie von Nasackin suri 9.3.1899 ning 17.2.1900 määrati Tallinna Ringkonnakohtu otsusega tema pärijaks õepoeg Roman Reinhold Peter Friedrich von Nasackin. Tema käes oli mõis kuni mõisa võõrandamiseni 1919.

Vaiste mõisa viimane, puidust peahoone ehitati aastatel 1881-1886. Mõisahoone oli ühekordne puust rõdu ja verandaga ehitis, kaetud laastkatusega. Eklektilise dekoori ja stiliseeritud puidust ornamendiga härrastemajja oli planeeritud saal, söögituba verandale viiva klaasuksega, härra kirjutustuba, salong ja kolm magamistuba. Söögitoa ja köögi vahel oli võrdlemisi suur serveerimistuba ehk puhvet. Köögipoleel, kuhu viis maja otsast eraldi sissekäik, asusid virtinatuba, sahver ja mõisateenijate tuba. Võib oletada, et põõningul olid teenijate toad ja panipaigad. Puidust mõisa peahoone on tänaseks lagunenu. Lõplikult lõhuti mõis 1969-1970.aastal, mil hoone katus sisse vajus.

Tänaseks on enamus mõisa kõrvalhooneid hävinud, säilinud on vaid suur proportsionaalne maakivist aidahoone kõrge laastkatusega (19.sajandi algusest). Laudad olid ehitatud suletud hoonetegrupina ja on tänaseks hävinud. Mõisal oli vaba kujundusega park ja väljak härrastemaja ees. Praegu on park metsistunud. Alles on mõisaaegne kivikelder. Veidi eemal asub tollakuur.

Vaiste mõisal oli üks tuuleveski ja turbiiniga töötav jahuveski. Mõisas peeti friisi tõugu karja, kasvatati lilli, puuvilja, peeti mesilasi ja püüti kala.

Peale Nasackinite surma oli mõis renditud Ballodtile, kelle ajal olnud mõis väga heas korras. Teada on, et Vaiste mõisa rentnikuks oli 1918 Teodor Green ja Poolenõmme karjamõisa omanikuks Martin Jürisson.

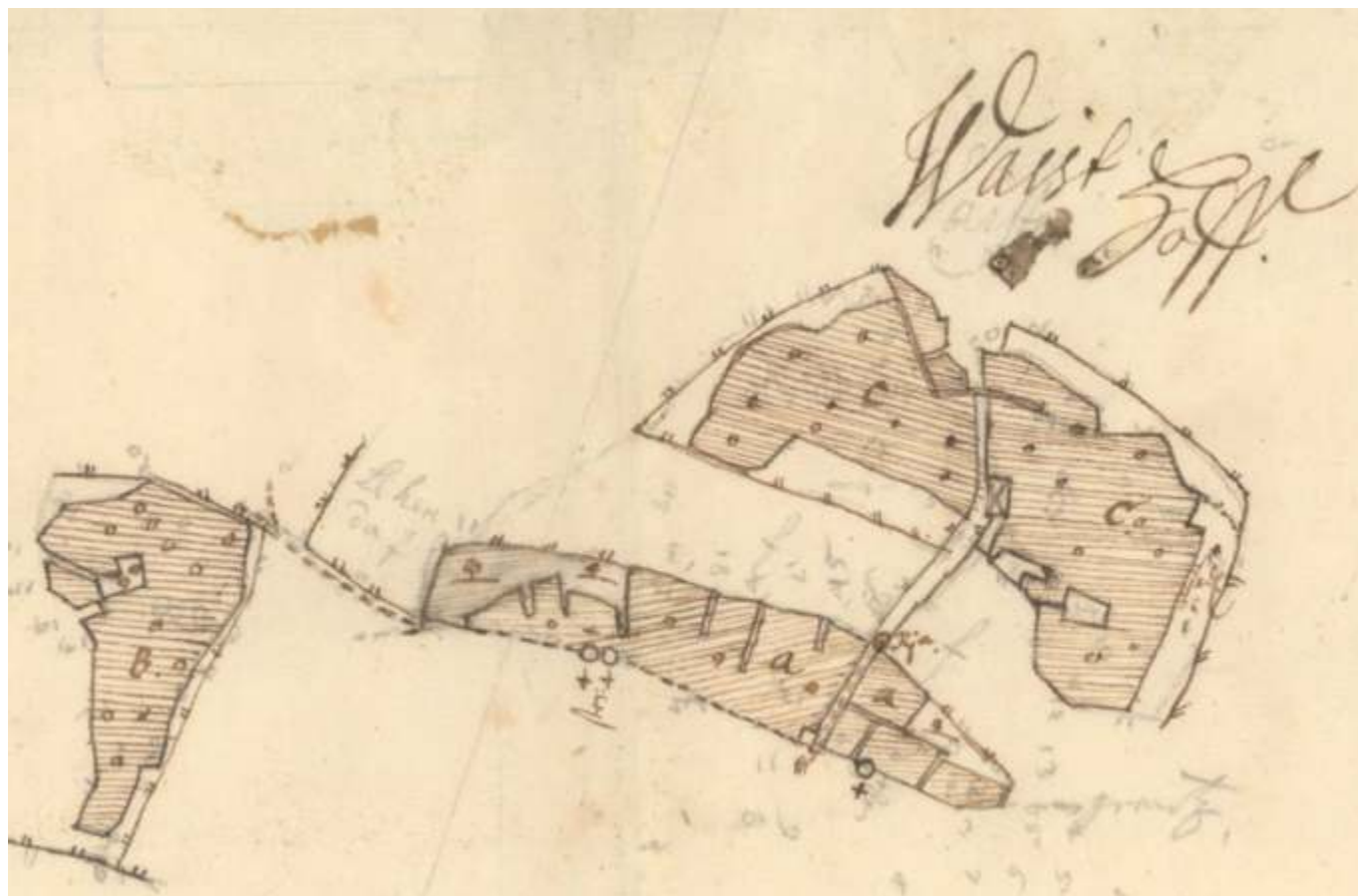


Vaiste mõisa härrastemaja enne kokkuvarisemist aastal 1970.

Vaiste mõisa maad jagati Eesti Vabariigi algusaajal (1919) Vabadussõjast osavõtjatele, mille tulemusel tekkis Vaiste asundus. Mõisasüdame sai endale ohvitser Harry Otman, kelle maid kasutasid rentnikud, sest mees ise elas Tallinnas.

Veel 1930. aastal oli Vaiste mõisal võrdlemisi sügav sadam. Sealt algas juba aastal 1919 ehitatud Vaiste-Kilgi-Ännikse raudtee, mida kasutati metsamaterjali veoks.

Vaiste mõisa viimased omanikud küüditati 1940. aastal ning mõisa jäid nn. "koduhoidjatena" aednik Rein Ottmann ja Anna Reeder. Mõisahoonet kasutati kohaliku kauplusena.



Bergsoni koostatud Vaiste mõisa kaart aastast 1763.



Pildikesi Vaiste metsaveoraudteest, lauavabrikust ning sadamast u. 1930.a.
(Fotod: Helme, Volgerad ja Lasn)

Saulepi mõis

Saulepi mõisa varasem ajalugu on sarnane Vaiste mõisa omaga. Mõisa rajamise täpne aeg ei ole teada. Vanadel kaartidel olevat praegusest mõisa härrastemajast lääne pool asunud vasalliloss, millest pole aga midagi järele jäänud. Esimesed dokumendid mõisahoonete kohta on teada aastast 1698, mil mõis kuulus Varbla mõisa alla. Siis tagastati Varbla mõis koos Saulepiga von Nasackinite suguvõsale. Pärast mõningaid vaheseiklusi Varbla mõisa omanikuõigustega, sai 1723.a. selle omanikuks Magnus Johann von Nasackin. Kuna ta ise oli selleks ajaks juba eakas mees, otsustas ta oma varandust järglaste vahel jagama hakata ning tema poeg rittmeister Adam Johann von Nasackin sai 10.3.1726 sõlmitud päranduse jagamise lepingu alusel endale pool Varbla mõisast ja hoonestamata Saulepi. Magnus Johann von Nasackin suri aasta 1728 novembris ja sedasi tuli Adam Johann von Nasackinist kogu Varbla ala omanik, kuhu kuulus ka Saulepi.

Adam Johann von Nasackin suri 1732 Tallinnas ning mõis siirdus tema 3-aastasele pojale Magnus Reinhold von Nasackinile. Sedasi jäi õigupoolest mõisa valitsemine tema ema õlgadele. Anna Wilhelmina von der Pahlen, kes abielludes sai perekonnanimeks von Nasackin, abiellus 1735 Kaspar Friedrich von Reutziga. Anna Wilhelmina suri 1761 ja vähemalt selleks ajaks oli mõisa valitsemine siirdunud Magnus Reinhold von Nasackinile. Kui aga viimati mainitu suri aastal 1792, läks mõis tema vanimale pojale Carl Johann von Nasackinile, kes aga suri Vaimõisas suhteliselt noore mehena juba aasta hiljem. Sedasi siirdus mõis temast aasta võrra nooremale vennale Reinhold Magnus von Nasackinile. Tollel aga tekkis tüli varanduse pärast oma noorema venna Adam Gustav von Nasackiniga. Tülid kasvasid nii suureks, et Vene tsaar Paul I andis sellega seoses välja koguni kaks ukaasi (9.12.1796 ja 11.1.1797), mille tagajärjel nad jäid ilma Saulepist koos Orrassaarega.

Sedasi olid kaks venda sunnitud tegema 24.6.1799 pärandijagamise kokkuleppe, kus üks sai endale Vana-Varbla mõisa, teine Uue-Varbla ning Saulepi koos Orrassaarega läks Vene riigi valdusesse. Teisiti öeldes, Saulepist tuli kroonumõis.



Saulepi mõisa härrastemaja 1908.a. lõpul. Vasakult: kokk Mascha ja koer Toby, köögiabiline Lisi, kutsar Jüri hobuse Hellaga, Harry Norrmann, poeg Wilhelm Wolfgang amme süles, toateenija Kathi, poeg Axel ja mõisaproua Agnes Norrmann.

60 aastat hiljem 6.4.1859 müüs Eestimaa riigivarade ringkonna valitsus Saulepi mõisa Eestimaa Rüütelkonnale. Pool aastat hiljem müüs rüütelkond Kilgimetsa meeskohtunik Karl von Bremenile ja need maad liideti hiljem Massu mõisaga. 26.3.1864 omandas krahv Friedrich Johann Stenbock-Fermor Saulepi mõisa 70000 hõberubla eest. Aasta varem oli ta hankinud endale Vaiste mõisa.

22.6.1877 omandas Saulepi mõisa endale Nikolai Peter Waldfried von Rass 21000 hõberubla eest. Talumaad ja osa mõisamaadest jäid Stenbock-Fermorile. Nendest osa müüs ta 5.12.1878 koos Vaiste mõisaga Marie von Nasackinile 68880 hõberubla eest. Viimatimainitule läksid Saulepi mõisamaade küljest veel Kolga ning Rammoka kõrtsikohad ja Kolga-Nõmme mets. Samuti ostis von Nasackin 38 Saulepi külge kuulunud talu.

8.7.1880 müüs Stenbock-Fermor osa Saulepi mõisamaadest Uue-Varbla mõisnikule Karl Schmidtile hinnaga 25850 hõberubla. Mõisasüda jäi Nikolai Peter Waldfried von Rassile, kes suri Saulepis 1884.a. Mõisavalitsejana jätkas tema lesk Olga von Rass. 28.12.1893 andis Tallinna ringkonnakohus välja määruse, mille alusel läks Saulepi jagamisele lese Olga ja viie lapse vahel. Sellises olukorras oli mõistlik mõis teha rahaks ning see pärijate vahel ära jagada. Sedasi müüdi Saulepi mõis 35000 rubla eest Pärnu kaupmehe Carl Richard Norrmanni pojale Harry Normannile, kellest tuli kinnistu omanik 1.4.1894. Harry Normanni omanduses oli mõis kuni mõisa võõrandamiseni 1919.

Praeguseks on mõisa härrastemaja väga kehvast olukorras. See on olnud EKP Keskkomitee kirjastuse omanduses, kasutusel elumajana ning siirdunud käest kätte.

Saulepi mõisa juurde kuulus ka väike mereäärne karjamõis Orassaare (Orrasal), kus mõisahärrad ise ei elanud. Orassaare hooned on praeguseks hävinud. Mõisas peeti hollandi ja idafriisi karja.



1763 aasta juulis Bergensoni poolt koostatud kaart Varbla alla kuuluvast Saulepist.

von Nasackin

Varbla, Saulepi, Orassaare ja Vaiste mõisnikud

Tuntuim mõisaomanike sugu oli Varblas von Nasackinite aadlisuguvõsa. Seda nime on aastate jooksul kirjutatud erineval moel: Nasacken, Nasakin, Nassokin, Nassakin jne. Tegemist on vene päritolu aadlisuguvõsaga, kelle esimene teadaolev suguvõsa liige oli bojaar Fjodor Nasackin. Tema poeg Leonti Fjodorovitš Nasackin siirdus Liivi sõja ajal (1558-1583) Rootsi teenistusse ja Poola-Rootsi kuningas Sigismund läänistas talle pärast sõja lõppemist 14. augustil 1590. aastal tänutäheks maid Keskvere külast Läänemaal. Leonti poegadest Afanassist ja Pjotrist põlvnes kaks suguvõsaliini. Afanassi (suri 1613) haru kustus juba 1656. aastal.

Pjotr Leontjevitš Nasackinil, kes oli 10. oktoobril 1611 Narva kindluses Rootsi teenistusse võetud, oli arvukalt järeltulijaid. Pjotr Nasackin (1586-29.6.1636) oli abielus Ungru mõisniku tütre Gertrud von Ungern-Sternbergiga. Kokku oli neil seitse last. Osa nendest siirdus Soome ja nad immatrikuleeriti 1668. aastal Rootsi rüütelkonda (nr.740). 24.1.1818 immatrikuleeriti von Nasackin Soome Rüütelkonda (nr.61). Eestimaa Rüütelkonda kuulunud suguvõsa jagunes Vana-Varbla ja Uue-Varbla liiniks. See haru immatrikuleeriti 1857. aastal Liivimaa rüütelkonda (Julius ja Fromhold von Nasackin).

Aastal 1613 sündisid Pjotr (Peter) ja Gertrud Nasackinile kaksikud Jakob ja Friedrich. Nemad said hiljem kumbki poole Keskvere mõisast (Keskfer). Aastal 1628. mõisad redutseeriti ning need siirdusid Haapsalu krahvkonna alluvusse (Jacob De la Gardie).

Pjotr Nasackini poeg Peter abiellus Anna Hunnikhuseniga ning temast tuli Rootsis rittmeister. Tütar Anna aga läks mehele vennanaise vennale ehk Friedrich Hunninghusenile.

Pjotri poeg Fromhold Johann (1620-25.1.1685) sai enda alluvusse Gammelgårdi mõisa Soomes. Põhjasõja paiku anti Varbla kandi alad Fromholdi pojale **Magnus Johann von Nasackinile** (20.10.1644-28.11.1728). Magnus Johann oli elanud Tallinnas, abiellus aastal 1680 Karusel Maria von Stackelbergiga (1655-1724). Poeg **Adam Johann von Nasackin** (7.2.1681-25.2.1732) sündis Tallinnas. Pärast isa surma siirdusidki Varbla ja Saulepi Adam Johanni võimu alla. Adam suri aga suhteliselt noorelt ning sedasi läksid temal Varbla ja Saulepi lapseas oleva poja **Magnus Reinhold von Nasackini** (2.10.1729-29.6.1792) käsutusse. Kes tegelikult mõisade eest algul hoolitses, pole täpselt teada. Hiljem siirdusid Varbla mõis, Saulepi mõis, Orassaare kõrvalmõis ning aastast 1793 Vaimõisa mõis (Waddemois) assessor Magnus Reinholdi alluvusse. Aastal 1746 immatrikuleeriti suguvõsa Eestimaa rüütelkonna aadlimatriklisse. Magnus Reinhold oli abielus Eva Luise (Lowisa) von Schulmanniga (11.11.1744-8.1.1776) ning neil oli 10 last.

Pärast Magnus Reinholdi surma sai mõisaomanikuks vanim poegadest **Karl Johann von Nasackin** (12.9.1761-26.6.1793). Aga ta suri noore mehena juba aasta pärast isa surma. Sedasi läksid mõisad vanuselt järgmisele pojale **Reinhold Magnus von Nasackinile** (21.8.1762-4.7.1842). Perekonnas aga tekkisid lahkkelid. 1797.a. eraldati Varbla mõisast Saulepi mõis, mis läks kroonule. Kaks aastat hiljem jagati allesjäänud osa kahe venna vahel. Reinhold Magnus von Nasackin sai endale Vana-Varbla ning Vahenurme mõisa ning tema noorem vend kindralmajor ja rittmeister **Adam Gustav von Nasackin** (25.11.1770-21.1.1855) Uue-Varbla mõisa. Ei tohi aga ära unustada, et Magnus Reinhold von Nasackinil oli juba varem samanimeline poeg Adam Gustav von Nasackin (31.12.1763-4.7.1767), kes aga suri lapsena.

Aastal 1828 läks Vana-Varbla mõis müüki. Algul pantis selle **Friedrich von Pröbsting**, kelle pere kätte jäi mõis kuni 1903. aastani. Friedrich von Pröbsting (10.6.1780-7.5.1846) oli Uue-Varbla mõisniku Adam Gustav von Nasackini tütre Johanna Luise Juliane abikaasa aastast 1815. Seejärel sai Vana-Varbla mõisa omanikuks Max von Cube. Mõis võõrandati Asutava Kogu otsuse põhjal.

Adam Gustav von Nasackin loovutas 1849 Uue-Varbla mõisa oma poja **Jakob Reinhold Gustav von Nasackini** (28.10.1801-1.5.1899) kätte. Tema vend Gustav Georg von Nasackin (11.2.1803-18.12.1876) oli kindralmajor, Valkla mõisnik ja aastast 1870 ka "Schloss Wachau" omanik Leipzigi juures.



1868.a. loovutas Jakob Reinhold von Nasackin Uue-Varbla mõisa omakorda oma pojale **Iwan von Nasackinile** (3.3.1838-21.3.1900). Suured võlad aga viisid olukorrani, kus mõis läks sundmüüki ja selle ostis 1877.a. **Carl Julius Immanuel Schmidt**.

Nasackinitele kuulusid erinevatel aegadel Eestimaa alal mitmed mõisad. Läänemaal Martna kihelkonnas Keskvere ja Patsu; Varbla kihelkonnas Varbla, hiljem Vana-Varbla, Uue-Varbla, Orassaare, Saulepi ja Vaiste; Märjamaa kihelkonnas Vaimõisa ja Männiku ; Kullamaa kihelkonnas Loodna; Karuse kihelkonnas Matsalu mõis. Harjumaal Keila kihelkonnas Rooküla, Harju-Jaani kihelkonnas Kehra, Kose kihelkonnas Rooküla ja Kuusalu kihelkonnas Valkla mõis. Liivimaa aadelkonna harule kuulus Pärnumaal, Pärnu-Jaagupi kihelkonnas Roodi (aastast 1814), Vahenurme (aastast 1819), Are ja Libatse ning Mihkli kihelkonnas Ahaste mõisad. Soome alal oli aastatel 1606-1907 suguvõsa käes Nikkilä mõis Sibbo vallas.



Jakob Reinhold Gustav von Nasackin
(28.10.1801-1.5.1899)
Uue-Varbla mõisnik 12.4.1849-10.9.1868

Temast tuli mõsaomanik seetõttu, et isa Magnus Reinhold von Nasackin loovutas mõisa oma pojale. Jakob Reinhold Gustav von Nasackin loovutas omakorda võlgades olnud Uue-Varbla mõisa oma pojale Iwan von Nasackinile. Abiellus 1837.a. Aleksandra Kapzewitchiga (7.9.2820-21.3.1898), neli tütart ja kaks poega.



Iwan (Ivan) von Nasackin
3.3.1838-21.3.1900
Uue-Varbla mõisnik 10.9.1868-6.5.1877

Temast tuli Uue-Varbla mõisnik kui isa loovutas võlgades olnud mõisa oma pojale. Ise Iwan mõisas praktiliselt ei elanud, vaid elas Tallinnas. Abiellus 12.2.1867 Annette Rehbinderiga (23.7.1846-15.12.1926).

Neil oli kokku viis tütart ja kaks poega.



Johanna (Jeanette) Luise Juliane von Nasackin
1.1.1795-29.5.1885
Vana-Varbla mõisaproua
13.9.1828-23.4.1851

Uue-Varbla mõisniku Adam Gustav von Nasackini tütar, kes abiellus 7.5.1815 kindralmajor Friedrich Gerhard Wilhelm von Pröbstringiga. Neile sündis Uue-Varbla mõisas 4 tütart ja üks poeg. Aastaks 1828 oli tema onu, Vana-Varbla mõisnik, sattunud rahalistesse raskustesse ning Friedrich Gerhard Wilhelm von Pröbstring sai enampakkumisel pandiõiguse Vana-Varbla mõisale. 18.10.1838 kinnistati mõis aga talle pärisomandiks. Pärast abikaasa surma 1846 jätkas Johanna mõisa valitsemist. Päranduse jagamise lepingu alusel läks 25.9.1848 Vana-Varbla mõis kaasjagamisele Johanna ja tema poja Gustav Adolph Daniel von Pröbstringu vahel. Uue-Varbla mõisa kaasvalitsejana oli Johanna kuni 23.4.1851. Ta suri St. Petersburgis.

Eelpoolmainitutele lisaks võiks mainida veel Nasackinite suguvõsa tuntud esindajaid:

- *Reinhold Johan von Nasackin* (1787–31.5.1831), kindralmajor, Vaimõisas sündinud Soome haru esivanem, suri Ostroleka lahingus saadud haavadesse Poolas.
- *Mikael Nassokin* (1812–1882), kindralmajor, Ingerimaa jalaväerügemendi ülem 1854-1863.
- *Friedrich von Nasackin*, sündinud 28.6.1797 Uue-Varblas – surnud 2.6.1876 Haapsalus. Õppis juristik Tartu Ülikoolis aastatel 1814-1817. (Satiiriline) luuletaja ja prosaist, näitekirjanik, tõlkija, jurist (kreisikohtu sekretär Haapsalus).
- **Roman von Nasackin** (14.10.1860-8.9.1925). Lõpetas Tartu Ülikooli juristi eriala 1880, jätkas õpinguid Riia Polütehnikumis aastatel 1881-1884. Seejärel töötas 1885-1886 Eesti Kubermangu Kantseleis ametnikuna. Aastast 1886 Eesti Krediidpanga arveametnik. Oli Vaiste mõisa viimane mõisnik enne selle võõrandamist 1919. a.
- *Julius Bernhard von Nasackin* (2.6.1860-1.1920). Õppis 1881-1882 Tartu Ülikoolis matemaatikat. Jätkas õpinguid Saksamaal Leipzigis. Abiellus 1886 Berliinis. Töötas astronoomina St.Petersburgi Kesk-Observatooriumis.
- *Reinhold Magnus von Nasackin* (27.11.1857-1.3.1918). Julius Bernhardi vend. Sündis Varblas. Õppis Tartu Ülikoolis 1877-1882 juurat. Aastast 1882 mõisavalitseja, seejärel arrendator Ahastes. Töötas erinevatel juhtivatel kohtadel Pärnus ja Mihkli kirikukihelkonna valitsejana. Bolševikud küüditasid ta Siberisse, kus ta ka suri.

von Lilienfeld

Vaiste mõisa omanikud

Von Lilienfeldid olid Vaiste mõisa omanikud kusagil aastast 1666 kuni aastani 1837. Esimene teadaolev suguvõsa esindaja teoloogiaharidusega, Rootsist pärit Lars Larsson Moduler elas aastast 1644 Tartus ja oli hiljem konsistooriumi ülemassessor. Teda tunti ka nime all Modulas. Rootsi kuninganna Kristiina määras 30. augustil 1650 Lars Larsson Moduleri aadlikuks (aadlimatrikkel Rootsist 497) ning uus aadlisugu võttis endale nimeks von Liliefelt. Hilisemates aadlinimistutes on perekonnanimeks peamiselt von Lilienfeld või siis von Lilienfeldt.

Lars Larsson Moduler von Liliefelt (von Lilienfeld) suri aastal 1667 ja oli selleks ajaks tõusnud Vaiste mõisnikuks, mõningate andmete järgi koguni Varbla mõisnikuks. Samas on teada, et aastatel 1661-1689 oli Varbla mõisnikuks Gustav Pedersen Banér. Nähtavasti valitses mõisas sealtpäele Larsi abikaasa **Anna Elisabeth Graff**, kes andis aastal 1683 mõisa üle oma pojale **Karl Friedrich von Lilienfeldile**, kes oli abielus Lucia Maria von Nolkeniga. Vaiste mõis aga redutseeriti Karl Friedrichilt ning restituleeriti tema pojale **Karl Gustav von Lilienfeldile**. (1711-1738). Vahepeal oli mõis von Preutzi valduses. Selleks ajaks oli suguvõsa jagunenud kahte ossa. Üks valitses Virumaa mõisades ja teine Läänemaal (Oidrema). Huvitav on märkida, et Vaiste mõis, mis aadlike nimistute raamatus on kirjas nimega Wait, läks Karl Gustavi käest vend Gustav Otto pojale **Heinrich Otto von Lilienfeldile** (1725-1779). Huvitav on see seepärast, et Karl Gustav valitses Virumaal ja vend Gustav Otto Läänemaal. Viimaseks von Lilienfeldide suguvõsa valitsejaks Vaistes oli Heinrich Otto poeg leitnant **Johann Gustav von Lilienfeld** (1762-21.3.1837), kes ka suri Vaistes. Johann Gustavi vend Georg Woldemar (30.7.1772-10.5.1853) oli Eestimaa rüütelkonna peamees aastatel 1827-1830.



von Pröbsting

Vana-Varbla mõisnikud

Aastal 1828 läks Vana-Varbla mõis müüki. Senini oli mõisahärraks olnud Reinhold Magnus von Nasackin. Nüüd rentis selle balti-sakslane kindral-major **Friedrich Gerhard Wilhelm von Pröbsting** (10.6.1780-12.4.1846), kes oli aastal 1815 abiellunud Reinhold Magnus von Nasackini vennatütre Johanna (Jeanette) Luise Juliane von Nasackiniga (1.1.1795-29.5.1885).

Teadu on, et 28.11.1679 aadeldati kapten Gerhard Pröbsting. Hiljem immatrikuleeriti von Pröbstingite perekond Eestimaa rüütelkonda (3.7.1752). Gerhard Pröbstingi poeg Heinrich abiellus Rootsi aadlineiu N.N. Akerfeltiga. Heinrichi pojapoeg Gustav Benjamin von Pröbsting (4.8.1742-1.9.1824) abiellus Anne Karoline von Stackelbergiga. Nende vanuselt viiendast lapsest Friedrich Gerhard Wilhelm von Pröbstingist tuligi hiljem Vana-Varbla mõisnik.

Friedrich Gerhard Wilhelm von Pröbstingil oli kokku viis last. Esimene laps Anna Marie Sophie Karoline sündis 9.4.1816 Uue-Varbla mõisas ja abiellus Theodor Johann Adam von Schwebsiga 16.6.1839 Vana-Varblas. Kümme aastat hiljem Anna Marie suri ning leseks jäänud Theodor von Schwebs abiellus aasta hiljem oma esimese naise vanuselt järgmise õe Annaga. Anna suri Sveitsis 1876 ning Theodor aastal 1901. Vanuselt neljas tütar Katharina Elisabeth abiellus 7.9.1848 Ferdinand Moritz von Gersdorfiga, kes suri 3.3.1896 Saulepis. Kõige noorem tütar Marie suri 18-aastasena.





Friedrich Gerhard Wilhelm von Pröbsting

Vanuselt kolmas laps **Gustav Adolf Daniel von Pröbsting** sündis 1.9.1824. Pärast isa surma 1846 sai 16.3.1848 titulaarnõunik Gustav Adolf Daniel von Pröbstingist Vana-Varbla mõisa omanik. Gustavi ema, endise mõisaomaniku abikaasa **Johanna (Jeanette) Luise von Pröbsting**, oli mõisa ühisomanik kuni 23.4.1851. Salanõunik Gustav Adolf Daniel von Pröbsting müüs 30.11.1887 Vana-Varbla mõisa 100000 hõberubla eest ilma inventarita oma abikaasale **Sophie Ida Klara von Pröbstingile**, sündinud Hamm. Seejärel oli Gustav senaatoriks ja suri Saksamaal Heidelbergis 4.8.1888.

Sophie Ida Klara von Pröbsting sündis Kiievis ja suri Mentones Prantsusmaal. Gustav von Pröbstingiga abiellus ta 4.7.1838 St. Petersburgis.



Gustav Adolf Daniel von Pröbsting

1.9.1824-4.8.1888
Vana-Varbla mõisnik
16.3.1848-30.11.1887

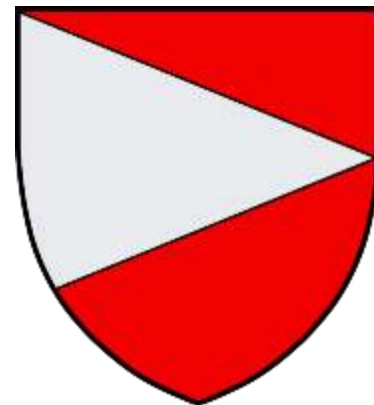


Sophie Ida Klara von Pröbsting

18.10.1821-14.3.1903
Vana-Varbla mõisaproua
16.3.1848-30.11.1887
Vana-Varbla mõisaomanik
30.11.1887-14.3.1903

Banér

Varbla, Saulepi, Vaiste mõisnikud



Banér on üks vanemaid Varbla maade valitsejasugusid, kelle valduses on olnud nii Varbla, Saulepi kui ka Vaiste mõisade alad.

Pärast Liivi sõda jagas Rootsi kuningas maid oma ustavatele väepealikele ja kaasvõitlejatele. Nii sai Rootsi riigitegelane **Gustaf Axelsson Banér** (mai 1547 - 20.3.1600) Varbla kandi maad enda valitsuse alla. Ta oli nii kuninga Gustav I Vasa kui ka tema järglaste Johan III ning Sigimund III sugulane. Sedasi tõusis ta aastal 1570 riiginõunikuks ja aastateks 1588-1590 Eestimaa asehalduriks. Sellele lisaks oli ta Liivimaa ja Ingerimaa asehaldur. Aastast 1571 oli ta Soome riigihärra. Gustaf Axelsson Banéri valduses olid Eestimaal Varbla ja Virtsu mõisad. Virtsu mõisa sai ta kuningalt kingiks 9.8.1582. Enne seda oli seal mõisnikuks Otto Uexküll. Mõis siirdus Banéri alluvusse aga alles aastal 1585.

Gustafi Abikaasaks oli Kristina (1559-1619), kes oli varasema Eestimaa kubernerini Svante Sture (1517-1567) noorim tütar. Gustafil ja Kristinal oli neliteist last. Nendest nelja lapse (Svante, Peder, Axel ning Karl) pojad said vabahärratiitli 20. detsembril 1651 ning immatrikuleeriti Rootsi rüütelkonda matriikli number 22 all aastal 1652.

Gustaf Axelsson Banéri ustavus sugulasest kuningale lõppes aga traagiliselt. Pärast Johan III surma (1592) tõusis troonile tema poeg Sigismund, kes oli juba varem Poola kuningas ning Leedu suurvürst. Kuningaks krooniti ta 17.11.1594. Oma usu poolest oli ta aga katoliiklane. Kuningas Sigismund veetis peamiselt oma aega Poolas, sel ajal juhtis Rootsi riiki tema lell, hertsog Karl. Ühel hetkel otsustasid osad Rootsi Riiginõukogu liikmetest valida kuningaks (regendiks) Karli. Tagajärjeks oli relvastatud konflikt Karli ja Sigismundi vahel. Otsustav lahing toimus 25. septembril 1598 kui Karli väed võitsid Stångebro lahingu. Lõplikult lahkus Sigismund Rootsist 1599 ning aastal 1600 valiti Karl uueks Rootsi kuningaks nimega Karl IX. Riigikogu mõistis seejärel kohut Sigismundi poolel võidelnud aadlike üle. Osa nendest hukati ning nende hulgas ka Gustaf Axelsson Banér. Temale lisaks hukati veel vend Sten Banér, Erik Larsson Sparre, Bengt Falk ning Ture Bielke. Viimane oli Gustafiga sarnaselt abielus Svante Sture tütreaga. Kui Karl IX tõusis troonile, puhkes Rootsi-Poola sõda, mis kestis aastakümneid. Sigismund valitses aga Poolas oma elu lõpuni 19.4.1632.



Gustaf Axelsson Banér

Gustaf Axelsson Banéri hukkamise järel jäid tema valdused tema pojale **Per (Peder) Gustafsson Banérile** (28.6.1588-13.7.1644). Kuna Per oli algul noor (vaid 12-aastane) valitsesid tegelikult Varbla ning Saulepi kandis esialgu Gustafi naine Kristina ning tütar Anne. Per Gustafssoni mainitakse esmakordselt mõisvalitsejana aastal 1611. Samal ajal on Varbla mõisnikna mainitud ka tema venda **Karl (Carl) Gustafsson Banéri** (17.10.1598-11.4.1632).

Teistel andmetel läänistas aastal 1600 Rootsi kuningas Karl IX pärast Gustaf Axelsson Banéri hukkamist Varbla mõisa rittmeister Karsten Schadele. Pärast Karl IX surma 1611 tagastas troonile tõusnud Rootsi kuningas Gustav II Adolf Varbla ning Virtsu mõisad Gustaf Axelsson Banéri pojale. Selleks oli **Nils Banér** (1589-1614). Kinkekiri mõisate kohta anti välja 23.10.1612. Nils Banér aga hukkus Venemaal lahingus.

Gustaf Pedersson Banér (24.8.1618-21.1.1689), kelle nimeks on mõningates algallikates antud Gustaf Persson Banér, oli eelmise mõisavalitseja poeg. Gustaf Pedersson abiellus 1672.a. Märta Elisabet Oxestierna (1645-1698). Gustaf teenis ratsaväes aastani 1641. Pärast isa surma 1644

läksid isale kuulunud valdused tema võimu alla. Sedasi tuli Gustaf Pedersenist ka Varbla mõisnik. Aastani 1648 oli ta Gotlandil maavalitseja (landshövding). Tegemist oli vabahärraga, kes leidub Rootsi vabahärrade nimistust numbri 22 alt. Tal oli ka mitmeid tiitleid nagu riiginõunik (1652), sõjanõunik (1651), kindralkuberner ja sõjamarssal. Gustaf Pedersson Banérile kuulus Varblale lisaks veel üle kümne valduse nii Rootsis, Soomes, Eestis kui ka Liivimaal. Olgugi et Gustaf Pedersson Banér suri 1689, maeti ta lõplikult oma viimasesse rahupaika perekonna hauda Stockholmi Riddarholmskyrkan kirikusse alles aastal 1690. Kuna Banéri perekonnal tekkis rahalisi raskusi, redutseeriti nende valduses olnud mõisad ja sinna tulid uued omanikud.

von Preutz

Varbla ja Vaiste mõisnik

Pärast Varbla mõisnikepere Banéride pankrotistumist sai Varbla mõisa maad enda käsutusse Rootsi päritoluga **Niklas von Preutz** (18.9.1639-20.3.1696). Ta sündis Stockholmis ja tema nimi oli enne aadliks kuulutamist Niklas Preuss. Niklas von Preutzi isa oli admiraliteedi-sekretär Hans Larsson Preuss (surnud 27.8.1644). Rüütliks löödi Niklas Preuss 28. augustil 1678 ja kaks aastat hiljem sai ta aadli tiitli, vapi ning vahetas oma nimeks von Preutz. Miskipärast võttis aga tema vend Hans (1636-1711) endale aadlinimeks Ehrenpreus.

Niklas von Preutz abiellus aadlipreili Catharina Sviringuga, kes suri 26.9.1710. Neil oli kaks last. Tütar Brita Margareta (18.6.1674-17.12.1750) abiellus Magnus Magnusson Schilleriga, kes tõusis hiljem aadliseisusesse nimega Palmstierna. Tänapäeval leidub nende järglasi nimega af Rolén.

Niklas von Preutzi poeg Fredrik (3.9.1675-9.2.1701) õppis Soomes Åbo (Turku) ülikoolis ning Uppsala ülikoolis. Ta abiellus 8.7.1700 Christina Ebba Leijonhufvudiga. Fredrik suri Põhjasõja käigus Narva lahingus saadud haavadesse.

Teadad on, et Niklas von Preutzile kuulusid nii Varbla kui ka Vaiste mõisa maad. Varbla mõis siirdus talle Banéride rahaprobleemide tulemusena. Vaiste mõis aga redutseeriti von Lilienfeldidelt.



von Pistohlkors

Vaiste mõisnik

Alates aastast 1661 oli Vaiste mõis kuulunud peamiselt Lilienfeldide suguvõsale. Viimane von Lilienfeldtide suguvõsa Vaiste mõisnikest, Johann Gustav von Lilienfeldt suri 21.3.1837 vallalisena. Seejärel pantisid tema pärijad 17.3.1838 Vaiste mõisa 65000 bankorubla eest kolmeks aastaks assessor **Woldemar Wilhelm Friedrich von Pistohlkorsile** (1.8.1780-19.1.1850). Pistohlkors omakorda loovutas 24.2.1844 Vaiste mõisa pandi 17428 hõberubla eest Karoline Margarethe von Handtwigile (sündinud Ungern-Sternberg).

Pistohlkors on Rootsi päritoluga suguvõsa. Aadliperekonna esiisa oli Rootsi sõjaväeleitnant Jöran Olofsson (1596-16.11.1663), kes tõusis aadliseisusse 22.11.1645. Rootsi kuninganna Kristiina andis ustavale sõjaväelasele aadlitiitli, sest viimane oli päästnud kuninga elu tulistades ristatud püstolitega vaenlasi. Siit ka nimi Pistohlkors ning vapi kujundus. Sõjaretkel käis Jöran Olofsson ka Eestis aastatel 1621-1622, kus käis



Narvas Pärnus ja Tallinnas. Eestimaa rüütelkonda registreeriti perekond esmakordselt aastal 1746 ja Liivimaa rüütelkonda aasta hiljem.

Vaiste mõisahärra Woldemar Wilhelm Friedrich von Pistohlkors sündis Kaave mõisas (Kawa) Tartumaal. Tema isa Woldemar Conrad oli mitme mõisa omanik. Nii tuli ka Woldemar Wilhelmist lõpuks mitme mõisa omanik, kellele kuulusid Kurista, Kaave ja Kärde Tartumaalt, Kassinurm Jõgevalt ning Massu ja Vaiste Läänemaalt. Von Pistohlkorside suguvõsa käes oli aga veel hulgaliselt mõisasid nii Eestist kui Lätist.

Woldemar Wilhelm abiellus 21.6.1807 Lätist Mellini suguvõsast pärit Amalie Philippine Augustega. Kokku sündis neile neli tütart ja üks poeg. Kaks nooremat kaksikust tütart olid mõlemad abielus Karl Friedrich von Stackelbergiga.

Woldemar Wilhelm suri 69-aastasena Kärde mõisas.

Pistohlkorside suguvõsast leiduvad Marianna von Pistohlkors, keda kahtlustatakse kaasosalisuses Rasputini mõrvas ning temale lisaks veel riiginõunikke, heliloojaid, ajaloolasi.

von Cube

Uue-Varbla mõisnik

Von Cube on saksa päritoluga aadlikesugu, mis jagunes mitut liini pidi. Üks nendest sattus Eestimaale, kui Johann Friedrich Gustav von Cube (19.12.1782-1.12.1849) abiellus Tartus Charlotte Sophie Hentchelliga, kellega tal sündis kolm last. Charlotte aga suri 1821 ning sama aasta detsembris abiellus Johann Riia linnas Pärnust pärit Johanna Emilie Holstega. Neil sündis kokku kümme last. Johann oli väga mitmekülgne härrasmees ning kuulus erinevatesse komisjonidesse ning komiteedesse. 22.12.1822 tõusis ta aadliseisusesse. Nende üks poegadest Maximilian Gotthard von Cube (1.5.1831-10.11.1910) tõusis samuti aadliku seisusesse (26.9.1893). Koolituselt oli ta meditsiinidoktor ja ka tema poegadest tulid kõrgelt koolitatud: insenerid, meedikud ja õpetlased. Abielus oli Max St.Petersburgist pärit Sophie Luise Strohlblumiga, kellega sündis kuus last.

Maxi ja Sophie esimene poeg sündis St.Petersburgis 12.10.1866 (uue kalendri järgi 24.10.1866) ja talle anti nimeks **Maximilian (Max) Valentin von Cube**. Vana-Varbla mõisaomanik tuli temast 14.3.1903, kui vanaema Ida Sophie Clara von Pröbsting (sündinud Hamm) suri. Nimelt oli vanaema pärandanud mõisa oma tütre Sophie Luise pojale. Ametlikult vormistati päruskiri Tallinna ringkonnakohtu määrusega 12.5.1903 ning kinnistamise kuupäevaks märgiti 18.3.1905. Pisut enne seda 31.1.1905 matrikuleeriti Max von Cube Eestimaa aadlikuks.



Maximilian (Max) Valentin von Cube

Max õppis Halle Ülikoolis Saksamaal, kus ta sai filosoofiadoktori kraadi. 67-leheküljeline väitekiri valmis aastal 1893 (teistel andmetel 1895) ning kandis nime “Die geschichtliche entwicklung der fürstlich Stolbergischen forsten zu Wernigerode”. On ka teada, et ta on olnud kaasautor teosele “Zur preussischen handels- und zollpolitik von 1648-1818, Nide 44”, mis ilmus aastal 1897.

3.1.1907 abiellus Max Tartumaal Nõo kihelkonnast Aru rüütlimõisast (Arrohof) Bertha Ada Johanna Esse Pilar von Pilchauga. Vana-Varblas sündis neile kaks tütart. Dorothea Helena Sophie ja Helene Vera Elisabeth. Kuus päeva pärast teise tütre sündi aga Berta suri (28.5.1909). Neli aastat hiljem (12.10.1913) abiellus Max oma esimese naise noorema õe Ada Sophie Dorothea Eugenie Pilar von Pilchauga. Pulmad peeti 12.10.1913 pruudi sünnikodus Valga kirikumõisas. Kuigi lapsed Maria Olga Theodora ning Johann Friedrich Eberhard (Hans-Eberhard) sündisid Pärnus, oli Max



Valentin von Cube Vana-Varbla mõisnikuks kuni 25.10.1919. Siis mõis võõrandati vastavalt Eesti Vabariigi Maaseadusele. Kinnistamise ametlik kuupäev oli 6.2.1926.

Pärast Vana-Varbla mõisa võõrandamist töötas Max aastast 1920 Eesti Kinnisvara-ühistus ametnikuna (Estländischen Adelligen Güter-Kredit-Vereins).

Maximilian (Max) Valentin von Cube suri 80-ndal eluaastal Kruschwitzi koonduslaagris Poolas 16.11.1945.

Tänapäevaks on von Cube aadlisugu laiali mööda maailma: Canadas, USA-s, Saksamaal, Venemaal ja Prantsusmaal. Suguvõsast leidub heliloojaid, Oscari filmiauhinna kandidaate, ajakirjanikke ja palju muid kuulsusi.



Varbla kiriku aiast leidub perekond von Cube hauamonument



Maximilian (Max) Valentin von Cube aastal 1944

von Wolffelt

Varbla mõisnik

Nimi on kirjutatud väga erineval moel: von Wolffelt, von Wolffeld, von Wolffeldt.

Tegemist on Rootsi päritolu aadliperekonnaga, kellele anti aadlidiplom 14.6.1651. **Otto Magnus Wolffelt** (17.5.1663-4.1.1743) sündis Pärnus. Tema isa oli Henrik von Wolffelt (1631-1693) ja ema Gertrud Koskull (surn 1710). Otto Magnus kuulus Rootsi kuninga Karl XII ühe kuulsama ja edukama väepealiku De la Gardie ohvitseride hulka, kes tõusis armees koloneli seisusesse. Mehe teenete nimekiri oli nii pikk, et sellest on kirjutatud koguni raamat: Arvo Viljanti, Erään kaarlelaisupseerin ansioluettelo: Otto Magnus Wolffelt (1663-1743). Abielus oli Otto Magnus von Wolffelt vene päritoluga Soomes elanud Gammelgårdi mõisaomaniku Fromhold Johann von Nasackini tütre Helenaga. Neile sündis kaks last. Poeg Otto sündis 1696 Stockholmis ja tütar Gertrud Kristina aastal 1697.



24.1.1698 kinnitas kuningas Karl XII ühele oma lemmikutest Otto Magnus von Wolffeltile Varbla mõisa. Tegemist oli Helena von Wolffelti vanaisalt Peter Nasackinilt Soomes ära võetud maatükkide kompenseerimisega tema järglastele. Üheks pärijaks oli siis Helena. Teiseks kaaspärijaks oli Helena vend Magnus Johann von Nasackin. 3.9.1700 tegi kammerkolleegium mõisa rendilepingu, kus mõis läks Wolffelti valdusesse, kuid Magnus pidi kaaspärijatele maksma nende osa. Tegelikult haldas mõisa siiski kapten Magnus Johann von Nasackin, kellest pärast Põhjasõjast mõjutatud Wolffelti lahkumist 3.12.1723 tuli Varbla mõisaomanik.

Enne neid oli Varbla mõis kuulunud Niklas von Preutzile, kes oli mõisaomanikuks saanud varasemate omanike Banéride rahaliste raskuste tõttu. Kuna aga von Preutz suri aastal 1696, siis mõisal õiget omanikku polnudki ning kuningas jagas "ripakile jäänud" maid ümber.

Otto Magnus von Wolffelti esimene abikaasa Helena suri aastal 1704. Teine abikaasa Elisabet Adlerhielm suri aastal 1710. Alles kolmas abikaasa Magdalena Catharina Clerck (1679-1758) elas abikaasast kauem.

Aastast 1737 kuni oma surmani oli Otto Magnus von Wolffelt Stockholmi lääni kuberneriks.

von Vietinghoff

Vaiste mõisnik

Frommhold Heinrich von Vietinghoff (1698-1771) oli Vaiste mõisa pandi omanik aastatel 1739-1750. Tegemist on mehega, kes sattus sellisesse seisusesse abielu kaudu. Tema valdustesse kuulusid Paeküla mõis (Paenküll) Märjamaalt, Oidremaa mõis (Oidenorm) Mihkli kihelkonnast, Kehtna mõis (Kechtel) Rapla kihelkonnast ning Parasmetsa rüütlimõis (Parrasmetz) Karja kihelkonnas Saaremaal. Abielus oli ta Margaretha Sophie von Wedbergiga, kellele abielu von Vietinghoffiga oli juba teine. Algul oli Margaretha Sophie abielus Gustav Otto von Lilienfeldtiga, Vaiste mõisaomaniku Karl Gustav von Lilienfeldti vennaga. Kuigi Karl Gustav suri alles 11.6.1738, leidub dokumentidest fakt, et mõis oli juba aastal 1733 **Margaretha Sophie von Lilienfeldti** omanduses, kelle esimese abikaasa surmaaeg pole täpselt teada. Vähemalt aastaks 1734 oli Margaretha Sophie abielus von Vietinghoffiga, sest neile sündis poeg Adam Friedrich 2.5.1734. Sellel hetkel oli Margarethe Sophie vanem poeg esimesest abielust Heinrich Otto alles 9-aastane. Lilienfeldtidel oli rahalisi probleeme ning seetõttu nähtavasti võttis von Vietinghoff mõisa pandi enda kanda. Hilisemalt võib väita, et von Lilienfeldtide ja von Vietinghoffide perekonnad olid veel pikka aega perekondlike ja omandussuhete kaudu seotud. Kui Heinrich Otto oli saanud 25-aastaseks, kirjutati Vaiste mõis tema nimele.

von Vietinghoffide aadlisugu on väga pika ajalooga. Aadliseisusesse tõusid nad Taanis juba 1680. Sandla mõisnik Frommhold Heinrich von Vietinghoff immatrikuleeriti 1745 Saaremaa rüütelkonda. Vanimad suguvõsa liikmed leiduvad aga juba aastast 1388 Harjumaalt, mil sündis senini teadaolev vanim esiisa Diedrich. Suguvõsa mitmel liinil olid omad aadlivapid.



Zöge von Manteuffel

Varbla mõisnik

Zöge ehk Soye suguvõsa jagunes kaheks, Kuramaa ja Liivimaa-Eestimaa haruks. Liivimaa-Eestimaa haru sai endale nimeks Zöge von Manteuffel. Neil olid suured maavaldused ning sedasi kogusid nad endale ka üüratud rikkused. Kuidas Zöged enda kätte Varbla maad said, pole täpselt teada. Teadaolevatel andmetel olevat see juhtunud juba aastal 1838 ja omanikuks on viidatud **Johann (Hans) Zöge von Manteuffel**. Tema elukohaks oli aga märgitud Liivimaa, Erastvere mõis (Errestfer). Täpsemal uurimisel selgub, et ka tema kolmes järgnevas põlves leidub Johann ning need on isegi omavahel nummerdatud. Siinkohal tekib seetõttu väike segadus kronoloogiaga. Eelpool mainitud Johannil oli poeg **Johann (II)**, kelle teiseks naiseks 1547 oli Dorothea von Buxhoevediniga. Tollel oli omakorda esimesest abielust poeg **Johann (III) Zöge von Manteuffel**, kelle sünniaeg pole teada. Surmaajaks märgitakse 1583. Tema on aga esimene, kelle kohta leiduvad selgelt andmed, et 1561 oli ta Varbla mõisa omanik. Tema kaks venda, Reinhold ja Kersten, olid Tartu ja Saaremaa toomhärrad. Aastal 1544 abiellus Johann III Zöge Gerticke (Gertrud) von Stackelbergiga. Aastatel 1560 kuni 1578 oli ta hertsog Magnuse poolel ja seda Liivi sõja ajal. Järgmine **Johann (IV) Zöge von Manteuffel** oli Johann (III) poeg, kes on samuti märgitud Varbla omanikuna. Abiellus ta 1579 Heinrich Üxkülli lese Maya (Margareta) von Gilseniga. Johann suri 1589 ja pärast surma abiellus Maya veel ühe mõisnikuga - Hans Bergiga.

Kuna Zöged toetasid Liivi sõja ajal hertsog Magnust, kes sõjas sai lüüa, siis sõja võitnud Rootsi kuningas loomulikult redutseeris kättemaksuks Zögedelt Varbla mõisa. See aga ei tähenda, et Zöged jäid ilma kogu varandusest. Neile jäi hulgaliselt maavaldusi mujal Saaremaal, Eestimaal ja Liivimaal. Suguvõsast leidub hiljem kuulsaid sõjaväelasi, mõisnikke, maalikunstnik, ajaloolasi, kirurg ning kirjanik.



von Handtwig

Vaiste mõisnik

Miks Woldemar Wilhelm Friedrich von Pistohlkors loovutas temale panditud Vaiste mõisa Caroline Martha Margarethe von Handtwigile, pole täpselt teada. Ehk ta lihtsalt tundis end juba nii vanana ja tema käsutuses oli veel mitu muud suuremat mõisa, et lihtsam oli väheolulisest Vaiste mõisast lihtsalt loobuda. Päris tasuta see pandi loovutamine siiski ei toimunud. **Caroline Martha Margarethe von Handtwig** (21.6.1792-5.11.1847) maksis selle eest 24.2.1844 hinna 17428 hõberubla. Kaua Caroline mõisast rõõmu tunda ei saanud, sest ta suri 3 aastat pärast tehingut 55-aastasena.

Caroline sündis Valguta, Porkuni ja Suure-Ulila (Ullila) mõisaomaniku Christian Friedrich von Ungern-Sternbergi esiklapsena Kiviloo mõisas Harjumaal (Fegefeuer). Caroline isa oli Liivimaal saanud aadlitiitli 1798. Aastal 1808 abiellus Caroline Tallinnas Georg Wilhelm von Handtwigiga. Neile sündis Kiviloo mõisas viis last. Kõige noorem suri imikueas. Georg Wilhelm suri 1827.a. ning Caroline jäi leseks. Caroline ise suri Kiviloo mõisas ja tema vanem tütar Johanna Elisabeth suri kolm nädalat hiljem.

Pole kindel, et Caroline ise oleks elanud Vaiste mõisas. Tema poeg **Karl Friedrich Georg Eduard von Handtwig** (26.9.1824-31.3.1894) elas Vaiste mõisas, sest kõik tema kolm last sündisid seal aastatel 1846-1851. Ise ta kasutas peamiselt nime Georg. Ta abiellus 1846.a. Narvas Kurtina mõisaomaniku tütre Wilhelmine Gertrude Marie von Gernetiga (sünd. 22.7.1822). Kui ema Caroline suri 1847, läks Vaiste mõis



enampakkumisele. Aktsiisiametnik riiginõunik Georg von Handtwig otsustas siis mõisa endale hankida ning maksis selle eest 11900 hõberubla.

5.9.1863 müüs Georg Vaiste mõisa suure kasuga krahv Friedrich Johann Stenbock-Fermorile 40000 hõberubla eest ning kolis ise nähtavasti Venemaale, kus tema pojad hiljem abiellusid.

Märkimist väärib veel fakt, et Georgi naise ja krahv Stenbock-Fermori ema neiupõlvnimed olid samad - von Gernet.

Stenbock-Fermor

Vaiste ja Saulepi mõisnik

Vaiste mõisnik Karl Friedrich Georg Eduard von Handtwig müüs 5.9.1863 mõisa nähtavasti kaugele sugulasele krahv **Friedrich Johann Stenbock-Fermorile** (24.4.1818-15.8.1884) ja läks ise elama Venemaale. Müügihinnaks oli 40000 hõberubla. Pool aastat hiljem (26.3.1864) ostis krahv Eestimaa Rüütelkonna käest 70000 hõberubla eest endale veel põhjapool asuva Saulepi mõisa.

Friedrich Johann Stenbock-Fermor oli Rootsi päritoluga kuid vene juurtega aadliperekonnast, mis juba 1752.a. aadeldati Eestimaa rüütelkonda. Tema isa Magnus Johann (1768-1834) oli sündinud St. Petersburgis, abiellus Haapsalus ja elas ka selles linnas palju aastaid. Oma viimased eluaastad veetis ta Riia lähedal Nitau lossis ning aadeldati 20.6.1833 Liivimaa rüütelkonda. Haapsalus sündis perekonda 15 last, kellest Friedrich Johann oli vanuselt kaheksas. Friedrich Johannist tuli vene rittmeister ja pärast isa surma Nitau lossi omanik. Abielus oli ta kaks korda ja kokku oli tal kaheksa last, kellest kolm surid hästi noorelt. Aastatel 1857-1862 elas ta nähtavasti St. Petersburgis, sest kolm last sündisid seal. Seejärel naases ta Nitau lossi ning ostis Vaiste mõisa.

Pärast esimese abikaasa krahvinna Elisabeth Augusta Christina von Weymarni surma 1868.a. abiellus ta 1870.a. Marie Dunteniga. Aastal 1877 hakkas ta realiseerima ostetud valdusi Eestimaal. Kõigepealt müüs ta Saulepi mõisa südame Nikolai Peter Waldfried von Rassile 21000 hõberubla eest. Seejärel müüs ta poolteist aastat hiljem Vaiste mõisa ja osa Saulepi maadest Marie von Nasackinile 68880 hõberubla eest. Viimase osa Saulepi mõisamaast müüs ta 1880.a. Uue-Varbla mõisnikule Karl Schmidtile hinnaga 25850 hõberubla.

Friedrich Johann Stenbock-Fermor suri Nitau lossis. Loss jäi tema pojale Wilhelm Konstantinile. Kaks tütart abiellusid Riias ja mõlemad said perekonnanimeks von Schubert.

Nimi Stenbock tähendab tõlkes kaljukitse ja kajastub ka perekonnavapil.



von Rass

Saulepi mõisnik

Leitnant Adolph Stephan von Rass aadeldati Rootsis 10.9.1691 ja ta sai ka endale vapi, kus on kujutatud kaks lõvi ja metssiga. Adolph Stephani vanaisa Peter oli teatavasti aastal 1601 Riias Suure Gildi vanem ja raehärra. Liivimaa rüütelkonda aadeldati perekond aastal 1742 matriklinumbri 109. Eestimaa rüütelkonda aadeldati von Rassid aastal 1747. Seega tegemist oli pikkade traditsioonidega aadliperekonnaga.

Saulepi mõisaomaniku **Nikolai Peter Waldfried von Rassi** (14.2.1827-9.12.1884) vanaisa Otto Moritz oli Paides ringkonnavägede ülem ning isa



Christoph Karl Reinhold Paides ringkonnaametnik. Nikolai Peter Waldfried sündiski Paides ja oli aastaks 1864 kolinud oma vanaema kodukohta, Uexküllide omanduses olevasse Paadrema mõisa üürnikuks. Seal sündis perekonda ka kuus last, kellest üks suri noorena. Abikaasaks oli tal Mõtsu mõisast pärit Olga Fren, kellega peeti pulmad 18.7.1858.

22.6.1877 ostis Nikolai Peter Waldfried krahv Stenbock-Fermorilt Saulepi mõisa südame 21000 hõberubla eest. Pärast abikaasa surma 1884.a. jätkas mõisaomanikuna lesk **Olga von Rass**. Nähtavasti tekkis päranduse jagamisega mingi probleem, sest 28.12.1893 andis Tallinna ringkonnakohus välja määruse, mille alusel said jagamatult mõisa endale lesk Olga von Rass ning viis mõisaomaniku last:

Ottomar Nikolai Alphons, Guido Edmund Eugen, Richard Waldfried, Hermine Louise Wilhelmine ja Ewald Bernhard Eugen. Sellises olukorras, kus mõisa jagada polnud võimalik, otsustati mõis müüa ja rahad jagada omanike vahel. Sedasi müüdi Saulepi mõisa süda Pärnu kodanikule Harry Norrmannile 35000 rubla eest. Mõisa üleandmine uuele omanikule toimus 23.4.1894.



von Rasside hauakoht Varbla kalmistul

Schmidt

Uue-Varbla mõisnik

Nasackinite suguvõsa oli Uue-Varbla, Vana-Varbla ja Saulepi mõisamaid valitsenud alates aastast 1726. Pärast päranduse jagamisel tekkinud tülisid jagunes ühtne haldusala kolmeks. Uue-Varbla mõisa ülalpidamine osutus aga kalliks ning aastaks 1876 kuulutas Ülemmaakohus välja mõisa pankroti ning see läks müüki. Maakohtu oksjonilt ostsid selle Pärnu linnavalitsejate ja suurärimeeste perekond Schmidt ning mõisast tuli Carl Julius Schmidtile pulmakink. Valdus vormistati Pärnu linna aukodaniku nimele 6.5.1877. **Carl Julius Immanuel Schmidt** (19.8.1851-13.10.1903) sündis Pärnu aukodaniku Christian Joachim Schmidt perekonna üheksanda lapsena, kes oli olnud ärimees, konsul, majaomanik jne. Carl Julius Immanuel õppis juriidikat Berliinis ja Heidelbergis 1871-1873. Hiljem õppis ta agronoomiat Tartu Ülikoolis ning Tharandi kõrgkoolis. 13.10.1877 abiellus ta Marie Elisabeth Nageliga Pärnust. Elama asusid nad Uue-Varbla mõisa. Kokku sündis neile 12 last. Nende perekonnas oli kombeks anda lastele hüüdnimed. Ka ema kutsuti Betsyks. Aastatel 1883-1886 tegutses ta Hanila-Varbla-Karuse kirikukihelkonna kohtunikuna. Schmidte mäletatakse kui heldeid kiriku remondi, apteegi ja arstimaja ehituse toetajaid.

Pärast Carl Julius Immanuel Schmidt surma 1903.a. said Tallinna ringkonnakohtu poolt 6.9.1904



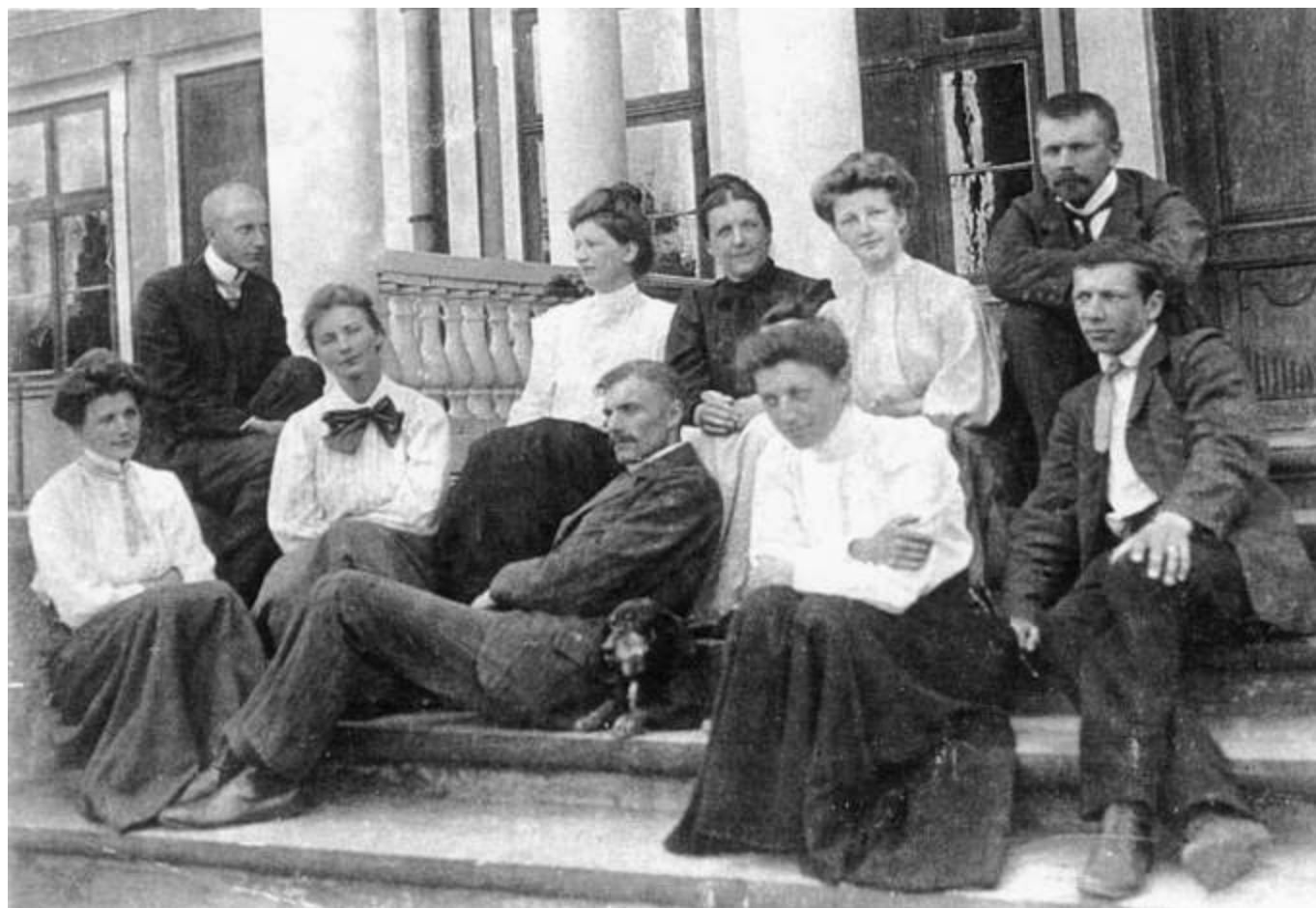
Carl Julius Immanuel Schmidt
Uue-Varbla mõisnik
6.5.1877-13.10.1903

välja antud määruse põhjal pärimise teel võrdsetes osades mõisa endale tema 5 poega ja 5 tütart. Seega uuteks mõisaomanikeks olid:

Ernst Dietrich Karl Schmidt	(07.09.1878-17.08.1908),
Carl Dietrich Ernst Schmidt	(28.11.1880-14.12.1945)
Marie-Louise Schmidt	(26.01.1882-08.04.1937)
Dietrich Carl Ernst Schmidt	(19.05.1883-16.03.1921)
Johanna Dorothea Marie Schmidt	(15.08.1884-15.08.1972)
Marie Elisabeth Schmidt	(27.04.1886-16.09.1963)
Marie Emilie Schmidt	(22.09.1887-27.05.1927)
Marie Emilie Caroline Schmidt	(22.01.1889-06.01.1947)
Werner Konstantin Dietrich Schmidt	(18.01.1890-27.04.1945)
Christian Joachim Schmidt	(11.02.1891-02.08.1973)

Pärast Ernst Carl Dietrichi surma sai Tallinna ringkonnakohtu määrusega 4.2.1913 pärandusena tema osa mõisast endale ema **Marie Elisabeth Schmidt** (13.9.1857-26.8.1942). Aasta hiljem 31.3.1914 koostati päranduse jagamise leping, kus Uue-Varbla mõisa ostis endale 95000 rubla eest Dietrich Carl Ernst Schmidt. Sellele lisaks ostis ta endale teiste sugulaste käest ka maakoha Kapramaa nr.1483 (36 tessatiini) väärtusega 1080 rubla.

Uue-Varbla mõisa viimane mõisnik **Dietrich Carl Ernst Schmidt** õppis isa eeskujul agronoomiat Rharandti kõrgkoolis. Aastast 1903 tuli temast mõisa kaasosanik. Sõjaväkke teda kopsuhaiguse tõttu ei võetud. Aastal 1914 abiellus ta Tartus arstide seminaris õppinud Mathilde Helenega. Neile sündis kaks tütart, Lucy Elisabeth ning Nice Barbara. Pärast abikaasa surma abiellus Mathilde Helene 1921.a. Sebastian Baumsteigeriga ning kolis juulis 1925 Saksamaale. Tütarde eestkostjaks määrati aga Haapsalu linna vaestelaste kohtu otsusega Berend Wetter-Rosenthal Oidremaa mõisast.



Schmidti pere aastatel 1908-1913 Uue-Varbla mõisa trepil.

Norrmann

Saulepi mõisnik

Saulepi viimane mõisnik **Harry Norrmann** (14.3.1875-) ei olnud aadlike soost. Või vähemalt see fakt pole teada. Ta oli Pärnu kaupmehe Carl Richard Norrmanni poeg. Carl Richard sündis Ajas 11.10.1829 ning suri Saulepis 22.1.1901. Abielus oli ta Julie Elisabeth Freyeriga (27.12.1850-5.12.1904). Harry Norrmann sündis Paadremal nagu ka tema ema. 1893 a. lõpul läks Saulepi mõis müüki, sest mõisa omanikuks oli selleks hetkeks viis Nikolai Peter Waldfried von Rassi last ning lesk. Päranduse jagamiseks otsustati siis mõis müüa. Ostu-müügi tehing vormistati 27.11.1893 35000 rubla peale ja mõisasüda kinnistati uuele omanikule 1.4.1894 ehk aprillipäeval. Mõis anti üle Harry Norrmannile 24.4.1894. Vaevalt, et Noor Harry, kes oli ostu-müügi tehingu hetkel alles 18-aastane, suutis mõisa osta ilma isa abita. Fakti kinnitab ka veel see, et isa Carl Richard kolis Saulepisse elama. Paar aastat pärast isa surma 22.6.1903 abiellus Harry Paadremal Lihulast pärit Agnes Marie Mattilde Thulmanniga. Neile sündis kolm poega. Esiklaps, Carl Richard, kes sai endale nime vanaisa auks, sündis 15.6.1904 kuid suri juba 8.11.1905. Järgmine poeg Axel Norrmann sündis 6.12.1906. Tema kohta on teada niipalju, et ta elas enne küüditamist Tõrvas, kus oli arstiks. Kolmas poeg Wilhelm Wolfgang sündis Pärnus 28.5.1908. Kaks aastat hiljem 18.5.1910 suri mõisaproua Agnes Pärnus.



Saulepi mõisniku isa Carl Richard Norrmanni ja abikaasa Agnes Norrmanni hauapaik Varbla kalmistul.

Pastorid ja kirikuõpetajad

Saulepis oma kirikut pole olnud. Seepärast käidi põhja pool Eestimaal Varbla kirikus ja enne seda Hanilas. Varbla kihelkond sai oma pastori aastal 1611. Esimene kirik ehitati Varblasse aastal 1638 - Cappelet St. Urban. Aastast 1760 oli Hanila-Varbla kihelkonnal ühine pastor ja seda aastani 1921. Vahepeal hoolitses sama pastor koguni kolme koguduse eest: Karuse, Hanila ja Varbla. Saulepist lõuna poole oli lähim kirik Tõstamaal, hiljem õigeusu kirik Kastnas. Need aga kuulusid Liivimaale. Ajaloolistel põhjustel kuulusid Saulepi elanikud seega Varbla kogudusse.

1627.a. nimetas piiskop J. Rudbeckius Eestimaal ametisse teiste hulgas ka Ranna-Lääne praosti, kelle alluvusse jäid Haapsalu, Hanila, Karuse, Lääne-Nigula, Martna, Ridala ja Varbla kihelkond. 1785. aastal kehtestati uus ümberjaotus ning Hanila kiriku Varbla abikirik jäi Haapsalu 2. praoskonda. Sinna kuulusid veel Lihula koos Kirbla abikirikuga, Karuse, Mihkli ning Vigala kihelkond.

Oma pastori sai Varbla kirik üle pika aja aastal 1922. Selline olukord kestis aastani 2002. Tänapäeval on järjekordselt sama kirikuõpetaja nii Karuse, Hanila kui Varbla kogudustes.

Kuna Varbla Püha Urbanuse kirikusse oli üsna pikk tee, peeti pikka aega pühapäevakoole Kulli Madise talus. Lõpuks võttis tollaegne talu peremees Hendrik Habicht 1937. aastal endale pähe, et külla tuleb ehitada palvela ja kinkis oma maast selleks 3000 m². Palvela tegutseb aeg-ajalt veel tänapäevalgi.

Pastorite kohta eriti palju teada ei ole. Allpool ongi esitatud pisut katkendlik pastorite nimekiri. Seejärel on toodud mõningate pastorite eluloolisi fakte.

1584	Heinrich Fabritius
1611-1639	Heinrich Krumpen
1650-1657	Gerhard Hartmann
1657-1692	Peter Andersson Falck
1695-1702	Erich Drothenius
1705-1716	Adolph Friedrich Dunte
1716-1745	Christian Anton Kettler
1746-1752	Gustav Ernst Hasselblad
1752-1766	Erik Chalenius
1766	Meyer
1767-1800	Carl Christian Friedrich Biedermann
1804-1808	Gustav Albert Haller
1809-1853	Diedrich Gustav Püschell
1847-1853	Constantin Püschell
1854-1887	Leopold Bernhard Rinne
1888-1903	Max Krause
1904-1909	Ernst Gottlob Jaesche
1909-1928	Wilhelm Nerling



EELK Varbla Püha Urbanuse koguduse kirik
aastal 2010. Kirikuhoone valmis 1861.

Varbla koguduse õpetajad

1929-1939	Carl Helmut Intelmann
1939-1944	Johann Teras
1945-1946	Leo Vool
1946-1948	Hugo Valma
1948-1952	Paul Sild
1952-1956	Gustav Maarand
	Hendrik Haave (diakon)
1956-1967	Paul Saar
1967-1972	Einar Laigna
1972-1979	Harri Mõtsnik (1973-1976)
1980-2002	Reet Mägedi



Saulepi palvela Kulli küla ja Rädi küla piirimail aastal 2000

Koguduse hooldajaõpetajad

2002-2009	Ants Leedjärv
2009-	Lembit Tammsalu

Vanim teadaolev Hanila kirikuhärra on Rootsi kuningriigi ajast **Heinrich Fabritius**, kes määrati ametisse Tallinna piiskopi Christian Agricola poolt arvatavasti aastal 1584. Fabritiuse ametikoht kinnitati aga alles 1. detsembril 1585. Tolleaegsete kirikuhärrade suurimaks probleemiks oli asjaolu, et nad ei osanud kohalikku keelt. Heinrich Fabritiuse nime põhjal võib oletada, et tegemist oli soome-rootslasega.

Mõningates allikates mainitakse esimese Luteri jutlustajana Varblas **Heinrich Krumpenit**, keda tuntakse ka nime all **Krumm**. Aastal 1611 tuli temast Karuse ja Hanila pastor. Alates aastast 1627 elas ta Hanilas. Ta oli elus veel 3.8.1639 olles seega vähemalt 28 aastat olnud Hanila jutlustaja.

Aastal 1631 kutsus Paadrema ja Massu vabahärra Otto von Üksküll-Güldeband **Gerhard Hartmanni** jutlustajaks palgaga 50 taalrit kuni see on vabahärrale meeltnööda. Jumalasõna esindajale ehitati ka Paadrema kabel. Paistab, et Hartmann suutiski vabahärrale olla meeltnööda ja ise mainis ta seda kirjalikult 29.9.1642. 13. märtsil 1650.a. palus Hartmann piiskopilt enda alluvusse ka Varbla kabelit. Hartmann suri sõjas 1657.

Peter Andersson Falck sündis Södermannlandis Rootsis. Ta õppis nähtavasti aastal 1642 Tartus. Aastast 1653 tuli temast Noarootsi (Nuckö) kiriku diakon. Varbla pastoriks oli ta aastast 1657 (mõningatel andmetel aastast 1659) kuni oma surmani detsembris 1692. On olemas teated, et juba 16.2.1691 oli ta nii nõrk, et ei suutnud enam läbi viia ristimisi ja neid toiminguid viis läbi tema poeg Taufworte. Hanila pastor oli samal ajal H. Berner.

Esimesed teated Peter Falcki terviseprobleemidest on teada **Erich Drotheniuse** kirjutistest, kes oli 1691 Varblas üliõpilasena. Ta ordineeriti 29.1.1692, kuid alles 24.1.1695 lõpetas ta konsistooriumi. Talle pakuti töökohta Saksamaale Wolmari kihelkonda, aga ta loobus sellest. Nii tuligi temast Varbla kirikuõpetaja. Teda kutsuti Wendenschen Sprengel festivalidele jutlustajaks. Teateid on sellest aastal 1702. Hiljem koliski ta Saksamaale, kus tegutses festivalide jutlustajana 1703-1706.

Adolph Friedrich Dunte õppis gümnaasiumis 1688, konsistooriumi lõpetas ta 29.8.1705 ja seejärel sai temast Varbla diakon. Oma pisut ebahariliku tegevuse tõttu, kus ta õnnistas paari õdesid-vendi ning koguni kolme päeva vanuseid lapsi, toimus 28.7.1715 Mihklis tema üle kerge inkvisitsioon ja ta kaotas oma töökohta. Dunte suri veebruaris 1742.

Aastal 1709 oli Hanila pastorina mitmes algallikas nimetatud **Erich Cristian Weidenhain**, kes oli huvitatud kohalikust folkloorist.

Christian Anton Kettler sündis Tallinnas. Ta ristiti 15.3.1683. Tema isa Conrad (Kort) Kettler (1649-7.11.1709) oli Tallinna Suure Gildi vanem. Ema Katharina Elisabeth (sünd. Morian) maeti oma abikaasaga samal päeval. Karuse pastoriks kutsuti Christian 15.3.1712. Sama aasta 29. mail sai temast ka Hanila pastor. Nähtavasti oli ta samas ka Varbla pastor ning pärast eelmise pastori Dunte tagandamist kuritarvituste pärast sai Kettlerist 26.7.1726 ainuisikuline Varbla pastor. Praosti nimetuse sai ta 29.1.1737. Abielus oli ta kolm korda. Christian Anton Kettler suri 26.4.1750.

Gustav Ernst Hasselblad (Hasselblatt) on seni vanim teadaolev Varbla pastor, kelle kohta on pisut rohkem teada. Ta sündis 1. novembril 1705 Noarootsis. Tema isa Christian Mariaestadius Hasselblad oli sealne kirikuisa. Ema nimi oli Anna Elisabeth Rühel. Aastatel 1726-1729 õppis Gustav Halles. 13.2.1745 tuli temast ordineeritud pastor Varblas. Enne seda mainiti teda Hanila kirikuraamatus kui teoloogia kandidaadina ja üliõpilasena. 19. juunil 1747 laulatati Gustav Ernst Hasselblad Christina Helena thor Hellega. Maikuust 1748 kuni 3.7.1748 oli ta nimetatud appi eestikeelse Piibli tõlkimisele. Aastal 1751 siirdus ta Jõelähtme kiriku pastoriks, kus ta tegutses kuni oma surmani 12. märtsil 1766 (teistel andmetel 1.4.1766). Jõelähtmel sündis tal ka esimene poeg Peter Anton (10.4.1751), kellest tuli isa ja onude eeskujul samuti vaimulik.

Erik Chalenius, kelle emakeeleks oli soome keel, õppis oma eellase eeskujul Halles, kus teda mainitakse aastal 1744. Ta ordineeriti 28.6.1752. Esmakordselt mainitakse teda Varbla kirikuraamatus juunis 1752. Aastast 1760 oli ta palgatud ka Hanila pastoriks. Varbla pastori ametis tegutses ta oma surmani 24.3.1766. Erik Chalenius isa Anders Chalenius oli Soomes Eura vallaametnik, kes "Suure viha" ajal saadeti aastal 1716 Venemaale vangiks. Kindralleitnant Tšernõtševi käsul toodi aga Anders Chalenius Eestisse Lüganuse kirikuhärraks. Erik Chalenius vennast Johanist tuli isa surma järel aastal 1734 Lüganuse kirikuhärra.

Pärast Erik Chalenius surma 1766 oli lühiajaliselt Varbla pastoriksi nähtavasti härra nimega **Meyer**.

Alates 25.4.1767 tegutses Varbla pastorina **C.C.Fr. Biedermann (Carl Christian Friedrich Biedermann)**, kes elas 5.6.1736-5.12.1811. Kirikuraamatu põhjal oli ta Varblas pastori ametis aastani 1800. Ta oli ka Hanila pastoriks.

Gustav Albert Haller oli Hanila tegevpastoriks juunikuust 1804 kuni 22.10.1808. Pastor Haller sündis Saaremaal Mustjala pastoraadis 4.3.1774. Tema isa Christian Haller (5.9.1744 Karlstad Rootsis - 5.2.1805 Jämaja) oli Mustjala, Anseküla ja Jämaja pastoriks Saaremaal. Tema ema Anna Charlotte (surn. 23.4.1789) kandis sündides perekonnanime Kettler, mis on sama kui ühel varasemal Varbla pastoril. Gustav Albert Haller õppis teoloogiat Königsbergis ning töötas seejärel koduõpetajana. 20.3.1804 ordineeriti ta Tori ja Tahkuranna pastoriks. Kolm kuud hiljem oli ta juba Hanila pastoriks. Sealt lahkus ta Moskvasse, kus tegutses Kooli- ja Pensioniametis. Aastal 1822 tuli ta Tallinnasse ning astus 13. märtsil 1845 Eesti Kirjandusühingu liikmeks. Hanilasse tuleku aegu 21.6.1804 abiellus ta Tallinnas keiserliku laevastiku staabikirurgi tütre Helene Dorothea Heinrichseniga (5.6.1782-21.3.1831). Gustav Albert Haller suri Tallinnas 5.6.1850.

Diedrich Gustav Püschell sündis 20. veebruaril 1788 Tallinnas. Ta õppis Tallinnas Rütli- ja Toomkoolis ning seejärel Tartu Ülikoolis 1805-1808 teoloogiat. 19.9.1809 ordineeriti ta Hanila ja Varbla pastoriks. Aastatel 1809-1853 oli ta kirikuõpetaja Hanilas, 22.1.1840-1853 Läänemaa praost. Püschell suri Tallinnas koolerasse 21. juunil 1853. Tema abikaasaks oli Julia Gebhard. Neil oli kasulaps **Constantin Püschell**, kes sündis 18. jaanuaril 1819 Tallinnas. Ka tema õppis Rütli- ja Toomkoolis Tallinnas. Constantin Püschell õppis teoloogiat Tartu Ülikoolis 24.7.1839-1844. Seejärel jätkas ta õpinguid Helsingi Ülikoolis. Papiks pühitseti ta 16.6.1846 Arensburgis. Seejärel oli ta kirikuhärra abiline Jämaja kirikus Saaremaal. Ta abiellus Tallinnas Rütli- ja Toomkooli ülemõpetaja tütre Julie Karoline Rydeniusega 26.9.1847 ning siirdus Hanila ja Varbla kirikuhärraks, kus tegutses oma elu lõpuni. Ta suri 19.10.1853.

Hanila ja Varbla pastori Friedrich Gustav Püschelli allkiri Hanila aasta 1811 hingerevisjon (EAA.1864.2.VI-70)

Hanila ja Varbla pastor **Leopold Bernhard Wilhelm Rinne** sündis 21. veebruaril 1827 Reigi kihelkonnas Hiiumaal pastori peres. 1843-1847 õppis ta Tallinna kubermangugümnaasiumis (Provinzial-Gymnasium). Aastatel 1848-1852 õppis ta Tartu Ülikoolis filoloogiat ja teoloogiat. Kuni 1854. aastani oli ta Liivimaal koduõpetajaks (Eistvere mõisas Viljandimaal). Sama aasta aprillis tuli temast Hanila ja Varbla kirikuõpetaja. Läänemaa (Strand-Wiek) pastorina tegutses ta aastatel 1871-1887. Aastal 1857 oli pastor Leopold B. Rinne asutanud Hanila kogudusele vaimuliku raamatukogu. Aastal 1871 sai temast Läänemaa praost. Umbes aastal 1879 tuli temast Läänemaa kirikukihelkonna valitseja. Aastatel 1872-1877 oli ta Läänemaa kihelkonna koolikomisjoni vaimne liige. Abielus oli ta Elisabeth Faveyoriga. Pastor Leopold Rinne suri Hanilas 7. detsembril 1887. Ajalehes Postimees 5.10.1896 oli jutt Hanila uue koolihoone avamisest, millel osales ka pastor Rinne. Arvatavasti oli tegemist pastor Imman Rinnega, kes sündis 9.11.1854. Imman Rinne õppis Tartu Ülikoolis filoloogiat ja teoloogiat aastatel 1874-1879. Aastatel 1873-1874 oli ta Lihulas koduõpetajaks, 1880-1886 Hiiumaal kirikuõpetajaks Reigi kirikumõisas. Aastast 1886 sai temast Karuse kirikuõpetaja.

Max Reinhold Krause, kes oli Hanila ja Varbla pastor 1888-1903, sündis Rannu kihelkonnas Tartumaal 26.8.1862. Tema isa oli Rannu ja Rõngu pastor Hermann Krause. Ta käis Tartu Gümnaasiumis ja õppis teoloogiat Tartu Ülikoolis 1881-1886. Aastatel 1886-1888 töötas Max Krause koduõpetajana Tallinnas. Seal ta abiellus 29.10.1888 Helene Greiffenhageniga, kelle isa Thomas Wilhelm Greiffenhagen (1821-1891) oli Tallinna omavalitsusetegelane, Tallinna rae sündik. Tütar Adele sündis 7.2.1895. Aasta hiljem 9.4.1896 sündisid perekonda kolmikud. Poeg Wilhelmist tuli arst Tallinnas, Hermannist Venemaa laevastiku ohvitser, kes hukkus Vladivostokis 1920. Aastatel 1903-1919 töötas Max Krause Viru-Nigula pastorina. Samal ajal tegutses ta aastast 1914 Eesti Evangelistlik-Luterliku konsistooriumis ehk kirikuvalitsuses ning Virumaa prostina. 1918 arreteeriti ta bolševike poolt, mis ajendas teda aastal 1919 Eestist Saksamaale kolima. Eialgu läks ta Ida-Preisimaale Konojadi ning seejärel alates 1929. a. töötas ta Ruhestandi pastorina Jenas Saksamaal ja suri samas 15.2.1937.

Ernst Gottlieb Jaesche sündis St.Petersburgis 30.9.1867 sõjaväearsti pojana. Gümnaasiumis õppis ta Tartus 1877-1887. Tartu Ülikoolis õppis ta ka teoloogiat 1888-1895. Prooviaasta veetis ta Põlva pastori Schwartzi käealuseks. Jaesche ordineeriti vaimulikuks Riias 5.9.1899. Ta oli 1901-1904 Pärnu praostkonna vikaarõpetaja. Seejärel tuli temast aastateks 1904-1909 Varbla ja Hanila kogutuste õpetaja. Vahepeal (1905-1906) käis Jaesche Vene-Jaapani sõjas, kus oli välivaimulik ja samal ajal haavatute laatsaretis arst. Aastatel 1909-1932 oli ta Häädemeeste, Treimani ja Tahkuranna koguduse õpetaja. Imeravija võimed avastas ta endal sõjas. Häädemeestel tegeleski ta palju inimeste ravimisega olles pinnuks silmas kohalikele arstidele. 1932 a. läks ta emerituuri ning asus elama Tartusse. 1939. a. lahkus Ernst Gottlieb Jaesche Saksamaale, kus ta suri aastal 1945.



Wilhelm Adolf Nicolai Nerling ei olnud väga populaarne Hanila ja Varbla pastor. Tal tekkis suur vastuolu kohalike eestimeelsetega. Näiteks lasi ta lõhki rebida vallamajal lehvinud sinimustvalge lipu ning olevat õhutanud koguni iseseisvuslaste tapmist. Wilhem Nerling oli saksa soost Ida-India misionäri Arnold Wilhelm Nerlingi poeg. Ta sündis Liivimaal 21.2.1881 (9.2.1881). Kooli lõpetas ta 1900 St. Petersburgis. Teoloogiat õppis ta Tartu Ülikoolis 1900-1904. 1906 oli ta koduõpetajana Maidla mõisas. Nerling ordineeriti Hanila-Varbla pastoriks 16.8.1909. Aastal 1919 kadus ta Varblast koos Vene vägedega. Hiljem jätkas ta siiski Varbla pastorina. Suuremad tülid tekkisid tal kogudusega 1927. a. lõpul usuühingute seaduse kehtima hakkamisel. Hiljem tegutses ta Königsbergis ja aastast 1932 pastorina Saksamaal Gorlosenis. Ta suri Saksamaal Grabowis 13.5.1944.



Aastatel 1929-1939 töötas Varbla kirikuõpetajana **Carl Helmut Intelmann**, kellele järgnes **Johann Teras**. Nõukogude ajal oli kirikuõpetajaks **Leo Vool** (31.1.1909-1976), kes kuulutas end aastal 1948 ateistiks ("Läänlane" 11.12.1948). Pärast teda hooldas Varbla kogudust eripedagoogiks õppinud **Hugo Valma** (1.6.1891-1.7.1977). **Paul Sild**, kellest tuli hiljem Palamuse koguduse vaimulik, töötas Varblas 1948-1952. Kulli külast pärit **Hendrik Haave** (1892-1960) kandis sündides perekonnanime Habicht ja töötas enne diakoni ametit Varbla kiriku kõstrina. Tema isa oli see mees, kes andis maatüki Kulli külas palvemaja ehitamiseks.

Carl Helmut Intelmann

Pastor 1929-1939

Carl Helmut Intelmann sündis Iisaku kirikuõpetaja pojana 19.4.1904. Aastatel 1913-1922 õppis ta Tallinna Toomkoolis, 1922-1926 Tartu Ülikooli teoloogia teaduskonna ning 1926-1927 Güttingeni Ülikoolis usuteadust. Prooviaastal töötas ta Põlva ning Jõhvi koguduses. 19.2.1928 ordineeriti ta Tallinna Toomkirikus Võru praostkonna vikaarõpetajaks. Järgmisel aastal sai temast Varbla kiriku koguduse õpetaja. Samal aastal laulatati ta Põlva kirikuõpetaja tütre Annemarie Scwartziga (Põlvas). Esimene poeg Johann-Berend sündis samuti Põlvas. Järgmised kolm last sündisid aga Varblas. Kahest pojast tulid hiljem insenerid, tütrest sekretär.

Intelmanni ametinimetuste hulka kuulus veel perekonnaseisuametnik, kellel jätkus hulgaliselt tööd nimede eestistamise ajal. Perekonnaseisuametnik oli ta aastatel 1931-1931 ka Kirblas.

Aasta 1939 lõpul lahkus ta koos perega Saksamaale. Sõja ajal oli ta Saksa armees sõjaväevaimulik. Seejärel oli ta kuni aastani 1969 õpetajana Heringhausenis ning Mündenis. Siis jäi ta teenitud pensionile. Aastal 1988 avaldas Carl Helmut Intelmann Saksamaal teose Eesti usutegelastest: "Die Pastoren des Konsistorialbezirks Estland, 1885-1919". Carl Helmut Intelmann suri Saksamaal aastal 1990.



Pildil keskel pastor Carl Helmut Intelmann

Johann Teras

Pastor 1939-1944

Õpetaja Johann Teras sündis 7. juulil 1909. a. Tartus. Hariduse sai ta Tartus Aleksandri gümnaasiumis ja H. Treffneri gümnaasiumis, mille lõpetas 1928.a. kevadel. Kaitseväeteenistusest vabanes ta 1929.a. sügisel. 1930. a. sügisel astus J. Teras Tartu Ülikooli usuteaduskonda, mille lõpetas 1. märtsil 1935.a. Õpetajaameti prooviaastat pidas ta Jüri koguduses õpetaja praost J. Aunveri ja Tallinna Jaani II koguduse õpetaja A. Tähevälja juures. Konsistooriumi eksamid pro venia concionandi sooritas ta 26. ja 27. juunil 1935.a. ja pro ministerio 1. ja 2. oktoobril 1935.a. Teras ordineeriti 29. märtsil 1936.a. Tallinna piiskoplikus Toomkirikuis Tallinna praostkonna vikaarõpetajaks. 12. juulil 1936.a. valiti ta Tõstamaa koguduse õpetajaks, mis kinnitati konsistooriumi poolt 26. augustil 1936.a.

Aastal 1939 tuli temast Varbla kiriku õpetaja. II Maailmasõja lõpul 20. septembril 1944 pagenes ta Rootsi, sealt edasi Kanadasse ja USA-sse. Johann Teras suri 15.3.1992 Chicagos.



Pildil keskel pastor Johann Teras

Leo Vool

Hooldusõpetaja 1945-1946

Leo Vool sündis 31.1.1909 Tartus. Aastani 1937 oli tema nimi Leo Vohl. Leo Vool lõpetas Tartu Hugo Treffneri Gümnaasiumi ja seejärel õppis ta 1928-1930 Tartu Ülikoolis arstiteadust. Aastatel 1931-1934 õppis ta ülikooli põllumajandusteaduskonnas ning 1934-1939 usuteaduskonnas. Sedasi veetis ta 11 aastat Tartu Ülikoolis. Kirikuõpetajaks ordineeriti ta 6.10.1940. II Maailmasõja ajal tuli temast Hanila ja Karuse Margareeta koguduse õpetaja, kus töötas 1943-1946. Aastatel 1945-1946 hooldas ta eelnevatele lisaks veel Lihula ja Varbla Püha Urbanuse kogudust. 1948. aastal kuulutas ta end ateistiks. Leo Vool suri 1976.

Hugo Valma

Kirikuõpetaja 1946-1948

Hugo Valma (Walma) sündis 1.6.1891 Haapsalus. 1912.a. lõpetas ta keha- ja vaimupuuetega hoolekande õppeasutuse. Seejärel täiendas Hugo Valma end Saksamaal ja Põhjamaades. Temast tuli paranduskasvatuse loojaid Eestis. 1913-1915 töötas ta Pärnu-Jaagupi nõrgamõistulike laste koolkodu juhatajana. 1918-1922 oli ta tööl Lääne maavalitsuses. 1922 asutas Hugo Valma endisesse Udriku mõisa Nõrgamõistulike Laste Kodu, mille juhatajaks ta ise saigi. Selles ametis töötas ta aastani 1929 kui Udriku mõis siirdus Sõjaministeeriumi käsutusse. Seejärel töötas Hugo Valma Sisemisjoni paranduskasvatuse nõunikuna ning ajakirja Vikerkaare väljaandjana ja toimetajana. Tema algatusel loodi Kosejõe koolkodu ning Kosejõe Kool, mis tegeles algselt sõjas orvuks jäänud laste abistamise ja alaarenenud laste õpetamisega. Hugo Valma oli esimene, kes eestindas IQ-testid ning töötas välja õpilaste vaatluspäeviku. Hugo Valmat peetakse Eesti defektoloogia rajajaks.

Kirikutööle kutsuti Hugo Valma EELK Konsistooriumi poolt kirikuõpetajate puuduse tõttu. Aseõpetajaks ordineeriti ta 25.3.1945. Kose ja Tuhala koguduste õpetaja oli ta aastatel 1945-1946. Aastatel 1946-1950 oli ta Hanila Pauluse koguduse ja Lihula Eliisabeti koguduse hooldusõpetaja, millele lisaks hooldas ta aastatel 1946-1948 Varbla Püha Urbanuse kogudust. Aastatel 1951–1964 oli ta Jüri koguduse õpetaja. Aastatel 1964–1965 oli Hugo Valma Tallinna Püha Vaimu koguduse hooldajaõpetaja. Aastatel 1965–1975 oli ta Harju-Jaani Ristija Johannese koguduse hooldajaõpetaja. Seega tegutses ta kirikuõpetajana veel 84-aastasena. Hugo Valma suri Tallinnas 1.7.1977.

Hugo Valma oli produktiivne kirjutaja ja tõlkija. Ta kirjutas skautidest, eripedagoogikast (logopeediast), Vabadussõjas langenud läänlastest ja koguni ühe seiklusjutu. Sellele lisaks tõlkis ta kolm Sven Hedini teost ning IQ-testi kohta avaldatud teose “Intelligentsi-katseleht Binet-Simon-Bobertagi järele” (1928).



Gustav Maarand

Hooldusõpetaja 1952-1956

Gustav Maarand (19.2.1912-29.1.2003) oli peamiselt Mihkli koguduse kirikuõpetaja. Sinna saabus ta 1945. Lisaks Mihkli kogudusele on ta olnud hooldusõpetajaks Kirblas, Varblas, Märjamaal ja Martnas. Mihkli kogudust teenis ta 53 aastat ja Kirblas 35 aastat. Viimased 15 tööaastat oli ta Läänemaa praost.

Gustav Maarand õppis Tallinna konservatooriumis oreli ja koorijuhtimise erialal. Need õpingud jäid aga pooleli aastal 1941 sõja puhkemise tõttu. Sõja ajal oli ta Venemaal tööpataljonis ja Eesti laskurkorpuses. Sõja ajal suri tuberkuloosi Gustavi esimene abikaasa Alma. Kahe vaimuliku, Jaan Lääne ja Adolf Horni ettepanekul, hakkas ka Gustav Maarand pärast sõda vaimulikuks. Kohe alguses ta täieõiguslik vaimulik polnud. Need õigused sai ta hiljem. 1958 abiellus Gustav Maarand teistkordselt. Tema abikaasa Juta Maarand (6.6.1927-2.4.2011) oli hiljem Mihkli koguduses kantseleiametnik ja koristaja. Vajadusel viis Juta Maarand läbi palvusi ja matusetalitusi, kui Gustav haige oli.

Nõkogude ajal (1951) osales ta Mihkli kalmistul olnud Vabadussõjas langenutele püstitatud ausamba peitmisel ja Eesti Vabariigi taasiseseisvumise järel ausamba taastamisel ning taasavamisel. Selle eest anti talle Riigivapi IV klassi teenetemärk. Eelpool toodule lisaks oli ta veel Pärnumaa vapimärgi kavaler.



Varbla kiriku leerid 14. juunil 1953. Keskel istub hooldusõpetaja Gustav Maarand. Vasakul seisab Varbla kiriku diakon Hendrik Haave. (Foto: Asta Born, pildil keskmises reas paremalt teine).

Hendrik Haave

Diakon 1952-1956

Kui aastaid Varbla kirikul oma kirikuõpetajat polnud, teenis Varbla kogudust Kulli külast Madise talust pärit Hendrik Haave (1892-1960). Enne nime eestistamist kandis ta perekonnanime Habicht. Aastani 1952 oli ta Varbla kirikus köstriks.



Paul Saar

Pastor 1956-1967

Paul Saar sündis Tallinnas 7.6.1919 Tallinna Linnamisjoni Seltsi misjonäri, jutlustaja, koorijuhi, Patarei hingehoidja Tõnise ja Emilie (sünd. Torbek) Saare peres. Kooliteed alustas Paul Saar Ühendatud Usklike Haridusseltsi Algkoolis. Pärast Gustav Adolfi Gümnaasiumi lõpetamist aastal 1937 läbis ta Tallinna Sõjakooli aspirantide kursused (reservlipnik, 1938), õppis Tartu Ülikooli usuteaduskonnas (1938–40), pärast usuteaduskonna sulgemist arstiteaduskonnas (1940–41) ja Helsingi Ülikooli usuteaduskonnas (1944–47). Ta ordineeriti pastoriks 1948. Oma teenistust alustas ta Vändra ja Tori EELK koguduse õpetajana (1948–51). Seejärel oli ta Kaarli koguduse õpetaja aastatel 1951–1953. Seejärel saadeti Paul Saar Siberisse sunnitöölaagrisse. Karistuse pikkuseks oli 25+10 aastat, kuna ta olevat teinud nõukogudevastast propagandat. Pärast Stalini surma vabanes ta vangilaagrist ning temast tuli Varbla koguduse õpetaja aastal 1956. Seda ametit pidas ta aastani 1967. Samal ajal oli ta aastatel 1963-1967 Karuse ja Hanila koguduse hooldajaõpetajaks. Varblast siirdus ta Hageri koguduse õpetajaks, kellena töötas pensionile jäämiseni 1.2.1993.



Paul Saare esimene abikaasa oli soome filoloog Martta Luostarinen, kellega ta laulatati 25.10.1942 Helsingis. Pärast Martta hukkumist 1961.a. autoõnnetusel laulatati ta Varblas 24.2.1965 Ingerimaalt pärit eesti soost ökonomisti Niina Adorovaga. Paul Saare poeg Pekka Saar on neurofüsioloog ja tütar Anna Humal filoloog. Pojatütar Sonja on vanaisa eeskujul kirikuõpetaja.

Paul Saar oli Soome Sõjaveteranide Liidu Helsingi piirkonna Eesti Ühenduse juhatuse liige ja vaimuliku toimkonna esimees ja Hageri Hooldekodus hingehoidja.

Paul Saart on autasustatud Eesti Vabariigi Valgetähe IV klassi ordeni, Soome Vabariigi Valge Roosi Rüütelkonna I järgu teenete märgi ja EELK Eesti Kiriku II klassi Teeneteristiga. Ta oli kõige pikema teenistusajaga pastor Eestis. Paul Saar suri Kohilas 5.3.2010.

Einar Laigna

Kirikuõpetaja 1967-1972

Einar Laigna sündis 8.7.1937 Tallinnas. Ta õppis Nõmmel 27. Mittetäielikus Keskkoolis ja lõpetas Tallinna Polütehnikumi 1957. Seejärel töötas ta metallitöölisena ja tööõpetuse õpetajana. Aastal 1965 asus ta õppima EELK Usuteaduste Instituuti ning 22.6.1967 ordineeriti ta aseõpetajaks. E. Laigna esimeseks ametikohaks olid EELK Varbla Urbanuse, Hanila Pauluse ning Karuse Margareeta kogudused. Töö Hanila koguduses lõpetas ta 1970. Varbla koguduse õpetaja oli ta aastani 1972. Samal aastal lõpetas ta EELK Usuteaduste Instituudi ning aastatel 1973-1979 oli ta Märjamaa Maarja koguduse õpetaja. Aastatel 1981-1983 töötas Einar Laigna Ambla Maarja ning Aegviidu Aleksanderi koguduste õpetajana.

Aastatel 1978–1980 õppis ta katoliku kiriku põrandaaluses vaimulikus seminaris. 1980.aasta suvel pühitseti ta katoliku kiriku idariituse preestriks ja seejärel oli ta 5 aastat misjonär Armeenias. Aastal 1992 õppis ta Vatikanis. E. Laigna on uurinud hilist Rooma impeeriumi, keskaja kultuuri ja kirikuajalugu. Ta oli üks Eesti Humanitaarinstituudi asutajatest aastal 1988.

Sõjaväelasena töötas Einar Laigna algul Kaitseliidus, hiljem Kaitsejõudude Peastaabis. Aastatel 1994–1997 oli ta Kaitsejõudude Peastaabi tagalaülem. Seejärel asus ta tööle Kaitseväe juhataja nõunikuna



ja peainspektorina, kellena töötas 1. novembrini 2005. Aastal 1995 sai ta kapteni ja 2000 majori auastme. 31. detsembril 2005 läks ta tegevteenistusest erru kolonelleitnandi auastmes.

Ta on lugenud kultuuriloo loenguid ning esinenud arvukates raadiosaadetes. Einar Laigna-Mülenbachi nime all on ta avaldanud luulekogu “Imede aed” (2007).

Einar Laigna oli Eesti esimesi kulturiste, kes tegi trenni välismaiste treeningmeetodite järgi. Ta on tuntud mõõgavalmistaja, mida ta taob oma kodus töökojas Pääskülas.

Veebruaris 1997 sai ta tunnustusena Kotkaristi IV klassi teenetemärgi.

Harri Mõtsnik

Kirikuõpetaja 1972-1979

Harri Mõtsnik sündis 5. septembril 1928. Ta lõpetas Tartu Riikliku Ülikooli juristi erialal 1958.

Ta ordineeriti 17. oktoobril 1973 aseõpetajaks. Aastatel 1973–1976 oli ta EELK Varbla Püha Urbanuse koguduse ja Karuse Margareeta koguduse õpetaja, seejärel 1976–1981 Puškini soomekeelse Ingeri luteri koguduse esimene õpetaja ja 1981-1984 Urvaste koguduse õpetaja.

3. aprillil 1984 H. Mõtsnik arreteeriti. Ta mõisteti süüdi nõukogudevastases agitatsioonis ja vabastati karistuse kandmisest 31. märtsil 1986. Seega oli ta ainus luteri vaimulik Eestis, kes vangistati pärast Stalini diktatuuri aastatel 1955-1987. Vanglast vabanemise järel töötas ta 1986-1988 Varbla vanadekodus koristajana. Aastal 1988 läks ta Rootsi, kus teenis eesti ja soome kogudusi.

Harri Mõtsniku poeg Ott Mõtsnik on endine jalgpallur. Vend Helmut Mõtsnik (sündinud 10.7.1927) oli EELK Suure-Jaani Johannese koguduse õpetaja.

Harri Mõtsnik on olnud viljakas kirjamees. Ta on osalenud raamatu “Piibli väike sõnaraamat” tõlkimisel (Soome Piibliselts 1989). Tema muid kirjutisi on ilmunud mitmes võõrkeeles.

Rootsis tegutses Harri Mõtsnik Rootsi Eestlaste Liidu esinduskogu sekretärina kuni 9.3.1996.



Reet Mägedi

Kirikuõpetaja 1980-2002

Helgi-Reet Mägedi-Leissar sündis 11.6.1934 Tallinnas. Aastatel 1956-1976 töötas ta näitlejana Viljandi teatris “Ugala” ning Pärnu teatris “Endla”. Pärast väikest konflikti Pärnu teatris läks ta Tallinna peapiiskopi Alfred Toominguga rääkima ja temast saigi konsistooriumi üliõpilane. Kaks aastat hiljem 1.12.1978 ordineeriti Reet Mägedi vaimulikuks ning saadeti diakonõpetajana teenima Häädemeeste ja Treimani kogudust. Kahe aasta pärast sai ta Varbla koguduse õpetajaks, kuhu ta kolis ka elama. Pooled eksamid instituudis jäidki tegemata.

Reet Mägedi kuulub EELK esimeste naisvaimulike viisikusse: Laine Villenthal, Linda Maior, Vivian Raudsepp, Reet Mägedi ja Margit Nirgi. Pärast teenistust Varblas on ta olnud tööel veel Rakveres ja Sael. Tõstamaa koguduse hooldusõpetajana tegutses Reet Mägedi 1984-1992. Pensionile jäi ta 2.7.2002.



Ants Leedjärv

Hooldusõpetaja 2002-2009

Ants Leedjärv sündis 2.12.1948 Harjumaal Jõelähtmes. Ta töötas autojuhina kuni 1977. Kirikuõpetajaks ordineeriti ta 19.10.1977 ja seejärel kolis koos perekonnaga Kullamaale, kus töötas koguduse kirikuõpetajana aastani 2012. Kullamaa kogudusele lisaks on Ants Leedjärv teeninud Piirsalu kogudust (1977-2012), Noarootsis (1979-1983), Kirblas, Hanilas, Karusel ja Varblas. Oma tegevuse eest on Ants Leedjärv saanud EELK Teeneteristi III järgu ordeni. Aastal 2007 valiti ta EELK aasta vaimulikuks. Ants Leedjärv Kullamaa valla aukodanik ja talle on antud Risti valla teeneterist. 1.5.2012 jäi Ants Leedjärv pensionile.



Lembit Tammsalu

Hooldusõpetaja 2009-

Lembit Tammsalu sündis 9.7.1973 Pärnus, kus omandas autoremondilukksepa ameti Pärnu 13. kutsekeskkoolis. Kolis Virtsu aastal 2000 ja töötab Virtsu põhikoolis ajaloo ja inimeseõpetuse õpetajana. Lasteaias andis Tammsalu usuõpetuse tunde. Pastoraalseminaris õppimise ajal möödus tema kogudusepraktika Hanilas. Õpetajaks ordineeriti Lembit Tammsalu 31.10.2005. Aastast 2005 tuligi temast Hanila koguduse õpetaja. Lembit Tammsalu on teeninud ka Lääne praostkonna Karuse ning Pärnu praostkonna Varbla kogudust. Ta on Lääne maavalitsuse ja Lääne praostkonna ühiskomisjoni liige. Alates 1.5.2012 tuli temast Kullamaa koguduse vaimulik ning vastavalt teenistuslepingule asus vaimulik Lembit Tammsalu elama Kullamaale, kus koguduse õpetajaks seati ta 16.9.2012. Aastas 2012 on ta ka Piirsalu hooldusõpetaja.



Vaade Varbla vanalt kalmistult

Varbla P. Urbani kirik oleval ehi-
 tatud 1638 a., kuid tõendavaid
 andmeid selle kohta ei ole. Hamula
 kog. kroonikas leidub Varbla kabeli
 nimetus esmakordselt 1645 a. Kas
 aga kabel ja kirik sama tähendab,
 on küsitav. Kirikukroonikat ei
 ole, see on Hamilas kaotsi läinud
 sõjaaastail; Varbla oli nimelt 1760-
 1921 a. Hamula abikirikus.
 Kirik praegusel kujul on valminud
 1898 a. - õp. M. Krause ajal; eelmine
 ehitus oli liig madal ja väike -
 ja ehitatud 1860 a. - peale selle
 oli katus läbi.
 Kuna Varbla pikemat aega oli ilma
 iseseisva õpetajata, siis on andmed
 koguduse ja kiriku ajaloo kohta
 väga puudulikud.

Carl Helmut Intelmanni poolt kirjutatud Varbla kiriku lühikroonika.



Varbla vana kalmistu kabel 2010

Kolhoosid ja nende esimehed

Kolhooside loomisega alustati käsu peale aastatel 1948-1949. Praktiliselt igasse külla asutati oma kolhoos. Sedasi loodi Saulepi maadele järgmised kolhoosid:

Vaiste (Vaisterand)	Vaiste küla
Saare	Saare küla
Murrang	Kulli, Öhu, Matsi, Rädi ja Maade külad
Kajak	Saulepi mõis ja Raespe küla

Aastal 1950 esimesed kolm nendest ühinesid kolhoosiks Murrang ning 1962 liitus nendega Kajak. Uuele kolhoosile anti nimeks Jõud. Kuus aastat hiljem liitus kolhoos Jõud kolhoosiga Täht. Viis aastat hiljem (1973) olid Paatsalu, Varbla ja Saulepi alade kolhoosid ühinenud Varbla kolhoosiks. Kolhoosikord kehtis aastani 1993.

Kolhoosid Saare ja Vaisterand loodi 2.4.1949.a. Saare kolhoosi esimene esimees oli Karl Eestalu ning seejärel Anton Mürsoo. Kolhoosi Vaisterand esimehena alustas Aleksei Ivanov ning seejärel oli esimees Linda Estam.

Aasta 1950 kevadel ühinesid eelpool mainitud kaks kolhoosi Saare kolhoosiks, esimeheks valiti Mürsoo.

Kolhoos Murrang asutati 30.3.1949 Öhu ja Kulli külade talupidajate poolt. Matsi küla talupidajad astusid Murrangu kolhoosi 1950.a. kevadel. Esimene esimees oli Hans Thalberg. Järgmise aasta maikuus läks Thalberg pooleks aastaks Kehtna kooli, sel ajal täitis esimehe kohuseid Hermann Ruusmäe Rädist. (sünd. 1929).

23.12.1950 toimus Saulepi koolimajas koosolek, kus otsustati kahest kolhoosist (Saare ja Murrang) luua kolhoos Murrang. Esimeheks valiti Hans Thalberg. Septembris 1951 toodi Murrangu esimeheks Lembit Kaljula Kirblast. Aastast 1953 kuni 1962 oli kolhoosi esimeheks Juhan Reepalu (1911-1968) ehk Kulli Tooma Juhan. 16.1.1962 nimetati Murrang ümber kolhoosiks Jõud.

Kalurikolhoos Kajak asutati 5.4.1949. Selle esimeheks valiti Hans Veismann, kes 1952.a. saadeti asumisele. Seejärel olid esimeestena ja -naistena Olga Männiste, Roasto Hiiumaalt ning Liisi Selberg. 12.7.1962 liideti kolhoos Kajak kolhoosiga Murrang ja moodustati kolhoos Jõud ning selle esimeheks sai Hans Feldmann.

27.2.1968 liideti kolhoos Jõud kolhoosiga Täht. Kolhoosi esimehena jätkas Eduard Vaarpuu, kes oli kolhoosi Täht esimeheks olnud selle asutamisest alates (november 1960). Kolhoosi esimeheks oli ta seni kuni kolhoos Täht ühendati kolhoosiga Varbla.

Varbla kolhoosi esimeheks oli aastani 1985 Arno Peterson ja sealt edasi tema vend Jaan Peterson. Vennad olid pärit Kõima kandist.

Kolhooside esimeeste saatusest

Kalurikolhoos Kajak esimees Karl Veismann sündis 2.4.1902 (vana kalendri järgi 20.3.1902) Mihkel ja Marri Veismanni esimese pojana. Koolis käis Karl kolm talve. 1949.a. valiti ta kolhoosi Kajak esimeseks esimeheks. Karlil oli õde Marie, kes oli abiellunud Mihkel Graumanniga, kellel oli poeg Mihkel (sündinud 6.1.1932). See noorem Mihkel saadeti märtsis 1949 asumisele Siberisse Irkutski oblastisse ja sealt Novosibirski oblastisse. Kaua ta seal ei olnud, sest oktoobris 1949 lasi ta sealt jalga ning redutas onu Karl Veismanni juures Põldeotsa talus Saulepis. Aprillis 1950.a. tuli see asjaolu aga nõukogude tegelastele päevavalgele ning Mihkel saadeti Siberisse tagasi, kust ta vabanes 2.3.1957. Ka Karl Veismann ning tema naine Marie arreteeriti, sest nad varjasid Siberist põgenenut. Karistus oli 10 aastat vabadusekaotust, nad vabanesid 1953.a.

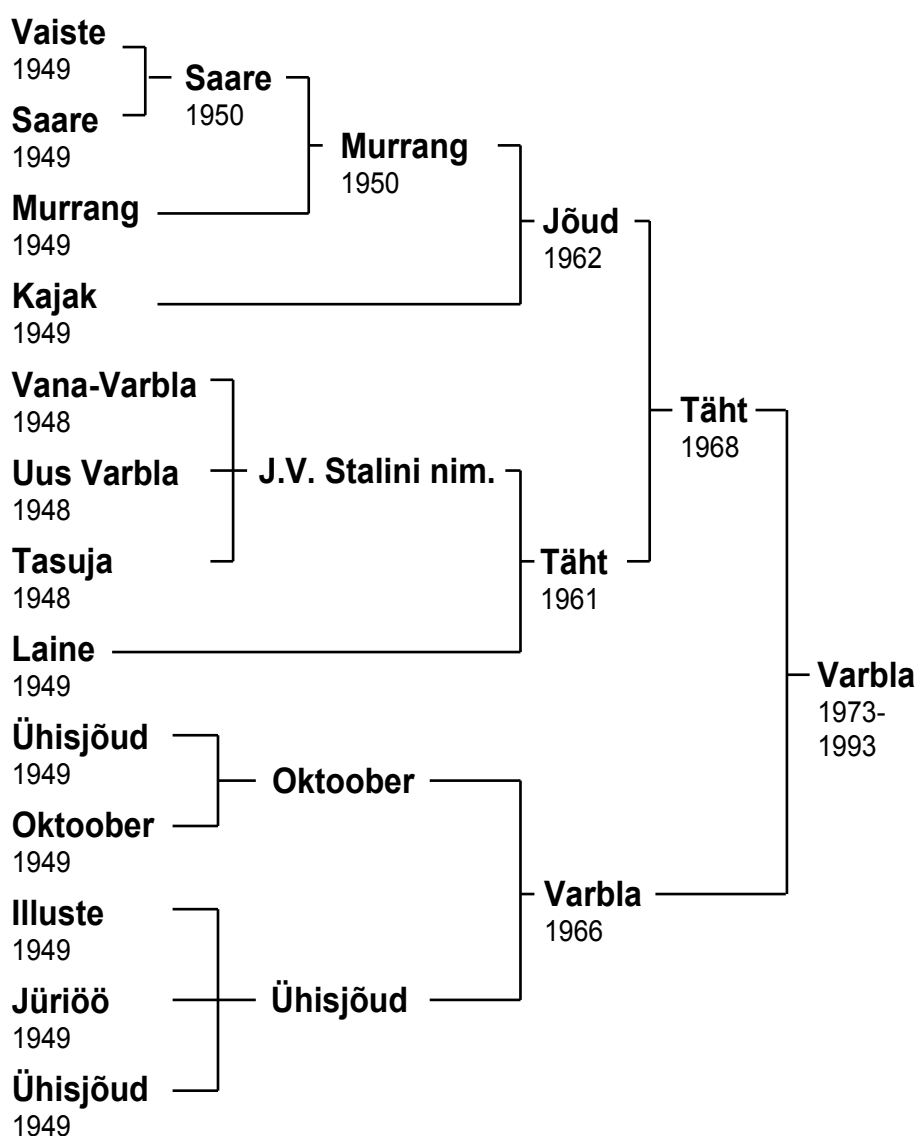
Kolhoosi Murrang esimeseks esimeheks oli Hans Thalberg, kes oli sündinud 1913.a. Kuressaares. Tema pahandused algasid Jaan Greenfeldi (sündinud 26.7.1904 Maasika saunas, Saulepis) sissemurdmisest Aruksi tallu. Selleks olevat ta luku välja puurinud. Jaan saadeti Vasalemma. 1951 prooviti ta sealt välja saada. Jaanipäevaks ta saigi koju, Hans Thalbergi käskis aga jügeolek lahti lasta "koostöö" eest Jaan

Greenfeldiga. Hans arreteeriti 25.10.1951 Kulli külas ning tribunali otsusega 24.1.1952 sai ta karistuseks §58 alusel 25+5 aastat vabadusekaotust. 12.3.1955 vähendati karistust 10 aasta peale.

Hans Thalbergi asemele toodi kolhoosi Murrang esimeheks Kirblast Lembit Kaljula. Ta oli tuntud joomamees ja kaua kolhoosi esimehe ametis ei püsinud. 1952.a. sügisel pandi ta 12-ks aastaks vangi sotsialistliku omandi riisumise eest, kuna ta varastas pool siga ja vasika.

Vaisteranna kolhoosi esimene esimees oli Aleksei Ivanov, eks valiti ametisse 2.4.1949. Tegemist oli eeskujuliku mehega ja oktoobris 1945 kantigi Varbla Valla Täitevkomitee ettepanekul Lääne maakonna autahvlile külavolinik Aleksei Ivanov. Laupäeva 17.12.1949 hommikul hakkas ta pimedas metsatöödelt kodu poole minema, et samal päeval toimuvasse poja pulma jõuda. Samal ööl rööviti Kastna kauplus. Arvatavateks tegijateks olid metsavennad. Arvatakse, et ta Aleksei sattus Vaiste soos raudteetammil kokku röövreisilt naasnud metsavendadega, kes ta siis tapsid.

Saare kolhoosi esimene esimees Karl Eestalu (13.3.1913-2.6.2008) tegutses hiljem mesinikuna Saare külas Jaani talus, oli lõpuks valla vanim elanik ning Varbla valla vapimärgi kavaler (1993). Ta jäi varakult leseks, kasvas üksi üles neli tublit tütar. Oma pikaajalise pühjuseks pidi taat füüsilist tööd ja heatahtlikku ellusuhtumist.



Varbla-kandi kolhooside "sugupuu".
 Vaiste (Vaisterand), Saare, Murrang ja Kajak said alguse Saulepist.
 Vana-Varbla, Uus Varbla, Tasuja, Laine ja Ühisjoud Varblast.
 Oktoober, Illuste, Jüriöö ning Ühisjoud Paatsalust.

Kristjan Palusalu

Elmar Joosep, kes on kirjutanud hästi palju Eesti lähiajalooost, on koostanud ka raamatu Saulepis sirgunud kahekordsest olümpiavõitjast Kristjan Palusalust. 25.9.2010 saatis ta käesoleva raamatu autorile esimese peatüki tema poolt kirjutatud raamatust “Kristjan Palusalust Tõnu Endreksonini” ja andis lahkelt loa seda Saulepi raamatus kasutada. Siinkohal võibki lugeda raamatu esimest peatükki ehk “Kristjan Palusalu noorusaeg”.

Raamatu alustuseks kirjutab Elmar Joosep järgmiseid mõtteid (lühendatult):

Juba iseseisvuse taastanud Eestis, tuli Kuku-raadiost külalissaade, kus olümpiavõitjale Ants Antsonile esitati küsimus, kuidas ta seaks meie olümpiavõitjad pingeritta. Antson alustas Jaan Taltsist, siis tuli veel mõni, ent keda ta ei maininud, oli Kristjan Palusalu. Ent olgem ausad: kes neid niimoodi ritta oskakski seada, raske on hindamiseks leida õiget kaalu. Praegu reastatakse riike ja sportlasi võidetud kuldmedalite arvu järele. Ent ei tohi unustada, et mõnel olümpiaalal on sportlase võimalus võita mitut medalit suhteliselt lihtne (ujumine, jooksualad jne). Teised on sedavõrd spetsiifilised, et ühele alale pühendunul on välistatud teisega tippu jõudmine. Samal ajal on raskekaallase Kristjan Palusalu kahe kuldmedali võitmine Berliini olümpiamängudel 1936 seni kordumatu ja nii peaks tema küll olema meie olümpiavõitjate pingereas kindlalt esikohal.

Vene võimu silmis oli Palusalu ikkagi väga paha poiss. Teda ei vaikitud 50 aasta jooksul mitte lihtsalt maha, vaid kahel korral oli ta ka vangistatud ja korra isegi surma mõistetud. Polnud siis ime et Antsonil, kes ei olnud selle mehe võitudele ise kaasa elanud, need õigel ajal meelde ei tulnud. Kui ajaloo uurimise käis nii järjekindlalt, siis kusagilt pidi järelandmine tulema. Venelastel oli ju ülimalt tähtis, et eestlastel enne anastusaastaid mingeid saavutusi, ei majanduse, kultuuri, spordi ega ükskõik mis muus vallas poleks olnud ja et alles nende vennalik abi pani siin kõik õitsema.

Palusalu on eesti rahvuskangelane. Mõõduvõtmise ajal, 1936 oli ta maailma maadleja number üks, maailma tugevaim maadleja, maailma esimaadleja. Berliini OMil peetud kümnest matšist ei kaotanud ta mitte ühtki, teenides 5 seljavõitu ja 5 üksmeelset punktivõitu. Niisugune mees tuli okupantidel muidugi maha vaikida.

Nüüd, iseseisvuse taastanud Eestis on asunud olümpiakulda ründama teinegi mees Palusalu suguvõsast, Kristjani vennatütre poeg Tõnu Endrekson. See kergitab paratamatult küsimuse, kas Tõnu on pärinud kangelaslikult sugulaselt midagi sellist, mis on viinud teda olümpiamedali omanike hulka. Tõnu huvi spordi vastu on välja löönud juba varases nooruses. Samal ajal ei ole Tõnu vanem vend Kristjan, kellele pandi nimigi kuulsa sugulase sportlike saavutusi silmas pidades, ja arvukad lähisugulased ilmutanud kuigi suurt huvi aktiivse võistlusspordi vastu. Kristjan Palusalul oli 4 venda, neist mõnel teiselgi olid tippspordi tõusmiseks füüsilised eeldused olemas, kuid spordi vastu puudus neil igasugune huvi. Miks siis? Küsimusi on palju, vastuseid kipub väheseks jääma.

Paavo Kivine koostas Kristjan Palusalust 2006 ülimalt huvitava mälestusi, müüte ja materjale sisaldava raamatu. Kuid arvestades Palusalu kaalu meie spordiloos, eriti aga asjaolu, et Kristjani venna tütrepoeg on nüüd asunud noppima vanaonu eeskujul olümpiamedaleid, ei ole veel ühe raamatu ilmumine spordikangelaste elust ja tegevusest liiast. Pealegi on see sootuks teistsugune raamat, mille kirjutamist ajendas isiklik ja kauane tutvus Kristjan Palusaluga ja Tõnu isa, mäeinsenerist kolleegi Elmo Endreksoniga.

Kõige muu kõrval torkas Tokio OM silma äärmusealiste heade saavutustega. Mõnel alal anti medal teineteise kõrval seisvale noorimale ja vanimale võistelnud sportlasele. Sportlase kohta kõrge ea poolest torkab oma 43 eluaastaga silma ka Tõnu paadikaaslane, Jüri Jaanson, kes osales nüüd juba kuuendatel olümpiamängudel.

Seni pea ainulaadne on meil ka spordipisiku kandumine ühes peres põlvest põlve, kus see on viinud olümpiamedaleid väärivate saavutusteni. Järgnevas on püütud leida seda, mis pani need kaks meest püüdma sportlike saavutuste tippu. Nende vastuste leidmisel on raamatu koostajat aidanud Kristjan Palusalu tütar Helle, Tõnu Endreksoni vanemad Heli ja Elmo ning Tõnu ise. Ilma nende vastutuleku ja avatuseta oleks raamat jäänud kirjutamata. Ja kui lugeja leiab siit midagi huvitavat, siis olgem koos tänulikud just neile.

Kokkuvõttes on kirjavandus eesti rahva saatuseraamat viimase saja aasta jooksul. Nii palju on neid

möödunud päevast, kui Varbla valla rannalähedasel maaribal sünnitas Liisu Trossmann oma viimase lapse. Kas oskas keegi aimata, missugune tähelend poissi ootab või missuguseid radu tuleb mehel sammuda? Eesti oli siis veel Tsaari-Venemaa osa, ent varsti võitlesid eestlased end vabaks rahvaks. Selle rahva lipu all sooritas Kristjan Palusalu oma kangelasteod. Oma võitudega kinkis ta eesti rahvale, eriti selle kasvavale noorusele enneolematuid rõõmuhetki. Kuid omad sõõmud tuli Kristjanil neelata ka kannatuskarikast, mille meie rahvale tõi idanaabri täitumatu vallutamisiha. Sootuks teistsugune on olnud ta noore sugulase saatus. Kahe mehe elutee võrdlemine näitab kõige kujukamalt, mida me oleme iseseisvumisega saavutanud ja millest me vahepeal ilma jäime.

Sünnipaik

Kristjan sündis 10. märtsil 1908 Läänemaal Saulepi valla Varemurru küla väikeses Looritsa renditalus Jüri ja Liisu Trossmanni kaheksanda lapsena. Poiss jäigi pesamunaks, enam lapsi peresse ei tulnud.

Nii Jüri kui ka tema kaasa Liisu perekonnanimega on kaunis suur segadus. Igal juhul ei ole kirikuraamatuisse kirjapandu takistanud mõlemat kasutamast teisigi nimevariante. Algselt kandis Jüri perekonnanime Trossmann-Roberg. Selle tülikast ühest poolest loobus mõneks ajaks Jüri poeg August. Seejärel jättis pikkamööda perekonnanime teise poole kirjutamata Jüri ise, ta naine Liisu ja enamik teisigi lapsi, kellest said niimoodi Trossmannid. Lõpuks läks ka August üle Trossmannile.

Kristjan vahetas oma perekonnanime Palusaluks nimede eestistamise käigus 1935. Tema vanemate nimevahetamine on fikseeritud Varbla vana kirikuraamatu Kihlatute, kuulutatute ja abiellunute nimekirjas. Selle 1888. a sissekande nr 15 kohale on kirjutatud:

Märkus nr 15 juure. Saulepi valla otsusega 16 III 1939 on Jüri Trossmannile (Roberg) ja ühes abikaasa Liisuga uueks perekonnanimeks määratud Palusalu.

Samast sissekandest nr 15 saame veel teada, et Jüri Trossmann (kirikuraamatus on selle järel sulgudes veel Trosberg) on abiellunud Saulepi vallast pärit Liisu Treumanniga 14. juunil 1888. Kuid Liisu õetütar kinnitab, et tema ema on enne abiellumist kandnud perekonnanime Freiman. Ja Freiman ei ole Varbla kihelkonnas sugugi harva esinev nimi.

Siit näeme kui hoolimatult on käsitletud tollal eestlaste perekonnanimesid, Robergi kõrvale on tekkinud veel Trosberg. Ja paistab, nagu oleks lõplik variant Trossmann kokku pandud kahest nimest: esimene pool on võetud mehe, teine pool naise perekonnanimest.

Nimevahetusel monopoliseeris Trossmanni perekond endale võetud Palusalu nime. Nii on seda jäänud kandma ainult üks, praeguse Varbla, endise Saulepi valla juurtega perekond.

Mainida tuleb, et presidendi Toomas Hendrik Ilvese vanaisa Priidik Ilvese teine naine ja ühtlasi Toomas Hendriku vanaema, kandis ka neiuna Treumanni nime ja oli pärit siit Paadrema kandist.

Looritsa talu asus rannast kilomeetri kaugusel ja oli rohkem metsa ääres. Tänapäevaks ongi see, mis taluhoonetest jäänud metsa kasvanud ja raskesti leitav. Taluasemest vaevalt kilomeetri kaugusel on Matsirannana tuntud Väinamere liivane kaunis kaldalõik omandanud tuntud puhkekoha kuulsuse. Samasse on püstitatud Pärlselja ja Varemurru noortelaagrid ja kogu Varbla valla ranna-alale on ehitatud ligi 250 Tallinna, Pärnu, Tartu ja teiste linnade elaniku suvekodu.

Saulepi vald moodustati 1897 Saulepi, Vaiste, Uue- ja Vana-Varbla mõisavaldade ning Varbla kirikuvalla liitmisega. Vald likvideeriti 1939. Selle väike osa liideti Tõstamaaga, suurem osa aga arvati vastloodud Varbla valla koosseisu. Saanud vene ajal totra külanõukogu seisuse, sai Varbla uuesti vallaks 17. juunil 1992.

Looritsa oli 6 hektari suurune kehva põllupinnaga väike renditalu, mis arvukale lasteperele jäi peagi kitsaks. Kuigi peremees parandas talutöö kõrval külarahva jalavarje, ei suutnud pisikesed põllutükid toita järjest suurenevat peret. Toiduga oli Looritsal vahel ikka päris kitsas. Vaiste külas, mis Varemurru kümmekond kilomeetrit kagu pool, oli 1910. a-l vabaks jäänud Vaiste mõisa Andruse renditalu. See oli ligi 28 hektari suurune koht aastarendiga 75-80 rubla. Võrdluseks olgu öeldud, et hea pulli eest ei makstud siis palju üle 20 rubla. Jüri Trossmann võttiski oma arvuka pere ja asus Andrusele elama. Hiljem, kui talu müüki pandi, ostis Trossmann selle päriseks. Ostuhinnast tuli veel kopsakas summa pärast Jüri surma talu pidama jäänud Mihklist pojalt ära maksta. Ka Andruse oli mere ääres, ega olnud siitki randa üle kilomeetri. Ent siinsed läbilaskvama liivapinnaga põllud paiknesid kõrgemal, jäädes Varbla kihelkonda põhjast lõunasse läbiva vooreseljaku läänenõlvale, mis kandis siinkohal Kolga mäe nime. Vanasti kasvatati taludes rohkesti

lambaid, kes hoidsid põõsastiku vohamise, siis paistsid laheveed ka Andruse õue ära. Nüüd on rannariba täis tihedat kadastikku, mis varjab vaate merele. Hiljem ostis samasse merepoolse Ülejõe nimelise naabertalu Kristjani teine vend, Karl Palusalu.

Pärast märtsiküüditamist 1949 astus vallarahvas suure rõõmuga kolhoosi, talumajapidamised likvideeriti. Murti tõsitalunike selgroog ja katkestati meie põllumajanduse loomulik areng. Järgnes õudusunenägu ja algas maaelu allakäik. Kolhoosis pandi hoolega kirja kõik tehtud tööpäevad, kuid need jäid vaid katteta lubadusteks. Vähe sellest, et kolhoosikari nälga ei sureks, rehitseti talude laudapealne läbi ja kaabiti leitu kolhoosi lauta. Suppi, mis siis kokku keedeti helbib meie maarahvas tänaseni, ega taha aru saada, milles oli allakäigu algpõhjus. Osa põlisest talurahvast jättis kodu ja pages linna. Paljud talud jäid tühjaks, mitmed külad kadusid maakaardilt sootuks. Täna on Varbla valla külanimistus 40 küla, kuid Varemurru, nagu ka mitu teist varasemat põlisküla selles puudub. Veel meenutavad neid vaid kadakate ja sammaldunud kiviaedadega rannaniidud. Kolhooside tegemisel sattusid Andruse ja Ülejõe Saare kolhoosi koostisse.

Eestis oli tavaline, et 19. sajandi lõpus sündinud taluperemehel oli palju lapsi. Nelja lapsega peret peeti puudulikuks, alles sellest suuremast hakkas täispere peale. On arvamusi, et asi polnud mitte selles, et tagakambrid olid pimedad, kus ei näinudki midagi targemat teha, vaid vajadus laste järele oli puhtpraktiline. Ajal kui põllutöömasinaid oli vähe ja valdav osa talutööst tehti käsitsi ei saadud vähema arvu töökattega lihtsalt hakkama. Loomulikult oli mõistlik tööjõudu kodus kasvatada. Sellega ei tahaks kuidagi nõustuda. Plaanipärasest lastetegemisest oli asi ikkagi kaugel. Lapsed tulid, nagu loodus oli need tulema pannud. Perekonna plaanimisest hakati rääkima aastakümneid hiljem.

1930ndail aastail algatas peaminister nime eestistamise hoogtöö. Eestlased olid saanud perekonnanimeid 19. sajandi alguses. Harva küsiti siis nimesaaja enda soovi, valdavalt oli taluperemehele antav perekonnanime sakslasest mõisniku loomine. Seetõttu said paljud eestlased saksapärase, mõnikord ka halvapärase perekonnanime. Minister Karl Einbund andis ise eeskujuga muutes oma nime Kaarel Eenpaluks. Eeskujuks olid ka soomlased. Nemad olid saanud endale ise perekonnanime valida ja nii on need, väheste eranditega, soomepäraseid. Nime-eestistamise üleskutsule järgijaid oli Eestis palju. Isegi arvukalt siin elanud venelasi võttis eestipärase nime. Pärast seda oli nimepõld Eestis palju puhtam. Näiteks oli Berliini sõitnud 37-liikmelises Eesti võistkonnas 11 eestistatud nimega meest: Palusalu, Annamaa, Toomsalu, Äärma, Uba, vennad Roolaiud, Neo, Margiste, Veskila ja Seepere. Stepulov jäi oma vene nimele kindlaks, kuigi sai treeningukaaslasilt hurjutada. Tema oli pärit Narvast.

Kristjan oli 30 aastane kui Eesti valitsus tuli toime haldusreformiga. 387 vallast tehti 248. Saulepi liideti Paadremaga, lisati tükk Paatsalu ja nimetati vald Varblaks. 1950 viidi see Läänemaa alt Pärnu maakonna koosseisu. Kaarti vaadates ongi selgusetu, miks pidi Pärnumaa ja mere vahele kiilutud maatükk olema Läänemaa. Linnulennulgi on siit Pärnu palju lühem maa kui Haapsallu. Silmitsedes tollast teedevõrku näeme, et korralikku teed Haapsalust Varblasse polnudki. Ent eks see olnud ajalooline anakronism.

Ega eesti ajal elanikule vahet polnud, kas Varbla oli Lääne- või Pärnumaa koosseisus. Küll aga tsaarivalitsuse ajal, kui Läänemaa oli Eesti-, Pärnumaa aga Liivimaa kubermangus. Kubermangudes toimusid erinevad seadused, või kehtestati need erinevatel aegadel. Talupoja õiguslikku seisundit mõjutasid seadused oluliselt. Liivimaal olid need soodsamad. Näiteks vabanesid talupojad siin pärisorjusest 3 aastat varem Eestimaa talunikest. Ehk oleksid Varbla valla talupojad juba siis tahtnud Pärnumaa alla minna, ent rangelt isevalitsuslikus Vene impeeriumis ei küsinud talupoja tahtmist keegi. Kui kellelgi oligi Balti kubermangudes sõnaõigust, siis vaid Balti paruneil. Küll aga annab 60 aasta tagune maakonnapiiride ümberkujundamine nüüd õiguse lugeda Kristjan Palusalu, kes ise pidas ennast läänlaseks, ka Pärnumaa kangelaseks. Neilt, kes sellise võimaluse juures kulmu kortsutavad, võiks küsida, mida arvab hiidlane, kui teda läänlasteks nimetatakse, aga Hiiumaagi lahutati Läänemaast alles 1946. aastal.

Väinamere rannajoon on Saulepis liigestud ja laiduderohke. Rannariba, kus asus Looritsa talu oli viletsama põllupinnaga maalappe niigi väheviljaka mullaga Läänemaal. Põllumaaks võetud rannakruusad ja –liivad on meri kuhjanud endise rannajoone alale. Läänemaa rannarähk on alles hiljuti mere alt vabanenud. Tükati lööb sellest läbi peeneteralisem, savikas mereliiv. Veel esineb rannikul pruuni või kollakat, tihti kruusa sisaldavat, kuivamisel pragunevat saviliiva. Ka see, sarapuusaviks nimetatud 10 – 40 cm paksune kiht pole kuigi viljakas. Aluspõhi on sõre, läbilaskev ja põuakartlik. Lisaks kivid: raud- ja paekivimunakad ning hulgaliselt suuremaidki raudkivirahne. Kõik see nõudis ohtrat väetamist ja suurt tööd, kui taheti põllulapilt midagi saada. Ilmastik on siin siiski mahedam kui Eesti sisemaal: talved soojemad, suved pehmemad, äikest ja udupäevi on rohkem.

Andruse talumaad Vaistes olid rannaalast kõrgemal. Põldudel oli rannakruusa vähem kui oli olnud Looritsal, põllud olid liivased, kuid kive oli siingi küllaga. Asustus oli Saulepis hõre, paikneti mere ääres, kaldast kaugemad talud jäid metsade vahele, kus elati rohkem omaette. Liikumisvõimalusedki olid napid. Ainus buss sõitis korra päevas liinil Pärnu – Tõstamaa – Varbla. Sealt edasi Haapsalu poole sai ainult kondiauruga - jalgratta või hobusega.

Läänemaa taludes toimis suures osas naturaalmajandus. Aeti läbi sellega, mida talu tootis. Poodi oli ehk asja ainult soola ja suhkru järele. Riidekraamistki kooti valdav osa kodusest lõngast, olgu siis villasest või linasest. Turule tootmise piiratus päästis talurahva suurematest majanduslikest vapustusist, nii sõjaeegseist kui ka 1930ndate aastate majanduskriisist.

Ajalooliselt on Läänemaal olnud tihedad sidemed Saaremaaga. Kui taudid, näljahäda või sõjakäigud olid Läänemaad järjekordselt tühendanud, tuli pea pidevalt ülerahvastuse all kannatavalt Saaremaalt siia arvukalt uusasukaid ja niimoodi ka saare verd.

Rannarahva toidulauda rikastas meri. Suurel osal aastast oli põhitoit soolasilk ja kartul, peale joodi haput taari. Igal rannatalul olid vähemalt põhjaõnged ja sõudepaat. Andrusel oli paat Ülejõega kahasse. Kala oli madalas rannameres palju. Kõige tavalisem oli mõrraga püütav räim, kilu ja ahven. Põhjaõnge võttis hästi angerjas. Õnge otsa pandi väike tobias, mida kohapeal nigliks nimetati. Saadi ka siiga ning päris sageli püüti vimba ja tuulehaugi. Turska oli siis palju, seda kuiva liha tõttu eriti ei hinnatud, ent suitsuahjust läbilastuna oli hüva roog. Haugi püüti mõrraga enamasti Karli kodu õuest läbi voolavast Saare jõest ehk Kolga ojast või siis rohke taimestikuga lahesoppidest. Mõnikord, kui aega oli rohkem käes, veeti ka lanti. Siinse ranna rahvas püüdis kalu enda jaoks, mitte müügiks. Sellepärast oli laual sageli sellistki kala, millest mujal ei oldud õieti kuulnudki, nagu linask, tõugjas, teib või koger. Kalu püüti tihti ka Trossmanni peres. Kui Kristjan maadlemise juurest tagasi tõrjuti ja treeneritööle aega enam ei kulunud, hakkas ta käima koos mõne sõbraga tihti kodukohas kalal. Kalastamine jäigi talle seejärel elu lõpuni lemmikharrastuseks.

Trossmanni pere

Trossmanni suguvõsa on suur. Siin alustame 8-lapselisest Jüri perest. Kokku on tänaseks päevaks Jüri ja Liisu viide põlvkonda kuuluvaid järglasi kirjas 149. Kõigil, peale Jüri tütre Minna oli suurem või väiksem järglaspõlvkond, pigem ikka suur. Minna arreteeriti pärast sõda ja kadus jälgi jätmata GULAGi arhipelaagi laiahaardelisse võrgustikku. Kahest suguvõsa liikmest on saanud maailma tippportlane. Seda ei olegi vähe, kui palju siis selliseid peresid Eestis ikka on? Kuid miks just need kaks asusid visa järjekindlusega ja ränkaskes tööga arendama võimeid, silmade ees järjest suurem ja ikka suurem eesmärk? Kehalisi eeldusi, kui see ongi eriti tähtis, on olnud teistelgi. Kristjani vennadki olid tugevad, suurekasvulised mehed, Andres Kristjanist pikemgi. Miks nemad ei läinud seda teed? Ja miks lõi suuri saavutusi ihkav soov taas välja kolmandas põlvkonnas?

Muidugi ei pea igatühest saama tippportlast, kuid ruumi tippude seas on veel väga palju.

Palusalu-Trossmanni suur suguvõsa tuli suvel 2008 Matsirannas kokku. Osalejaid oli ligi sada. Tegevust jätkus seal nii noortel kui vanadel. Kokkutuleku korraldasid Arturi järglased eesotsas Renatega. Iga viie aasta taguseid kokkutulekuid on toimunud ka varem, kuid pärast Eesti iseseisvuse taastamist, kui majanduslikud olud olid kehvad, oli neile pikem vahe sisse tulnud.

Jüri Trossmann [Ro(o)berg], (1861 12 27 Läänemaa, Paatsalu – 1942 Vaiste), Kristjan Palusalu isa (kirikuraamatuis ka Trosberg) oli pärit Varbla kihelkonna põhjaservast, Paatsalust. Nooruses küll pikk ja sale, ta erilise jõumehena siiski silma ei torganud. Läänemaa päris poisikesena Riiga kingsepaametit õppima vahetas sealse õpipoisi koha varsti välja selliseisuse vastu Pärnus. Kuid käsitöölise amet Jürit eriti ei tõmmanud, tegi seda vaid hädasunnil. Naise võttis 1888 lõuna poolt Vaiste kandist. Asus pärast abiellumist Saulepi valda, Varemuru külla Looritsa renditallu. Katus peakohal hakkas kohe ka järeltulijate peale mõtlema. Neid sai tal kokku 8 – 5 poissi ja 3 tüdrukut. Range mehena vaatas isa poiste koerustükkidele viltu ega pidanud ka Kristjani algelisi sportlikke harrastusi mikski. Tema tahtmine oli, et Kristjan õpiks sepaks. Suur pere tõi kaela suured mured. Eks isa tahtis igat oma last juhatada elutee otsale, mida pidas temale kõige kindlamaks ja õigemaks. Enda õpitud kingsepaametit ei arvanud ta parimaks valikuks, kuigi ta seda tegema pidi, sest Looritsa väikekoha maatükist ei piisanud üha suureneva pere toitmiseks. Nähtavasti oli siiski maakohas, kus inimesel peamiseks jalavarjuks pastlad, kingsepaametist vähe kasu. Pastlategemisega

sai igatüks ise hakkama. Hiljem, kui pere kolis Andrusse, mis oli täistalukoht, põllutööst muudeks harrastusteks Jüril aega enam üle ei jäänud.

Jüri noorim poeg Kristjan torkas juba noorena viie venna seas silma pika kasvu, tüseda kehaehituse ja keharammu poolest, mis kõik oli sepa ametiks igati sobiv.

Ema **Liisu (Treumann) Palusalu** (1867 03 13 Saulepi – 1949 Saulepi) oli südamlikum, ent ei pooldanud temagi Kristjani tühikargamist, selles oli isaga ühel nõul, et tulevik tuleb tagada kutse õppimisega, mis elu lõpuni leiba annab. Kui palju neid võimalusi siis tollases külas ikka oli? Aga sepaametiga nälga poleks jäänud. Liisu oli asjatundja maarohtude kasutamisel. Suur kodupere õnneks arstiabi ei vajanud ja kes oleks jõudnud selle kinnigi maksta. Kõik tervisehädad ajas Liisu oma metsast, teepeenrailt ja rannaklibu vahelt korjatud ravimtaimede abil minema. Oma suure lastepere hoidis ta ravimtaimede abil terve ja oskas sellel alal nõu anda ka külarahvale.

Liisu kehaehituse kohta on erinevaid arvamusi. Kristjan mäletab oma ema pika ja tugeva naisena. Ka Kristjani tütar Helle kinnitab, et vanaema ei olnud sugugi väikest kasvu. Naabrite jutu järgi jälle oli Andrusse Liisu väikest kasvu, tasase jutuga hea inimene. Mõni ütles Andrusse perenaise olevat kuidagi kartliku ja haiglase väljanägemisega. Kuid, mis sa ikka tahad – talutöö, palju lapsi ja vali mees, leiti sellele ka seletus. Samal ajal oli Kristjan ise veendunud, et oma suure jõu oli ta pärinud emalt: isa oli tavaline talumees, ema võttis viiepuudase viljakoti selga ja läks veski kolmandale korrusele. Aga veski trepid olid tollal ikka väga järsud.

Artur Tamme (Rooberg, Trossmann) (1888 Varemuru) oli vendadest pikim. Abielus meditsiiniõde haridusega Hilda Emilie (1892) Karelsoniga. Erinevalt oma õdedest-vendadest kasutas mõnda aega oma perekonnanime teist poolt Rooberg. Viimase eestistas ta Tammeks. Artur oli õppinud Venemaal juustumeistriks ja tegi mõne aasta Matsalu mõisas juustu. Hiljem pidas Varblas Muru talu ja selle kõrval ka poodi. Poes tegutses müüjana enamasti ta naine Hilda ja hiljem ka tütar Renate. Arturi tegevusalaks jäi siiski rohkem põllumajandus, kuigi ka kauplemise peale oli tal soont.

Kui venelased 1940 sisse tulid võeti pood muidugi kohe käest ära, ent Hilda jäi müüjaks edasi. Pärast sõda pani kalurikolhoos Varblas käima kooperatiivkaupluse, kuhu Hilda sai jällegi müüjaks.

Artur, nagu ka Kristjan ei võtnud viina ega suitsetanud, kuigi isa Jüri oli kõva suitsumees ega öelnud ka napsist ära, selles suhtes oli isa saanud teistele vendadele eeskujuks.

Arturil ja Hildal oli 6 last: Berta, Renate, Ants, Edgar ning kaksikõed Lia ja Hilja.

Berta (Trossmann, Tamme) Eelma (1918 Varbla – 2008 Tallinn) töötas raamatupidajana. Oli abielus piirivalvur Elmar Eelmaga. Pärast sõda tegutses Elmar Tallinna vabrikus Juveel elektrikuna. Neil oli 4 last: Henn, Ene, Peeter ja Piia.

Henn Eelma oli abielus. Ehitas perele Laagrisse maja. Neil olid lapsed Ervin ja Diana.

Ervin Eelma töötas piimakombinaadis. Jäi poissmeheks.

Diana Eelma tegutses kinnisvaramaaklerina.

Ene Eelma oli abielus meremehe Juri Derjabiniga. Neil olid lapsed Anna-Liisa ja Jüri.

Anna-Liisa Derjabina õppis Tallinna Ülikoolis, siis Inglismaal ning abiellunud sakslasega asus elama Saksamaale.

Jüri Derjabin oli abielus. Tal on tütar Mari.

Mari Derjabin (1992) õpib.

Peeter Eelma oli abielus Mariaga, kellega olid lapsed Roman ja Erik.

Roman Eelma

Erik Eelma

Piia (Eelma) Jurjev oli abielus Egon Jurjeviga, kellega tal olid lapsed Kristel ja Maarja.

Kristel Jurjev töötas haiglas õena. Abielus Mardiga, 2 poega.

Maarja Jurjev on abielus ja tal on poeg.

Renate (Trossmann, Tamme) Meriorg (1920 Varbla) oli abielus Voldemar Merioruga, kes töötas Kaelase koorejaamas. Kui pärast sõja puhkemist Saksa- ja Venemaa vahel suvel 1941 sõjategevus kandus Pärnu-Jaagupisse, pages Voldemar oma naise ja kahe lapsega mootorrattal Saulepisse onu Karli Ülejõe tallu. Teel libises Renate jalg mootorratta kodaratesse ja sai viga. Voldemar läks Varbla apteegist sidet ja ravimeid ostma. Samal ajal jõudis sinna veoautotäis vene sõjaväelasi. Nad nägid apteegi õuel meest

mootorrattaga ja tahtsid teda hakata läbi otsima. Voldemari protesti peale võtsid venelased ta kinni, panid seina äärde ja lasksid maha. Järele jäi Renate kolmeaastase Reinu ja aastase Antsuga. Nemad asusid elama Varblasse vend Arturi juurde.

Rein Meriorg tahtis õppida lenduriks, kuid et onu elas välismaal, siis lennukooli ei võetud. Õppis Tallinna Tehnikaülikoolis. Abielus Aime Lepikuga, kellega sai 2 last, Silveri ja Signe.

Silver Meriorg suri noorelt.

Signe (Meriorg) õppis Tallinna Tehnikaülikoolis. Abiellus Toomasega, neile sündis 2 poissi.

Ants Meriorg töötas traktoristina, kus sai kutsehaiguse. Abielus Aime Kalmuga. Neil sündisid lapsed Kati ja Lembit.

Kati Meriorg (Tearu) abiellus metsatöölise Aare Tearuga. Neil on lapsed Triin ja Tarvi.

Triin Tearu

Tarvi Tearu

Lembit Meriorg on lõpetanud Varbla põhikooli. Töötas kolhoosis. On osalenud kohalikes rallisõiduvõistlustes. Oli abielus kooliõpetaja Tiuga, kellega sai lapsed Gerda ja Gregor.

Gerda Meriorg.

Gregor Meriorg (2005).

Ants Tamme (1925 Varbla – Varbla) võitles II maailmasõjas sakslaste poolel, sellepärast karistasid venelased teda sunnitöölaagriga. Vabanes 1954. Töötas autojuhina. Suri noorelt. Oli abielus meditsiiniõde Ilmega, kellega sai lapsed Tiidu ja Tiia.

Tiit Tamme abiellus arst Maretiga. Neil sündisid lapsed Kalju ja Ants.

Kalju Tamme

Ants Tamme

Tiia Tamme

Edgar Tamme (1923) oli lahtise peaga poiss, kuid tema Tallinna tehnikaülikooli astumine sattus karmile ajale. Mandaatkomisjon leidis, et noormehele, kelle onu Kristjan istub nõukogudevastane elemendina kinni, tasuta kõrgharidust ei tohi lubada. Edgar lõpetas Pärnus turbatehnikumi ja töötas Ellamaa turbatööstuses. Õpihimulise mehena õppis Tehnikaülikooli kaugõppes majandust. Abiellus Selmaga, kellega sai pojad Antsu ja Tiidu ning tütre Tiina.

Tiina (Tamme) töötab Tallinnas kaupluse juhatajana. Tal on poeg Priit.

Priit Tamme õpib Tallinna Tehnikaülikoolis.

Ants Tamme töötab farmaatsiafirmas logistina. Abielus lasteaia õpetaja Eha Peebuga (näitleja Helend Peebu tütar). Neil on lapsed Tiit ja Triin.

Tiit Tamme peab lambafarmi. On abielus. Neil on tütred Piret ja Liina.

Piret Tamme õpib Tallinna Tehnikaülikoolis

Liina Tamme õpib Tallinnas Gustav Adolphi Gümnaasiumis.

Triin Tamme õpib Tallinna Tehnikaülikoolis.

Hilja (Tamme) Karelson lõpetas Varbla 7-klassilise kooli ja õppis Tallinna Meditsiiniülikoolis meditsiiniõeks. Abiellus Johannes Karelsoniga. Johannes langes aktsiooni ohvriks, mille käigus kommunistlik partei saatis linnamehi kolhoosi esimeesteks. Johannes hukkus mootorrattaõnnetuses. Neil on tütar Lia.

Lia (Karelson) Bergmann lõpetas Tallinna Tehnikaülikooli tehnoloogiainseneri diplomiga. On töötanud Sakus Eesti Maaviljeluse ja Maaparanduse instituudis ja Põllumajandusuuringute keskuses Vastuvõtubüroo juhatajana. Abielust Peep Bergmanniga on poeg Indrek.

Indrek Bergmann (1975) on lõpetanud Saku keskkooli. Töökoht on Tapa Väljaõppekeskuses. Sai leitnandi kraadi 2005.

Lia (Tamme) Saar õppis Varbla 7-klassilises ja Haapsalu Pedagoogilises Koolis. On tegutsenud

raamatupidajana. Abielus autojuht Endel Saarega, kellega on pojad Sulev ja Jüri.

Sulev Saar tegeleb ettevõtlusega. Abielus kooliõpetaja Reet Rabiga, kellega on lapsed Mart ja Kristjan

Mart Saar õpib Eesti Põllumajandusülikoolis kalakasvatust.

Kristjan Saar

Jüri Saar on tegutsenud jalgpallitreenerina. Ta on abielus Evi Tiitusega, kes on töötanud tekstiiltoodete tehases Marat. Neil on lapsed Heleri, Heiko ja Teele.

Heleri Saar tegutseb müüjana.

Heiko Saar on kinnisvaramaakler. Tegutseb ka jalgpallikohtunikuna.

Teele Saar käib koolis

Minna (Trossmann) Naska tuli Tallinnasse majateenijaks. Elas Magasi tänaval, kuhu ka Kristjan Palusalu sai ulualuse kui pärast kroonust vabanemist Tallinnasse elama jäi. Minna mees, Anton Naska oli juba pensioniealine, ent tegutses Rotermanni leivatehase pääslas väravavahina. Pärast abieelumist jäi koduseks, ent asus vene ajal trammikonduktorina tööle. Minna arreteeriti 1947 ja kadus GULAGi laiahaardelisse arhipelaagi. Minnal lapsi ei olnud.

Marie Trossmannil oli tütar Ermine ja viimasel poeg Arne.

Ermine (Trossmann) oli vabrikutöeline. Ta abiellus ohvitseriga, kes arreteeriti 1941. a suvel.

Arne õppis Tallinna Tehnikaülikoolis. Oli abielus, kolme tütre isa. Hukkus autoõnnetuses.

August (Trossmann) Palusalu läks noore poisina merele. Osales I maailma- ja Vabadussõjas. Sai viimases osutatud teenete eest uusmaatalu Vaiste külla. Oli abielus. Tal oli 7 last: Elmar, Amanda, Sulev, Heljo, Harald, Olev ja Linda.

Elmar Trossmann (Palusalu)

Amanda (Trossmann) Abielus, töötas koos mehega meiereides. Mees oli arreteerituna Siberis. Neil sündisid lapsed Vaike, Kersti ja Alli.

Vaike ehitas koos emaga Pärnu maja. Tal on poeg Andres.

Andres

Kersti elab Raasikul

Alli

Sulev (Trossmann) Palusalu õppis mesinikuks. Elab Viljandis. Tal oli poeg Kalev.

Kalev Palusalu on surnud. Oli abielus. Lapsed on nimekad orienteerujad.

Heljo (Trossmann) Linde kasvatas üles 3 last: Raul, Loore, Liivi.

Harald (Trossmann) Palusalu 3 last: Aare, Arvo, Hedi.

Aare Palusalu

Arvo Palusalu

Hedi (Palusalu) tütar Kaidi

Kaidi

Olev (Trossmann) Palusalu

Linda (Trossmann) Palusalu. Lapsed Pille, Ivo, Ulvi, Uno, Anita, Mati, Elsa, Aili.

Mihkel (Trossmann) Palusalu (1902) on elanud pidevalt oma isakodus Vaiste külas Andruse talus. Abielus Liisaga, kellega sai 5 last: Linda, Ülo, Lembit, Mihkel ja Teodor.

Linda (Palusalu) Gusteli elukäik kulges traagiliselt. Abielus Gusteliga, tütar Tiina.

Tiina Gustel on töötanud baaridaamina.

Ülo Palusalu

Lembit Palusalu töötas kolhoosis Selistes. Oli abielus Tõstamaa kooliõpetajaga, kes töötas ka hiljem kolhoosis. Neil on 3 last.

Ülle Palusalu.

Margus Palusalu töötab Selistes, metsamajandis.

Meelis Palusalu lõpetas Eesti Maaülikooli. Abiellus Reedaga, kes lõpetas samuti Eesti Maaülikooli iluaiaanduse erialal. Tegutseb koos Meelisega Räpinas aianduskonsultantide

ja –arendajatena. Meelis tegeles nooruses maadlusega. Nüüd püüab kasvatada oma pojast maadlejat.

Mihkel (Miku) Palusalu (1938-1992) elas Kolgal.

Teodor Palusalu esimesest abielust on lapsed Reet ja Aarne.

Reet Palusalu elab Haapsalus.

Aarne Palusalu elab Haapsalus.

Anna Pärtelpoeg (Trossmann) (1905 Saulepi vald, Varemurru küla, Looritsa talu – 19 Harjumaa, Kose) lahkus sünnikodust 15-aastasena ja hakkas endale Tallinnas majateenijana elatist teenima. Abiellus metsavahiga, kellel oli 4 last. Hiljem sai selle mehega ka ise 4 last: Arvet, Malle, Kaljo ja Aarne. Elas Kosel.

Arvet Pärtelpoeg elab üksinda Kosel.

Malle Pärtelpoeg õppis raamatupidajaks ja tegutses kolhoosis raamatupidajana Kaius.

Mees kolhoosnik. Lapsed Ulvi, Vahur, Hille

Ulvi Pärtelpoeg elab Tallinnas.

Vahur Pärtelpoeg peab maal talu.

Hille Pärtelpoeg.

Kalju (o?) Pärtelpoeg tegutses kingsepana, hiljem töötas jalatsivabrikus Kommunaar.

On abielus ja kahe poja isa.

Margus Pärtelpoeg

Rein Pärtelpoeg. Tal on 2 last: Marko, Kadi.

Marko Pärtelpoeg

Kadi Pärtelpoeg

Aarne Pärtelpoeg on elektrik ehitustel. Tegutseb praegu Tallinnas. Abielus venelannaga.

Tal on 2 last: Andrei, Larissa.

Andrei Pärtelpoeg

Larissa on õpetaja vene gümnaasiumis.

Karl (Trossmann) Palusalu osaledes Vabadussõja lahingutes landesveeri vastu ja sai haavata. Oli enne sõda töötanud Rottermanni jahuveskis. Vabadussõjas osutatud vapruse eest sai Varblasse asundustalu. Ehitas sinna ka maja, kuid koht talle seal eriti ei meeldinud, meri jäi kaugele. Tuligi Varblast lõpuks ära. Ostis Ülejõe talukoha ja temast sai Andruse talu naaber. Ehitas Ülejõe uue maja ja koos Andruse talu pidanud Mihkliga kahasse ka kaluripaadi. Oli abielus. Perre sündisid tütre Selma, Milvi, Vaike, Linda ja Heli.

Selma (Palusalu)

Astrid (Palusalu)

Albert (Palusalu)

Milvi (Palusalu)

Ester (Palusalu)

Barbi (Palusalu)

Helen

Vaike (Palusalu)

Signe

Linda (Palusalu) on vähestest Palusalu suurpere liikmeist, kes tegeles tõsisemalt sportimisega.

Ta kuulus mõnda aega Pärnu sõudeklubi kaheksapaadi võistkonda.

Reet

Erki

Jaan

Heli Endrekson (Palusalu) pärast Tartu ülikooli lõpetamist sai Pärnu IV Keskkooli matemaatikaõpetajaks. Seejärel õpetas seejärel matemaatikat Aafrikas, Sambia vabariigis. Naasnud Pärnu töötas mõnda aega linna Haridusosakonnas, seejärel taas Pärnu IV Keskkoolis (praegu Pärnu Ülejõe Gümnaasium). Abielus mäeinseneri Elmo Endreksoniga. Elmo Endrekson sündis Pärnus Seileri mootoritehase treiali kolmelapselises peres. Lõpetas Pärnu L. Koidula

nimelise 2. Keskkooli ja Tallinna Polütehnilise Instituudi mäeinsenerina. Töötas Sompapõlevkivikaevanduses peainseneri asetäitjana uue tehnika alal. On töötanud Kaug-Põhjas metallimaaki kaevandavas karjääris. Pärast Pärnu elama asumist juhatas mäetöid Pottsepa kruusa- ja Anelema dolokarjääris. Sai pärijana tagasi vene võimu ajal onult võetud maja. Korrastas üsnagi unarusse jäetud hoone, kuhu asus ka oma perega elama.

Kristjan Endrekson

Tõnu Endrekson (1979 06 11 Pärnu) lõpetas Pärnu IV keskkooli ja asus õppima Tartu ülikooli kehakultuuriteaduskonnas treeninguõpetust ja spordijuhtimist. Treeninguid alustas 1992 sõudeklubis Pärnu Märt Lelle ja Mihkel Leppiku käe all.

Grete Endrekson

Kristjan Palusalu (1908 03 10 Varbla vald, Varemurru küla, Looritsa talu – 1987 07 17 Tallinn, Merivälja) lahkus koos perega 1910 sünnitalust ja asus elama Saulepi valda Vaiste külla Andruse tallu, mille ta isa oli mõisalt päriseks ostnud. Koolis käis Vaiste koolis ja lõpetas Kastna algkooli. Sõjaväeteenistusse võtmiseni aitas isa pidada kodutalu. Pärast teenistust 1929-30 asus tööle Tallinnas, alul võimlemisseltsi Sport liuvälja hooldajana, siis raualaos Popov ja vennad, kuni, pärast silmnähtavaid sportlikke saavutusi riik hoolitseb ta töökoha eest ning seab vangivalvuriks.

Harrastas juba varases nooruses jõudu arendavat tegevust. Teenides Suurupi merekindluses aega, alustas Tallinna seltsis Sport maadlustreeningutega. Kuigi areng ei olnud silmatorkavalt kiire, oli neidki, kes üldse kahtleid ta edenemises, jõudis ta viie aastaga maadlusmaailma absoluutsesse tippu, võitnud Berliini OMil 1936 võisteldes raskekaalus mõlemas maadlusviisis kuldmedali. Suursaavutuse tunnustuseks kinkis president Kristjan Palusalule Harjumaale Anija valda, värskelt rajatud Pillapalu asundusse uudismaatalu.

Võistlemine tuli lõpetada 1938 saadud käevigastuse tõttu.

Oli abielus Ellen Saidlaga, perre sündis tütar Helle ja poeg Jüri.

II maailmasõja laienemisega Venemaale võeti suvel 1941 vene väkke. Toimetati Arhangelski oblasti Kotlase linna moodustatud tööpataljonisse. Näljaturma kartusel pages koos rühma kaaslastega pataljonist, ent võeti kinni ja mõisteti deserteerimises süüdistatuna surma. Mõne aja pärast asendati surmanuhtlus saatmisega sõdima soomlaste vastu. Tulnud Soome poole üle, lubasid soomlased ta varsti Eestisse tagasi, kus jätkas Pillapalus Kungla talu pidamist. Püüdis suurel minekusügisel 1944 pageda perega läände, ent paadi puudumisel läänerannikult edasi ei pääsenud. Pärast venelaste taassaabumist tegutses mõne kuu maadlustreenerina, kuni arreteeriti 1945. Vabastati pärast pea kaheaastast vanglas pidamist. Väidetavalt ei suudetud kindlaks teha, kas soomlased võtsid ta rindel vangi, või läks ta ise soomlaste poole üle. Ei saagi öieti aru, mis neid takistas Palusalule surmaotsust langetamast. Üldiselt sellised tühised formaalsused venelasi küll kõrgeima karistumäära langetamisest tagasi ei hoidnud. Karistati ju vangilangenuidki ja isegi see kuulutati riigireeturiks, kelle vaenlane korjas teadvusetus seisundis üles. Siin ei tehtud vahet, kui langesid vangi, olid reetur ja pidid ka reeturi palga saama.

Pärast vabanemist töötas Kristjan Lasna kaubajaamas laadimistöodel, transporttöölisena tehases Tarbeklaas ja ehitajana artellis Parkett. Kui ta 1950ndate lõpus hakkas Meriväljale oma perele kodu rajama, läks ta tööle Kirovi nimelisse kalurikolhoosi. See oli kodu lähedal ja jättis oma maja ehitamisele rohkem vaba aega. Ka olid palgad Kirovis keskmisest kõrgemad, raha kulus aga ehitamisel palju. Tegutses siis Kirovi kolhoosi ehituskontoris müürsepana pensionile minekuni 1984.

Kristjan Palusalu suri Meriväljal ja on maetud Tallinna Metsakalmistule. Talle on püstitatud mälestusmärk Varbla keskusesse ja Tallinnasse Spordihalli juurde.

Ellen Palusalu (Saidla, Siberg) (1917 Tallinn – 2004 Tallinn) sündis vangivalvurist isa ja väikepoe omanikust ema tütreana. Poes aitas Ellen müüjana oma ema juba teismelisena. Pood võeti omanikel pärast Eesti okupeerimist 1940 käest. Ellen jäi alul koduseks. Hiljem töötas kinoremondi tehases Vene tänaval kassiirina. Suri Meriväljal 2004.

Helle Palusalu (1939 Tallinn) õppis Pillapalu ja Tallinna 4. algkoolis, lõpetas 22. keskkooli (J. Westholmi gümnaasium) ajal kui isa oli alustanud Meriväljale kodu rajamist, raha oli peres hädasti vaja. Helle ei hakanud kaugelt töökohta otsima, vaid leidis selle kodulähedases keemiatehase Flora parfümeeriateshis. Maja Meriväljal sai valmis. Töö konveieri ääres muutus Hellele tüütavaks, pealegi osutus see tervist kahjustavaks. Arstid soovitasid tal otsida amet, kus saab viibida võimalikult rohkem vabas õhus. Hellel oli kange tahtmine minna Tartu ülikooli ajalugu õppima ning seejuures lootus, et pääseb arheoloogia erialale, mis on seotud

välitöödega. Kuid isa laitis mõtte ära. Ajalugu kirjutatakse iga valitsuse ajal ise moodi, kinnitas ta, sellist asja pole mõtet õppida. Helle jutt, et arheoloogias pole tõlgendamist võimalik allutada konjunktuurile, ajas isa naerma. Tema leidis, et arheoloogid nüüd muuga ei tegelegi, kui eestlaste ja venelaste sõpruse väljakaevamisega ja iga potikild või odaots pidi tingimata seda kinnitama, teistsuguseid ei saanud lihtsalt olla.

Äärmiselt populaarne oli geoloogi eriala, kuhu tung oli suur. Seal aga eelistati vastuvõtmisel poisse. Poiste soov õppida Tartu ülikooli teistel erialadel oli järsult vähenenud pärast seda, kui ülikoolis õppimine ei vabastanud neid sõjaväeteenistusest. Eks ole, ei oska selle peale tullagi, mis asi ajas poisse vene ajal kõrgharidust saama. Helle geoloogiasse ei pääsenud ja võttis käsile geograafia, lootuses, et saab niimoodi geoloogiale hiljem lähemale. See tal ka tõepoolest õnnestus, sest spetsialiseerumine vanematel kursustel geomorfoloogiale andiski hiljem võimaluse teha geoloogi tööd. Pärast ülikooli lõpetamist sai ta töökoha instituuti Eesti Maanteeprojekt, kus töötas pensionile minekuni. Helle kauaaegne ülem, instituudi Eesti Maanteeprojekt direktor, Tõnu Duubas oli käesoleva teose koostaja väga hea õpilane Tallinna Mäetehnikumis. Nagu hiljem selgus, õppis temagi seal stipendiumi pärast, ega olnud kunagi tõsiselt võtnud võimalust asuda tööle kaevandusse. Tartu ülikooli geograafia eriala lõpetajad on aga nüüd igasugustes ametites, millel sageli ülikoolis õpitud maateadusega on väga vähe ühist.

Kui 2007. a-l Helle keskkooli lõpetamisest möödab 50 aastat, otsustas lend seda tähtpäeva üheskoos tähistada. Seal siis meenutati, kui vähe üksteisest kooli ajal teati. Keegi ei esitanud mitte kellelegi küsimust, millega ta isa tegeleb või kas tal isa üldse veel elab. Ei külastatud ka vastastikku kodusid, need olid sageli väga vaesed. Mineviku meenutamine oli tehtud tabuks ja sellest peeti enamasti ka kinni.

Jüri Palusalu (1942 Pillapalu – 2006 Merivälja) lõpetas 22. keskkooli ja asus õppima TPIs kaugõppe teel ehitust. Töökoha sai lähedal asuvasse Kirovi nimelise kalurikolhoosi ehituskontoris. Eks tuli temalgi teha ühise kodu ehitamisse oma panus ja töötasu Kirovis seda võimaldas. Ent õpingud ei laabunud nii nagu vaja ja Jüri lahkus TPIst seda lõpetamata. Üheks põhjuseks oli ka kõrge töötasu Kirovis, mis andis Jürile õiguse väita, et õppimisel pole mõtet, sest niigi teenib ta kaugelt rohkem kui diplomeeritud ehitusinsener mujal.

Erinevalt Hellest ilmutas Jüri tugevat huvi spordi vastu. Ta võttis käsile džuudotreeningu. Kahjuks oli Kristjani mõlemal lapsel kaasasündinud südamepuudulikkus, mis pani tugevat kehalist koormust nõudva spordiala treeningule piirangud. Jüril tuli džuudoga lõpetada, kuid spordist ta loobuda ei tahtnud ja jätkas treenimist purjehil. Ent siin ei jätkunud treeneril piisavalt kannatust noore spordihimulise poisi õpetamisel. Jüri eksitus proovisõidul tõi kaasa tõsise pahanduse, mille järel, pidanud isaga nõu, katkestas Jüri ka need treeningud.

Jüri oli abielus Monikaga, kes töötas aednikuna Kirovi nimelises kalurikolhoosis ja Pirita lilleskasvatuse näidissovhoosis. Peresse sündisid pojad, Rimo ja Eero.

Rimo Palusalu (1972) õppis Tallinna Ehituse ja Mehaanikatehnikumis, kuid seose raskustega tehnilises joonestamises katkestas õpingud. Töötas seejärel ehitajana ja õppis õhtukeskkoolis. Pärast Eesti iseseisvuse taastamist astus ajateenistusse okupatsioonist vabanenud vabariigi kaitseväge. Seal saadeti Soome end täiendama Lappenranta sõjakoolis. Naasnud noore ohvitserina töötas sel kohal Meegomäel. Saadeti sealt jälle Soome, nüüd juba ohvitseriteadmisi täiendama. Allus seal reklaamile ja astus Prantsuse Võõrleegioni, kus teenis 7 aastat. Elas seejärel Prantsusmaal. Töötab nüüd Roosna-Allikul ehitustöödel. Lisaks enda omadele kasvatab ka üht kasulast.

Eero Palusalu tegutseb Pillapalus, vanaisa Kungla nime kandvas talus. Kasvatab lambaid ja müüb metsa küttepuiduks.

Koolipoiss Kristjan Palusalu

Kristjan oli 6-aastane kui algas I maailmasõda. Juba järgmisel aastal vallutasid sakslased Riia, Läänemerd kontrollis Saksa sõjalaevastik. Aeg oli ärev. Kristjan sai kooliteele asuda alles 1918. aastal, kui Saksa okupatsioon Eestis oli lõppenud ja maal elu veidi rahulikumaks läinud. Kristjan kuulus Eesti laste esimesse aastakäiku, kellel kogu kooliaeg möödus Eesti riigi eestikeelses koolis. Kristjan oli 11-aastane kui Vabadussõda lõppes. Tema kaks vanemat venda – August ja Karl olid selles võidelnud ja mõlemad saanud tasuks Varbla mõisast asundustalud.

Kristjani esimene, Vaiste algkool oli kodunt poole kilomeetri kaugusel. Kuid selles koolis sai ta käia

ainult kolm aastat, rohkem klasse seal polnud. Vaistes õpetas lapsi Alice Ottmann, kes oli koolis ka ainus õpetaja. Alice'i mees oli pärit Tõstamaa laevaomanike perest. Mehe sugulane Georg Ottmann koos naise ja kahe tütre, Alice'i ning Vilmaga küüditati juunis 1941 Venemaale. Georg suri Sverdlovski oblasti hävituslaagris juba eeluurimise ajal. Seega oli küüditatute seas ka kooliõpetaja nimekaim, Alice Ottmann, kes naasis Siberist eluga, abiellus Viru hotelli ehitanud soomlasega ja asus veel sügaval vene ajal Soome elama. Õpetaja Alice meeldis Kristjanile väga. Nähtavasti oli see päris tavaline koolipoisi kiindumus kenasse nooresse naisõpetajasse. Kristjan on meenutanud, kuidas ta Alice'i tunnis õpetaja tähelepanu endale tõmbamiseks koerustükke tegi.

Neljanda klassi lõpetas Kristjan 1923 küll Tõstamaa valla Kastna algkoolis, ent seda kooli ta hiljem ei meenuta. Oma arvukates vene ajal täidetud isikuandmeankeetides mainib ta ainult Vaiste algkooli. Kastna kool oli suurem, kahe klassikomplektiga. Seal õpetasid Viktor Kummel (oli ühtlasi Kastna kirikus preester) ja Hulda Mutli. Kooliõdede mäletamist mööda oli Kristjan hea õpilane. Kastna kooli oli Vaistest pea 5 kilomeetrit, mis isegi tollasele maapoisis ole kaugevõitu. Kuigi Kristjani jaoks oli seegi maa tühine, pandi ta Kastna koolis internaati. Siiski käis ta kodus sagedamini kui teised, vahel võttis teekonna ette nädala seeski. Internaadilapsed õõbisid koolimajas, tegid endale ise kodunt kaasa võetud toiduainetest süüa ja käisid kodus ainult nädalavahetusel.

Algkoolist mäletati Kristjani silmapaistvalt tugeva, ent heasüdamliku poisina. Ta oli ka hea õpilane. Talle meeldisid väga võimlemistunnid. Nähtavasti oskas õpetaja need talle huvitavaks teha. Võimeldi koolimaja ülakorruse suuremas võimlارuumis, kus tegeldi ka põrandvõimlemisega ja tehti püramiide. Nendega käidi isegi pidudel esinemas, kus saadi selle eest mõnikord ka raha. Võibolla saigi Kristjan siit külge esimesed, teda spordiinnostusse nakatanud pisikud?

Leeris käis Kristjan, nagu ka kõik ta vennad ja õed, Varblas.

Isa arvates oleks poegadest võinud kõige pikemat kasvu August ka kõige tugevam olla, kui oleks harjutanud. Aga Augusti ennast jõudu arendav tegevus ei huvitanud.

Suurupi merekindlus

Kristjan tunnistas, et ootas kroonuaega, sest koju talutööd tegema jääda ta ei tahtnud. Tegelikult ei olnud tal pere noorima pojana seda võimalustki, varem või hiljem oleks tal tulnud isakodu ikkagi maha jätta, sest talu pärimisõigus oli temast vanematel vendadel, neil kõigil enne Kristjani. Oleks võinud ka ümbruskonnast naise otsida ja koduväiks minna. Kuid üksikuid talutütmeid ei olnud varnast võtta, pealegi pidas Kristjan siinset kanti liiga vaeseks. Talutöö ei huvitanud teda põrmugi. Küll seadis ta kõõlumiseks koduõue igasugust turnivärki, mille eest sai isa käest tihti pahandada.

Ajateenijana suunati Kristjan mereväkke. Teenistusaeg oli seal poole aasta võrra maaväe omast pikem, 18 kuud. Kahjuks lootus laevale pääseda Kristjanil luhtus. Väeliigi sai nekrut küll valida, kuid mitte väeosa. Temal tuli teenistusaeg läbi teha Suurupi merekindluses aprillist 1929 oktoobrini 1930. Suurupis teenis sadakond aja- ja üleajateenijat. Elati äsja valminud avaras kasarmuhoones. Noorteajal õpiti tundma kahurite ehitust ja osaleti õppelaskmistes. Noorsõdurit koormati ka mitmesuguse tsiviiltegevusega. Kasarmu juurde rajati spordiplatsi, kõigepealt pidid seal noorsõdurid abiks olema. Tuli ka töötada kasarmu aias ning teha heina, sest kindluse juures peeti loomi, oma köögi varustamiseks piima ja lihaga. Kindluse majandusülem oli kindel, et sõduri toit peab olema tugev.

Sõduri päev algas võimlemisega. Alguses huvituski Kristjan rohkem võimlemisest. Kasarmu võimlas olid olemas kõik võimlemisriistad – kangid ja rõngad, kitsed ja hobused, rootsi sein ja ronimisköied. Seal näitas väeosa instruktor võtted ette. Kuid veel rohkem tõmbas noorsõdurit jooksuvõistlus. Joostud oli kodus küllalt, siin polnud midagi enam vaja õppida ega jooksmist harjutada. Siin sai kohe võistelda ja see oli Kristjanile tähtis. Võistelda, ükskõik mis alal! Spordivõistlusi korraldati kaitseväelastele tihti. Siin sai selle, mis harjutamisega kogutud ka kohe välja laduda.

Palusalu osales ka sõudevõistlusel. Tema teenistuskaaslane mereväes, Juhan Kalde on meenutanud, et esimest korda saigi ta Kristjaniga kokku kuuemehe merepaatide vahel peetud sõudevõistlustel, kus Palusalu osales Suurupi merekindluse, Kalde sõjalaeva Lennuk võistkonnas.

Maadlema sattus Kristjan täiesti juhuslikult. Kui kuulutati välja garnisoni esivõistlused, andis ta end üles jooksjana. Millegipärast jäi aga jooksuvõistlus ära. Võibolla oli Kristjan ainus võistleja või oli jooksjaid korralikuks võistluseks liiga vähe, sest rakmeis võidujooks oli raske ala. Et ikkagi võistelda, registreerus

Kristjan maadluseks. Ka siin oli üksainus vastane, kuid see võistlus peeti siiski ära. Kristjan tuli võitjaks, kuigi varem ei olnud õiget maadlust isegi eemalt näinud. Kaitseväge spordiinstruktor Anton Ohaka märkas musklis meest, selle maadlemisoskus polnud talle tähtis. Ta soovitas mehel kindluseülemaga rääkida, et ta saaks treeningul käimiseks linnaloo. Nii sai esimene võiduga lõppenud maadlusmatš Kristjanile saatuslikuks.

Ühel jaanuari õhtul 1930 tuli Ohaka Spordi poolpimedasse maadlussaali koos koguka sõdurivormis noorukiga. Aeg oli varane, harjutajaid veel vähe. Uustulnuk jäi vaikselt ukse kõrvale seisma, Ohaka läks büroosse. Keegi noormehele tähelepanu ei pööratud, pikki poisse oli siin ennegi käinud – tulnud, vaadanud ja läinud. Ohaka naasis ruumi Spordi asjaajaja Saulmanniga. Viimane andis noormehele dressi ja käskis tulla matile. Nüüd nägid kõik, et munder oli varjanud silmapaistva kehaehitusega lihaselist atleeti. Talle leiti vastaseks keskpärane kergekeskkaallane August Liivamees. Mehed puskesid matil kümnekond minutit. Palusalu ei osanud vastasega matil midagi peale hakata. Tublisti väiksem Liivamees ei saanud aga oma oskusi vastase suure jõu ja kasvu tõttu rakendada. Uustulnuk saadeti pesema, teised asusid toimunut arutama. Üksmeelne arvamus oli: poiss on küll aeglane ja kohmakas, kuid asja võib temast ehk siiski saada. Palusalul oli pool kroonuaega veel ees ja teda lubati Spordi saalis treenida, kui saab Suurupist linnaloo. Selle Kristjan ka sai ja hakkaski käima Spordi maadlussaalis treeningtundides. Suurupist oli Tallinnasse oma veerandsada kilomeetrit. Sõiduvõimalust polnud, maa tuli jalgsi ära käia. Kolme korda nädalas Kristjan seda teha ei suutnud, kuid korra või kaks nädalas oli ta kohal. Sellega oli Kristjan Palusalu astunud suurele maadlusteele, mis viis viimaks kahe kuldmedali saamiseni Berliini OMilt. Maadlejat oli mehes näinud Anton Ohaka, kellele tuleb anda Kristjan Palusalu avastaja ja maadlusmatile tooja au. Poleks Ohakat olnud õigel ajal õiges kohas, oleks Kristjan kõige tõenäolikumalt lahkunud sõjaväest sama märkamatuks, kui oli sinna poolteist aastat tagasi tulnud.

Päev Suurupi merekindluse kasarmus, kui instruktor Ohaka noorele Palusalule nõu andis, sai pöördepunktiks kogemusteta talupoisi elus. Ringirahmeldamise asemel seadis Kristjan endale kindla eesmärgi. Ta tahtis saada heaks maadlejaks, kes seljatab iga vastase. Ja selleks ta ka sai.

Tahtmine

Andruse talus kasvas viis poissi. Teised olid Kristjanist vanemad. Juba varases nooruses tundis Kristjan suurt võistlustahet. Teda kannustas jõuharjutustele kange tahtmine olla vähemalt jõu poolest teistega võrdne. Varsti oli sellest vähe, ta tahtis kõigist kõige kangem olla. Jõuharjutusteks kasutas poiss iga võimalust. Enda meenutamist mööda kasvasid tal käed suurteks ja tugevateks kodulähedase Kolga mäe mändide otsas okste ümbert kinnivõtmise ja turnimisega. Kui on kange tahtmine, leiab nooruk jõu kasvatamiseks alati võimalusi. Koduõues sidus ta rõngad kase oksa külge rippuma. Nendega arendas mitu suve käte tugevust. Kord sadas ta rõngastelt maha ja murdis rangluu. Ta ei julgenud sellest kellelegi rääkida. Kui käsi läks paiste ja mindi arsti juurde, tuli see välja. Sangpommi rebimine oli igapäevane asi. Võistelda kellegagi polnud. Vastaseks olid endale ise. Luges pommi lennutamiskordi ja tundis rõõmu kui jõudis seda õhku saada eelmisest päevast rohkem.

Neljateistkümmeselt oli Kristjan alles koolipoiss, kui tuli hakata tegema tõsist talutööd. Vennad olid kodunt läinud. Talu hoidis korras 60aastane Jüri koos noorima lapsega. Kuid ega Kristjanil jõuarendusind polnud kadunud kuhugi. Ikka oleks tahtnud kellegagi jõudu katsuda, aga külas õiged vastased puudusid. Ent kuulakem, mida ta ise räägib.

Mis ma spordist teadsin? Olin kuulnud, et linnas on Kalevi selts ja Sport. Polnud õiget õpetajatki. Oli päevapiltnik Gipsel, kes näitas midagi ja üks Roone nimeline. Tahtsin kangesti võistelda, aga polnud kellega. Ümberkaudu sporti ei tehtud. Olin külas ainus harrastaja. Vennadki olid tõsisemad mehed, vaid vägikaigast tulid vedama. Viieteistkümmeselt tõmbasid mu üles, järgmisel aastal mulle vastu ei saanud. Polnud külaski meest, kes oleks mu üles tõmmanud, tuli minna 15 kilomeetri taha Varblasse või koguni 30 kilomeetri kaugusele Vatlasse. Varblas sain võistlustelt esimese ametliku võidu 5000 meetri jooksus. Kaheksateistkümmeselt oli mul pikkus ja ramm käes.

Jooksmine, vägikaika vedamine ja sangpommi rebimine olid külas ainsad võistluslad, kus sai tulemusi võrrelda. Meeskondliku alana tuli arvesse köievedu. Vahel mindi omavahel kokku ka eesmärgiga teine pikali panna, mida siis rabelemiseks nimetati ja eks ta rabelemine olnudki. Maadlemisest polnud kellelgi õiget aimu. Ei olnud seda võimalik kusagil ka näha. Kinolina kaugesse maakohta veel ei küündinud, televisioonist ei osatud unistadagi. Kui vahel haruharva Sanniku sarnane trikimees ka maalavale sattus, siis

õppida polnud laadapalaganitsejalt mitte midagi. Lurichist kuulis Kristjan veel vaid vanameeste jutuaajamistest, tema aeg oli möödas. Ent mälestused tema vägitegudest olid erutavad. Sellest, kuidas vägimees maadles, sai mingi ettekujutuse ka külasepa poja kingitud Lurichi raamatust. Kuid kuni ise järele ei saanud proovida, jäi pildimaterjal kuivaks ja kasutuks.

Teisi Varbla valla tuntud inimesi

Kuigi põllupind siinsel Läänemere äärsel maanukil oli kivine ja mullakiht õhuke, on see kant kasvatanud peale Palusalu teisigi laiemalt tuntud inimesi, kellest käsitleme siinkohal kolme: üht Eesti viljakamat kirjanikku, Karl Ristikivi, üht Eesti tunnustatumat riigimeest, riigivanem Jaan Teemantit ja veondusettevõtjat Karl Siitani. Viimane tegi oma bussiga Eesti korvpallimeeskonnale tasuta sõidu Berliini OMile. Seega osales koos Kristjan Palusaluga Berliini OMil teinegi Varbla juurtega mees Karl Siitan, kuigi viimane oli seal pealtvaatajana. Kõik nimetatud prominendid olid Kristjani kaasaegsed, kelle elutee apogee sattus Eesti Vabariiki. Nad kõik kujundasid seda riiki ja aitasid oma tegevusega kaasa riigi õitsengule.

Kuid nimetamata ei saa jätta ka tänapäeval tunnustatud kodu-uurijat Manivald Müüripeat.

Nimetatud isikud said tuntuks tegevusega erinevates valdkondades, kuid nad kõik, olgu siis sportlase, kirjaniku, riigimehe, tulundustegelasena või kodukandi ajaloo uurijana omal alal tipus.

Karl Ristikivi (Karp Ristikivi, 1912 10 16 Varbla kihelkond, Saulepi vald, Uus-Varbla küla – 1977 07 19 Stockholm) ema oli Sipka talu teenija. Karl oli Kristjani kaasaegne ja sündinud samas Saulepi vallas. Koolid olid neil erinevad ja vaevalt nad edaspidises eluski kokku puutusid. Ristikivi lõpetas Varbla algkooli, õppis siis 1927-30 Tallinna kaubanduskoolis ja lõpetas Tallinna kolledži 1932. Muidugi ei olnud üksikemal võimalik Karli koolitada, Karl tegi seda ise. Ta töötas õpingute ajal tapeedipoes müüjana, ent peamiselt teenis juba kooliajal elatist kirjatööga. Karl Ristikivi debüteeris 1928. Ta oli 16aastane kui Uudisleht avaldas tema esimese jutu.

1936 astus Ristikivi Tartu ülikooli ja lõpetas selle 1940 geograafi diplomiga. Ta oli üliõpilasseltsi Veljesto liige ja hiljem ka esimees. Tööle jäeti ta ülikooli majandusgeograafia instituuti. 1943 võeti Saksa sõjaväkke, kus tegutses pool aastat tõlgina ja pages seejärel Soome. Oli Helsingis Eesti Büroo asjur. 1944 siirdus Rootsi. Alul peatus Uppsalas, kus sai tööd ülikooli arhiivis. Seejärel asus Stockholmi, kus teenis elatist kindlustusagendina ja a-st 1955 haigekassa ametnikuna. Oli Eesti PEN klubi ja Lundis tegutsenud Eesti Kirjanike Kooperatiivi esimees.

Viljaka sulemehena avaldas Ristikivi pärast esimest Uudislehes ilmunud juttu ajakirjanduses järjekindlalt jutte, vesteid ning ajaloolisi ja seiklusromaanegi. Tuntuse tõi talle 1938 Looduse romaanivõistlusel romaani Tuli ja raud eest saadud I auhind. Veel ilmusid Eestis viimasega kõrvaltegelaste kaudu seotud romaanid Võõras majas (1940) ja Rohtaed (1942). Tema ülejäänud rikkalik romaanilooming on ilmunud paguluses.

Kahjuks pole Ristikivi kasutanud loomingu kodukandi ainet, kust oleks saanud teavet Kristjan Palusalugi noorukiaastate kohta. Sünnipaigast lahkus Ristikivi varases nooruses, alustas 15aastaselt iseseisvat elu ja pages kodumaalt 32aastase mehena, et siia enam mitte kunagi naasta.

Ristikivile on Varbla koolimaja ette, mitte kaugemale Kristjan Palusalu omast, püstitatud mälestussammas 1987.

Jaan Teemant (1872 09 24 Paatsalu vald - 24.7.1941) sündis vallakirjutaja peres Illustes. Kõikides Eesti Vabariigi ajal üllitatud biograafilistes teabeteostes on riigivanema sünnikohaks märgitud Vigala vald. Nii ka 1926 – 29 koostatud Eesti Biograafilises Leksikonis. Seda viga ei ole parandatud ka 1940 ilmunud Eesti biograafilise leksikoni täienduskõites, kuigi riigivanem Teemant siis elas, oli täie tervise juures ja oleks võinud selle sea parandada. Kuna see jäi tegemata, siis kandus ekslik sünnikoht ka kõigisse vene ajal ilmunud teabeteosesse. Hiljem kolis pere Kohilasse ostetud talukohta. Jaan Teemant õppis Pärnu gümnaasiumis, kuid lõpetas Treffneri gümnaasiumi Tartus ja seejärel Peterburi ülikooli õigusteadlasena. Oli Peterburi Eesti Üliõpilasseltsi asutajaid ja osales teistes sealsetes eesti seltsides. A-st 1896 tegutses advokaadina Tallinnas, kus kaitses korduvalt talupoegade ja mõisnike vahelistes protsessides esimeste huve. Jätkas Tallinnaski üliõpilasena Peterburis alguse saanud osalemist seltsielus. Oli koos K. Pätsi, O. Strandmanni ja teistega Eestimaa kubermangu pealinna kogunenud vabameelse kodanliku eestlaskonna silmapaistvamaid esindajaid. Kui eesti-vene edumeelne plokk sai 1904 Tallinna linnavalimistel enamuse, valiti Teemant linnavolinikuks.

Eriti agaralt tegutses Teemant revolutsiooni päevil 1905. Valgustamaks kohalikke olusid ja nõudmaks nende parandamist korraldas ta valitsusele märgukirjade saatmist ja osales omavalitsuskavade koostamises. Ta valiti Tartu seltside poolt kokku kutsutud rahvaasemike koosoleku juhatajaks. Koosoleku lõhenemise järel mõõdukateks ja käremeelseteks, liitus Teemant viimastega ja jätkas valitsusele nõudmiste esitamist ülikooli aulakoosolekul. Pärast revolutsiooni ebaõnnestumist pages Teemant karistussalkade eest koos paljude eesti haritlastega välismaale ja jäi peatuma Šveitsi. Tagaselja surma mõistetuna julges ta naasta alles sõjaseaduse kaotamise järel 1909. Ta mõisteti aastase eeluurimise järel poolteiseks aastaks vangi ja veel asumisele Arhangelski kubermangu. Seal ta naasnuna jätkas ta advokaadiametit pidamist Tallinnas.

Eesti Vabariigi algusaastail tegutses Teemant Vabariigi prokurörina, seejärel 1925 – 27 riigivanemana. Viimasel töökohal viis ta läbi paljudele seisma jäänud olulistele küsimustele lahenduse otsimist, nagu pärast Vabadussõda mõisnikelt võõrandatud mõisate eest tasu maksmine, rahareformi teostamine ja välislaenu saamine, kaitseväge teenistusaja lühendamine, ametnike koondamine, ministriumide arvu vähendamine j.t.

Uuesti valiti Teemant riigivanemaks 1932. Eestis oli see veel mõne aasta eest maailma tabanud raske majanduskriisi aasta. Riigi eelarve tasakaalustamiseks koondati oluliselt ametike arvu. Tollase Eesti peamise tootmisharu, põllumajanduse kaitseks vähendati talunike tulumaksu ja pikendati võlgade tasumise tähtaegu. Tõsteti paljude kaupade tolli. K. Pätsi 1934 teostatud pöörde järel astus Teemant autoritaarse suuna vastu. Koos kolme endise riigivanema J. Tõnissoni, A. Piibu ja J. Kukega saatis ta Pätsile poliitilise märgukirja, milles mõistis hukka Pätsi võimuhaaramise ja kaitseti demokraatlikku riigikorda.

Jäänud poliitilisest tegevusest kõrvale töötas Teemant edasi vandeadvokaadina. Kui oktoobris 1939 baltisakslaste Eestist lahkumisega seoses loodi Eesti-Saksa segakomisjon, oli ta selle Eesti-poolse koosseisu juhatajaks.

Ta oli Tartu Ülikooli audoktor.

Jaan Teemant arreteeriti Vene võimu poolt 23. juulil 1940. Ta edasine saatus on teadmata.

Jaan Teemantile püstitati sünnikohta, Illustele 24. septembril 2008 mälestuskivi.

Karl Siitan (1894 Varbla – 1968 Tallinn) lõpetas Moskvas 1914 autokooli autoremondi alal. Alul ta seal õpitud alal Eestis tööd ei leidnud, autosid oli veel vähe. Pealegi algas kohe I maailmasõda, kui suur osa väheseist ringi sõitnud autodest rekvireeriti sõjaväele ja viidi Eestist ära. Siitan leidis tegevuse Põhja-Pärnumaal, väikeses Uduvere alevikus, kus avas puutöökoja. Puusärke läks ikka vaja ja sõja ajal, kui majanduse allakäigu tõttu elamistingimused halvenesid, veel eriti.

Varsti pärast Vabadussõja lõppu kolis Siitan Pärnu ja avas seal autoosade kaupluse. Jätnud selle tegutsema äripartneri Elmar Sauga käe all, siirdus ta Tallinnasse, kus avas Tallinna ja Pärnu vahelise bussiliini. Kuid tema täheleand algas 1932, kui sai enda kätte Tallinn-Nõmme bussiliini pidamise. Kui aasta alguses oli siin päevas 25 sõitjat, siis aasta lõpuks oli arv kasvanud 400-le. Siitan kasutas liinil Vabaduse puisteed, mis oli hiljuti, majanduskriisi aastail hädaabitööna rajatud uus tänav. Ta püstitas peatustesse ootepaviljonid ja pani bussid sõitma täpselt plaani järele. See äratas usaldust ja tõi sõitjaid. 1936 vedas liinil juba 8 30- 40kohalist bussi päevas 1000-1500 sõitjat. 1937 korraldas teedeministerium bussiliinile konkursi. Selle võitis osauhisus Mootor, kellele Siitan oma Tallinna linnaliinidel sõitnud bussid ka maha müüs. Kuid koos A. Saugaga pidas ta edasi Tallinn – Pärnu bussiliini ning talle jäi ka kaubaveo ettevõtte Tallinnas Pärnu mnt 131.

Polnud spordivaldkondki Siitanile võõras. Vanim ralli, kuhu meie võidukihutajad panuse on teinud, on Monte-Carlo tähesõit. Esmakordselt korraldati see maailma vanimaid autosõiduvõistlusi 1911. Üheks stardipaigaks Vahemere äärsesse hasartmänguparadiisi sai 1930 ka Tallinn. Estonia eest alustas 3474 km pikkust teekonda 21 autot. Sõit kulges marsruudil Tallinn – Riia – Tilsit – Königsberg – Berliin – Pariis – Lyon – Monte-Carlo. Tänapäevaks on kohanimedki muutunud ja meile võõrad. Tuletagem meelde, et pärast Ida-Preisimaa annekteerimist ja sakslaste väljaajamist venelaste poolt nimetati Tilsit Sovetskiks ja Königsberg Kaliningradiks, mõlemad sellisena praegugi meenutamas kommunistliku Vene impeeriumi karmi aega.

Monte-Carlo rallit sõideti talvel, enamasti jaanuaris, kui Eesti maanteed olid tavaliselt libedad ja sageli hange tuisanud. Talvist teede lahtilükkamist Eestis veel ei tuntud, liivatamisest rääkimata. Igaüks pidi hoolitsema ise, kuidas hangedega hakkama sai. Rallimeestel olid lumelabidad kaasas ja neid tuli päris sagedasti ka pihku võtta.

XVI Monte-Carlo tähesõidul 1937 startis Tallinnast ka eestlasist koosnev võistkond Karl Siitani juhtimisel. Kaasas oli kogemustega tähesõitja Zimmermann, ajalehe Vaba Maa toimetusest Eduard Vallaste ja mehaanikuna Elmar Sauga. Sõideti Siitani uuel autol Nash. Tallinnast startinuist saavutas Siitan 3974 km pikkusel võidukihutamisel 3. koha. Autasuks oli nägus karikas, mida tänapäevalgi kasutatakse rändauhinnana Eesti edukaimale rallivõistkonnale. Karikale on graveeritud kiri:

XVI ME Rallye Automobile Monte-Carlo Purle Concurrent Estonien le Mieux Classe Dans le Rallye 1937. Eestis lisati puitalus kirjaga: Igavesti rändav auhind parimale Eesti autosportlasele. Karikas mille Karl Siitan võitis Monte-Carlo tähesõidul antakse rallimeeskonnale aasta parima tulemuse eest välisvõistluste autorallis.

Siitani võidetud karikas sai Eestis vene ajal igavesti rändava auhinna staatuse ja jätkab sellena tänaseni. Nii on see Eesti unikaalsemaid auhindu, mille võitis autosportlane ja ärimees Karl Siitan Eesti Vabariigi ajal Monte-Carlos (sellest prantsuskeelne graveering), anti 24 korda välja Eestis vene võimu ajal ning jätkab rändlemist tänase päevani. Igal aastal saab selle enda valdusse parimat rahvusvahelist tulemust saavutanud rallivõistkond. Esimesena graveeriti rändkarikale Gunnar Holmi ja Hans Rüütli nimed, kes pälvivad Poolas Rajd Polski autorallil 1968 autol Moskvitš-412 klassivõidu ja absoluutarvestuses 5. koha. Karika Eestisse toomisest oli sel ajal möödunud ligi 30 aastat. On lausa ime, et vene võim lubas eduka ärimehel poolt Eesti Vabariigis võidetud suveniiri, üldse näidata, veel enam seda võitja autasustamiseks ja sellega ka ju tema mälestamiseks, kasutada. Kuid Eesti motosportlased olid üldse selles suhtes jumalate kaitse all. Neil oli lubatud lugeda ka automotospordi ajaloo alguseks Eesti Vabariigis 1921 toimud esimest võistlust. Selles oli osalenud 8 autot ja 2 mootorratast. Võitja läbis 140 km, mis oli Tallinna ja Pärnu vahemaa, 2 tunni ja 43 minutiga. Sellest alates peeti võistlusi järjest laienevalt, igal aastal.

25. jaanuari pärastlõunal 1938 alustas Tallinnast tähesõitu 4 võistkonda, nende seas ka eelmisel aastal võistluse edukalt lõpetanud Karl Siitan autol Nash. Nüüd olid kaaslasteks Karli abikaasa, Uduverest pärit Maria (neiuna Jaanson) Eesti esimesi vapraid naissoost rallikihutajaid.

1939. aastal oli Eesti Vabariigi pealinn viimast korda Monte-Carlo tähesõidu stardipaigaks, 17 osalenu seas Eesti autosportlased puudusid.

Karl Siitan on jätnud veel mitmelgi moel jälgi Eesti spordi ajalukku. Berliini OMil 1936 viis ta Eesti korvpallimeeskonna kohale omas bussis omal kulul. 1940 ja 1941 võitis ta Tallinnas korraldatud autode lendstardiga kiirusvõistlused.

Pärast sõda töötas Karl Siitan Tallinna autoteenindustevõttes.

Manivald Müüripeal on tuntuks saanud põhjaliku kodu-uurimusliku tegevusega. Ta on Varblast pärit kunagine kolhoosiesimees ja veendunud marksist. On kirjutanud 10 mälestusteraamatut, mis on internetis loetavad. Mitmes raamatus riivab ta ka Palusalu perekonnast pärit inimesi. Ise õppis ta Varbla 7-klassilises koolis koos Kristjani venna Arturi kaksikute tütarde Hilja ja Lia Tammega.

Saulepi perenimedest

Algselt lihtrahval perekonna-nimed puudusid. Vaid mõisnikel ja muudel härradel olid need olemas. Nimedena kasutati peamiselt talunimesid või siis hoopis isanimesid. Alles 19. sajandi algul seoses pärisorjuse kaotamisega hakati nimereformi käigus priiks lastutele andma nimesid. Millise nime keegi sai sõltus kohalikest härradest. Eesti kuulus tol ajal Vene riigi alla, aga valitsev klass (mõisnikud ja pastorid) olid peamiselt sakslased. Nii anti ena-musele saksakeelsed perekonna-nimed. Siiski said mõned endale eesti päritoluga nimed (Kuusik, Polt jt).

Niikaua kui perekonnanimesid veel polnud ja kasutati peremehe ja selle poja meetodit, said mõned elanikud endale väga kummalised nimed. Näiteks Hintso Ado Ado või Marti Mart Paatsalust. Sedasi on nüüd väga raske inimeste vahelisi seoseid välja selgitada. Veelgi kehvem lugu on naistega. Nende kohta oli tihti teada vaid eesnimi ja kellega ta oli abielus.

Taludega seostamist raskendas talude nimede puudumine. Näiteks polnud selget sotti sellest, millisesse tallu kuulusid Kulli Abbri, Kulli Mart, Kulli Jüri, Kulli Reino jne. Hingeloendite koostamisel 1782 ja 1795 hakati nimedena kasutama talude nimesid. Nii said endale nimed Kulli Thoma, Kulli Maddise, Kulli Juhhani. Sedasi tekkis võimalus jälgida seoseid inimeste vahel ja koostada sugupuud.

Esimesed perekonnanimed leiduvad 1834 aasta revisjonilehtedelt. 1835. aastal koostati perekonnanimede panemise raamatud. Seal toodud perekonnanimed aga polnud alati samad kui järgmistes revisjonides. Kirikuraamatusse (sünnimeetrikasse) ilmusid perekonnanimed alles aastal 1837.

Järgnevas tabelis võib näha, kuidas nimed aegade jooksul on muutunud. Tuleb arvestada, et tihti kirjutati tol ajal nimesid kuulmise järgi ja seetõttu need ka muutusid hingeloendist hingeloendisse.

Kodulehe www.history.ee/ono ("Onomastika Net") põhjal anti Saulepis (Hanila kihelkonnas) järgnevaid perekonnanimesid: Akkermann, Altberg, Altwald, Armmann, Baldier, Barablie, Berggrünfeld, Bernstamm, Birck (Birk), Busch, Constabell (Konstaabel), Haack, Habicht, Eirschmidt, Eschstamm, Hellmann, Feldmann (Feldman), Freymann, Fürmicz, Grachnfeld, Granmann, Grentzstamm, Grossmann (Grossman), Gustavblum, Jaack, Kragdorf, Lesschmidt, Lutter, Pielmann, Pern (Pärn), Reden, Schoenberg, Seemann, Sprengwald, Stammberg, Tannenberg, Tannwald, Türck (Türk), Weismann, Widdistein. Erinevus revisjonilehtedega on silmatorkav, mistõttu nendesse andmetesse tuleb suhtuda kriitiliselt.

Vaistes anti perekonnanimesid järgmiselt: Berghof, Endermann, Feldermann, Fessmann, Freymann, Froberg, Koppelman, Kruustock, Neuthal, Pausmann, Peelman, Pessel, Pinter, Rentberg, Rosenbaum, Siewert, Zuter, Westerberg, Wiltensehl, kokku 19 erinevat nime.

Külade piirid on aegade jooksul muutunud palju, talusid on juurde tulnud ja "haihtunud" ning seetõttu vettpidava versiooni kokkupanek küla taludest ja elanikest on eriti keeruline. Allpool on siiski püütud kokku võtta need andmed, mis ürikutest on võimalik leida. Loomulikult lipsab sellise detektiivitöö tõttu sisse nii mõnigi viga, aga üks viga võib parandada ka edaspidi, sedavõrd kui arhiividest leidub uusi ürikuid.

Vanad ürikud on mõnes mõttes huvitavad ja kummalised. Kuna tol ajal arvuteid veel polnud, kirjuti kõik käsitsi ja käekirjad olid mõnedel kirjutajatel tõeliselt kehvasti loetavad. Vahetevahel tegid kirju-tajad oma käekirja tahtlikult veelgi raskemini loetavaks. Eriti juhtudel, kui kirikuraamatusse tuli sisse kanda hing, kelle isaks oli keegi mõisategelastest või kirikuhärradest. Sellistel juhtudel pole isanime väljalugemine võimalik. Ainuke asi, mis tegeliku tausta avab, on vaderite ja tunnistajate nimekiri. Kui sealt leidub mõisa elanikke või kirikutegelasi, siis võib arvata, et asi polnud päris puhas. Kirikuraamatutest võib leida sissekandeid erinevates keeltes: eesti, rootsi, saksa. Käekirja põhjal võib arvata ka, millal kirikuhärra on vahetunud.

Kohanimedest selguse saamine on üsna raske, sest need pandi tihti kirja kuulmise järgi. Erinev kuulaja kuulis aga erineval moel, mistõttu sama kohanimi võis sünnimeetrikas olla samade perede puhul kirja pandud väga erinevalt.

Perekonnanimed aga elasid oma elu. Näiteks Haapsi külast leidis perekond nimega Freimann (hingeloend 1835). 15 aastat hiljem oli aga sama pere nimi Reidorf. Raske leida millise talu inimesed, millise nime said. Samas näitas sugulust revisjonileht, kuhu märgiti ka see, millise suguvõsa võis olla tegemist. Suguvõsad märgiti ära numbritega ja kui kusagilt teisest talust leidis sama number, oli selge, et tegemist on sama suguvõsa liikmetega.

1835	1850	1858
Akkermann	Akermann	
Altberg	Altberg	Altberg
	Altwald	
Amtskrugdorf	Amtskrutow	Amtskrutow
Armann		
Baldies	Baldis	Baldis
Birck	Birk	Birk
Seemann	Eismann	Eismann
	Esschmid	Esschmid
Eschstamm	Estam	Estam
Eschstamm	Estmann	Estmann
	Feldmann	Feldmann
Fischmann	Fischmann	Fischmann
Graumann	Graumann	Graumann
	Grossmann	Grossmann
	Grünfeld	Grönfeld
Grentzstamm	Grünstam(m)	Grünstamm
Grahnfeld	Grönfeld	Grönfeld
Haack	Haak	
Habicht	Habicht	Habicht
Hellmann	Hellmann	Hellmann
Jaack	Jaake	Jaake
Constabell	Konstapel	Konstapel
	Leesmit	Leesmit
	Lumper	Lumper
Lutter	Lutter	Lutter
Pern	Martson	
Mellermann	Möllermann	Möllermann
Barablie	Parapli	Parapli
Pielmann	Pellmann	Pellmann
Bernstamm	Permann	Permann
Berggrünfeld	Pertgrünfeld	Pertgrünfeld
Busch	Püssmann	Püssmann
Reder	Reeder	Reeder
Freymann	Reidorf	Reidorf
	Schönberg	
	Sermann	
	Sitom	
	Staak	Staak
Stammberg	Stamberg	Stamberg
Tannwald	Tammann	Tammann
Tannenberg	Thalberg	Thalberg
Sprengwald	Trinkmann	(Strikwald)
Türk	Türk	Türk
Weismann/Weirmann	Weismann	Weismann
Farmich/Furmich	Wermit	Wermit
Widdistein	Wittenstein	Wittenstein
		Oldermann
		Madrus
		Walberg
		Ahlmann

Kuna kõik revisjonid teostati peamiselt kroonu nõudmisel, oli pearõhk pandud meestele. Nende kohta leidis tavaliselt ka isanimi. Abikaasade kohta aga vaid vanus. Arva siis ära, millisest talust abikaasad pärit on. Seega naiste pool sugupuust jääb väga puudulikuks või siis peab hakkama lihtsalt ära arvama, kellega on tegemist. Asja oleks lihtsustanud ka see, kui revisjonides oleks kirja pandud õiged sünniajad. Nüüd peame aga leppima vaid sünniaastatega, mis on kahjuks osutunud tihti valeks.

Kirikuraamatute surmameetrikas anti iga lahkunu kohta ka tema vanus. Aga vanused üle 60 aastat anti peamiselt kümneaastase täpsusega. Võta siis kinni, millal keegi on sündinud.

Kui uskuda Varbla kirikuraamatut, siis mõni mees suri kaks korda. Näiteks Murda Sakris - 13.12.1786 ja 17.1.1787 ja seda 90 aastaseks. Samakandimees Wänja Mart aga elas kirikuraamatu andme-tel 120 aastaseks ja suri alles 5.1.1780. Sedasi peame leppima lihtsalt kättesaadavate andmetega.

Järgnevalt esitatav talude ja nende elanike ning perenimedede kokkuvõte ei esita Saulepi kanti päris sellisena kui tänapäeval. Kasutan siinkohal 1835.a. nimedepanekuraa-matu ja 1858. aasta hingerevisjoni andmeid. Sedasi kuuluvad Saulepi kandi hulka ka Haapsi küla elanikud. Vaiste ei kuulunud tol ajal Saulepi alla ja seda kanti käsitleti eraldi.

Haapsi küla talud

Haapsi küla elanike kohta leiduvad vanimad andmed Varbla koguduse kirikuraamatust 1745-1792. Küla nimi pandi siis kirja peamiselt kuulmise järgi ning sedasi leidub küla nimest väga erinevaid versioone: Eapse, Uapse, Epse, Äpse, Ääpsi, Haabse, Haabsi.

Võtan järgnevalt aluseks 1835., 1850. ja 1858. aasta hingerevisjonid. Nendest paberitest selgub, et Haapsi küla alla Saulepis kuulusid Haapsi Jürri, Peebu, Mäe, Sikka, Matsi ja Kangro talud. Varasemate nimekirjade põhjal võib aga arvata, et seal oli veel mitu muudki talu. Näiteks kirikuraamatus ei märgitud Haapsi küla Saulepi osaks.

1. Haapsi Jüri talu

Perekonnanimi Grönfeld. Külas rohkem samanimelisi polnud. Hilisemad nimed arvatavasti Kruusi, Rohtväli ja Pärna. Hiljem leidub järglasi ka Palatult ja Raespast ning Künnisoo talust. Vanimad eellased olid Haabsi Mihkel ja Ewa. Nende poja Jüri järgi talu õigupoolest nime saigi. Jüril oli suur pere: kaks naist ja kokku 12 last. Esimene naine Marri oli Haapsi külast Suitsu talust ja teine naine Ann oli pärit Rädikülast. Talus elas suur perekond. 1850 oli nimekirjas 33 hinge, kellest küll kaks oli märgitud surnuks ja üks oli võetud nekrutiks.

2. Peebu talu

Perekonnanimi Hellmann. Samanimelised veel Mäe ja Sikka talus ning Talsi talus (Õhu küla). Hilisemad eestistatud nimed olid: Heinla, Heinma, Heinmaa ja Heinsoo. Vanim teadaolev eellane oli Ado, kelle poja Peebu nimest talu oli oma nime saanudki. Peebu poeg Ado siirduski elama Talsi tallu. Varbla sünnimeetrikas oli talu nimeks Aabse Päbo.

3. Mäe talu

Perekonnanimi Hellmann. Hellmann Peebu vend Jahn (1711-1791) elas Mäe talus. Aastast 1835 oli selle talu peremeheks märgitud Rein (1768-1835) algupära on ebaselge. Arvata võib, et Ado pojalt Jahnil oli poeg Hindrik, kes jätkas isa elutööd Mäe talus. Hendriku õde Ann aga abiellus Reinuga ning kui Hendrik suri, polnud tema oma pojad veel piisavalt suured ning peremeheks tõusis Rein. Tegelikult peaks seda perekonda veel uurima. Nimelt abiellus Haapsi Henriku poeg Rein 10.11.1792. Samas talus elasid veel siis (1850) Hendriku poja Jaani lapsed.

4. Sikka talu

Perekonnanimi Hellmann. Talu peremeheks oli 1835 ja 1850 Mäe talu Jahni lapselaps Maddis (1781-1851). Samas elas ka tema vend Johann oma perega. Talust leidub ka perekond Reidorf, kes 1835. aasta loendis kandis perekonnanime Freimann (Freimannid on saanud Saulepis uuteks nimedeks Kalda, Kasemaa ja Männiku). Reidorfid leiduvad veel Raespe küla Tanni talust ja Õhu Jaani talust. Arvatavasti on tegemist kolme vennaga (arvatav isa oli Seppa Hans).

5. Matsi talu

Perekonnanimi Thalberg. 1835 loendusel oli nende nimeks märgitud Tannenberg. Hiljem eestistatud nimed: Orumägi ja Talve. Esimesed loenditest leiduvad Matsi talu elanikud olid Hans ja Liso. Nende poeg Thomas oli väga viljakas - 13 last. Talus oli 1850. aastal 28 elanikku.

6. Kangro talu

Perekonnanimi Weismann. Samanimelised leiduvad veel Raespas Tanni ja Maddise taludest. Weismanni nimelised on hiljem eestistanud oma nimed järgnevalt: Laanemets, Linnamäe, Randväli, Vainumäe ja Välik. Kangru talu on veel tänapäevalgi sama nimega ja selle kõrval on Linnamäe talu. Oma nime on talu saanud esimese peremehe Juhani ametist. Nimelt oli too kangur nii nagu ka tema pojad Michel ja Jüri.

Rädi küla talud

Rädi e. Reddi külas on neli talu, kus on peremeheks olnud Reederid. Loendis 1850. olid järgnevad talud:

7. Reddi Johann

Perekonnanimi Reeder. Samanimelised leiduvad veel naabertalust (Reddi Michel), Saare Johanni talust, Kolka talust, Selja talust ja Reddi Saunast. Tuntakse ka Rädi talu ja Pirtsu talu nime all, kus praegu elavad Pirsod.

8. Reddi Michel

Perekonnanimi Reeder. Talust leidis ka kaks noort, kelle perekonnanimi oli Birk ja kelle onu elas tol ajal Pirasaare talus. Sugulasi elas ka Kolka talus.

9. Reddi Hans

Perekonnanimi Akermann. Talus oli ka veel perekond Estmann, kelle sugulased leiduvad Saare külast Üllalt Toa talust.

10. Igganemme (Iganõmme)

Perekonnanimi Altberg. Siit leidis varem pere Habicht. Pärast pereisa Hansu surma 1838 kolisid vennad Tõnnis ja Indrik Kulli Thoma tallu. Kolmas vend Maddis suri 1849. Saare küla Rammoka Micheli talust oli Habichtite mineku järel kolinud Iganõmmele elama Mihkli poeg Hans Pertgrünfeld perega.

11. Pallato Kõrts

Perekonnanimi Reeder. Aastani 1838 elas seal perekond Grönfeldt (Grünfeldt), kes on pärit Haapsi küla Jürri talust. Aga kui 1838. aastal peremees Jürri (1774-1738) suri, siis tuli sinna peremeheks Reddi Johanni talust noor Hans (sünd. 1822), kes abiellus Lisoga ja neile sündis kaks tütart. Endise peremehe (kõrtsmiku) poeg Thomas kolis pärast isa surma Künisoo tallu.

Raespa küla talud

12. Tõnnise talu

Perekonnanimi Grünstam. Veel 1834 hingeloendis oli perenimeks märgitud Grentzstamm. Vanim seni leitud mäрге ürikutes on Palmipuude püha pühapäevast 12.4.1747, kui Rae-Marti Tõnnise ja tema naise Liso 8.4.1747 sündinud esiklaps Marri ristiti. Kas see oli siis austus perekonna suhtes või oli tegemist pühadega, olid vaderiteks märgitud Assessor von Reutz, mõisahärra von der Pahlen ning proua Wilhelmina Preus. Nendele lisaks leidsid vaderid ka lihtrahva hulgast: Igganõmme Ado naine Marri, Pühha-Jürri poeg Abraam ja Sorja Maddis. Rae Mart suri 25.2.1751. Talu sai nimeks tema poja Tõnnise järgi, kellel oli suur pere. Kokku oli tal 10 last, kellest Mihkel ja Ann olid kaksikud. Lapsed abiellusid erinevate külade noortega. Abikaasad leidsid Reddi külast, Õhust, Palatult, Saare külast (2) ja Haapsest (2). Pärast Tõnnist sai peremeheks vanim poeg Mart. Hiljem tuli peremehe koorem endale kaela võtta Mardi vanemal pojalt Jürri. 1850. aasta revisjoni põhjal võib oletada, et selleks ajaks oli peremeheks tõusnud Jürri poeg Mart. Samas elas veel tema ema Ewa ning vend. Talus elas lisaks onu Mardi poeg Tõnnise pere. Teise onu (Juhhani) tütreid olid kirjas teenijatena.

13. Sorja (Sorjo) talu

Perekonnanimi Graumann. Sama perekonnanimi on ka naabertalus (Kõrwe). Suguluse täpne selgitamine osutus aga üsna keerukaks. Selgus, et 1710 sündinud Kõrwe Jürri vanimast pojast Jaanist tuli Sorja talu peremees ja vanuselt teisest pojast Hansust Kõrwe talu peremees. Vähemalt Hansu lapselapsed on kõik märgitud sündinuks Kõrwe talus. Graumannid on eestistanud perekonnanimedeks ka Koidu, Ojangu, Värav, Ojala, Talvi ja Raomets.

14. Kõrwe talu

Perekonnanimi Graumann. Esimene seni teadaolev talu peremees Kõrwe Jürri sündis 1685. Tal oli vähemalt neli poega, kes kõik jäid elama Raespa külla. Tütar Marri abiellus Kastnast pärit Paulo Carliga.

15. Maddise talu

Perekonnanimi Weismann. Milline seos on talu esimesel teadaoleval peremehel Jürri (sünd. 1784) Haapsi külas oleva Kangro talu Weismannidega, pole esialgu teada. Oletada võib aga üsna suure tõenäosusega, et tegemist on sugulastega. Teada on, et tema pojatütar Marri abiellus Rein Hellmanniga ja pere elas Sillaotsa talus.

16. Tanni talu

Perekonnanimed Fischmann ja Weismann. Vanim teadaolev talu peremees oli Michel, kes aastal 1774 sündis Widdi saunas. Tema vanem vend Jürri jäigi sinna elama. Samas talus elas aastal 1858 ka Haapsi Kangro talust pärit Rein Weismann oma perega.

17. Widdi talu

Perekonnanimi Eismann. 1835. aasta nimedepanemiseraamatus oli samal perekonnal nimeks Seemann, hilisemates loendites Eismann. Esimese teadaoleva peremehe Mihkli (1757-1819) pojad leidsid endale naised Haapsi Tanni talust, Palatu kõrtsist ja Saare Mihkli talust.

Saare küla talud

18a. Saare Johanni talu

Perekonnanimi Estam, varemalt Escstamm. Algselt pärit Saare Hannuse talust, kus peremeheks oli 18. sajandi alguses Hannus. Hiljem jagunes Hannuse talu kaheks, sest pojad ehtasid omale kodu. Eestistanud oma nimesid Eestaluks ja Merilaks.

18b. Hannuse talu

Perekonnanimi Estam, varemalt Escstamm. Saare küla üks vanemaid teadaolevaid talusid. 1726. aastal oli kirjas vaid kaks talu: Saare Hannus ja Saare Michel. 1958 elas talus 19 elanikku. Täpsem sugupuu vajab veel uurimist.

19a. Üllaltoa Petri talu

Perekonnanimi Estmann. Algselt (1835) perekonnanimi Eschstamm nagu Saare Juhani ja Hannuse taludes. Sealt nad algselt pärit ongi.

19b. Alt-toa talu

Perekonnanimi Grünstamm. Raespa Tõnnise talu peremehe, kiriku võõrmünderi (pastori abilise) Tõnnise üks poegadest (Mihkel) ehtas endale oma talu Saare külla, mis sai nimeks Alt-toa. Temast vanem vend Mart jätkas majapida-mist isakodus. Mihkli järglasi leidub uuritud sugupuus umbes 150. 1858 oli kirjas 31 elanikku.

20. Rammoka Mihkli talu

Perekonnanimi Berggrünfeld ja hiljem ka Pertgrünfeld. Samanimelisi leidub veel Palatu Hansu ja Iganõmme taludest ning Talsi saunast. Hiljem leidub samanimelisi veel Wahheselja talust.

21. Rammoka Leppiku talu

Perekonnanimi Pellmann, varem ka Pielmann ja Peilmann. Suhteliselt väike talu. Perekonnanimi kadus praktiliselt ära, kuna perre sündis palju tüdrukuid.

22a. Rammoka Ado talu

Perekonnanimi Stamberg. Varblast pärit Ranna Mihkli poeg Ado (1769-1839) ehtas endale talu, mille nimeks tuligi Rammoka Ado talu. Ado abiellus Trinoga ja neile sündis vähemalt 9 last. Juba esimene lastest sündis 1798 Rammoka Ado talus, mistõttu võib arvata, et talu ehitati enne seda. Hiljem on eestistatud nimeks Tammann.

22b. Rammoka Tõnnise talu

Perekonnanimi Grünstamm. Alt-toa talust pärit Tõnnise (sündinud 1821) poolt rajatud talukoht.

23. Kilki Endriku talu

Perekonnanimi Baldis. Nimi on kirjutatud tihti väga erineval moel (Baldies, Pandis ja Paldis). Vanim teadaolev peremees oli Peter, kelle poeg Mihkel sündis 1721.

24. **Kilki Toma talu**

Perekonnanimega onlood segased. Pea igas loendis on perekonnal uus nimi: Trinkmann, Sprengwald, Strikwald. Hiljem nähtavasti eestistanud nimed: Sildoja ja Tuulik. Kilki Thomas on ise pärit Varblast Piha talust, kust on pärit ka arvatavasti mees, keda kutsuti "Kulli Mihkliks". Kilki Toma talu oli suur, kus 1858 elas üle kahekümne viie elaniku. Sealt leidsid ka sellised perekonnanimed kui Altwald ja Grönfeldt.

25. **Jago-aue talu.**

Perekonnanimi Grönfeld. Talu algne peremees oli Jago saunast pärit Indrich Jaake. Seejärel Mart Grönfeld (sündinud 1824), kes on ise sündinud Palatul ja tema isa Haapsis. Mardil oli kolm naist ja 7 last.

Palatu (Pallato) küla talud

26. **Jaani talu**

Perekonnanimi Möllermann, mõningates dokumentides ka Müllermann. Vanim teadaolev peremees ongi Jaan, kes nähtavasti elas selles talus aastal 1782, kui talule anti nimesid. Suur talu, kus 1858 oli kirjas 30 hinge.

27. **Palatu Mihkli talu**

Perekonnanimi Feldmann. Samanimelised leiduvad ka Kastnast Kespre ja Enno taludest. Hiljem leidub Feldmanne ka Kulli Tooma talust. Nimeks eestistanud Tamme.

28. **Palatu Hansu talu**

Perekonnanimi Grönfeld. Nime kirjutusviisid on muutunud aegade jooksul (Kreenfeld, Greenfeld jne.). Sellenimelisi leidub väga mitmest kohast: Haapsist, Raespast ja mujalt. Olid sulasteks ka mitmetes taludes. Esimene peremees Hannus (1785-1846) sündis Haapsis, aga tema kõik lapsed on sündinud Palatul. Hannusel oli seitse last ja kokku on praegu teada üle kahesaja järglase. Eestistanud oma nimesid: Kruusi, Lillemaa, Pärna, Rohtväli.

Õhu (Oehho) küla talud

Kord kuulusid Õhu küla talud Varbla alla, siis Saulepi alla. Samas on Kulli talud kuulunud Õhu küla alla ja teistel aegadel mitte. Seega Õhu küla piirid on muutunud üsna tihti.

29. **Raudseppa Maddise talu**

Perekonnanime kirjutusviis on aega-de jooksul muutunud: Wermitt, Wöörmitt, Fürmich. Eestistatud on nime: Valve, Valvik, Veerme. Teadaolev vanim talu peremees oli Raudseppa Hans, keda esmakordselt mai-nitakse vakuraamatutes 1732. Talu on nähtavasti saanud oma nime Hansu pojapoja Mathise (Madise) järgi (1747-1818).

30. **Raudseppa Jurri talu**

Arvatavasti eelpoolmainitud Raudseppa Hansu poja Hansu järglased. Perekonnanimeks on Esschmid(t). Nime sai talu 1782.a. peremeheks olnud Hansu poja Jürri järgi. Isa Hans suri 1788 ja Jürrist tuli pere-mehe 21-aastasena. Sugupuus on teada üle kahesaja isiku.

31. **Õhu Jaani talu**

Perekonnanimi Amtskrutow (Ams-grugsdorf). Eestistanud oma nime Laanemäeks. Suhteliselt keerulise kirjutusviisiga nime tõttu nendest palju erinevaid variante. Talu algusaegadel jälle viiteid Raudseppa Hansule (Õhu Hans), kelle poja Jaani nimest olekski nagu talu nime saanud. Väide vajab veel täpsustamist. Üks pikemaid koostatuid sugupuid Saulepi kandis, kus on üle 500 isiku.

32. **Ado talu**

Perekonnanimi Grossmann. Eestistatud Heinlaid, Randva, Roosna, Ruusmäe, Saidla ja Teesalu. Pärit Õhu Siimu talust. Siimu poeg Mardist tuli isa surma järel (1786) Siimu talu peremees ja Ado ehitas naabrusesse oma talu. Siit ka talule nimi.

33. **Siimu talu**

Perekonnanimi Grossmann. Järglased ka Ado talus. Teada on suur sugupuu (u. 600 isikut). Siim

oli peremeheks juba 1726.a. vakuraamatu põhjal. Siimu poeg Ado rajas naabrusesse endale talukoha. Pärast Siimu surma sai talu peremeheks noorem poeg Mart. Õhu Siimu tütar Eed (1732-1785) abiellus Vaistest pärit Lauri Hindrikuga ja läks ka Vaistesse elama.

34. Õhu talu

Perekonnanimi Wermit (Wöörmitt, Fürmich). Pole võimatu, et tegemist on eelpoolmainitud Hans Raudseppa poja Johani poolt rajatud taluga. Seda pole aga võimalik esialgu kindlalt kokku sobitada. Sünniajad küll klapiks. Samuti pika sugupuuga perekond.

35. Kulli Madise talu

Perekonnanimi Habicht. Eestistasid: Põldma ja Haave. Esimene teadaolev peremees oli Kulli Abbri, kelle poja Marti tütre Liso abikaasa Maddise järgi talu on saanud nime. Mõningate legendide järgi on kogu sugu sisse rännanud Mulgimaalt, mida pole aga senini suudetud dokumentidega tõestada. Talu peremees Hendrik Habicht (1862-1937) kinkis maa Saulepi palvemaja ehitamiseks. Kulli Abbri järglastest on koostatud sugupuu, kus pea 900 isikut.

36. Kulli Juhani talu

Perekonnanimi Graumann. Täpset seost Raespa Kõrwe talu Graumannidega pole veel suudetud välja selgitada, aga sugulased nad suure tõenäosusega on. Aastast 1834 alates leiduvad selle suguliini Graumannid ka Pernselja (Pärnselja) talust.

37. Kulli Tooma (Toma)

Perekonnanimi Püssmann ja mõningates dokumentides Busch ja Püss. Perekond elas talus 200 aastat tagasi. Kuhu aga kogu pere kadus pärast 1858. aasta hingeloendit, pole veel teada. 1858 elasid talus veel sellised pered, nagu Feldmann, Pertgrünfeld ja Habicht. Habichtite järglased elavad seal senini.

38. Talsi talu

Perekonnanimi Grossmann. Algselt pärit Õhu Siimu talust. Aastatel 1812-1858 elasid nad Talsi talus. Seejärel pole nende elukohast teateid. Perekonnanimi Hellmann. Algselt pärit Haapsi Ado talust. Elasid Talsi talus samaaegselt Grossmannidega ja ka seejärel, kui Grossmannid olid kadunud. Eestistasid nime Hellamaaks.

39a. Kolka (Kolga) talu

Rädi Mihkli järglased. Perekonnanimi Reeder. Esimene peremees oli Mart, kelle vend Jürri oli peremeheks isakodus. Arvata võib, et enne Reedereid elas talus enam kui sajandi mölder Albrechti suguvõsa. Viima-sed andmed nende kohta on aastast 1794. Eestistatud: Reepalu, Lepaste.

39b. Selja talu

Perekonnanimed Birk ja Reeder. Seotud Kolga talu Reederitega. Birkidel sündis palju tütreid, seepärast kadus nimi peaaegu täielikult. Birk on eestistatud Kase.

40. Arrukse talu

Grossmannide suure suguvõsa üks osa. Esimene peremees oli Jürri (1776-1836).

41. Ristikiwwi talu

Perekonnanimi Permänn (Bernstamm). Varblast Rahestest pärit Jabaki Maddise järglased. Esimene peremees oli Karl, kellele sündis kaks tütar. Tütar Rino abiellus Rammoka Ado poja Adoga ja nad jäid elama Ristikiwi tallu. Uueks perekonnanimeks oli hiljem Tammann.

42. Aarni talu

Perekonnanimi Wittenstein (Widdistein). Algselt pärit Widdi talust. Andmeid perekonna kohta on vähe. Eestistanud nime: Metsniin.

43. Nõmme talu

Perekonnanimi Tammann, algselt Tannwald. Algselt pärit Varbla Haabse Hinso talust.

44. Pärnselja talu

Graumannide suguvõsa üks harudest Kulli Juhani talust. Esimene peremees oli Jürri Graumann (sündinud 1810). Teistel andmetel oli esimeseks peremeheks Õhu Mihkli talust pärit Juhani Wermit, kellele sündis aga vaid üks tütar ja kes läks elama Rädi Mihkli tallu. Seetõttu jäi talu ilma peremeheta ning sinna tuligi peremeheks Jürri Graumann.

45. Varemurru talu

Perekonnanimed Türk ja Graumann. Tõenäoliselt on tegemist Kihnust pärit Kurrase Marti talust leiduvate Türkidega. Esimene laps sündis Varemurrus 1812. Väide vajab veel siiski kontrollimist.

Viimane teadaolev Türk, kes Varemurrus sündis, oli vallaslapsena 1884 sündinud Joann, kes vallaslastele omaselt suri noorelt (1-kuuselt). Graumannid ilmusid tallu 1848, kui Sorja talust pärit Michel abiellus Nõmmeotsa talust pärit Leno Illusmäega. Neile sündis 8 last ja nendest vaid üks oli poisslaps. Talu on pikka aega olnud lagunenu ja maha jäetud.

46. Maade talu

Talu on jaotatud dokumentides kaheks. Ühes elas perekond Birk ja teises Estam. Birkid on pärit Selja talust, Estamid Saare Hannuse talust.

47. Rädi Sauna talu

Perekonnanimi Reeder. Pärit on nad Rädi Mihkli talust. Seal elasid kaks venda Endrik ja Willem peredega vähemalt aastatel 1834-1876.

48. Tänavotsa talu

Perekonnanimi Staak. Mõningatel andmetel oli perekonnanimi Haak. Sama lugu nagu mõnel teiselgi, peamiselt sündisid tütreid. On teada ka üks Greenfeld (Rino), kes on sündinud selles talus ja sai abielludes nimeks Grossmann.

49. Widdi sauna talu

Perekonnanimi Fischmann. Vana saunakoht, mis hiljem muutus talukohaks. Viimaseks elanikuks oli 1850 märgitud Ado poeg Jürri, kes suri 1851. Ado teine poeg Michel abiellus ja kolis Raespa Tanni tallu.

Hingeloendis on loetletud ka seitse maja, mida talude hulka ei arvatud.

1. Kilki

Perekonnanimi Parapli (Barablie).

2. Jago saun

Perekonnanimi Jaake. Järglasi leidub Jago-aue talust.

3. Pernselja

Perekonnanimi Möllermann. Algselt pärit nähtavasti Palatu Jaani talust.

4. Talsi saun

Perekonnanimi Konstapel (Konstabel). Eestistatud Kruusi. Esimesed teated 200 aastat tagasi.

5. Künnisoo

Perekonnanimi Grönfeld. Esimesed teated talust 1754. Peremees Mihklile sündis kolm tütar. Hiljem oli peremeheks Palatu kõrtsis sündinud pere pesamuna Thomas Grönfeld.

6. Turro saun

Perekonnanimi Lutter. Esimest korda dokumentides 1823. Viimased teated 1867.

7. Pirasaare

Perekonnanimi Birk. Sama perekonnanimi kui Selja ja Maade taludes. Seos esialgu tundmata.

Lisaks oli “ripakil” mitu elanikku, kes olid arvatavasti tööl Saulepi mõisas. Näiteks 1858.a. leidsid sellised üksikud perekonnanimed nagu Oldermann, Ahlmann, Madrus, Mets, Walberg.

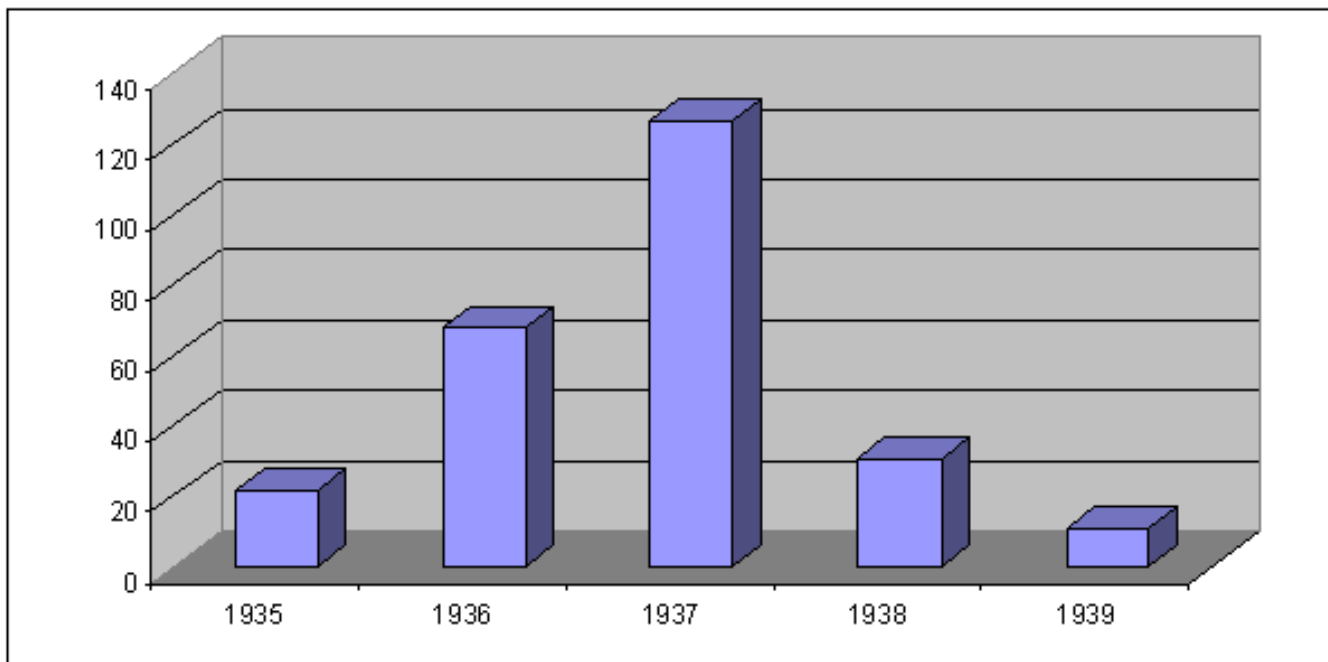
Järgnevas tabelis on esitatud eestistamise käigus 1935-1939 Saulepis ja Vaistes vahetatud või muudetud perekonnanimed. Andmed on kodulehelt www.history.ee/ono. Ka seal on andmete sisestamisel tulnud sisse vigu ja kõik andmed pole päris korrektsed. Tabeli vasakus servas on enne eestistamist olnud perekonnanimi ja nendele järgnevad rivil eestistamise käigus võetud uued nimed.

Aabram	Arulaid
Adler	Aasma
Alberg	Aavajõe
Althorn	Altmäe
Altov	Altmäe
Amskrugsdorf	Laanemäe
Aumann	Mäe, Aasma, Aava
Avikson	Aviksoo
Baum	Sõmer

Berggrünfeldt	Piirsalu, Pärg, Rajamets, Rohumägi, Vahemäe
Birk	Kase
Bleimann	Pärna
Blundt	Kaljulaid, Parve, Piirme
Edeberg	Kõrre
Eilmann	Eelmaa, Eesmäe, Ehandi, Rannamäe
Einmann	Aasa, Lagedi
Eisschmidt	Eesmaa, Eesmäe, Einlaid, Einsalu, Heinsalu, Vahtra
Erdmann	Ertla, Kalle
Erkmann	Eramaa
Estam	Eestalu, Merila
Feldmann	Tamme
Freimann	Kalda, Kasemaa, Männiku
Graumann	Koidu, Ojangu, Raomets
Greenfeld	Kruusi, Lillemaa, Pärna, Rohtväli
Gross	Piirsalu
Grossfeldt	Ranniste, Roospõld, Saidla
Grossholm	Veerme
Grossmann	Heinlaid, Randva, Roosna, Ruusmäe, Saidla, Teesalu
Grünstam	Kõrsmaa, Roosna, Vahtra, Kaljurand
Grütberg	Rahtma
Gutmann	Luide
Habicht	Haave, Põldma
Hansschmidt	Haasma, Laaniste, Tamme
Hellmann	Heinla, Heinmaa, Heinsoo
Hermann	Nurme
Jehrzum	Pajula
Jondorf	Juhtver
Jungdorf	Juhtver
Jürgens	Jürisoo
Jürisson	Talviku
Jürjens	Jürisoo
Kalbach	Kalbre, Kalvik, Orm
Kippermann	Kipri
Konstabel	Kruusi
Koppelmann	Kopli
Korndorf	Kuldmeri, Rugiväli
Krumkam	Arusalu, Kruusi, Kruusmaa, Ruus
Kruusmann	Allika, Kruusmaa
Krütberg	Rahtma
Kussmann	Kivimaa, Kivimäe
Käärmann	Käärmaa
Laiman	Raudkivi
Landmann	Laanemaa, Luhaäär
Lilienthal	Laaring, Lillenuurm, Lilleorg, Raima, Siig
Linder	Männa
Martson	Murel
Mathiesen	Metsma, Ojangu
Mervelt	Liivakivi, Vits
Metslov	Metsma, Oks
Müllermann	Merila, Mündre, Männiste
Müllerstein	Mölderikivi
Määrfeldt	Vits

Õisman	Õismaa, Hiiemäe, Õis, Õismets, Õispuu, Oitma
Oldermann	Nõmme
Olter	Selja
Parapli	Õiemets
Peikel	Saare
Permann	Lehtla, Tammeleht
Piilmann	Piiroja
Pilberg	Linnamäe, Pilvik
Pintmann	Pindmaa
Polai	Palmiste
Pransmann	Piirsalu
Presslop	Rannala
Puskar	Piiriste
Pussmann	Metsamägi, Puusild
Pöikel	Saare
Raedov	Raidma
Raudkivi	Tammist
Reeder	Rannuste, Reepalu, Suiste
Rinso	Riisimägi
Ristal	Merisalu, Ristsalu
Roomann	Roomets
Root	Roondik
Rossvelt	Randmaa
Sabiin	Soosalu
Saul	Salus
Savtshikov	Vahur
Schröder	Arumäe
Schütz	Süving
Schön	Sõnur
Seemann	Õismaa
Seermann	Puismaa
Seimann	Sirvet
Seisler	Ojangu
Sildeberg	Sildra
Strikvaldt	Sildoja, Tuulik
Suburg	Koskoja
Svetinski	Parviste
Tamberg	Tambre, Tamme
Tammann	Aasandi, Kallasmäe, Lõvi, Talve, Tammemäe
Tanvald	Lõvi
Thalberg	Orumägi, Salmiste, Talve
Thalson	Rannat, Talisoo
Tremann	Ristsalu
Trossmann	Palusalu, Tamme
Valsberg	Metsamägi
Veissmann	Linnamäe, Laanemets, Randväli, Vainumäe, Välik
Veltmann	Velleste, Veltri
Vesker	Nõmme
Vestenberg	Raomets, Rohi
Vestmann	Lillesalu, Randmaa, Tamsalu, Vestle, Vestli
Viddistein	Metsniin
Viikberg	Võitsalu
Viikmann	Viikna, Viimsalu, Viirpuu

Villermann	Välme
Vilsar	Vil Saar
Väärtmann	Väärtmaa
Vöörmidt	Valve, Veerme, Valvik
Zvetinsky	Parviste



Nimede eestistamiste arv aastate kaupa ajavahemikul 1935-1939

Eestistamine oli kõige hoogsam aastal 1937, kui Saulepis muudeti nimesid 127 korda. Nimede vahetust sai teha kas kolmapäeviti või laupäeviti. Korra vahetati nimesid ka pühapäeval. Kõige populaarsemaks osutus 12. märts 1937, kui nime vahetati 32 korda. Kokku muudeti Saulepis perekonnanimesid 259 korda.

Vaiste taludes saadud perenimed 1835 olid talude kaupa järgmised:

- Kursle Mart** Feesmann. Hiljem elas talus veel peresid Wilk, Krüitberg, Rinsu
- Otsa Michel** Feldermann
- Petre Rein (Peetri)** Freymann
- Pallo Mart (Palo)** Puusmann
- Kopli Jaan** Koppelmann
- Kursle Michel** Reutberg (Ruitberg 1850)
- Masso Michel** Siewert
- Seppa Hans** Koppelmann, hiljem Eilmann
- Masso Mart** Frohberg
- Toppi Tanni** Zieter, hiljem veel Siitan (Sitan), Frohberg, Grossfeldt
- Kippi Juhmann** Kruustock, hiljem Paldis, Freimann
- Eriko Jürri** Koppelmann
- Otsa Jaan** Pinter
- Lobja Mart** Endermann ja Koppelmann
- Kursle Maddis** Westenberg
- Lobja Mart** Peelman
- Leppiko** Pinter

18. sajandi keskel oli Vaiste taludes kirikuraamatutes kirjas järgmised: Eriko, Hanso, Herma, Jürri, Kangur, Kippi, Kopli, Kubja, Kursli, Lauri, Lobja, Maisan, Massu, Möldri, Otsa, Pallo, Penti, Petri, Päedo, Ranna, Seppa, Toppi.

1795. aasta revisjoni talud: Kursli Jürri, Otza Hinrich, Petri Jurry, Pallo Petri, Kopli Andrus, Krsli Michel, Masso Jurry, Seppa Hans, Masso Mart, Toppi Mart, Kippi Tonnis, Eriko Juchann, Otza Pent, Lobja Mart, Kursli Mart, Lobja Maddis. Praktiliselt samad talud, mis pool sajandit hiljem. Seejärel algas taludes suur muutus.

Talusid oli hilisematel aegadel Vaistes loomulikult rohkem ja see vajaks põhjalikku uurimustööd. Mõnede talude nimed oleks siiski huvitav siin ära märkida. Sulgudes teadaolevad perenimed: Pendi (Peelmann), Peldo, Metsa, Lauri, Peetri ehk Petre (Freymann), Reino (Grünstamm, Koppelmann), Männiko (Westenberg ja Siiwert), Kubja, Nurme(Karotamm), Andruse (Pinn, hiljem Palusalu), Hansu (Reederid).

Saulepi ja Vaiste küüditatud

Kuigi Saulepi ümbruskonnast ei olnud valitsejaid eriti huvitatud, sai põlisrahvas tunda mitmeid hädasid. Ikaldusest põhjustatud Suur Nälg (1695-1697), sellele järgnenud Põhjasõda (1700-1710) ja katkupeideemia (1710-1712) hävitasid ühtekokku 2/3 Eesti rahvastikust. Ega tolleaegne valitseja Rootsi Kuningriik Suure Nälja ajal talurahvast aidanud. Seda vähestki vilja, mis saadi veeti Rootsi ja Soome, kus näljahäda oli samuti suur. Tsaariajal võeti loosiga Venemaa armeesse nekruteid. Nõukogude korra aegne küüditamine ja represseerimine ei läinud samuti Saulepist mööda. Nõukogude süsteem, mis põhines inimeste hirmutamisel ja füüsilisel hävitamisel või represseerimisel, kasutas väga mitmeid vägivaldseid meetodeid teisitimõtlejate suhtes. Mõned kannatasid kadedate või pahatahtlike naabrite pärast. Mõned sattusid tagakiusatute nimekirja täiesti juhuslikult, sest võimuorganitel oli lihtsalt vaja täita plaani. Karistusi fabritseeriti. Tihti karistati inimesi Kriminaalkoodeksi §58-1a või §58-11 alusel. Allpool on esitatud mõned kasutatud koodeksi paragrahvid.

- §58-1a isamaa reetmine (süüdistuseks Saksa sõjaväes või Omakaitstes teenimine, metsavendlus)
- §58-1b isamaa reetmine sõjaväelasena
- §58-2 võimu haaramine kontrrevolutsioonilisel eesmärgil
- §58-3 ühendus välisriigiga kontrrevolutsioonilisel eesmärgil
- §58-4 rahvusvahelise kodanluse abistamine tegevuses NSVL vastu
- §58-6 spionaaž
- §58-8 terroriakt
- §58-10 Nõukogudevastane propaganda
- §58-11 riigivastane tegevus grupis või organisatsioonis
- §58-13 tegevus revolutsiooniliikumise vastu Kodusõja aegu Venemaal
- §58-14 kontrrevolutsiooniline sabotaaž
- §61 naturaalkoormiste mittetäitmine
- §82 vangistusest või asumiselt põgenemine

Järgnevalt on esitatud nimekiri Saulepist ja Vaistest repressioonide küüsi jäänutest. Võib arvata, et nimekiri pole täielik. See on koostatud kodulehe www.okupatsioon.ee andmete põhjal. Nimekirja on lisatud need, kes on pärit sealtkandist või siis ka need, kes on Vaistes või Saulepis arreteeritud.

Eelmaa, Reinhold Kustavi p. (sünd. 1904 Saulepis), puusepp, haridus 2 kl., arreteeriti Tallinnas 1951. Karistus 10+5 aastat.

Estam, Aleksander Kustase p. (sünd. oktoobris 1889 Vaistes), lihttöoline, haridus 3 kl., arreteeriti 1945, oli Omakaitstes. Karistus 15+5 aastat.

Estam, Ants Antsu p. (sünd. 1917 Varblas), madrus, elas Tallinnas, arreteeriti 1946, kavatses põgeneda välismaale. Karistus 10+5 aastat.

Estam, Juhan Mari p. (sünd. 14.8.1889 Saulepis), talunik, keskharidus, arreteeriti 1941, nõukogudevaenulik element. Surnud 14.10.1941. Küüditati koos naise, poja ja kahe tütreaga.

Graumann, Maria Mihkli t. (sünd. 1899), elas Matsi külas Pärnseljal. Asumisele 1949 Novosibirski obl. Vabanes 1957.

Graumann, Mari Kustase t. (sünd. 1879), elas Matsi külas. Arreteeriti 1948, karistus 3 aastat. Pärast karistuse kandmist asumisele Novosibirski obl. Vabanes 1957 (teistel andmetel 1950).

Graumann, Mihkel Juhani p. (sünd. 1.12.1899 Saulepis). Arreteeriti 1948, Mordva ANSV. Karistus 25+5 aastat. Vabanes 1956. Suri 20.10.1976.

Graumann, Mihkel Mihkli p. (sünd. 6.1.1932 Saulepis), haridus 7 kl. Arreteeriti 1950 Virumaal. Küüditati 1949 Irkutski obl. ja Novosibirski obl., pool aastat hiljem põgenes Eestisse tagasi. Vabanes 1957.

Greenfeldt, Aleksander Hendriku p. (sünd. 28.9.1885 Vaistes), kantsleitõtaja. Arreteeriti 1941 Haapsalus, suri eeluurimisel 1942.

Ilov, Villem Jüri p. (sünd. 16.10.1880 Vaistes ?), pangadirektor EKU. Arreteeriti 1945 Lihulas, Kaitseliit. Karistus 5 aastat, mitte küüditatud.

Jürgens, Anton Antsu p. (sünd. 1917 Saulepis), elas Tallinnas, arre-teeriti 1945. Karistus 10 aastat.

Kiviselg, Karl Jaani p. (sünd. 1907 Vaistes). Arreteeritud Vaistes 1945, karistus 8 aastat, Sverdlovski obl.

Kolbach, Karl Maria p. (Sünd. 1902 Saulepis), talunik. Arreteeriti Tõstamaal 1945, Omakaitse.

Konks, Karl Mihkli p. (sünd. 1907 Ikla k. Orajõel Pärnumaal), elas Vaistes, kus ta ka arreteeriti 1945. Karistus 10 aastat.

Kopli, Juhan Marti p. (sünd. 1898 Saulepis), arreteeriti 1945 Selistes. Karistus 10 aastat.

Koppel, Arved Dionisi p. (sünd. 1925 Läänemaal Karusel). Arreteeritud Vaistes 1949. Karistus 15 aastat Omski obl.

Koppel, Voldemar Jaani p. (sünd. 1919 Saulepis), põllumees, haridus 5 kl., arreteeriti 1941 Martnas. Karistus 7+3 aastat.

Kukk, Oskar Ado p. (sünd. 1920 Vaistes), kalur, haridus 8 kl., arre-teeriti 1948 Pärnus. Karistus 25 aastat, Komi ANSV Minerallag. Vabanes 1953.

Kungla, Jaan Hansu p. (sünd. 29.10.1889 Saulepis), enne eestistamist 1937 Grossmann, kolhoosnik, haridus 3 kl., arreteeriti Lihulas 1951, oli Omakaitstes. Karistus 25+5 aastat (Vasalemmas). Vabanes 1955. Suri 1959.

Kurselmann, Elisabet Madise t. (sünd. 22.12.1899 Varbla v.), haridus 4 kl., rätsep, arreteeriti 1951 Tallinnas. Karistus 25+5 Gorki obl. Vabanes 1956.

Laanemäe, Hans Mihkli p. (sünd. 14.5.1891 Kullil Saulepis). Arreteeriti Varbla vallas 1952, vabanes 1953.

Lankus, August Riina p. (sünd. 1894 Saulepis), kolhoosnik, alghari-dus, arreteeriti 1950 Tõstamaal, põrandaaluse organisatsiooni liige. Karistus 25+5 aastat. Suri 1983.

Lehtnurm, Johannes Jüri p. (sünd 1909 Vaistes), metsavaht, haridus 6 kl. Arreteeriti 1948 Harjumaal, süüdistati organisatsiooni RVL kuulumises, karistus 10 aastat Komi ANSV-s Vorkutas. Vabanes 1956.

Liivamägi, Karl (sünd. 1903 Vaistes). 1941 lasti maha koduõues hävituspataljoni liikmete poolt.

Lootsmann, Jaan Mihkli p. (sünd. 1908 Vaistes). Arreteeriti Vaistes 1947, karistus 5 aastat Mordva ANSV.

Martmaa-Martinson, Johannes Jüri p. (sünd. 1892 Vaistes). Arre-teeriti Tallinnas 1941. Surmaotsus. Peeti kinni Kirovi linna vanglas nr. 1. Surnud 19.2.1942.

Murr, Aivo Oresti p. (sünd. 1939), elas Männi talus Kulli külas (Murr Oresti poeg). Küüditati 1949 koos perega Novosibirski obl.

Murr, Hilda Anna t. (sünd. 1913), elas Männi talus Kulli külas (Murr Oresti abikaasa). Küüditati 1949 Novosibirski obl., suri asumisel 1955.

Murr, Orest Marie t. (sünd. 1904 Saaremaal Pihla v. Putla k.), kaup-luse juhataja, haridus 3 kl. Arreteeriti 1941 Kulli külas, oli Kaitseliidus ja Omakaitstes. Karistus 15+5 aastat.

Murr, Sulev Oresti p. (sünd. 1935), elas Männi talus Kulli külas (Murr Oresti poeg). Küüditati 1949 koos perega Novosibirski obl.

Norrmann, Axel Harry p. (sünd. 19.12.1906 Saulepi mõisas), Saksa sõjaväearst. Arreteeriti 1945 nõukogude tsoonis. Vabanes.

Ojakäär, Mart Jüri p. (sünd. 22.11.1895 Saulepis), laojuhataja, keskharidus. Arreteeriti Pärnus 1944, Omakaitse. Karistus 7 aastat Novosibirskis. Vabanes 1951.

Padu-Pill, Ida-Hermiine Aleksan-deri t. (sünd. 1922 Ridalas). Arre-teeriti 1949 Vaistes, põgenes eriasumiselt, saadeti tagasi asumisele. Vabanes 1951.

Paldis, Eduard Jüri p. (sünd. 9.7.1901 Varblas), leivakombinaadi tööline Tallinnas, haridus 3 kl. Arreteeriti 1941 Tallinna, Sverdlovski obl., üleajateenija ja politseiametnik. Karistus 5 aastat.

Palusalu, Kristjan Jüri p. (sünd. 10.3.1908 Saulepis), talunik, haridus 4 kl., kahekordne olümpiavõitja. Arreteeriti 1941. Tribunali otsusega surmanuhtlus, mis muudeti 10 aastaseks karistuseks. Saadeti rindele, kuu aega pärast tribunal otsust põgenes Soome. Arreteeriti uuesti 1945, deserteerumine Punaarmees. Süütõendite puudumisel vabastati 1946.

Pinn, Jaan Villemi p. (sünd. 12.12.1890 Saulepis, surm. 18.10. 1962), põllumees, haridus 4 kl., arreteeriti 1945 Varblas, oli Kaitseliidus ja Omakaitset. Karistus 15+5 aastat.

Pinn, Juhan Jüri p. (sünd. 1876), elukoht Alt-Toa talu Saare külas. Asumisele Novosibirski obl. 1949. Suri asumisel.

Pinn, Mari Jüri t. (sünd. 1882), elukoht Alt-Toa talu Saare külas, Juhani õde. Asumisele Novosibirski obl. 1949. Vabanes 1956.

Pinn, Villem Jüri p. (sünd. 10.11.1887 Vaistes), talunik, alg-haridus. Arreteeriti 1946 Vaistes, Omakaitse. Karistus 10+5 aastat, Mordova ANSV. Vabanes 1955.

Pärn, Oskar Andrese p. (sünd. 1903 Vaistes). Arreteeriti 1945 Soontaga vallas Pärnumaal. Karistus 10 aastat Sverdlovski obl. Vabanes 1955.

Raima, Richard Andrei p. (sünd. 1910 Vaistes). Arreteeriti Vaistes 1945. Karistus 8 aastat Sverdlovski obl. Vabanes 1953.

Ranniste, Aleksander Kristjani p. (sünd. 16.3.1915 Matsi külas). Arreteeritud sünnikohas 1945. Karistus 10+5 aastat Irkutski obl. ja Karaganda obl. Vabanes 1966.

Reeder, Aleksander Hansu p. (sünd. 5.5.1899 Kolga talus Maade külas Saulepis). Küüditatud poja, õe ja vennaga 1949 Novosibirski obl. Tšanõ raj. Vabanes 1958.

Reeder, Anna Hansu t. (sünd. 12.7.1896 Kolga talus Maade külas Saulepis). Küüditatud 1949 Novosibirski obl. Tšanõ raj. Vabanes 1958.

Reeder Johannes Juhani p. (sünd. 1914 Vaistes), talupidaja, haridus 6 k. Arreteeriti 1941, kohaliku Julgeolekukomitee otsus. Karistus 8 aastat Permi obl. Ussollag.

Reeder, Reinhold Hansu p. (sünd. 26.4.1903 Kolga talus Maade külas Saulepis). Küüditatud 1949 Novosibirski obl. Tšanõ raj. Vabanes 1958.

Reeder, Tasula Aleksanderi p. (sünd. 1941 Kolga talus Maade külas Saulepis). Küüditatud 1949 koos isaga Novosibirski obl. Tšanõ raj. Suri asumisel 1953.

Ristal, Anna Andruse t. (sünd. 1909), elukoht Maade küla Saulepis. Küüditatud koos kahe poja ja tütreaga 1949 Novosibirski obl. Kolõvani raj. Vabanes 1957.

Ristal, Herbert Mihkli p. (sünd. 18.11.1928), elukoht Maade küla Saulepis. Küüditatud koos emaga 1949 Novosibirski obl. Kolõvani raj. Vabanes 1957.

Ristal, Helga Mihkli t. (sünd. 18.7.1934), elukoht Maade küla Saulepis. Küüditatud koos emaga 1949 Novosibirski obl. Kolõvani raj. Vabanes 1957.

Ristal, Mihkel Mihkli p. (sünd. 7.7.1938), elukoht Maade küla Saulepis. Küüditatud koos emaga 1949 Novosibirski obl. Kolõvani raj.

Semenjuk, Aleksander Semjoni p. (sünd. 1892 Ukrainas). Arreteeriti 1941 Vaistes. Karistus 5 aastat. Vabanes 1946.

Spiegel, Rudolf Guido p. (sünd. 1906 Peterburg), tööline, haridus 6 kl. Arreteeriti Vaistes 1941, oli Kaitseliidus, kontrrevolutsiooniline agitatsioon, spionaaž. Rahvuseks eestlane, lätlane, soomlane ja sakslane. Suri 1942.

Tapp, Mihhail Ivani p. (sünd. 1904 Kihnus). Arreteeritud 1948 Vaistes. Karistus 10 aastat. Vabanes 1955.

Thalberg, Hans Hansu p. (sünd. 1913 Kuressaares). Arreteeriti Kulli külas Varbla vallas 1952. Karistus 25+5 aastat.

Tomson, Hermann Madise p. (sünd. 14.8.1903 Pärnus), kõrgharidus, vandeadvokaat. Arreteeriti 1941 Vaistes, karistus 10 aastat Sverdlovski obl. Suri asumisel 21.6.1943.

Veeväli, August Mihkli p. (sünd. 1899 Vaistes). Arreteeritud kodukohas 1945. Karistus 8 aastat Sverdlovski obl.

Veisman, Anna Kustase t. (sünd. 1886 Saulepis). Küüditati 1949 Tšanõ raj. Novosibirski obl. Suri asumisel 1951.

Veisman, Karl Mihkli p. (sünd. 2.4.1902 Varblas), kalurikolhoosi esimees, haridus 3 kl. Arreteeriti 1950, Arhangelski obl., Siberist põgenenu varjamine. Vabanes 1953.

Veisman, Marie Juhani t. (sünd. 1908 Varblas), kolhoosnik, haridus 2 kl. Arreteeriti 1950, 5 aastat tingimisi, vabanes 1951. Siberist põgenenu varjamine.

Velleste, Arnold-Martin Jaani p. (sünd. 9.12.1909 Kulli külas). Arreteeriti 1945, karistus 10+5 aastat, vabanes 1956 (1954), suri 29.2.1984.

Velleste, Renate-Maria Martini t. (sünd. 1924), elukoht Kulli küla. Küüditati 1949, Novosibirski obl. Tšanõ raj. Vabanes 1957.

Velleste, Evi Arnoldi t. (sünd. 1943), elukoht Kulli küla. Otsus mitte küüditada 1949 koos emaga.

Velleste, Jaan Mardi p. (sünd. 1877), elukoht Kulli küla. Küüditati 1949 minijaga Novosibirski obl. Tšanõ raj. Suri asumisel 13.11.1951.

Veltmann, Aleksander Peetri p. (sünd. 1904 Saulepis), talunik, haridus 4 kl. Arreteeriti 1944, Omakaitse ja Saksa sõjavägi. Karistus 20+5 aastat Magadani obl. Suri 1949.

Verpson, Karl-Johannes Jüri p. (sünd. 1921 Vaistes), mehaanik, lõpe-tanud tehnikumi. Arreteeriti 1948, ilma kindla elukohata, side metsavendadega. Karistus 25 aastat Omski obl., suri 1956.

Verpson, Leili Jüri t. (sünd. 1929 või 1927 Vaistes), õmbleja, haridus 10 kl. Arreteeriti 1948 Tartus (teistel andmetel Pärnus), side metsavendadega. Karistus 5 aastat Arhangelski obl. ja Karaganda obl., vabastati 1953.

Vilgats, Reinhold Karli p. (sünd. 25.3.1898 Saulepis), talunik, haridus 3 kl., arreteeriti Vaistes 1945, oli Omakaitstes, vabastati 1946.

Vöörmidt, Juhan Jüri p. (sünd. 1909 Saulepis), algharidus. Arreteeriti 1945 Pärnus. Vabastati 1946, puudusid süütõendid.

Varbla represseeritud ja küüditatud

Järgnevalt on esitatud nimekiri nendest, kelle juures kodulehelt www.okupatsioon.ee leidub märke Varbla. Osa küüditatutest ja repres-seeritutest on siin nimekirjas samad kui Saulepi ja Vaiste omas, aga sedasi saab toimunust parema ülevaate.

AARNA, Jaan, Hants s. 04.04.04 Viljandimaa Polli v., kõrgharidus, metsavaht, arr. 28.04.45 Läänemaa Varbla v. Allika k., trib. 14.09.45 §58-1a, 20+5; Patarei vangla, Kemerovo obl. Siblag Novo-Ivanovo kuni 12.04.46, surn. 15.08.47 Kemerovo obl., põhjus nälg. Oli Omakaitses.

AASA, Mihkel, Mari s. 1884, eluk. Läänemaa Varbla v. Tamba k. Rege t., ENSV RJM otsus 27.03.49, mitte küüditatud.

ADAMSON, Edgar-Johannes, Joosep s. 20.03.20 Vorumaa Mooste v., kesk., voimeister, arr. 22.03.51 Läänemaa Lihula v. Varbla k., trib. 18.06.51 §17-58-1a, 58-11, 25+5, 25.10.54 väh. 10a; Karaganda obl. Steplag. Oli Omakaitses.

ARDAN, Heinrich, Priidik s. 05.03.25 Läänemaa Paatsalu v. Mereäärse k. Matu t., kõrgharidus, kooliõpetaja, arr. 27.01.48 Varbla v. Karuse k., trib. 28. 08.48 §58-1a, 58-11, 10a. ; Magadan kuni 15.12.54, Magadani obl., vab. 15.12.54, surn. peale vab. 20.01.76 Tartus.

ARDAN, Priidik, Priidik s. 1880, eluk. Läänemaa Varbla v. Mereäärse k., ENSV RJM otsus 28.02.49, mitte küüditatud.

AUDOVA, Linda, Juhan np. Kaasik s. 07.04.04 Pärnumaa Varbla v. Tammevalla t., eluk. Tartumaa Kavastu v., algharidus, küüdit. Kavastu v. Varnja k. Kübara t., ENSV MN otsus 14.03.49; Omski obl. Tšerlaki raj., vab. 25.06.58. Küüditatud oli ka tütar Audova, Milvi, Eduard, s. 17.09.37 Varnja k. Kübara t., eluk. sama; Tšerlaki raj., 1949–1958; Omsk, vab. 16.04.58.

BAKOV-BAKHOFF, Mihkel, Hans, s. 1876, eluk. Läänemaa Varbla v. Paadrema k. Selja-Veski t., arr., rk. 27.02.49 §61 lg. 3, 5a., ENSV MN otsus 14.03.49; asum. 27.09.49 Novosibirski obl. Rohkem andmeid pole.

BAKHOFF, Marlise, Mihkel, eelneva tütar, ka Bakova, s. 1928, küüdit. 27.03.49 Novosibirski obl. surn. asum. 01.12.50.

BRANDT, Jaan, Tõnis ka Brand-Surina, s. 08.12.1884 Läänemaa Varbla v. Paatsalu v., 3 kl., kalur, arr. 06.08.45 Varbla v. Surina t., trib. 27.07.46 §58-1a, 58-11, 8a.; Mordva ANSV Dubravlag; Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. laagrist 07.08.53, vab. asum. 26.11.56. 1941 metsavend. Omakaitse.

BRAND-SURINA, Viiu, Jaan s. 1887, eluk. Läänemaa Varbla v. Tamba k. (eelmainitud Jaani abikaasa), asum. erin. 06.07.49; Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. 01.10.57.

BRAND-SURINA, Anna, Jaan, eelmainitud Jaani tütar, s. 1912; Kolõvani raj., vab. 01.10.57.

BRAND-SURINA, Aleksander, Tõnis, eelmainitud Jaani vend, in. ka Denis s. 1895; Kolõvani raj., surn. asum. 22.09.54.

DAILIDA, Georg, Jakob ka Dalid s. 1929 Võru, arr. 20.06.48 Läänemaa Varbla v., ENSV ÜK otsus 09.08.48 §58-10 lg.1, 10a., väh. 5 a.; Komi ANSV Minerallag.

EELMAA, Arnold, Gustav s. 15.03.09 Pärnumaa Saulepi v., algharidus, autojuht, arr. 15.04.41 Sindi, Pikk 24, trib. 02.12.41, 10a.; Pärnu, Kirovi obl., surn. 02.02.42, põhjus südame tegevuse lakkamine. Teadmata kadunud: viimane teade Gorki raj. surmatunnistus 227884.

EELMAA, Reinhold, Kustav, s. 1904 Läänemaa Saulepi v., 2 kl., puusepp, arr. 24.01.51 Tallinn, Ööbiku 5-3, trib. 01.06.51 §58-10 lg.1, 10+5, väh. 5 a; Stavropol, vab. 04.03.55.

ESTAM, Aleksander, Kustas, s. 1889 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., eluk. sama, 3 kl., lihttöoline, arr. 18. 03.45, trib. 31.07.45 §58-1a, 58-11, 15+5. Oli Omakaitses.

ESTAM, Ants, Ants, s. 1917 Läänemaa Varbla v., eluk. Tallinn, Kadaka tee 36, 6 kl., madrus, arr. 07.12. 46, trib. 15.03.47 §19-58-1b, 10+5. Kavatses põgeneda välismaale.

ESTAM, Juhan, Marie, 14.08.1889 Läänemaa Saulepi v., keskh., talunik, arr. Virumaa Lüganuse v. Purtse-Uueküla; Sverdlovski obl. Sevurallag, surn. eeluurimisel 14.10.41. Vabadussõda. Vabadusrist. Nõukogudevastane (-vastane) element.

ESTAM, Ida-Marie, Jaan, eelpoolmainitud Juhani abikaasa, 24.08.1890 Püssi v.; Tomski obl. Vasjugani raj. Maisk, surn. asum. 20.08.50.

ESTAM, Otto, Juhan, eelpoolmainitud Juhani poeg, 28.01.24; Maisk, surn. asum. 07.05.42.

ESTAM, Lorentine, Juhan, eelpoolmainitud Juhani tütar, 07.03.26; Maisk, 1948 tuli Eestisse. Arr. 26.01.52 ja saadeti jaotusvanglate kaudu asumisele tagasi, vab. asum. 09.54.

ESTAM, Milvi, Juhan, eelpoolmainitud Juhani tütar, 10.02.34; Maisk, 1948 tuli Eestisse. Arr. 26.01.52 ja saadeti tapikorras asumisele tagasi, vab. asum. 09.54.

FILON, Hendrik poolakas, s. 1905 Varssavi, keskh., teenistuja, arr. 04.07.41 Läänemaa Varbla v. Sõjainimesteriumi teenistuja Poolas. Edasine saatus teadmata.

GRAUMANN, Mihkel, Juhan s. 01.12.1899 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 04.08.48, trib. 30.10.48 §58-1a, 25+5, 04.08.56 väh. ärak.; Mordva ANSV, vab. 1956, surn. peale vab. 20.10.76.

GRAUMANN, Maria, Mihkel s. 1899, eluk. Läänemaa Varbla v. Matsi k. Pärnselja t., asum. erin. 20.07.49; Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. 02.03.57.

GRAUMANN, Mari, Kustas s. 1879, eluk. Läänemaa Varbla v. Matsi k., ENSV MN otsus 14.03.49; arr. 14.06.48, rk. 30.11.48 §61 lg.3, 1,5+3a; asum. 14.06.50 Valga pärast karistuse kandmist Graumann, Maria, Mihkel juurde, Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. 30.03.57.

GRAUMANN, Mihkel, Mihkel, s. 06.01.32 Läänemaa Saulepi v. Varbla, 7 kl, arr. 23.04.50 Varbla v., erin. 20.01.51 §17-136 lg.1, 20a.; Irkutski obl. Angar-lag; Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. asum. 02.03.57. Küüditati 03.49 Novosibirski obl. Tšanõ raj. Põgenes Eestisse tagasi 10.49.

GREENFELDT, Aleksander, Hendrik ka Grenfeld, s. 28.09.1885 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., kantseleitöötaja, arr. 14.06.41 Haapsalu, Suur-Liiva 18, erin. 28.02.42 §58-13, 10a, surn. eeluurimisel 07.01.42. Vabadussõda. Adm.-veebel Lääne-Saare Sv. ringkonna staabis. Vaps.

GREENFELDT, Elfriede-Maria, Miina, eelpoolmainitud Aleksandri abikaasa, 25.03.1900, arr., erin. 04.03.42 §58-4; surmaotsus; kinnip-k. Sevurallag, otsus täide viidud 24.04.42.

HEINMAA, Mihkel, Rein s. 07.11.1884 Läänemaa Varbla v. Haapsi k. Peebu t., eluk. sama, keskharidus, talupidaja, arr. 25.04.41, trib. 26.07.41 §58-10, 10+5; Tallinn, Patarei vangla alates 26.04.41, Kirovi vangla alates 07.41, Permi obl. Solikamsk kuni 10.02.42, surn. 10.02.42 Solikamsk, põhjus teadmata.

HIEDEL, Marta-Maria-Henriette, Aleksander ka Hiedell, Martha-Marie-Henriette s. 25.10.1879 Läänemaa Varbla v., keskh., pagar, arr. 11.06.41 Saaremaa Kihelkonna a-k §58-6; Solikamsk; Molotovi obl. Ussollag, surn. eeluurimisel 05.09.41, põhjus maovähk. Spionaaž.

HINSBERG, Karl, Aleksander s. 1905 Läänemaa Varbla v., arr. 22.01.45 Harjumaa Keila v. Klooga, trib. 23.07.46 §58-1a, 10a.; Krasnojarski krai Norillag.

HOLTSMAN, Karl, Mihkel, s. 1908 Läänemaa Varbla v. Allika t., eluk. sama, 4 kl., talupoeg, arr., trib. 11.12.44 §58-1a, 10+5. Oli Kaitseliidus ja Omakaitstes.

HÜÜP, August, Karl s. 1914 Läänemaa Varbla v. Risti k., eluk. sama, arr. 16.06.49, trib. 22.09.49 §58-1a, 58-11, 25+5; Komi ANSV Vorkutlag; Retšlag, surn. 18.08.56. Ei rehabiliteeritud.

ILOV, Villem, Jüri, 16.10.1880 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., pangadirektor EKÜ, arr. 07.03.45 Lihula, Tallinna mnt. 30, erin. 04.03.46 §58-1a, 58-11, 5a. Kaitseliit. 14.06.41 mitte küüditatud.

ILOV, Elfriede, Kusta, eelpoolmainitud Villemi abikaasa, 1906, eluk. Lihula, mitte küüditatud.

ILOV, Tiina, Villem, eelpoolmainitud Villemi tütar, en. ka Taina 1939, eluk. Lihula, mitte küüditatud.

ILOV, Kadri, Jüri, eelpoolmainitud Villemi õde, 1870, eluk. Lihula, mitte küüditatud.

JAAGO, Leopold, Eduard, s. 1917 Läänemaa Varbla v., 7 kl., talunik, arr. 24.07.41 Tallinn, Lille 28-10, trib. 30.07.41 §58-10 lg.1, 58-2, 7+4; Novgorodi obl. Staraja Russa.

JUURIKAS, Herman, Kristjan s. 1902, eluk. Läänemaa Varbla v., asum. ENSV MN otsus 14.03.49; Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. 28.10.55.

JUURIKAS, Riina, Mihkel, eelpoolmainitud Hermani ema, s. 1871, mitte küüdi-tatud; arr. 02.49, rk. §60 lg.3, 1a.

JÕEKALLAS, Elviine-Vilhelmine, Villem s. 20.09.05 Läänemaa, Varbla v. Mereäärse k. Nina t., eluk. Karuse v. Kiviste k. Kruusimäe t., algharidus, talupere-naine, abikaasa taluperemees, küüdit. Kiviste k., erin. 06.07.49; Novosibirski obl. Kotški raj., vab. 15.02.57. Surn. 14.06.71 Tallinn.

JÕEKALLAS, Lehte, Jaan, eelpoolmainitud Elviine tütar, s. 16.02.35 Kiviste k. Kruusimäe t., eluk. sama, õpilane, küüdit. Kiviste k., erin. 06.07.49; Kotški raj., vab. 15.02.57.

JÕEKALLAS, Silvi, Jaan, eelpoolmainitud Elviine tütar, s. 02.11.36 Kiviste k. Kruusimäe t., eluk. sama, õpilane, küüdit. Kiviste k., erin. 06.07.49; Kotški raj., vab. 15.02.57.

JÕGESE, Madis, Jaan s. 1894, eluk. Läänemaa Varbla v. Paadrema k. Jaani t., asum. ENSV MN otsus 14.03.49; Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. 28.03.57.

JÕGESE, Anna, Mart, eelpoolmainitud Madise abikaasa, s. 1900; Kolõvani raj., vab. 28.03.57.

JÕGESE, Sirje, Madis, eelpoolmainitud Madise tütar, s. 1941; Kolõvani raj., vab. 1954.

JÜRGENS, Anton, Ants, s. 1917 Läänemaa Saulepi v., arr. 25.08.45 Tallinn, Süda 8-8, trib. 26.11.45 §58-1a, 58-11, 10a.

KADAKAS, Aleksander, Mihkel, s. 1916 Läänemaa Karuse v., 6 kl., tööline, arr. 25.10.44 Varbla v., trib. 27. 11.44 §ÜNP 19.04.43; surmaotsus, otsus täide viidud 17.03.45. Oli Omakaitstes.

KALBACH, Karl, Maria s. 1902 Läänemaa Saulepi v., arr. 19.02.45 Pärnumaa Tõstamaa v., trib. 23.07.45 §58-1a, 10+5.

KANNEL, Voldemar, August s. 1916 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 22.05.50, trib. 29.08.50 §58-1a, 25+5; Komi ANSV Vorkutlag, vab. 21.07.56.

KAROTAM, Hilda, Aleksander s. 1901 Läänemaa Varbla v., arr. 15.05.50 Märjamaa v., kohaliku RJK otsus 28.06.50 §61 lg.3, 2+5 ; Sillamäe; Leningradi obl., vab. 15.05.52.

KAROTAMM, Anton, Jüri s. 1892 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 17.02.45, trib. 03.08.45 §58-1a, 10+5, vab. 1954, surn. peale vab. 1964.

KAROTAM, Villem, Jüri ka Karotamm, s. 1897 Läänemaa Varbla v. Tiilimaa k., algh., talunik, arr. 22.02.45 Kanamardi k., trib. 03.08.45 §58-1a, 58-11, 10+5; Karaganda obl. Steplag, vab. 17.03.55. Omakaitse.

KAROTOOM, Richard, Andrus, s. 04.01.25 Läänemaa Varbla v. Tiilimaa k, eluk. sama, alg., põllupidaja, arr. 14.03.45 §58-1a; Tallinn, Patarei vangla, surn. 04. 09.45. Saksa sõjaväes.

KARU, Jaan, Jaan, s. 1883 Läänemaa Varbla v. Kidise k., algharidus, metsatööline, arr. 06.03.45 Rauksi k., trib. 22.10.45 §58-1a, 58-11, 10+5; Leningradi obl, surn. 01.08.46. Oli Omakaitstes.

KIVIRIIK, Karl, Madis s. 1908 Läänemaa Varbla v. Korju k., eluk. sama, arr. 22.06.49, trib. 22.09.49 §58-1a, 25+5, 17.09.55 väh. 12a+6k; Karaganda obl. Steplag, vab. 1956.

KIVISELG, Aleksander, Jaan, s. 1917 Läänemaa Varbla v., 6 kl., talunik, arr. 30.06.48, erin. 11.12.48 §59-3, 25a.; Sverdlovski obl. Sevrallag, vab. 01.07.63. Metsavend.

KIVISELG, Anna, Karl s. 1880, eluk. Läänemaa Varbla v. Risti k., asum. erin. 06.07.49; Novosibirski obl. Pihtovka raj., surn. asum. 20.05.49.

KIVISELG, Liidia, Kristiina, eelpoolmainitud Anna poja abikaasa, s. 1912, arr., rk. 13.12.49; Novosibirski obl. Zdvinski raj., vab. 18.11.51.

KIVISELG, Karl, Jaan s. 1907 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., eluk. sama, arr. 23.04.45, trib. 21.12.46 §58-1a, 58-11, 8a.; Sverdlovski obl. Bogoslovlag.

KOIDU, Regina, Juhan, s. 30.06.26 Läänemaa Varbla v. Kirbla k., 6 kl, arr. 06.12.51 Lihula raj. Soontaga v.,Koonga kn. Kõima k., trib. 12.03.52 §58-12, 10+5, 19.04.52 väh. 5+2 a., vab. 14.04.53.

KOLBACH, Karl, Maria, s. 1902 Läänemaa Saulepi v., talunik, arr. Pärnumaa Tõstamaa v., trib. 23.07.45 §58-1a, 58-11, 10+5. Omakaitse.

KONKS, Karl, Mihkel, s. 1907 Pärnumaa Orajõe v. Ikla k., arr. 04.10.45 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., trib. 11.06.46 §58-1a, 10a.

KOPPEL, Arved, Dionisi s. 1925 Läänemaa Karuse v., arr. 11.06.49 Varbla v. Vaiste k., trib. 14.06.50 §58-1a, 58-11, 15a. ; Omski obl., vab. 03.07.57.

KORJU, Jüri, Jaan s. 12.02.1888 Läänemaa Karuse v., arr. 29.10.49 Varbla v., trib. 06.03.50 §58-1a; 25+5, Irkutski obl. Ozjorlag, surn. 05.02.54.

KORJU, Liisa, Jaan s. 21.08.02, arr. 23.02.49 Läänemaa Karuse v. Vatla k., kohaliku RJK otsus 05.04.49 §61 lg.3, 1a 6k; Tjumeni obl., vab. 1953.

KOSENKRANIUS, Karl, Jaan s. 1905 Pärnumaa Varbla v., eluk. sama, arr. 17.02.45, trib. 03.08.45 §58-1a, 10+5.

KUIJUS, Ülo, Juhan, s. 1921 Läänemaa Varbla v., arr. 08.07.52 Pärnu, Riia mnt. 64-4, trib. 18.07.52 §58-1a, 58-3, 25+5; Krasnojarski krai, vab. 09.02.55.

KRUUS, Karl, Jüri, s. 23.10.1895 Läänemaa Varbla v. Tiilimaa k., eluk. sama, arr. 06.10.50, trib. 23.12.50 §58-1a, 58-11, 25a, väh. 10 a.

KRUUSMAA, Friedrich, Jakov s. 1890 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 18.04.45, trib. 12.06.45 §58-1a, 58-11, 10+5.

KUKK, Aleksander, Anton, s. 1914 Kasahhi NSV Pavlodar Padoi-Kutuki k, algharidus, metsatöoline, arr. 09.12.44 Läänemaa Varbla v. §58-1b. Langes sakslastele vangi. Oli Saksa sõjaväes. 28.05.45 a. saadeti filtratsioonilaagrisse.

KUKK, Aleksander, Madis s. 24.04.15 Läänemaa Varbla v. Mõtsu k., eluk. sama, 6 kl., taluomanik, arr. 10.10.44, trib. 26.02.45 §58-1a, 20+5; Magadani obl. Sevostlag; Kemerovo obl, vab. 30.06.55. Oli Omakaitstes.

KUKK, Jüri, Juhan s. 22.09.1908 Läänemaa Varbla v., arr. 22.06.50 Pärnumaa Soontaga v., trib. 21.12.50 §58-1a, 25+5, 01.02.55 väh. 5 a., vab. 28.02.55.

KUKK, Liisa, Mihkel s. 1917, eluk. Läänemaa Varbla v. Rauksi k., ENSV RJM otsus 28.02.49, mitte küüditatud.

KUKK, Oskar, Ado s. 1920 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., 8 kl., kalur, arr. 19.01.48 Pärnu, Karjamaa 17, erin. 04.09.48 §58-1a, 58-11, 25a.; Komi ANSV Minerallag, vab. 28.02.57.

Kukk, Palmi, eelpoolmainitud Oskari ema, 1886, eluk. Kuressaare, küüdit. 01.07.41; Harku vangla, vab. 08.41.

KUKK, Theodor, Aadu, 10.01.16 Läänemaa Varbla v., algh., politseikordnik, arr. 13.06.41 Kuressaare, Suur-Sadama 7, erin. 28.02.42 §58-4, 8a.; Krasnojarski krai Gornõi laager; Sverdlovski obl. Sevurallag, vab. laagrist 12.03.49, vab. asum. 25.05.58 Krasnojarski krai Dudinka.

KUNGLA, Jaan, Hans s. 29.10.1889 Läänemaa Varbla v., 3 kl., kolhoosnik, arr. 28.03.51 Lihula raj. Mõtsu kn. Ennikse k. Andruse t., trib. 19.06.51 §58-1a, 58-11, 25+5; Vasalemma, vab. 25.01.55. Oli Omakaitstes. (Surn. 17.12.59.)

KURSELMANN, Elisabet, Madis, s. 22.12.1899 Läänemaa Varbla v., 4 kl., rätsep, arr. 30.03.51 Tallinn, Köleri 24-6, trib. 09.07.51 §17-58-1a, 25+5; Gorki obl, vab. 05.06.56.

KÜTT, Eduard, Villem, s. 1912 Läänemaa Varbla v., 4 kl., masinist, arr. 20.07.52 Märjamaa raj. Põlli kn. kolh. "Sirp ja Vasar", trib. 07.10.52 §58-1a, 58-11, 25+5; Komi ANSV Retšlag, vab. 24.05.56.

KÜÜTS, Juhan, Hendrik en. ka Johannes, s. 1897 Pärnu, 4 kl., talunik, arr. 25.05.45 Läänemaa Varbla v., erin. 18.12.46 §58-1a, 58-11, 8a.; Mordva ANSV Dubravlag, surn. kinnip-k. 05.11.48. Omakaitse.

LAANEMAA, Anna, Mihkel s. 1904, eluk. Läänemaa Varbla v. Rannaküla, ENSV RJM otsus 28.02.49, mitte küüditatud.

LAANEMAA, Martin, Mart s. 1898 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 04.08.48, trib. 30.10.48 §58-1a, 25+5, 23.07.56 väh. ärak., vab. 1956, surn. peale vab. 1968.

LAANEMAA, Salme, Martin, s. 1927, erin. 20.07.49; Krasnojarski krai Šira raj., vab. 12.11.55.

LAANEMÄE, Hans, Mihkel s. 14.05.1891 Lihula raj. Kulli kn., arr. Läänemaa Varbla v., kohaliku RJK otsus 29.08.52 §60 lg.3, 1+3, vab. 09.04.53.

LAAS, Aleksander, Feodor s. 1914 Järvamaa Rakke v., arr. 18.03.45 Pärnumaa Varbla v., trib. 19.07.45 §58-1a, 10+5, vab. 05.11.55.

LANKUS, August, Riina, s. 1894 Läänemaa Saulepi v., algharidus, kolhoosnik, arr. 20.08.50 Pärnumaa Tõstamaa v., trib. 20.05.52 §58-1a, 58-11, 58-12, 25+5, 06.09.55 väh. 5 a, vab. Põrandaaluse org. liige. (Surn. 1983.)

LEHIS, Hendrik, Andres ka Lehis-Lilentahl, s. 1899 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 3 kl., talunik, hobulae-nutuspunkti tööline, arr. 19.04.45, trib. 23.07.45 §58-1a, 58-11, 10a.; Karaganda obl. Karlag, vab. 20.06.55. Omakaitse. (Surn. 26.10.67 Pärnu.)

LEHIS, Elvine, Mart s. 1907, eelpoolmainitud Hendriku abikaasa, eluk. Läänemaa Varbla v. Piha k., asum. erin. 22.10.49; Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. 12.09.56.

LEHIS, Herbert, Hendrik, eelpoolmainitud Hendriku poeg, s. 1930; Kolõvani raj., vab. 12.09.56.

LEHIS, Elvi, Hendrik, eelpoolmainitud Hendriku tütar, s. 1936; Kolõvani raj., vab. 12.09.56.

LEHIS, Milvi, Hendrik, eelpoolmainitud Hendriku tütar, s. 1940; Kolõvani raj., vab. 05.07.54.

LEHIS, Maire, Hendrik, eelpoolmainitud Hendriku tütar, s. 1943; Kolõvani raj., vab. 05.07.54.

LEHISMETS, Maria, Jaan, s. 18.10.03 Läänemaa Paatsalu v. Viira k., algharidus, talunik, arr. 16.10.44 Varbla v. Mõtsu k., erin. 28.08.45 §58-1a, 5a.

LEHTNURM, Johannes, Jüri s. 1909 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., 6 kl., metsavaht, arr. 21.02.48 Harjumaa Varbola v., erin. 04.09.48 §58-1a, 58-11, 10a.; Komi ANSV Vorkutlag, vab. 21.07.56. Süüdistati org. RVL kuulumises.

LEPP, Gunnar, Eduard, s. 1925 Läänemaa Varbla v., 9 kl., normeerija, arr. 27.10.47 Tallinn, Vene-Balti 14/3-5, trib. 26.02.48 §58-1a, 25+5, vab. 31.05.56.

LHIV, Juhannes, Mart s. 1902 Pärnumaa Varbla v., eluk. sama, arr. 27.01.45, trib. 03.08.45 §58-1a, 10+5.

LHIVAMÄGI, Karl s. 1903 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., surn. 06.07.41. Lasti maha koduõues hävituspataljoni liikmete poolt.

LILLEMAA, Karl, Anton, s. 1902 Läänemaa Varbla v., 9 kl., talupoeg, arr. 05.01.45 Lihula v., erin. 25.02.46 §58-1a, 5a. Kandis kommunistidest ette sakslastele.

LILLEOJA, Mihkel, Mihkel, s. 01.02.21 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 2 kl., talunik, arr. 01.05.45, erin. 21.12.46 §58-1a, 58-11, 5a.; Sverdlovski obl. Bogoslovlag, vab. 01.05.50. Omakaitse.

LOBJA, Johannes, Jaan s. 1907 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 22.05.50, trib. 29.08.50 §58-1a, 25+5; Karaganda obl. Steplag, vab. 28.02.55.

LOBJAKAS, Jaan, Villem s. 1893 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 22.05.50, trib. 29.08.50 §58-1a, 25+5; Irkutski obl. Angarlag, vab. 24.05.56.

LOON, Eduard, Aleksander, 06.12.09 Pärnu, 3 kl., talunik, arr. 22.07.41 Läänemaa Varbla v., erin. 08.04.42 §58-13, 8a.; Krasnojarski krai Norilsk, vab. 08.49. Kaitseliit.

LOOTMÄE, Mihkel, Jüri s. 1896 Läänemaa Varbla v., arr. 15.11.50 Pärnumaa Tõstamaa v. Tõhela k., trib. 07.02.51 §58-1a, 58-10 lg.1, 25+5, 27.05.55 väh. 10 a.; Komi ANSV Vorkutlag, surn. 30.06.55.

LOOTSMANN, Jaan, Mihkel s. 1908 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., eluk. sama, arr. 09.10.47, trib. 28.08.48 §17-58-1a, 58-11, 5a. ; Mordva ANSV Dubravlag.

LOOTSMAN, Minna, Mihkel s. 1918, eluk. Läänemaa Varbla v. Tamba k., ENSV RJM otsus 27.02.49, mitte küüditatud.

LÕÕBAS, Martin, Mart s. 1898 Pärnumaa Varbla v., arr. 19.02.45 Tõstamaa v., trib. 23.07.45 §58-1a, 10+5, surn. peale vab. 1980.

MARTMAA-MARTINSON, Johannes, Jüri en. ka Juhan, Johan, 22.07.1892 Pärnumaa Vaiste as. Tallinna sõjaväekomandandi abi, arr. 28.04.41 Tallinn-Nõmme, Sõnajala 6-1, kirovi oblastikohus 04.12.41 §58-1, 58-2, 58-13; surmaotsus; kinnip-k. Kirovi linna vangla nr.1, otsus täide viidud 12.04.42. EV major.

MARTMAA, Marta, Juhan, eelpoolmainitud Johannese abikaasa, in. ka Johannes 18.01.1891, keskh., sanitar; Kirovi obl. Kotelnitši raj. Borovka; Läti, vab. asum. 20.06.58.

MARTMAA, Verner, Juhan, eelpoolmainitud Johannese poeg, 11.08.21. Õpilane.; Borovka, surn. 26.10.43 Kirov.

MARTMAA, Heino, Juhan, eelpoolmainitud Johannese poeg, en. ka Väino 25.03.24 Tallinn. Õpilane.; Borovka, vab. 20.06.58.

MATSUKSE, Hans, Jüri, s. 1896 Läänemaa Varbla v. Kanamardi k., eluk. sama, 3 kl., talunik, arr. 06.03.45, trib. 22.10.45 §58-1a, 58-11, 10+5; Arhangelski obl, surn. 14.04.48. Oli Omakaitstes.

MERILA, Mihkel, Mihkel s. 1894 Pärnumaa Varbla v., arr. 19.02.45 Tõstamaa v. Lahe k., trib. 12.12.45 §58-1a, 58-11; Pärnu vangla, surn. 09.12.45.

MINNUS, Jüri, Tõnis, arr. 22.10.45 Läänemaa Varbla v., trib. 21.03.46 §58-11; surmaotsus, 18.04.46 asend. 15+5, surn. 25.06.56.

MURR, Orest, Marie, s. 1904 Saaremaa Pihla v. Putla k., 3 kl., kaupluse juhataja, arr. 21.12.44 Läänemaa Varbla v. Kulli k., trib. 20.04.45 §58-1a, 58-11, 15+5. Oli Kaitseliidus ja Omakaitstes. Magadani obl. Sevvostlag, surn. kinnip-k. 30.08.45.

MURR, Hilda, Anna s. 1913, eelpoolmainitud Oresti abikaasa, eluk. Läänemaa Varbla v. Kulli k. Männi t., küüdit. 26.03.49, erin. 20.07.49; Novosibirski obl. Tšanõ raj., surn. asum. 28.11.55.

MURR, Sulev, Orest, eelpoolmainitud Oresti poeg, s. 1935, küüdit. Tšanõ raj., vab. 26.11.56.

MURR, Aivo, Orest, eelpoolmainitud Oresti poeg, s. 1939, küüdit. Tšanõ raj.

MÕTŠNIK, Harri, Otto s. 1928 Pärnumaa Saarde v., arr. 03.04.85 Varbla v., ENSV ÜK otsus 05.10.85 §68 lg.1, 3a.

MÄEMETS, August, Mari, s. 1881 Viljandimaa Loodi v., 6 kl., metsnik, arr. 24.12.44 Läänemaa Varbla v. §19-59-3, vab. 25.05.45. Koostöö sakslastega.

MÄGISALU, Jaan, Madis, s. 1898 Läänemaa Varbla v., 3 kl., puusepp, arr. 30.03.51 Tallinn, Kaasani 6-2, trib. 19.06.51 §17-58-1a, 25+5; Kemerovo obl. Siblag; Permi obl. Nõroblag.

NASKA, Minna, Jüri, s. 12.10.1892 Läänemaa Varbla v., 3 kl., koduperenaine, arr. 26.02.47 Tallinn, Magasini 2-6, trib. 29.03.47 §58-1a; surmaotsus, otsus täide viidud 16.05.47. Teatas Saksa võimudele hävituspataljoni liikumisest.

NEEME, Johannes, Juhan, s. 02.04.03 Tallinn. 1927 dipl. veterst. Võhma eksporttapamaja ja Varbla jsk. loomaarst. Mõrvatud 1941 hävituspataljoni poolt Eestis. Vabadussõda. EÜS.

NOPPEL, Jüri, Jüri s. 1904 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 22.06.49, trib. 09.01.50 §58-1a, 58-11, 25+5; Mordva ANSV Dubravlag Javassi as.; Komi ANSV Minerallag.

NOORMETS, Kaido, Jakob, s. 1914 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 07.01.46, trib. 05.04.46 §58-1a, 15a.; Novosibirsk, vab. 27.02.57.

NORRMANN, Axel, Harry ka Normann, Aksel. sakslane, s. 19.12.06 Läänemaa Saulepi mõis, eluk. Tõrva. Saksa sõjaväearst. Arr. 1945 nõukogude tsoonis. Vabanes.

NURME, Aleksander, Hendrik, 03.12.1895 Läänemaa Varbla v. Helmküla, algh., talunik, kaupluse omanik, arr. Varbla v. §58-13; Sverdlovski obl., surn. kinnip-k. 17.11.41. Vabadussõda. Vaps.

NURME, Helmi, Jaan, eelpoolmainitud Aleksandri abikaasa, en. ka Melanie-Helmine 08.03.03 Lääne mk., taluperenaine; Kirovi obl. Slobodskoi raj., vab. asum. 04.02.58.

NURME, Harald, Aleksander, eelpoolmainitud Aleksandri poeg, 27.06.27 Lääne mk. Õpilane.; Slobodskoi raj., surn. asum. 1942. Jäi metsatööl langeva puu alla.

NURME, Helma-Marie, eelpoolmainitud Aleksandri ema, 1872; Slobodskoi raj., surn. asum. 1941.

NÕMM, Arvo, Karl s. 1902 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 04.10.45, trib. 29.12.45 §58-1a, 10+5.

OJA, Aleksander, Jüri s. 1921 Läänemaa Varbla v., arr. 27.03.51 Lihula raj. Varbla kn. Helmküla, trib. 26. 05.51 §58-1a, 25+5; Karaganda obl. Kamõšlag.

OJAKÄÄR, Mart, Jüri, s. 22.11.1895 Pärnumaa Saulepi v., keskh., laojuhataja, arr. 26.11.44 Pärnu, Tallinna mnt. 57, erin. 04.03.46 §58-1a, 58-11, 7a.; Novosibirsk, vab. 18.06.51. Omakaitse.

OJALA, Jaan, Hans, s. 1918 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, alg., taluomanik, arr. 10.10.44, trib. 26.02. 45 §58-1a, 20+5; Permi obl. Ponõšlag, surn. 14.07.47. Oli Omakaitstes.

OJALA, Johannes, s. 03.05.12, eluk. Läänemaa Varbla v. Mõrvatud 1941.

OTTMAA, Harri-Ferdinand, Rein, 31.10.1899 Pärnu. EV major, arr. Pärnu, Uus-Sauga 6, erin. 28.02.42 §58-4, 58-13; surmaotsus; kinnip-k. Sverdlovski obl. Sosva, otsus täide viidud 14.04.42. Vabadussõda.

OTTMAA, Margot, Maksim, eelpoolmainitud Harri-Ferdinandi abikaasa, 14.11.08 Tallinn, eluk. Läänemaa Varbla v.; Kirovi obl. Oritši raj. Gadõ turbatööstus, vab. asum. 21.01.57.

SAARE, Amalie, Priidik, eelpoolmainitud Margoti ema, 10.09. 1885 Peterburi, eluk. Varbla v.; Gadõ turba-tööstus, surn. 14.01.51.

PADU, Ida-Hermiine, Aleksander s. 1922 (ka PADU-PILL), eluk. Läänemaa Ridala v. Emuvere k., küüdit. 25.06.46; Tjumeni obl. 06.47 põgenes eriasumiselt. Arr. 01.09.49 Varbla v. Vaiste k., erin. 20.01.50 §16-82 lg.2, tagasi asumisele. Vab. asum. 15.02.51.

PALDIS, Eduard, Jüri, s. 09.07.01 Läänemaa Varbla v., 3 kl., leivakombinaadi tööline, arr. 14.06.41 Tallinn-Pääsküla, Sõnajala 4-13, erin. 22.09.41 §35, 5a.; Kirov; Sverdlovski obl., vab. asum. 08.03.57. Üleajateenija. Politseiametnik.

PALDIS, Udo-Manivald, Eduard s. 09.02.32, eluk. Tallinn-Pääsküla, Sõnajala 4-13, küüdit. 14.06.41; Kirovi obl. Kotelnitši raj. Borovka, tuli Eestisse, saadeti asum. tagasi. Vab. asum. 28.12.56.

PALU, Jaan, Jüri s. 18.06.1897 Pärnumaa Veltsa v., arr. 23.05.45 Läänemaa Varbla v., trib. 14.09.45 §58-1a, 15+5; Komi ANSV; Jaroslavl obl., vab. 25.06.56.

PALUSALU, Kristjan, Jüri, s. 10.03.08 Läänemaa Saulepi v., 4 kl., talunik, end. eluk. Järvamaa Lehtse Pillapalu, arr. 10.09.41 Arhangelski obl., tööpataljon, trib. 18.09.41 §193-7; surmaotsus, surmaotsus muudeti 10a. Saadeti rindele. Põgenes Soome 31.10.41. 2.arr. Eestis 12.01.45, §58-1b, süütõendite puudumisel vab. Patarei vanglast 29.08.46. Maadluses Berliinis olümpiamängudelt kahe kuldmedali võitja. Deserteerimine Punaarmeest.

PANDIS, Tõnis, Liisa, s. 30.01.05 Läänemaa Varbla v., 3 kl., sulane, arr. 14.10.46 Harjumaa Rapla v. Seli-Metsaküla, ENSV ÜK 18.11.46 §17-58-14, 3a. Saboteeris. Aitas kulakul varjata loomi, et poleks vaja täita riiginormi.

PALMISTE, Manivald, August, s. 31.07.34 Läänemaa Varbla v., eluk. Tallinn-Nõmme, Makarovi 25-98, 8 kl., meremees. Põgenes 17.08.68 kalalaevalt Kanadasse ja sai seal poliitilise varjupaiga.

PAULBERK, Karl, Jaan, s. 1900 Läänemaa Varbla v., arr. 23.02.45 Pärnumaa Tõstamaa v. Nautsi k., trib. 22. 02.46 §58-1a, 58-11, 10a.

PEEKMAN, Ilmar, Jüri, s. 1904 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 24.02.45, trib. 03.08.45 §58-1a, 58-11, 20a, surn. kinnip-k. 01.09.48. Omakaitse.

PEEKMAN, Voldemar, Jüri s. 1909 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 22.02.45, trib. 03.08.45 §58-1a, 20+5.

PIIRSI, Karl, Jaan s. 1912 Pärnumaa Audru v., arr. 18.06.49 Läänemaa Varbla v. Kärü k., trib. 22.09.49 §58-1a, 25a.; Mordva ANSV Dubravlag; Komi ANSV Retšlag.

PIKNER, Mihkel, Mihkel (D), s. 13.05.03 Pärnumaa Soontaga v., algh., talunik, arr. 24.05.45 Läänemaa Varbla v. Allika k., trib. 27.08.45 §58-1a, 58-11, 15+5; Komi ANSV Vorkutlag, surn. 01.07.47. Omakaitse.

PINDMAA, Eduard, Peeter, s. 25.09.1895 Võrumaa Veriora v., 4 kl., talunik, arr. 26.12.44 Läänemaa Varbla v., erin. 08.09.45 §58-1a, 58-11, 5a.; Arhangelski obl., vab. 26.12.49. Surnud asumisel Krasnojarski kraisis. Omakaitse.

PINK, Aleksander, Vassili, s. 1914 Saaremaa Muhu v., 4 kl., talupidaja, arr. 14.04.45 Läänemaa Varbla v., trib. 29.04.45 §58-14, 20a. Deserteerus Nõukogude armeest ja põgenes vanglast.

PINN, Jaan, Villem s. 12.12.1890 Läänemaa Saulepi v., 4 kl., põllumees, arr. 13.05.45 Varbla v., trib. 13.08.45 §58-1a, 58-11, 15+5; Irkutski obl. Ozjorlag, vab. 10.09.55. Oli Kaitseliidus ja Omakaitset. (Surn. 18.10.62.)

PINN, Juhan Jüri p. (sünd. 1876), elukoht Alt-Toa talu Saare külas. Asumisele Novosibirski obl. 1949. Suri asumisel.

PINN, Mari Jüri t. (sünd. 1882), elukoht Alt-Toa talu Saare külas, Juhani õde. Asumisele Novosibirski obl. 1949. Vabanes 1956.

PINN, Villem, Jüri, s. 10.11.1887 Läänemaa Varbla v., algh., talunik, arr. 11.01.46 Varbla v. Vaiste k., trib. 03.05.46 §58-1a, 58-11, 10+5; Mordva ANSV Dubravlag, vab. 12.12.55. Omakaitse.

PRESS, Arnold, Jaan s. 17.01.24 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 4 kl., talupidaja, arr. 14.04.45, trib. 29.04.45 §58-14, 10+5; Komi ANSV; Krasnojarski krai Norillag, vab. 18.08.52. Deserteerus Nõuk. Armeest ja põgenes vangist.

PRESS, Harry, Jaan, s. 1926 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 3 kl., talupidaja, arr. 14.04.45, trib. 29.04.45 §58-14, 10+5. Deserteerus Nõukogude armeest ja põgenes vanglast.

PRESS, Liina, Marie s. 1896 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 30.11.48, kohaliku RJK otsus 21.02.49 §61 lg.3, 1a 6k, vab. 21.08.50, surn. peale vab. 05.10.73.

PÄRN, Oskar, Andres s. 1903 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., arr. 03.10.45 Pärnumaa Soontaga v., trib. 11.01.47 §58-1a, 58-11, 10a.; Sverdlovski obl., vab. 10.08.55.

PÄRNA, Edvin, Henno s. 1900 Virumaa Salla v., arr. 09.07.48 Läänemaa Varbla v., trib. 02.11.48 §58-1a, 25+5; Komi ANSV Ko'zvalag; Abez; Novosibirski obl., vab. 1956, tagasi ei tulnud.

PÄRNA, Julia-Jelizaveta, Hans s. 02.06.03 Pärnumaa Vana-Kariste v., arr. 30.12.44 Läänemaa Varbla v., trib. 17.03.45 §58-10 lg.2, 8+3; Komi ANSV; Krasnojarski krai, vab. 19.03.58.

PÄRNA, Juhan, Jüri, 21.12.01 Harjumaa Varbola v., talunik, vallavanem, arr. Läänemaa Varbla v., erin. 28.02.42 §58-13, 10a.; Sverdlovski obl. Sosva, surn. kinnip-k. 10.04.42. Isamaaliit.

Pärna, Efrosine, Mart, eelpoolmainitud Juhani abikaasa, 06.07.06; Kirovi obl. Kotelnitši raj.; Oparino raj., 1946 tuli Eestisse. Arr. 08.51, §82 lg.1, 3a., Kirovi obl. Vjatlag. Pärast vabanemist saadeti asumisele tagasi, vab. asum. 01.10.56.

Pärna, Ülo, Juhan, eelpoolmainitud Juhani poeg, 28.03.35; Kotelnitši raj., 1946 tuli koos emaga Eestisse, vab. asum. 1946.

PÄRNPUU, Mihkel, Mihkel, s. 1886 Läänemaa Varbla v., talunik, illegaal, arr. 14.06.51 Lihula v. Metsküla, rk. 13.07.51 §192, 2a., vab. 09.04.53. Suurtalunik.

RAIDMAA, Juhan, Jaan, s. 1907 Läänemaa Varbla v., 2 kl., talunik, arr. 23.02.45 Pärnumaa Tõstamaa v. Sööni k., trib. 18.12.45 §58-1a, 58-11, 10+5; Komi ANSV Sevželdorlag; Karaganda obl. Pestšanlag, vab. (inv.) 25.05.55.

RAIMA, Herman, Andres, s. 1908 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, algh., talunik, arr. 29.12.49, rk. 21.01.50 §192a lg.2, 2+5; Narva laager, vab. laagrist 29.12.51, asum. Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. asum. 08.02.58.

RAIMA, Richard, Andres in. ka Andrei, s. 1910 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., eluk. sama, algh., talunik, arr. 20.04.45, erin. 04.01.47 §58-1a, 8a.; Sverdlovski obl. Bogoslovlag, vab. 02.04.53. Omakaitse.

RAJAOJA, Aleksei, Jüri s. 1908 Pärnu raj. Varbla kn. Metsaküla, arr. 02.03.50 Läänemaa Varbla v., trib. 27.06.50 §58-1a, 58-11, 25+5, 31.01.55 väh. 10 a.; Karaganda obl. Karlag, vab. 1956.

RANNISTE, Aleksander, Kristjan s. 16.03.15 Läänemaa Varbla v. Matsi k., eluk. sama, arr. 08.11.45, trib. 29.12.45 §58-1a, 10+5; Komi ANSV; Irkutski obl. Taišetlag; Karaganda obl. Trest-Lenugol, vab. 20.06.66.

RAUDKIVI, Elmar, Jaan, s. 20.08.15 Läänemaa Varbla v., arr. 16.03.45 Tallinn-Nõmme, Õie 31-5, trib. 07. 02.46 §58-1a, 10a.

RAUDKIVI, Innokenti, Aleksander, s. 1919 Läänemaa Varbla v., arr. 25.08.45, trib. 09.01.46 §17-58-1b, 58-10, 193-7, 10a.

RAUDKIVI, Martin, Priidik, s. 26.03.06 Läänemaa Karuse v., 9 kl., sepp, arr. 17.09.49 Varbla v., trib. 11.11.49 §58-1a, 25+5; Karaganda obl. Steplag, vab. 01.11.55. 1941 polpolitse'i assistent.

RAUDSEPP, Mihkel, Priidu, s. 1905 Läänemaa Varbla v., 5 kl., valvur, arr. 07.12.50 Tallinn-Nõmme, Kaitse 6-2, trib. 11.07.51 §58-1b, 58-11, 182, 25+5; Irkutski obl. Angarlag; Ozjorlag, vab. 25.12.56. Oli Omakaitstes.

REEDER, Johannes, Juhan, s. 1914 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., eluk. sama, 6 kl., talupidaja, arr. 29.04. 41, kohaliku JK otsus 19.12.41 §58-10, 8a.; Permi obl. Ussollag.

REEDER, Mihkel, Mart s. 1906 Läänemaa Varbla v., arr. 13.06.49 Karuse v. Pajumaa k., trib. 22.09.49 §58-1a, 58-11, 25+5; Komi ANSV Intalag; Minerallag. Ei rehabiliteeritud.

RINSO, Arnold, Juhan s. 1912 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 03.03.45, trib. 27.04.45 §58-1a, 10+5.

RISTAL, Mihkel, Maria, s. 1897 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 3 kl., taluperemees, arr. 15.04.45, trib. 23. 06.45 §58-1a, 58-11, 10+5; Leningradi obl, surn. 05.06. 47. Oli Omakaitstes.

RISTIKIVI, August, Mihkel, s. 1891 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 3 kl., metsavaht, arr. 24.12.44 §17-59- 3; vab. 26.05.45. Tallinna vangla. Side metsavendadega.

SAAR, Jaan, Vassili, s. 1897 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 7 kl., talunik, arr. 28.04.45, erin. 04.03.46 §58-1a, 58-11, 5a.; Tšeljabinski obl. Karabašlag, surn. 28.10.47. Omakaitse.

SADULSEPP, Herman, Leena p. s. 1915 Läänemaa Varbla v., arr. 27.03.51 Lihula raj. Karuse kn. Kiviste k., trib. 26.05.51 §58-1a, 25+5; Komi ANSV Intalag.

SADULSEPP, Priidik, Mart, s. 11.12.04 Läänemaa Varbla v., algh., talunik, arr. 05.03.45 Tallinn-Nõm-me, Pargi 10-1, erin. 08.09.45 §58-1a, 58-11, 8a.; Magadani obl., surn. kinnip-k. 15.07.49. Omakaitse.

SAVIPÕLD, Johannes, Juhan, s. ka 1914, s. 1914 Läänemaa Varbla v., 4 kl., kalur, arr. 21.03.50 Karuse v., trib. 22.06.50 §58-1a, 58-11, 25+5; Irkutski obl. Ozjorlag. 1941 metsavend. Omakaitse.

SEMENJUK, Aleksander, Semjon venelane, s. 1892 Ukraina, keskh., metsapraaker, arr. 14.06.41 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., erin. 04.03.42 §58-4, 5a.; Sverdlovski obl. Sevrallag Sosva, vab. laagrist 14.06.46, surn. asum. Tomski obl. Baktšari raj. 29.05.48. Judenitši armee ohvitser.

SEMENJUK, Johanna, Mihkel, eelpoolmainitud Aleksanderi abikaasa, 1890; Tomski obl. Baktšari raj. Logovoi, vab. 04.01.55.

SEMENJUK, Lidia, Aleksander, eelpoolmainitud Aleksanderi tütar, 1923; Logovoi, vab. asum. 29.12.54.

SEMENJUK, Niina, Aleksander, eelpoolmainitud Aleksanderi tütar, 14.01.26 Tallinn; Logovoi; Habarovsk, vab. asum. 29.12.54.

SIITAM, Voldemar, Priidik en. ka Juljus-Voldemar s. 1890 Riia, arr. 12.10.46 Läänemaa Varbla v. Mäliküla, trib. 30.01.47 §58-1a, 10a.

SPIEGEL, Rudolf, Guido ka Špigel, in ka Gvidon, s. 1906 Peterburi, 6 kl., tööline, arr. 17.07.41 Läänemaa Varbla v. Vaiste k. §58-4, 58-10 lg.2, 58-1a; Irkutsk, surn. 13.05.42. Oli Kaitseliidus. Kontrrevolutsiooniline agitatsioon, spionaaž. (Rahvuseks eestlane, lätlane, soomlane, sakslane).

SUMNIKOV, Kirill, Filipp s. 1918 Tartumaa Kasepää v., arr. 26.12.46 Läänemaa Varbla v. Kidise k., trib. §58-1a, 58-11, surn. 09.02.47.

SURINA, Jaan, Tõnis (vt. **BRANDT, Jaan**).

TAKK, Adolf, August s. 21.08.31 Viljandimaa Viljandi v., arr. 20.07.50 Suure-Jaani, Vambola 6, trib. 02.11.50 §58-1a, 58-11, 25+5, 24.02.55 väh. 5 a., vab. 11.03.55.

TAKK, Evald, Jaan s. 1918 Läänemaa Varbla v. Tammiste k., eluk. sama, arr. 07.11.44, trib. 31.05.45 §58-1a, 58-11; surmaotsus, asend. 20 a.; kinnip-k. Krasnojarski krai Norillag.

TAMM, Karl, Jüri, s. 26.03.20 Läänemaa Varbla v., 6 kl, arr. 07.09.51, trib. 26.12.51 §58-1a, 58-11, 25+5, väh. 10 a; Komi ANSV Minerallag. Oli Saksa sõjaväes ja Omakaitstes. Elas illegaalselt.

TAMME, Ants, Artur, s. 1922 Läänemaa Lihula v. Matsalu k., 6 kl., motorist, arr. 06.06.45 Varbla v. Raheste k., erin. 29.12.45 §58-1a, 8a. Oli Saksa sõjaväes.

TAPP, Mihhail, Ivan s. 1904 Kihnu saar, arr. 09.12.48 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., trib. 13.07.49 §58-10, 10a., vab. 20.10.55.

TEESALU, Evald, Mihkel s. 16.06.21 Läänemaa Varbla v., arr. 02.03.51 Väandra raj. Aluste kn., trib. 16. 05.51 §58-1a, 58-11, 25+5, 27.08.56 väh. 15 a.; Irkutski obl. Ozjorlag, vab. 14.04.61.

TEESALU, Rudolf, Mihkel s. 07.12.22 Läänemaa Varbla v., arr. 09.11.51 Pärnu, Riia mnt. 10-7, trib. 24. 01.52 §58-1a, 25+5, 12.03.55 väh. 10 a.; Krasnojarski krai; Krasnojarski krai Norilsk, vab. 14.09.56.

TELL, Voldemar, Jaan, s. 1922 Läänemaa Varbla v., 6 kl., madrus, arr. 25.01.46 Pärnu, trib. 13.05.46 §58- 1a, 10+5. Nõuk.luure poolt saadeti 1942.a. Eestisse, kuid ei täitnud ülesannet.

THALBERG, Hans, Hans s. 1913 Kuressaare, arr. 25.10.51 Läänemaa Varbla v. Kulli k., trib. 24.01.52 §58-1a, 25+5, 12.03.55 väh. 10 a.

TOLLI, Jakob, Jakob, s. 1893 Pärnumaa Tõstamaa v. Popsi t., 4 kl., talunik, arr. 13.10.44 Läänemaa Varbla v. Tiilimaa k., trib. 15.03.45 §58-8, 10+5. Oli Omakaitstes ja metsavend.

TOMSON, Hermann, Madis s. 14.08.03 Pärnu, kõrgharidus, vandeadvokaat, arr. 16.06.41 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., trib. 21.03.42 §58-4, 10a.; Sverdlovski obl. Sosva as. 1941-21.06.43, surn. 21.06.43 Sosva as., põhjus teadmata.

TRUUMAN, Maria, Jüri, s. 1919 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 6 kl, küüdit. 26.05.46; Tjumeni obl., 1947 tuli omavoliliselt Eestisse, arr. 25.07.50 Kallaste, 21.juuni 12, erin. 20.01.51 §82. Tagasi asumisele.

TÕNISSOO, Ruudi, Juhan en. ka Rudolf, s. 27.05.06 Viljandimaa Kabala v., 6 kl., talunik, illegaal, arr. 20.08.45 Läänemaa Varbla v., erin. 04.01.47 §58-1a, 58-11, 8a.; Magadani obl., vab. laagrist 10.10.52, vab. asum. Novosibirski obl. 1957. Omakaitse.

TÜKK, Anton, Jüri s. 1906 Läänemaa Karuse v., arr. 08.09.48 Varbla v., ENSV ÜK otsus 17.05.49 §58-3, 58-2, 10+5; Irkutski obl. Ozjorlag, vab. 24.03.55.

USAR, Grigori, Jaan, s. 1917 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 6 kl., põllumees, arr. 25.10.44, trib. 27.11. 44 §NL ÜNP 19.04.43; surmaotsus, otsus täide viidud 17.03.45. Oli Omakaitstes ja Saksa sõjaväes.

UUSMAA, August, Hans s. 07.10.15 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 22.05.50, trib. 29.08.50 §58-1a, 25+5; Komi ANSV Vorkutlag, vab. 04.09.56, surn. peale vab. 03.03.84, surn. Varblas.

VAHTRA, Jüri, Jüri, s. 1904 Läänemaa Varbla v., 4 kl., talunik, arr. 10.03.45 Varbla v. Helmküla §58-1a, 58-11. Oli Omakaitstes ja Saksa sõjaväes. 02.04.45 juurdlus lõpetati. Saadeti filtratsioonilaagrisse.

VALSBERG, Aliide, Jaan s. 20.05.26 Läänemaa Varbla v., arr. 26.02.49 Tallinn, Kadaka tee 28, ENSV ÜK otsus 09.05.49 §58-10 lg.1, 10a.; Arhangelski obl. Kargopollag.

VASK, Kustas, Jaan, s. 1896 Läänemaa Kirbla v., eluk. Varbla v. Aru k, konstaabel, arr. 15.10.44 Lihula v., trib. 28.04.45 §58-1a, 10+5; Tšeljabinisk, vab. 11.54. Surn. 03.55.

VEERME, Aleksander, Priidik s. 1900 Läänemaa Varbla v., arr. 21.02.50 Karuse v., trib. 23.06.50 §58-1a, 58-11, 25+2, 28.05.56 väh. 7 a.

VEERME, Feodor, Priidik s. 1906 Läänemaa Varbla v., arr. 21.02.50 Karuse v., trib. 23.06.50 §58-1a, 58-11, 25+5.

VEEVÄLI, August, Mihkel s. 1899 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., eluk. sama, arr. 12.05.45, trib. 21.12.46 §58-1a, 58-11, 8a.; Sverdlovski obl. Bogoslovlag.

VEISMAN, Anna, Kustas, Murr Hilda ema, s. 1886, küüdit. Tšanõ raj., surn. asum. 29.12.51.

VEISMAN, Karl, Mihkel, s. 02.04.02 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 3 kl., kalurikolhoosi esimees, arr. 16.05.50, erin. 20.01.51 §17-136 lg.1, 5a.; Arhangelski obl. Kargopollag, vab. 24.04.53. Siberist põgenenu varjamine.

VEISMAN, Marie, Juhan, s. 1908 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, 2 kl., kolhoosnik, arr. 16.05.50, erin. 20.01.51 §17-136 lg.1, 5a., karistati tingimisi, vab. 02.51. Siberist põgenenu varjamine.

VELLESTE, Arnold-Martin, Jaan, s. 09.12.09 Läänemaa Varbla v. Kulli k, eluk. sama, arr. 11.01.46, trib. 26.04.46 §17-58-1a, 58-11, 10+5; Magadani obl, vab. 24.10.56. Surn. 29.02.84.

VELLESTE, Renate-Maria, Martin, eelpoolmainitu abikaasa s. 1924, eluk. Läänemaa Varbla v. Kulli k., küüdit. 27.03.49, erin. 20.07.49; Novosibirski obl. Tšanõ raj., vab. 23.09.57.

VELLESTE, Evi, Arnold, eelpoolmainitud Arnold-Maritini tütar, s. 1943, ENSV RJM otsus 14.03.49, mitte küüditatud.

VELLESTE, Jaan, Mart, eelpoolmainitud Arnold-Maritini isa, s. 1877, küüdit. Tšanõ raj., surn. asum. 13.11.51.

VELTMANN, Aleksander, Peeter, s. 1904 Läänemaa Saulepi v., 4 kl., talunik, arr. 11.12.44 Varbla v. Aruküla, trib. 20.04.45 §58-1a, 58-11, 20+5; Magadani obl. Sevostlag, surn. 19.10.49. Omakaitse. Saksa sõjavägi.

VELTMANN, Kristjan, Rein s. 1910 Läänemaa Saulepi v., arr. 22.11.52 Haapsalu, Tankisti 1, kohaliku RJK otsus 24.12.52 §60 lg.3, 61 lg.3, 2a., vab. 23.04.53.

VERPSON, Jüri, Karl s. 1895, eluk. Läänemaa Varbla v. Mõtsu k., asum. erin. 28.09.49; Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. 23.08.56.

VERPSON, Elisabeth, Madis, eelpoolmainitud Jüri abikaasa, s. 1900; Kolõvani raj., vab. 23.08.56.

VERPSON, Herberdt, Jüri, eelpoolmainitud Jüri poeg, s. 05.02.23; Kolõvani raj., vab. 23.08.56.

VERPSON, Haimar, Jüri, eelpoolmainitud Jüri poeg, s. 1925; Kolõvani raj., vab. 23.08.56.

VERPSON, Leili, Jüri, eelpoolmainitud Jüri tütar, s. 1928, eluk. Tartu, Oja 16, arr. 22.11.48, trib. 26.03.49 §17-59-3, 5a.; Arhangelski obl. Kargopollag; Karaganda obl. Kar-lag, vab. 13.04.53. Side metsavendadega.

VERPSON, Alide, Mihkel, eelpoolmainitud Jüri poja abikaasa, s. 1920, eluk. Kullamaa v., ENSV RJM otsus 21.03.49, mitte küüditatud.

VERPSON, Ants, Karl, eelpoolmainitud Jüri pojapoeg, s. 1946, eluk. Kullamaa v., ENSV RJM otsus 21.03.49, mitte küüditatud.

VERPSON, Karl-Johannes, Jüri, s. 1921 Läänemaa Varbla v. Vaiste k., tehnikum, mehaanik, arr. 16.11.48 ilma kindla elukohata, erin. 26.03.49 §58-1a, 58-11, 59-3, 25a.; Omski obl, surn. 06.10.56. Side metsavendadega.

VIHERPUU, August, Mihkel s. 1906 Läänemaa Varbla v., arr. 26.11.48 Lihula v. Petaaluse k., erin. 31.12.48 §58-10 lg.1, 10a.; Komi ANSV Petšorlag, vab. 30.11.54.

VIITA, Jaan, Liina, s. 1923 Läänemaa Varbla v., 8 kl., autojuht, arr. 28.11.51 Pärnu, Oktoobri 16-3, trib. 26.02.52 §17-58-1a, 25+5. Oli Omakaitse.

VILGATS, Reinhold, Karl, s. 25.03.1898 Läänemaa Saulepi v., 3 kl., talunik, arr. 13.05.45 Varbla v. Vaiste k. §58-1a, 58-11; Tallinna vangla, vab. 11.05.46. Oli Omakaitse.

VILIPUU, Martin, Peeter, s. 09.04.02 Läänemaa Varbla v. Allika k., eluk. sama, 3 kl., talupidaja, arr. 02.05.45, trib. 02.08.45 §58-1a, 58-11, 10+3. Oli Omakaitse.

VILJAK, Adolf, Ado s. 1908 Läänemaa Varbla v., eluk. sama, arr. 18.03.45, trib. 19.07.45 §58-1a, 10+5.

VILJAK, Adele, Herman s. 1912, eelpoolmainitud Adolfi abikaasa, eluk. Läänemaa Varbla v. Kidise k., ENSV RJM otsus 22.02.49, mitte küüditatud, kohaliku RJK otsus 05.04.49 §61 lg.3, 2+5+5, surn. Lapsed ei küüditatud. Viljak, Kalju, Adolf, poeg, s. 1935. Viljak, Aino, Adolf, tütar, s. 1937. Viljak, Vilma, Adolf, tütar, s. 1944.

VILJAK, Johannes, Hans s. 1906, arr. 05.03.45 Läänemaa Varbla v., trib. 28.10.45 §58-1a, 10a.; Komi ANSV; Krasnojarski krai Norillag, vab. 10.04.56.

VILJAK, Juhan, Hans, s. 1906 Läänemaa Varbla v. Kidise k., eluk. sama, 4 kl., talunik, arr. 06.03.45, trib. 22.10.45 §58-1a, 58-11, 10+5. Oli Omakaitse.

VITS, Mart, Jüri, s. 1910 Läänemaa Varbla v. Kilgi k., 3 kl., tööline, arr. 27.04.47 Pärnumaa Tõstamaa v., trib. 08.08.47 §58-1a, 58-11, 182, 10a.; Komi ANSV Mine-rallag, surn. kinnip-k. 17.03.54. Omakaitse. Metsavend 1944-46.

VÕITSALU, Kristjan, Jüri s. 1901, eluk. Läänemaa Varbla v. Helmküla Metsandi t., arr. 23.04.45, trib. 18.09.46 §58-1a, 58-11, 10+5, 20.01.47 mõisteti õigeks, vab. 29.01.47. Omakaitse. Asum. ENSV MN otsus 14.03.49; Novosibirski obl. Kolõvani raj., vab. 07.12.57.

VÕITSALU, Aliide, Kusta, eelpoolmainitud Kristjani abikaasa, s. 1899; Kolõvani raj., vab. 07.12.57.

VÖÖRMIDT, Juhan, Jüri, s. 1909 Läänemaa Saulepi v., algh, arr. 31.01.45 Pärnu, Kalamehe 6, trib. 25.05.46 §58-1a, 58-11, vab. 12.06.46. Puudusid süütõendid.

Lühendeid:

arr. arreteeritud
trib. tribunal
vab. vabanenud
erin. erinõupidamine
eluk. elukoht
raj. rajoon
obl. oblast
algh. algharidus

Ühe talu kroonika

Iga talu väärrib oma ajalugu ja kroonikat. Olgu siinkohal esitatud ühe Saulepi kandi talu kroonika. Ehk innustab see ka teisi talusid oma kroonika koostamisele. Selleks valituks on Kulli Maddise talu, mis praegu asub Pärnumaal, Varbla vallas Kulli külas. Kulli Maddise talu leidub hingerevisjonide nime-kirjadest numbriga XXXV alt, riigiarhiivist leidub talu Saulepist Põldmaa talu nr. 14 alt (47.0151 ha). Kinnisturegistris on praegu talu nimeks Madise talu (Riigiarhiivi maade boniteerimise toimiku järgi Läänemaal). Varasemalt asus talu Eestimaa kubermangus, Läänemaal, Hanila vallas. Kustkohast talu sai Maddise nime, oli pikka aega ebaselge. Täpsemad ja laialdasemad uurimused aga andsid selleski selgust.

Perekonnanimedeks on olnud: Habicht ja pärast eestistamist Põldma.

Esimesed andmed perest Varbla kirikuraamatus on aastast 1745, mil abiellus Kulli Abbri poeg Mart. 1750 oli Marti naine Ann ristiemaks Pappima Jürri tütrele Annile. Arvatavasti oli tegemist onutütrega. Siis märgiti, et ta on pärit Kulli-perrest. Hingerevisjonides 1835-1858 kuulus Kulli Maddise talu Öhu küla alla. 1866 kuulus Maddise talu Saulepi valla Raespe küla alla. 1999 Põldmäe katastriüksus oli kantud Varbla valla Rädi küla alla (metsad ja maad, mis ei kuulunud otseselt talu juurde ja kuulusid tagastamisele endistele omanikele).

Maddise algupära on pisut segane ja põhineb teatud mõttes oletustel. Kindel on see, et Kulli Maddis mainitakse esimest korda dokumentides 16.9.1772, kui toimusid tema ja tema naise Liso 13.9.1772 sündinud poja Mihkli ristsed. Nimi oli algul kirjutatud valesti (Kursli), aga seejärel parandatud. Lapse ristsetel olid vaderiteks Assessor von Nasacken, keegi Mart, kelle nime on paberitest raske välja lugeda (arvatavasti Papma) ja Öhu Jahni tütar Rino. Kust kohast Maddis ise pärit oli, jäi esialgu saladuseks. Kusagilt ei leidunud ka "Kulli Maddise" pulmapäeva kohta andmeid. Üks variant oleks olnud, et Kulli Maddis on kusagilt sisse rännanud. Kuna tema sünni kohta kirikuraamatus andmed puudusid (kasutatava kirikuraamatu sissekanded algasid pisut hiljem kui oletatav sünniaeg, mida võis jälle arvata surmasissekande järgi). Pisut pabereid tuhnides võis aga teha sellise järelduse.

Kulli külas elas mees, keda kutsuti Abbriks (arvatavasti Abraham). Temal oli vähemalt neli last, poeg ja kolm tütar. Vanim nendest oli poeg Mart (1701-1768), kellest tuligi pärast isa surma talu uus peremees - "Kulli Mart". Mart abiellus 1745 Papma Mihkli arvata-vasti vanima tütre Ann'iga (1726-1771). Neil aga ei läinud järglastega just nii nagu oleks tahtnud. Perre sündis 10 tütar ja ei ühtki poega. Vanim tütar Liso (sünd. 1747 Öhukülas) abiellus 1765 Varblast põhja pool asuvast Helmkülast pärit Olewi Jürri arvatavasti noorima poja Maddisega. Nende esimesed kaks last sündisid Helmkülas (Mart 1767 ja Marri 1770). Mõlema lapse vaderite hulgast leidub viide Papma Mihklile. Mõlemal juhul on siiski tegemist kirjutusvigadega. Perekonnanimi on kirjutatud kord Batma ja teine kord Paskma või Parkma. Mihkli abikaasa nimi oli Liso. Mihkel oli üsna tõenäoliselt Ann'i onu Jürri poeg, kellest pärast Jürri surma on tulnud Pappima (Papma) talu peremees.

"Kulli Mart" ja tema naine olid väga mitme lapse vaderiks. Sedasi võib oletada, et tegemist oli küla ühe kesksema isikuga.

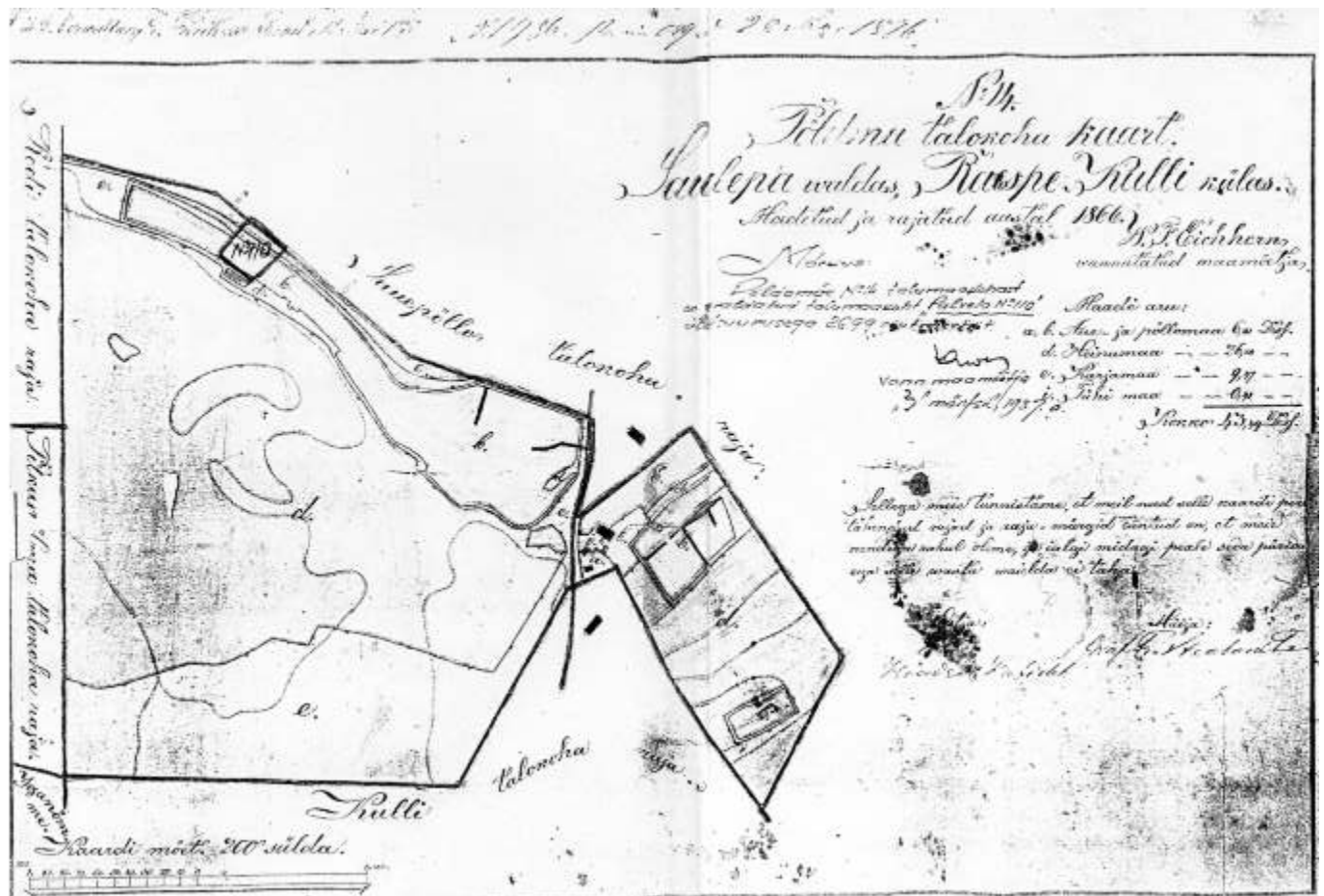
Kulli Mart'i ümmardaja, Kalliste Juhani tütar Marri (Kulli Mart'i õe Mari tütar), abiellus lesk Hannuse talu Hannusega Saare külast. Hannu-sel oli siis aastane poeg Mihkel. Neil sündis poeg Mart. Aasta hiljem aga Hannus suri. Seejärel abiellus Marri Rädi Maddise poja Juhhaniga ja neil sündis kokku 10 last. Nendest kahel pojalt, Reinul ja Juhhanil, oli hiljem perekonnanimeks Reeder. Reederi-tega on meie sugupuul kokkupuuteid päris mitmest punktist.

Kui "Kulli Mart" suri 1768 jäi talu ilma peremeheeta. Noorim tütar oli sündinud pärast isa surma ja uue peremehe leidmine polnudki lihtne. Siis kolisidki Maddis ja Liso Helmkülast Kullile Liso isakoju ja Maddisest tuli talu uus peremees (arvatavasti 1771 kui suri perenaine Ann). Esimene hingerevisjon toimus 1782 ja sel ajal oli Maddis talus peremeheks. Sellest alates ongi talu kutsutud Kulli Maddise taluks ja seda tänapäevani. Uus taluhoone ehitati praegusele kohale aastatel 1905-1906.

Kulli Maddise laste vaderite põhjal võib väita, et tegemist oli tunnustatud mehega. Näiteks tütre Leno vaderiteks oli fräulein Eva von Nasacken ja assessor von der Pahlen ehk mõisa esindajad. Mitmel korral olid vaderiteks aga Saare Tanni pere liikmed. Miks, see vajab veel selgitamist. Nooremate laste vaderite hulgast leidub aga inimesi Iganõmmelt ja Palatult (Palatu Mart).

Talus on ööbinud maamõõtjad, sõdurid, malevlased. Seal on tegutsenud põllumajandustoodete kokkuostupunkt. Mõnda aega tegutses seal pühapäevakool (kirik oli kaugel). 3.3.1937 kinkis peremees Hendrik (pisut enne oma surma) talukoha küljest maalapi (2699 ruutmeetrit) palvela nr. 110 ehitamiseks. Selle kõrvalt aga andis Maddise talu peremees heast südamest maad kasutada ja seal oli vahepeal püsti "Müksu talu".

Talu piirnes Redi, Pikapõlma, Iganõmme, Kulli ja Sauepõllu talukohtadega.



Ülalolevalt kaardilt selgub talu kohta hulgaliselt huvitavaid fakte. Tegemist on Põldma talukoha (nr. 14) kaardiga Saulepa Wallas, Raespe Kulli külas. Talu on hoedetud ja rajatud aastal 1866. Kaart on nähtavasti koostatud 1876. Kaardi on joonistanud vannutatud maamõõtja W.F. Eichhorn. Maade suurusteks on märgitud:

Õue ja põllumaa	6,51
Heinamaa	26,30
Karjamaa	9,47
Tühi maa	0,41
Kokku	43,49

Pindalaühikuks oli dessatiin, mis oli 3 Riia vakumaad ehk 6 Tallinna vakumaad ehk 2400 ruut-sülda. Süld omakorda oli 3 arssinat ehk 7 jalga ehk 2,1336 meetrit. Täna-päeva ühikutesse ümber arvutatuna oli talu maade pindala 47,51 hektarit.

3.märtsil 1937 on tehtud kaardile mäрге selle kohta, et Põldmäe (seega ei Põldma) talumaakohast on eraldatud talumaakoht "Palvela Nr.110" üldsuurusega 2699 ruutmeetrit. Selle piirid on märgitud ka kaardile.

Talukoha juurde kuulus saun, laut maja taga ja kartulikeldrid teistpool teed mändide all. Lehmade karjamaa oli kohe teistpool teed. Hobuste koppel asus lehmade karjamaa taga. Maja kõrval olid kartulipõllud ja sauna kõrval hulk ploompuid. Vett saadi kooguga kaevust. Hiljem ehitati torustik kaevust tuppa ja lisati elektripump. Talu elust-olust peaks kirjutama eraldi kirjutise.

Talu peremeesteks-perenaisteks on aegade jooksul olnud:

- Kulli Abbri (Abram või Abraham)
- Kulli Mart ja Ann (1745-1768)
- Kulli Maddis ja Liso (1770-1791)
- Kulli Mihkel ja Anno (1792-1841), hiljem perekonnanimi Habicht
- Mart Habicht (1841-1862)
- Ado Habicht ja Ann (1862-1867)
- Rein Habicht ja Mari (1867-1905)
- Hendrik Habicht ja Liisu (1905-1937)
- Reinhold Habicht ja Aleksandra (1937-1969), hilisem perekonnanimi Põldma
- Mati Põldma (Reinholdi poeg)
- Ilse Mänd (Mati õde)



*Vasakpoolsel pildil Kulli Maddise talu arvatavasti 1960 veel vana katusega: sindlid, õled ja lauad.
Parempoolsel pildil Kulli Madise talu pool sajandit hiljem.*

- 1726 Läänemaa vakuraamatu põhjal leidis Kullilt kaks peremeest (arvatavasti kaks erinevat talu) – Maddis ja Abri. Enne seda on 1688.a. adramaarevisjonis Kullil kirjas kaks peremeest Rein ja Michel.
- 1732 Läänemaa vakuraamatus on talu peremehena kirjas Kulli Abri, millele on lisatud tekst "lesk".
- 1745 Kirikuraamatu põhjal oli talu varasemaks peremeheks olnud "Kulli Abbri" (Abram või Abraham).
- 24.11.1745 "Kulli Abbri" poeg "Kulli Mart" (arvatavasti sündinud 1701) abiellus Varblast pärit Papma Mihkli tütre Ann'iga. Mart on talu peremees. Esimene tütar Anno sünnib arvatavasti 1745/1746 vahetusel.
- 19.10.1746 "Kulli Abbri" tütar Marri (1720-29.10.1780) abiellus Kalliste Juhhaniga. Nende esimene laps sündis Saare külas, järgnevad Kallistes. Vanima tütre perekonnanimeks sai hiljem Reeder. Poeg abiellus Igganõmme Ado tütreaga.
- 8.1.1747 Sündis tütar Liso (isa Mart, ema Ann). Kirikuraamatus on miskipärast isa nimeks Õhu Simo Mart.
- 13.1.1747 Liso ristsed. Vaderid: Õhu Hanso Mihkli naine Marri, Kubja Hanso tütar Helmkülast, Juhhan ... poeg Haabsist
- 29.11.1747 "Kulli Abbri" tütar Ann (1712-6.3.1782) abiellus Hinso Adoga ja kolis Haabsi külla.
- 30.11.1749 Sündis tütar Greet (isa Mart, ema Ann). Vaderid: Anna Sophia Kempf, Maria Biestrum, Jürgen Johan Trost (Saulepist).
- 2.1.1750 Suri tütar Greet (2 kuuselt).
- 26.11.1750 Perenaine Ann käis vaderiks Pappima Jürri tütrele Annile. Arvatavasti oli Jürri Anni onu.
- 4.12.1750 Abbri tütar Greet käis vaderiks Haapsi Johani pojale Adole.
- 10.12.1751 Sündis tütar Trino (isa Mart, ema Ann).

- veebr. 1752 Trino ristsed. Vaderid: Greta Elisabeth Paulson, Pappima Mihkli naine Ann (vanaema), Kolga mölder Elias Berg.
- 22.11.1752 "Kulli Abbri" tütar Reet (Greeth) (1717-21.7.1792) abiellus Saare külast pärit Hannuse talu Tanniga. Laste perekonnanimeks oli hiljem Eschstamm (Estam).
- 26.12.1753 Kulli Mart'i naine Ann oli vaderiks Kulli Thomase lapsele Eedile.
- 19.2.1755 Sündis tütar Ann (isa Mart, ema Ann). Vaderid: Hannuse Tanni Saarest, Igganõmme Ado naine Leno, Mihkli Jürri naine Mari Haabsist.
- 23.10.1757 Sündis tütar Anu (isa Mart, ema Ann). Ristsetel vaderiteks: Igganõmme Ado, Saare Tanni naine Reet, Toro Hendriku naine Liso Helmkülast.
- 12.5.1760 Sündis tütar Marri (isa Mart, ema Ann).
- 15.5.1760 Marri ristsed. Vaderid: Otti Maddise Erik Helmkülast, Tani naine Marri Palatult, Rinsi Mihkli tütar Marri Rinsilt.
- 6.1.1763 Sündis tütar Wio (Vio) (isa Mart, ema Ann).
- 9.1.1763 Vio ristsed. Vaderid: Öhu Siim, Jürri Mihkli naine Pappmalt, Saare Hannuse naine Marri.
- 6.10.1763 Suri peretütar Marri (3 aastaselt).
- 8.8.1764 Kulli Mart'i naine Ann oli vaderiks Haapsi Mihkli Marti tütrele (Ann). Teiseks vaderiks oli Kulli Thoma naine Anu.
- 14.9.1765 Sündis tütar Eed (isa Mart, ema Ann).
- 18.9.1765 Eed'i ristsed. Vaderid: Pappma Mihkli Mart (onu), Juhani Marti naine Eed Reddist.
- 3.6.1767 Peremees Mart oli vaderiks Varblas pisipoisile Hansule, ema Reet, isanime on raske välja lugeda.
- 23.3.1768 Suri peremees "Kulli Mart".
- 14.9.1768 Sündis tütar Saara (isa Mart, ema Ann). Isa oli surnud pool aastat tagasi.
- 18.9.1768 Saara ristsed. Vaderid: Rinsi Mardi tütar Trino, Kulli Mihkli tütar Marri ja Annuse Mart.
- 27.3.1771 Suri perenaine Ann (45-aastasena). Kuna talus oli sündinud 10 tütar ega ühtki poega, siis kolis tallu tagasi vanim tütar Liso, kelle abikaasast Maddisest tuli talu uus peremees. Ülejäänud õdedest polnud veel keegi abiellunud või jõudnud abieluikka. Kõige noorem tütar oli alles kolme aastane, kodus elav vanim tütar 17 aastane.
- 13.9.1772 Sündis poeg Mihkel (Michel) (isa Maddis, ema Liso).
- 16.9.1772 Mihkli ristsed. Vaderid: Assessor von Nasacken, Paskma Mart, Öhu Jahni tütar Rino.
- 12.7.1773 Suri tütar Marri (Sündinud Helmkülas, 3 aastane).
- 28.4.1776 Sündis poeg Hans (isa Maddis, ema Liso). 1835 leidub Hans perega Igganõmme talust, kus peremekonnanimeks oli pererahval Altberg. Tema pojad aga kolivad pärast isa surma "Kulli Toma" tallu.
- 2.5.1776 Hansu ristsed. Vaderid: Saare Tanni, Olewi Jahn, Olewi Mardi naine Anna.
- 7.3.1779 Sündis tütar Ann (isa Maddis, ema Liso).
- 11.3.1779 Ann'i ristsed. Vaderid: Assessor von Pahleni naine, Tõnnise Mardi naine Ann, Kangur Juhhan.
- 1.10.1781 Sündis tütar Leno (isa Maddis, ema Liso).
- 3.10.1781 Leno ristsed. Vaderid: preili Eva von Nasacken, Saare Tanni tütar Marri, Assessor von der Pahlen.
- 1782 Esimeses hingerevisjonis antakse talu nimeks tolle hetke peremehe eesnime järgi "Kulli Maddise".
- 14.2.1785 Sündis poeg Jürri (isa Maddis, ema Liso).
- 19.2.1785 Jürri ristsed. Vaderid: Olewi Mart, Kõrwe Hans ja Igganõmme Tõnnis.
- 9.2.1786 Sündis poeg Tõnnis (isa Maddis, ema Liso).
- 13.2.1786 Tõnnise ristsed. Vaderid: Pallato Mart, Igganõmme Hinrik, Öhu Siimo Marti Ann.
- 19.10.1788 Sündis poeg Maddis (isa Maddis, ema Liso).
- 22.10.1788 Maddise ristsed. Vaderid: Öhu Siimo Mart, Kulli Mihkli Juhan, Nõmme Jürri naine Ann.
- 1790 Peremehe vanimal elus oleval pojalt Mihklil sündis tütar Marri. Tegelikult pole päris selge, kes on Marri isa ja ema. Hiljem Marri abiellub ja saab perekonnanimeks Türk. Pärast abikaasa surma kolis lastega tagasi Kulli Maddise tallu.
- 24.4.1791 Suri peremees "Kulli Maddis".

- 10.11.1792 Talu uus peremees, Maddise poeg Mihkel, abiellus Õhu Siimu lapselapse Annega. Neil sünnib kokku 6 last. Nähtavasti noorim tütar Marri sündis juba Õhu külas enne Maddise surma.
- 1794 Sündis poeg Mart (isa Mihkel, ema Anne). Hingerevisjonides on tema sünniajaks antud 1805 aga personaalraamatus 1794. Viimati leidub ta poissmehena 1858. aasta hingerevisjonist. Usuvande andis ta 1811 ja midagi toimus 24.10.1848.
- 1801 Sündis poeg Ado (isa Mihkel, ema Anne). Temast tuleb hiljem uus peremees.
- 1807 Sündis tütar Ann (isa Mihkel, ema Anne).
- 1808 Sündis tütar Leno (isa Mihkel, ema Anne).
- 1811 Tütar Marri abiellus, sai uue perekonnanime Türk ja kolis mehe juurde Varemuruu tallu. Pärast abikaasa surma kolis koos lastega Maddise tallu tagasi (On hingerevisjonis 1835).
- 1813 Sündis tütar Trino (isa Mihkel, ema Anne).
- 1822 Poeg Ado abiellus Ranna Ado tütre Annega. Jäid elama Maddise tallu.
- 11.12.1825 Sündis poeg Michel ja saab nime vanaisa järgi (isa Ado, ema Ann).
- 1830 Sündis tütar Liso (isa Ado, ema Ann).
- 1834 Sündis tütar Rino (isa Ado, ema Ann).
- 14.5.1835 Hingerevisjoni andmetel elas talus 15 inimest. Peremeheks oli Mihkel. Perekonnanimeks Habicht.
- 17.4.1836 Sündis poeg Rein (isa Ado, ema Ann). Temast tuli hiljem talu peremees. Kutsuti Kulli Reinuks.
- 19.4.1836 Reinu ristsed. Vaderid: Õhu Mihkli Juhan, Reddi Marti poeg Willem (hilisem tädimees), Kulli Juhhani naine Trino.
- 1837 Marri Türki noorem poeg Johhann võeti nekrutiks.
- 6.5.1839 Sündisid kaksikud tütar Ann ja poeg Gustav (isa Ado, ema Ann).
- 7.5.1839 Kaksikute ristsed: Anni vaderid: Õhu Ado naine Trino Grossmann, Kulli Mihkli tütar Leno Habicht (tädi), Palatu kõrtsu Juhhani poeg Hans Reder. Gustavi vaderid: Õhu Mihkli poeg Rein Grossmann, Kulli sauna Hansu poeg Maddis Habicht, Õhu Siimu Eriko tütar Liso Grossmann.
- 14.9.1839 Peretütar Leno ja Thomas Grönfeld käisid Varbla kirikus registreerimas pulmapäeva.
- 22.10.1839 Peretütar Leno abiellus Palatu kõrtsist pärit Thomas Grönfeldiga (Kreenfeld). Läksid elama Künnisoo tallu. Neile sünnib 6 last. Üks tütardest abiellub Sikkalt pärit Hellmanniga.
- 30.6.1841 Suri peremees Mihkel (68-aastasena), uueks peremeheks sai tema poeg Ado.
- 21.7.1841 Suri noorim poeg Gustav, üks kaksikutest.
- 28.9.1841 Peretütar Trino ja tema väljavalitu Rädi Willem panid ennast kirja abiellumisele.
- 26.10.1841 Peretütar Trino abiellus Rädist pärit Mart Reederi (Reder) poja Willemiga. Läksid elama Reddi sauna. Neile sündis 5 last.
- 3.10.1843 Sündis poeg Hendrik (isa Ado, ema Ann).
- 15.10.1843 Hendriku ristsed. Vaderid: Kulli Juhmann Graumann, Palatu Juhani Rein Reder, Rädi Willemi naine Trino (tädi).
- 26.1.1844 Suri eelmise peremehe tütar, uue peremehe õde Ann (37- aastane).
- 18.8.1846 Suri Marri Türki vanem poeg Mart (34-aastasena).
- 28.11.1846 Suri peremehe vanim poeg Michel (21-aastasena).
- 26.8.1850 Hingerevisjoni järgi elas talus 11 inimest.
- 19.9.1854 Peretütar Liso ja Mart Seemann käisid Varbla kirikus pulmapäeva teatamas.
- 14.11.1854 Tütar Liso abiellus Raespast Widdi talust pärit Mart Seemanniga ja kolis abikaasa juurde. Esimene laps sündis alles kümne aasta pärast.
- 16.3.1855 Suri Mihkli tütar Marri Türk (65 aastasena).
- 1855 Marri Türki tütrel Lisol sündis nähtavasti vallaslaps tütar Liso. Mõningatel andmetel oli lapse isa keegi Maddis. Kokku sündis Lisole hiljem kolm last (isast pole andmeid).
- 15.9.1857 Peretütar Rino ja Mart Grossmann käisid Varbla kirikus pulmapäeva välja kuulutama.
- 27.10.1857 Ado tütar Rino abiellus Mart Grossmanniga "Õhu Siimu" talust. Kolm last sündisid Lepmetsa talus Saulepis, kolm poissi ja nendest ühed kaksikud. Kaksikud sündisid esimesena 12 aastat pärast abiellumist.

- 21.4.1858 Hingerevisjoni andmetel elas talus 9 inimest. Miskipärast on esimesena märgitud Mart Habicht. Nagu oleks peremees.
- 20.9.1859 Perepoeg Rein ja Marri Gönfeld käisid Varbla kirikus abielu välja kuulutamas.
- 1.11.1859 Rein Habicht abiellus Palatul sündinud Marri Greenfeldiga (Grönfeld), kelle vanaisa oli pärit Haabsist. Jäid elama Maddise tallu.
- 18.6.1861 Sündis poeg Mihkel (isa Rein, ema Marri). Nimi anti vanaisa järgi.
- 19.6.1861 Mihkli ristsed. Vaderid: Mart Feldmann, Mihkel Weismann, Marri Eschstamm. Samal päeval aga Mihkel sureb.
- 5.2.1862 Suri Mart Habicht. Ehk oli koguni peremees. Sellest hetkest alates on peremeheks selgelt Ado.
- 7.11.1862 Sündis poeg Hendrik (isa Rein, ema Marri). Kirikuraamatus sünniaeg vana kalendri järgi 26.2.1862. Hilisem talu peremees.
- 13.11.1862 Hendriku ristsed. Vaderid: Mart Greenfeld, Juhhan Greenfeld, Liso Seemann (tädi).
- 7.4.1863 Peretütar Ann ja Hendrik Weismann käisid Varbla kirikus pulmapäeva kirja panemas.
- 28.4.1863 Ado tütar Ann abiellus Haapsist Kangro talust pärit Hendrik Weismanniga ja kolis abikaasa juurde Kangro tallu. Neile sündis 5 last. Pärast abikaasa surma abiellus 1874 Öhu Siimu talust pärit Hinrich Grossmanniga.
- 6.12.1864 Sündis tütar Ann (isa Rein, ema Marri).
- 9.12.1864 Anni ristsed. Vaderid: Jaan Feldmann, Ann Greenfeld, Trino Habicht (vanatädi).
- 1866 Ametlikult pandi kirja talu asutamine. Seda tõestab Põldma talukoha kaart, Saulepa waldas, Raespe Kulli külas (talunr. 14). Arvatav kaardistuse aeg 28.10.1876. Põhjast piirnes talukoht Sauepõllu talukohaga, Lõunast Kulli talukohaga, Läänes olid Redi, Pitkapõlma ja Iganõmme talukohad. 1866 tuli välja seadus, mis võimaldas osta talukohtasid.
- 18.2.1867 Suri peremees Ado Habicht. Uueks peremeheks sai tema poeg Rein.
- 13.8.1868 Sündis poeg Hans (isa Rein, ema Marri).
- 18.8.1868 Hansu ristsed. Vaderid: Hans Greenfeld, Mihkel Greenfeld, Ann Weismann Hendriku naine (tädi).
- 6.2.1871 Sündis tütar Riinu (isa Rein, ema Marri). Kirikuraamatus nimeks Rino ja sünniaeg vana kalendri järgi 25.1.1871. Kirikuraamatus tütre sünni juures on Reinu nimeks Põldma Rein Habicht e. esimest korda kasutatakse nimena Põldma.
- 7.2.1871 Riinu ristsed (vana kalendri järgi 26.1.1871). Vaderid: Hendrik Weismann (tädimees), Ann Weismann (tädi), Rino Feldmann.
- 3.3.1873 Perepoeg Hendrik käis Marri Reimanniga Varbla kirikus pulmapäeva kinni panemas.
- 25.3.1873 Ado poeg Hendrik (hauaplaadil Hindrek) abiellus Jani Sauna Hans Reimanni tütre Mariga. Neile sünnib 6 last. Kus elasid, on veel ebaselge. Abielupaar ja nende vanim tütar Liisu on maetud Varbla kiriku vanale kalmistule kabeli kõrvale. Poeg Hendrik Habicht eestistas nime Laanemetsaks Tallinnas 13.5.1935.
- 27.11.1883 Peretütar Ann käis Varbla kirikus Mihkel Thalbergiga pulmapäeva välja kuulutamas.
- 18.12.1883 Reinu tütar Ann abiellus Matsist pärit Mihkel Thalbergiga. Elased Toppi talus, Saulepis. Pärast eestistamist 18.1.1937 perekonnanimeks Orumägi.
- 25.1.1884 Perepoeg Hendrik käis Liso Eschstammiga Varbla kirikus pulmapäeva registreerimas.
- 26.2.1884 Reinu poeg Hendrik abiellus Igganõmme talust pärit Liso Eschstammiga. Neile sündis kokku 8 last.
- 5.11.1885 Sündis tütar Marri (isa Hendrik, ema Liso). Sünnimeetrika järgi sündinud 24.10.1885.
- 7.11.1885 Marri ristsed. Vana kalendri järgi 26.10.1885. Vaderid: Juhhan Altberg, Ann Thalberg (tädi), Marri Grossmann. Abiellus Mart Grossmanniga (sündinud nähtavasti 1851) ja elas oletatavalt Kulli Thoma talus nagu tema üks tütardest Leida (hiljem Reepalu). Eestistamisel sai uue nime Saidla. Suri 1935-36 Varblas.
- 1.12.1887 Sündis poeg Mihkel (isa Hendrik, ema Liso). Vana kalendri järgi kirikuraamatus 19.11.1887. Suri 1960-1970. Oli abielus Ekateriina Rohumäega. Eestistas oma nime Saulepis 1.3.1937. Uus perekonnanimi oli Põldma.
- 2.12.1887 Mihkli ristsed (vana kalendri järgi 20.11.1885). Vaderid: Hans Habicht (onu), Hans Schönberg, Liso Grossmann.

- 25.4.1888 Peretütar Riinu käis Mihkel Amtskrugrofiga Varbla kirikus abielu välja kuulutama.
- 22.5.1888 Reinu tütar Rino (Triinu) abiellus Ōhu Jaani talust pärit Mihkel Amtskrugdorfiga. Hiljem eestistavad perekonna-nimeks Laanemäe.
- 25.3.1890 Ōhtul kell kümme sündis poeg Hans (isa Hendrik, ema Liso). Vana kalendri järgi 13.3.1890. Ōppis Saksamaal aednikuks. Tegi lillepeenrad ka Madise tallu. Võttis osa Vabadussõjast ja oli paar aastat Saksamaal vangis. Oli Kaitseliidus. Abiellus Anna Lootsmanniga. Eestistas Saulepis nime 27.5.1936 Põldmaks.
- 30.3.1890 Hansu ristsed, vana kalendri järgi 18.3.1890. Vaderid: Mihkel Talberg (tädimees), Mihkel Amtskrugdorf (tädimees), Marie Pilberg.
- 15.6.1892 Sündis poeg Hendrik (isa Hendrik, ema Liso). Abiellus Liisuga. Kasutütar Linda. Pärast eestistamist perekonnanimi Haave. Ehitas maja mõisa maa peale. Jakob Kunderi isa oli siis mõisas sepp. Maetud Varbla uuele kalmistule.
- 11.7.1893 Sündis poeg Johann (isa Hendrik, ema Liso).
- 20.2.1895 Sündis tütar Pauliine (Liina) (Isa Hendrik, ema Liso). Kutsuti Poe Liinaks. Abiellus Mihkel Grossmanniga ja neile sündis kaks last. Elased Maddise talu kõrval Poe talus. Mees perekonnast lugu ei pidanud, naine ja lapsed elased hoovil nõ. kanakuudis, ise elas majas. Liina on maetud Varbla uuele kalmistule.
- 25.3.1905 Sündis tütar Alice (isa Hendrik, ema Liso). Kutsuti Kolga Liisiks, kuna elas hiljem Kolgal.
- 18.6.1905 Suri peremees Rein. Maetud Varbla vanale kalmistule. Surnuaial surma aeg 18.1.1905.
- 12.5.1906 Suri poeg Johann. Ta viis hobust karjamaale, pani ratsmed enda ümber, hobune ehmatas ja poiss suri. Maetud Varbla vanale kalmistule isa ja vanaisaga samale hauaplatsile.
- 1906 Valmis uus taluhoone.
- 2.2.1908 Sündis poeg Reinhold (isa Hendrik, ema Liso), kellest hiljem tuli talu peremees. Kutsuti Madise Reinuks.
- 8.12.1922 Suri vana perenaine Mari. Maeti abikaasa Reinu kõrvale Varbla vanal kalmistul.
- 9.6.1930 Peretütar Alice abiellus Aleksander Tammanniga ja hiljem eestistasid nime Kallasmäeks. Elased Kolgal.
- Perepoeg Reinhold oli Aegna saarel sõjaväes. Sõjaväest tagasi tulles abiellus ta Aleksandra Blundtiga (teised kutsusid tädi Sannaks).
- 2.5.1933 Sündis tütar Asta (isa Reinhold, ema Aleksandra).
- 27.5.1936 Nime eestistamine. Uus perekonnanimi Põldma. Nime valikul kasutati 1866 loodud talu nime.
- 13.12.1936 Sündis tütar Valma (isa Reinhold, ema Aleksandra).
- 3.3.1937 Peremees Hendrik kinkis oma maast maatüki palvela jaoks.
- 18.9.1937 Suri perenaine Liisu (73-aastane).
- 22.12.1937 Suri peremees Hendrik. Maetud Varbla vanale kalmistule. Uueks peremeheks sai noorim poeg Reinhold.
- 3.3.1942 Sündis tütar Ilse (isa Reinhold, ema Aleksandra).
- 14.4.1943 Sündis poeg Mati (isa Reinhold, ema Aleksandra).
- 5.9.1944 Sündis poeg Rein (isa Reinhold, ema Aleksandra).
- 14.6.1953 Peretütar Asta käis Varblas leeris.
- 1968 Ilse kolis pärast abikaasa surma Karuselt isakoju tagasi ja läks tööle Palatu lauta lüpsjaks.
- 29.8.1969 Autoõnnetusel sai surma talu peremees Reinhold (Madise Rein). Rein niitis põllul ja turbaveoauto sõitis kurvist välja ja Reinule järelhaagisega otsa. See juhtus ohvrikivi lähedal, Saulepi kooli ja praeguse Matsi tee ristmiku vahel. Rein suri teel Pärnu haiglasse.
- 10.5.1970 Sündis Ilse kolmas poeg Tiit-Ranno.
- 23.3.1980 Suri talu perenaine Aleksandra.
- Talukoht läks kolhoosi valdusesse. Suvel elased majas malevlased. Ilse kolis hiljem tallu tagasi.
- 6.10.1998 Varbla Vallavalitsuse korraldusega tagastatakse õigusvasta-selt võõrandatud maa (Põldmäe kinnistu) tema õigusjärgse-tele omanikele.
- 5.4.1999 Pärnu Maa-amet kinnitas Põldmäe katastriüksuse tagastamise endise omaniku Reinhold Põldma järglastele. 28,35 ha läks jagamisele tütarde Asta, Valma ja Ilse ning poja Reinu

vahel. Mati oli oma osa maast juba varem tagasi saanud ja asendusmaana vallale üle andnud. Ilsele jääb ka talumaja juurde kuuluv maatükk.

23.2.2000

Pärnu Maakohtu Kinnistusameti kinnistamisotsusega jagati Põldmäe kinnistu. Valma oli oma osa maatükist kinkinud poeg Vahurile. Pärast Reinu surma jagati temale kuulunud osa abikaasa Marika ja laste Annela ja Veiko vahel. Igale omanikule kuulus maatükist mõtteline osa.

18.2.2002

Põldmäe kinnistu jaeti selgeteks osadeks omanike vahel.



**Marri Habicht
(Greenfeld)
1838-1922
Pilt aastast 1905**



**Liso Habicht
(Eschstamm)
1864-1937
Pilt aastast 1905**



**Hendrik Habicht 1862-1937.
Pildid aastast 1905 ja 1937.**



**Aleksandra Põldma
(Blundt)
1911-1980**



**Reinhold Põldma
(Habicht)
1908-1969**



**Mati Põldma
(sünd. 1943)**



**Ilse Mänd
(Põldma)
(sünd. 1942)**

Kasutatud algallikad

1. Aarma, Liivi. Põhja-Eesti kirikud, kogudused ja vaimulikud matriklid 1525-1885. Tallinn, 2005, 200 lk.
2. Adamson, Andres; Karjahärm, Toomas. Eesti ajalugu gümnaasiumile. Argo, Tallinn, 2004, 296 lk.
3. AIS - Rahvusrhiivi Infosüsteem. ais.ra.ee
4. Ajalooarhiiv. Kinnistute register. <http://www.ra.ee/vau>, 2010.
5. Ajalooarhiiv. Saaga. <http://www.ra.ee/saaga>, 2010.
6. Altnurme, Riho. Religioon Eestis 1940-1991. www.okupatsioon.ee/1940/religioon.html
7. Bienestam von, H. Geographischer Arbiss der Dreideutschen Ostsee-Provinzen Russlands; oder, der Gouvernemens Ehst-, Liv- und Kurland. Dubner, 1826, 507 lk.
8. Bunge von, F.G.; Hildebrand, Hermann. Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Band 7. Verlag von J.Deubner, Riga, Moskau, 1881. 608 lk.
9. Buxhöwden, Peter Wilhelm. Beiträge zur Geschichte der Provinz Oesell. Riga und Leipzig, 1838, 298 lk.
10. Von Buxhoeveden, Volker; von Buxhoeveden-Reuter, Christina. Piiskop Albert – ajalooline tegelane ja isiksus. TUNA, 2001, 4, 139-143.
11. Büsching, D. Anton Friedrich. Magazin für die neue Historie und Geographie. Halle, 1773. 1124 lk.
12. Carl Helmut Intelmann. Eesti Evangeelne Luterlik Kirik. Vaimulike elulood. www.eelk.ee
13. Carl Helmut Intelmann. Käsikiri Varbla kiriku pastoritest. Varbla muuseum.
14. Cederberg, A. R.: Suomalainen aines Baltian kirkon ja koulun palveluksessa vuoden 1561:n jälkeen. Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja, 21, 1937, 110-149.
15. Constantin Püschell (16223). Ylioppilasmatrikkeli 1640-1852. Helsingin Yliopisto. www.helsinki.fi
16. Cube von, Marcus. Familientage der Familie von Cube. <http://www.voncube.de>
17. Damier, Paul Eduard; Pajus Ando. Eestimaa rüütelkonna vapiraamat. Tänapäev, 2007, 200 lk.
18. Die pastore zu Werpel. Carl Helmut Intelmanni kogust. Varbla muuseum. 12 lk.
19. Eesti biograafiline andmebaas ISIK. <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik>
20. Eesti Entsüklopeedia. <http://entsyklopeedia.ee>
21. Eesti Rahvusraamatukogu Digitaalarhiiv DIGAR. digar.nlib.ee
22. Ehasalu, Pia; Sibul, Kristel. The Pulpit of the Hanila Curch, Its Investigation And Conservation. Conservation Centre “Kanut”.
23. Erelt Pekka. Kas Lauristin Tapeti. Eesti Ekspress 21.10.1999.
24. Ernits Peeter, Ruben Arne. Kui sa ennast maha ei lase, teeme seda meie! Maaleht, 5.4.2007.
25. Estonica. Entsüklopeedia Eestist. www.estonica.org/et, 2011.
26. Feldmann, Hans; Zur Mühlen von, Heinz; Westerman, Gertrud. Baltisches historisches Ortslexikon, Nide 1. Böhlau Verlag Köln Weimar, 1985, 702 lk.
27. FOTIS, Rahvusrhiivi Fotode Andmebaas. <http://www.ra.ee/fotis>
28. Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften, Teil 2, 1.2: Estland, Görlitz, 1930. 1061 lk.
29. Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften, Teil 1, Livland, Görlitz, 1929, 1218 lk.
30. Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften, Teil: Oesel, Saaremaa Üldkasuliku Ühingu kirjastus, 1935. 818 lk.
31. Hanila uue koolihoone avamine. Postimees 14.10.1896, lk. 3.
32. Hasselblatt, Arnold; Otto, Gustav. Album Academicum der Keiserlichen Universität Dorpat. Dorpat, 1889, 1015 lk.
33. Hein, Ants. Pärnumaa mõisaarhitektuur. Pärnu Kommunist, 7.1.1984.
34. Henriku Liivimaa kroonika. 2008, 271 lk.
35. Hofberg, Herman; Heurlin, Frithiof; Millqvist, Viktor; Rubenson, Olof. Svenskt biografiskt handlexikon. Förra delen, A-K. Stockholm, 1906, 630 lk.
36. Hollmann, Tiemo. Nachkommen von Gossen sen. Clawesen (Claussen, Gosche, Gosse). <http://www.tiemohollmann.de/inhalt/nachkommen/claussen>, 2010.
37. Häkkinen, Seppo. Rovasti Paul Saar. Helsingin Sanomat, 2.4.2010.

38. http://mois.tostamaa.ee/vaiste_mois.htm
39. Imealst Ernst Jaesche. Avanemine. http://avanemine.ee/artiklid/imearst_ernst_jaesche.html.
40. Jaanits L., Laul S., Lõugas V., Tõnisson E. Eesti esiajalugu. Tallinn, Eesti Raamat, 1981.
41. Joala, Vahur. Minu Sugupuu, 10, Tallinn, 2008, 16 lk.
42. Joala, Vahur. Saulepi, 1, 2008, 16 lk.
43. Joala, Vahur. Saulepi perenimedest. Saulepi, 2, 2008, 20 lk.
44. Joala, Vahur. Saulepi ja Vaiste küüditatud. Saulepi, 3, 2008, 20 lk.
45. Kirikutülid Warblas. Sõda wabasinodlaste ja konsistoriumilaste wahel. Pastor Nerling ja kogudus. Waba Maa, 6. 12 1926, lk.6.
46. Klingspor, Carl Arvid von. Baltisches Wappenbuch. Wappen sämmtlicher, den Ritterschaften von Livland, Estland, Kurland und Oesel zugehöriger Adelsgeschlechter. Stockholm, 1882, 239 lk.
47. Kroon, Kalle. Kolme lõvi ja greifi all Põhjasõjas. Argo, 2007, 424 lk.
48. Laar, Mart; Vahtre, Lauri; Valk, Heiki. Kodulugu I. Loomingu Raamatukogu, 1989, 40/41, 111 lk.
49. Laar, Mart; Vahtre, Lauri; Valk, Heiki. Kodulugu II. Loomingu Raamatukogu, 1989, 42/43, 109 lk.
50. Laulud Pidulikul Jumalateenistusel Tõstamaa kirikus 3.10.1937.
51. Liiv, O. Tartu Ülikooli kuraatori, kindral Gustav von Craffströmi päritolu ja tegevus (1784-1854). II osa Eesti Kirjandusest nr. 5/1936.
52. Linder, L. Nordisk familjebok. Konversationlexikon och real-encyklopedi. Första bandet, A-Barograf. Stockholm, Gernandts boktryckeri-aktiebolag, 1876, 1580 lk.
53. Lootsmann, Silvi. Hauakivi praost Gustav Maarannale. Eesti Kirik, 17.11.2006.
54. Lundatolft. www.lundatolft.se, 2010.
55. Lutsar, Maia. Pärnumaa mõisad. u. 1995, 28 lk.
56. Läänemaa adrarevisjon 1686-1689. Lk. 1121-1151. EAA.1.2.941
57. Malsroos, Varje. Jüri kirikulugu alates aastast 1944. Rae Sõnumid, aprill 2005, lk. 20-21.
58. Markus, Kersti. Misjonär või mõisnik? Tsistertslaste roll 13. Sajandi Eestis. Acta Historica Tallinnensia, 2009, 14, 3-30.
59. Martuzans, Bruno. Personal-Bestand der Evangelisch-Lutherischen Consistorien in Rußland. www.roots-saknes.lv, 2010.
60. Mihkels, Ia. Etsikää elämälle tarkoitus. Inkeri, Kesäkuu 2009.
61. Minu koht on seal, kus on minu kogudus ja rahvas (Paul Saar). Nädaline, 22.2.2008.
62. Mägi, Arvo. Eesti rahva ajaraamat. Eesti Päevaleht Förlags AB, Stockholm, 1979. 256 lk.
63. Müüripeal, Manivald. Mälestused. 2010.
64. Müüripeal, Meeli. Petlikult punane puithäärber.
65. Oberg, Dietrich. Stammbaum Familie Oberg. <http://www.oberg-forchheim.de>, 2006. Paltto, Oula. Ulvilassa 1596-1597 A.D. Books on Demand GmbH, Helsinki, 2008. 204 lk.
66. www.okupatsioon.ee
67. Pastoren der Griesen Gegend. Die Griesen Gegend in Mecklenburg. <http://griesegegend-online.de/pastor.htm>.
68. Personalstatus der Evangelisch-Lutherischen und der Evangelisch-Reformierten Kirche in Russland. Petrograd, 1914, S. 1-123. <http://www.petergen.com/bovkalosp/evluth1914.html>.
69. Polberg, Helmut. Hanila. Läänlane 29.11.1988.
70. Praostkonnad (8.2.3). Eesti Ajaloo Arhiiv, Fondiloend. www.eha.ee
71. Põldroos, S., Sludnikova, I. Waiste küla ja mõisa ajaloost. Tõstamaa Keskkooli uurimistö, mai 1992.
72. Rahvusarhiivi kaartide infosüsteem, www.ra.ee/kaardid
73. Raudsaar, Mart. Vaimulik, kes oli väljas mitme mehe eest. Eesti Kirik, 13.2.2002.
74. von Recke Johann Friedrich, Napiersky Karl Eduard, Beise Theodor. Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland, Nide 1, 1827, 626 lk.
75. Remmel, Atko. Ateismi ajaloost eestis. Magistritöö, Tartu Ülikooli Usuteaduskond, Kirikuloo õppetool, 2004, 219 lk.
76. Rosenplänter, Johann Henrich. Beiträge zur genauern Kenntniss der esthnischen Sprache, Nide 3. Pernau und Reval, 1817.
77. Saare-Lääne piiskopkond. Artiklid Lääne-Eesti keskajast. Läänemaa Muuseum, Haapsalu, 2004, 287 lk.

78. Saare, Tiit. Eesti mõisnike vapid. Argo, 2006, 186 lk.
79. Semm, Sirje. Jumala sõna jääb. Eesti kirik, 23.5.2012.
80. Semm, Sirje. Kunagi ei ole Jumala kutsele vastata. Eesti Kirik, 32, 2009.
81. Semm, Sirje. Mereäärse Varbla väike kogudus saab hakkama. Eesti Kirik, 40, 2009.
82. Stackelberg, Otto Magnus von. Genealogisches Handbuch der estländischen Ritterschaft Teil 2, 3: Estland. Bd.: 3. Görlitz, 1930.
83. Starbäck, Carl Georg, Bäckström, Per Olof. Berättelser ur svenska historien. Stockholm, 1885-1886.
84. Stiernman von, Anders Ant. Matrikel Öfwer Swea Rikes Ridderskap och Adel. 1754, 770 lk.
85. Suuri Pohjan sota. Tieteen Kuvalehti, Historia, 1/2013, lk. 34-51.
86. Tarkiainen, Kari. Christian Agricola - suomalainen kirkonmies Tallinnan piispana. Agricola 2007 - juhlavuosi, 2007.
87. The Buxhoeveden Family Homepage. www.buxhoeveden.net, 2011.
88. The Oxenstierna Family Website. www.oxenstierna.com, 2010.
89. Uluots, Ülo. Eesti Muistsest riiklikust ja ühiskondlikust korrast. Looming, 6, 1932.
90. Uustalu, Evald. Eesti rahva ajalugu. Olion, Tallinn, 2005. 263 lk.
91. Varbla küla arengukava 2009 – 2013, Varbla vald, Pärnumaa, 2009.
92. Varbla vald. Teatmik
93. Varbla valla infoleht. Märts 2008.
94. Veismann, Uno. Varbla kirikuõpetaja Carl Helmut Intelmann 1904-1990. Varbla valla infoleht 7(83), 2006
95. Vool, L. Miks sai minust ateist. Läänlane 1948, 11. detsember.
96. Västrik, Ergo-Hart. Kombest valmistada kalendritähtpäevadel inimesena riietatud õlgkuju. Sator 1, Tartu, 2000.
97. Westermann, Gertrud. Baltisches Historisches Ortslexicon I: Estland. Böhlau Verlag Köln Weimar, 1985, 702 lk.
98. Wikipedia. et.wikipedia.org/wiki
99. Wikipedia. sv.wikipedia.org/wiki
100. World Digital Library, www.wdl.org
101. Zetterberg, Seppo. Viron Historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2007, 810 lk.